Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць. Вип. 592. Економіка. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2012. - 144с.

Naukovy Visnyk Chernivetskoho natsionalnoho Universitetu: Zbirnyk Naukovyh Prats. Vyp. 592. Ekonomika. – Chernivtsi: ChNU, 2012. - 144 p.

У науковому віснику представлені різноманітні аспекти розвитку інституційних систем національних економік. Розглядаються актуальні проблеми історії економічної науки, теорії і практики економічного зростання, функціонування фінансового механізму, маркетингової системи, економіки підприємства та організації підприємництва, міжнародної економіки та економічної кібернетики.

Розрахований на науковців, фахівців-практиків, викладачів навчальних закладів, аспірантів, студентів - усіх, кого цікавлять теоретичні та прикладні аспекти економічних досліджень.

In the scientific journal presents various aspects of the institutional systems of national economies. Actual problems of the history of economic science, theory and practice of economic growth, the functioning of the financial mechanism, marketing systems, enterprise economics and business organization, international economics and economic cybernetics.

Intended for researchers, practitioners, teachers of educational institutions, graduate students - all who are interested in theoretical and applied aspects of economic research.

Редколегія випуску:

Нікіфоров П.О., доктор економічних наук, професор (науковий редактор);
Лопатинський Ю.М., доктор економічних наук (заступник наукового редактора);
Запухляк В.М., кандидат економічних наук, доцент (відповідальний секретар);
Григорків В.С., доктор фізико-математичних наук, професор;
Євдокименко В.К., доктор економічних наук, професор;
Ковальчук Т.М., доктор економічних наук, професор;
Комарницький І.Ф., доктор економічних наук, професор;
Кузьмін О.Є., доктор економічних наук, професор;
Лютий І.О., доктор економічних наук, професор;
Саблук П.Т., доктор економічних наук, професор;
Юрій С.І., доктор економічних наук, професор.
Сторощук Б.Д., кандидат економічних наук, доцент.

Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації
№ 2158 серія КВ від 21.08.1996

Загальнодержавне видання

Внесено до нового Переліку наукових фахових видань України згідно постанови президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1-05/3 (Бюлетень ВАК України, № 5, 2010, ст. 10)

© Чернівецький національний університет, 2012

ДЖЕРЕЛА ТА РОЛЬ ВОЛАТИЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

УДК 631.14

© Щурик М.В., 2012
Івано-Франківський університет ім. Короля Данила Галицького, м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ІМПЕРАТИВИ МАКРОРЕГІОНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Проаналізовано стан й особливості розвитку областей Карпатського макрорегіону. Охарактеризовано економічний рівень нинішнього розвитку аграрного сектора, як базового сегмента вирішення соціальних і екологічних завдань. Доводиться необхідність запровадження якісно нової економічної моделі організації відтворювального процесу в сільському господарстві. Обґрунтовується потреба запровадження професійних засад до процесів, пов'язаних з виробничою діяльністю у рослинницькій та тваринницькій галузях. Пропонується створення нових агроформувань.

Ключові слова: *макрорегіон, екологія, відтворення, фінансування, добробут, модель, ринок*

Постановка проблеми. Нинішній соціальний та економічний розвиток села, зокрема найважливішої його сфери - сільського господарства, можна оцінити як недостатній. За роки незалежності аграрний сектор Карпатського макрорегіону не зміг досягнути рівня розвитку 1990 року. На селі різко інтенсифікувались депопуляційні процеси, зникають з лиця землі окремі населені пункти. Значно занепала соціальна інфраструктура, погіршується рівень життя сільських мешканців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критерієм оцінки успішного розвитку країни, регіону, сфери діяльності рівень розв'язання економічних, екологічних та соціальних завдань. Зазначимо, що належне вирішення означених параметрів розвитку було, є та залишається важкою та складною проблемою. Насамперед це стосується сільськогосподарського сектора економіки, зокрема земельних ресурсів, які слугують базисом, успішне використання якого дає змогу належно розв'язати соціальні, екологічні та соціальні негаразди усього суспільства. За оцінками фахівців, частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить у середньому понад 40%. Місткість територіального простору України за біокліматичним і землересурсним потенціалом достатня для нормального життя 150-160 млн. чоловік [1]. Отже, земельний фонд України спроможний забезпечувати належне розв'язання і економічних і соціальних компонентів розвитку суспільства. Природно постає питання: як цього можна досягнути. Означена проблема, шляхи її розв`язання є, були і залишаються предметом дослідження багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених. Насамперед вона стосується необхідності нарощування обсягу виробництва продовольства. Загострення продовольчої проблеми у світі, найімовірніше, призведе до того, що більшість країн формуватиме жорстку політику в зазначеній сфері, посилюючи державний контроль за національними продовольчими ресурсами, нарощуючи продовольчі резерви та реалізацію протекціоністських заходів, що обмежуватимуть експорт продовольства [2, с.56]. Отже, одним із імперативів стратегії розвитку сільського господарства є забезпечення продовольчої безпеки нашої держави, реанімація експортних потужностей зерна та зернобобових, олії, льону, тваринницької продукції тощо. Реалізація означеного в аграрному секторі потребує збільшення обсягу державної підтримки, який нині, за розрахунком учених значно відстає від високорозвинених країн. Зокрема, в 2009р обсяг бюджетної підтримки

сільськогосподарських підприємств становив лише 6,1% обсягу виробленої валової сільськогосподарської продукції, що у 9 разів нижчий порівняно з 1990 р. (рівень відповідних державних субвенцій у США становить 27%, у країнах ЄС - 45%, в Японії - 63%) [3,с.7].

Успішна реалізація економічних інтересів, як правило, має сприяти належному вирішенню соціальних проблем на селі. Насамперед це стосується подолання бідності, підвищення дохідності суб'єктів володіння та користування земельними ресурсами, розвитку соціальної інфраструктури. Однак, як засвідчують результати досліджень, економічна модель трансформації земельних відносин, яка використовується нині в Україні, не призвела до поліпшення життя сільського жителя. Необхідно визнати, що найбільш деструктивними наслідками здійснюваних в Україні ринкових реформ є нерозв'язаність проблеми власності як системо-утворюючого фактора інституційної структури сучасної ринкової економіки, більше того - створення антисоціальної за своєю сутністю системи власності, в якій абсолютно переважають ті її види, які фактично протистоять інтересам суспільства в цілому [4,с.9]. Особливо це стосується сільськогосподарського сектора економіки, в якому проблеми власності на землю, соціальні негаразди носять найбільш виражений складний характер. Нині за межею бідності перебувають 17,1% сільських домогосподарств, частка селян із доходами, нижчими від прожиткового мінімуму, досягла 29% [3,с.7]. Нерозв`язаність економічних і, насамперед, соціальних завдань потребує проведення спеціальних наукових досліджень, розробки адекватної програми, нової моделі трансформації земельних відносин, запровадження якої створило б фундамент зростання ефективності господарювання аграрного сектора, а також підвищення рівня життя сільських мешканців. Означене потребує перегляду цінностей, критеріїв та імперативів господарювання. З цього приводу відомий польський учений Гжегож В. Колодко зазначає, що цінності є складовими трикутника розвитку "цінності - інститути - політика", а у сфері їх практичного втілення потрібен рух від "мати до - бути". Відповідно до цього господарська діяльність має дедалі більше враховувати культурні умови й соціальне середовище [5,с.4]. Отже, стратегія, перспектива відтворювального процесу вітчизняного аграрного сектора має бути зорієнтована на поєднання успішного розв'язання і економічних і соціальних завдань. Більшість досліджень учених у сільському господарстві стосується економічних проблем, зокрема запровадження приватної власності,на землю використання сільськогосподарських земель, фінансової допомоги суб'єктам господарювання, ціноутворення тощо. Тоді як людський чинник, соціальні потреби сільського жителя, демографія залишається недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Дослідити існуючий нині механізм виконання соціальних і економічних завдань в аграрному секторі Карпатського макрорегіону. Запропонувати нові засади та підходи, а також цінності у зв'язку з організацією сільськогосподарського виробництва на перспективу.

Результати дослідження. Карпатський макрорегіон, на відміну від інших адміністративно-територіальних утворень України, має свої, властиві лише йому, особливості. Насамперед це стосується його історичного минулого, природно-кліматичних умов, менталітету та цінностей, структури галузей національної економіки тощо. Відомо, що приєднання його до складу Радянської України відбулося значно пізніше. На характер формування суспільних відносин значний вплив мало перебування досліджуваної території під юрисдикцією Австро-Угорщини, Польщі, Румунії.

Територія досліджуваного макрорегіону має також особливості, природно-кліматичні умови, рельєф місцевості, які відрізняються від інших областей України. Зазначене суттєво впливає на характер та можливості розвитку сфер національної економіки в цілому й аграрного сектора, зокрема. Своєрідний також менталітет сільського населення. Ідеться про прагнення його до свободи, відносно вищий рівень національної самосвідомості, прив'язаність до організації відтворювального економічного процесу, властивого транскордонним державам. Наявність гірської та передгірської природно-кліматичних зон часто обмежує розвиток аграрного сектора, окремих галузей промисловості, будівництва тощо. Є й інші особливості Карпатського макрорегіону, які суттєво впливають на організацію суспільного відтворювального процесу , виконання соціальних і економічних завдань. Зважаючи на те, що на досліджуваній території найбільш суттєвого розвитку набув аграрний сектор, проаналізуємо як розв`язуються соціальні та економічні проблеми на селі. До уваги візьмемо сферу діяльності, пов'язану, насамперед, із земельними, лісовими, водними ресурсами, екологією тощо.

Ретроспективний аналіз сільського господарства тісно пов'язаний із проведенням земельної й аграрної реформ, у результаті яких відтворювальний процес у сільському господарстві зазнав кардинальних змін. Насамперед це стосується практично повного знищення колишніх сільськогосподарських підприємств, їх матеріально-технічної бази,

земельного аграрного фонду тощо. Характер і наслідки таких трансформацій часто порівнюють з результатами розрушень, спричинених сільському господарству Другою світовою війною: втрачено налагоджені роками інтеграційні зв'язки між окремими сферами АПК, надмірно подрібнено земельний фонд завдяки проведенню заходів роздержавлення, паювання та приватизації сільськогосподарських угідь і майна.

Дезінтеграція господарського комплексу колишнього СРСР, перехід до ринкової економіки відбулися раптово "шоковим" шляхом, що викликало тяжку трансформаційну кризу. Між 1990 і 2009 р.р. валова продукція сільського господарства скоротилася майже вдвічі, а по сектору сільськогосподарських підприємств - майже чотириразово [6,с. 112]. Також негативна тенденція спостерігається в аграрному секторі Карпатського макрорегіону (табл. 1)

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Карпатського макрорегіону1

(у порівняльний цінах 2005 року; мільйонів гривень)

	1990	1995	2000	2005	2010
Закарпатська	1012,5	280,9	99,0	95,3	83,5
Івано-Франківська	1427,1	605,5	196,1	243,1	583,9
Львівська	3001,1	1240,8	365,3	422,1	1097,7
Чернівецька	1564,3	698,9	273,7	229,6	449,8
Разом по макрорегіону	7005,0	2826,1	934,1	990,1	2114,9

*Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2010рік/ Державна служба статистики України. За ред. Ю.М. Остапчука: Держаналітінформ, 2011.-С.215.

За період 1990-2010р.р. обсяг виробництва валової продукції зменшився в досліджуваному макрорегіоні в 3,5 разу. Донині аграрний сектор не може досягнути виробничих показників діяльності сільськогосподарського виробництва 1990 року. Зрозуміло, що відставання сільськогосподарського сектора в досліджуваному макрорегіоні негативно впливає та не сприяє розв'язанню соціальних завдань на селі.

Дослідження засвідчують, що недостатність розвитку аграрного сектора економіки, зокрема його економічної складової спричинено рядом причин як суб'єктивного так і об'єктивного характеру. Суб'єктивність полягає насамперед у тому, що трансформаційні процеси на селі здійснювались (і нині вони продовжуються) на засадах ліберально-консервативної моделі, яка була нав'язана вітчизняному аграрному сектору міжнародними фінансовими інституціями. Ідеться про модель, яка не принесла очікуваного позитивного результату в жодній із країн у яких вона була нав'язана МВФ, ЄБРР, Світовим банком, а також іншими транснаціональними структурами.

Запровадження зазначеної моделі трансформації земельних відносин в Україні пояснюється багатьма причинами. Найважливіша серед яких, на наше глибоке переконання, фінансова допомога, яка "щедро", на перший погляд безкорисливо, надавалась іноземними фінансовими інституціями під проекти, які пропонувались і суворо контролювались іноземними контрагентами. У першу чергу це стосувалося тотального запровадження дрібного приватного землеволодіння господарств населення шляхом подрібнення цілісних земельних фондів сільськогосподарських підприємств. Дрібна приватизація землі та майна різко підштовхнула розвиток особистих селянських господарств. Однак, як засвідчують результати таких трансформацій, суттєвого поліпшення розв'язання економічних та соціальних проблем досягнути не вдалося. Розвиток вітчизняного

сільськогосподарського виробництва відбувається у напрямі зростання особистих селянських господарств, де превалює фізична важка, виснажлива ручна праця (у тому числі дитяча й осіб похилого віку) в умовах ненормованого робочого дня…виробництво сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах і землекористуваннях до 1 га (а такі становлять майже 30% їх загальної кількості), головне має натуральний характер і спрямоване на задоволення матеріальних потреб своїх сімей [7,с. 58,59]. Складність полягає насамперед у тому, що нині земельні ресурси в абсолютній своїй більшості приватизовані і знаходяться в підпорядкуванні та власності громадян. Зокрема, в Івано-Франківській області, як типового представника Карпатського макрорегіону, розподіл сільськогосподарських угідь на початок 2010 року характеризувався так (табл. 2)

Отже, дві третини сільськогосподарських угідь у досліджуваному макрорегіоні знаходяться нині в користуванні та власності громадян. Зазначене унеможливлює організовувати відтворювальний процес земельних ресурсів відповідно до вимог сучасності та завдяки цьому поліпшити економічні показники господарювання. Ідеться про потребу по-новому

Таблиця 2

Розподіл сільськогосподарських угідь за землевласниками та землекористувачами* (тис.га)

	Сільськогос-подарські угіддя	У тому числі				
		рілля	перелоги	сіножаті	пасовища	багаторічні насадження
Усього земель	631,7	383,4	19,3	83,1	129,6	16,3
Землі сільськогоспо-дарських підприємств	114,0	106,2	0,2	3,0	3,5	1,1
у т.ч. державних	5,8	4,9	0,2	0,2	0,5	-
недержавних	108,2	101,3	-	2,8	3,0	1,1
Землі громадян	376,0	260,0	15,3	62,9	23,6	14,2
Землі користувачів інших категорій	141,7	17,2	3,8	17,2	102,5	1,0

* За даними Головного управління Держагенства земельних ресурсів у Івано-Франківській області

організувати аграрне та земельне господарство у сільськогосподарському секторі досліджуваного макрорегіону. Насамперед це стосується створення новітніх сільськогосподарських підприємств, які б організовували використання матеріально-технічної бази, земельного фонду, кадрів на засадах професійності, шляхом запровадження новітніх технологій, продуктів інноватики. Тільки так удасться забезпечити успішну ефективну діяльність аграрного сектора економіки України та Карпатського макрорегіону, зокрема.

Наступним, не менш важливим кроком у напрямку підвищення результативності економічних імперативів господарювання, на нашу думку, є організація впорядкування дрібних господарств населення, яких нині нараховується майже 4 млн. одиниць. Насамперед це стосується скорочення їх кількості. Ми повністю поділяємо прогноз В.Галанця, що в перспективі їх розміри повернуться до відведеної їм раніше функції особистих підсобних господарств населення. Оброблятиметься лише присадибна частина виділених їм земельних паїв, а решта угідь передаватиметься в оренду сільсько-господарським підприємствам, або буде продана, коли буде сформований ринок земель сільськогосподарського призначення [8,с. 310].

Аналіз соціально-економічного розвитку сільських територій Карпатського макрорегіону засвідчує також про недостатню розв'язаність соціального пакету завдань. Насамперед це стосується погіршення демографічних показників народжуваності та смертності, недостатнього

медичного обслуговування, низького рівня заробітної плати, занедбаної інфраструктури тощо. Зокрема, динаміка середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві, що була нарахована штатному працівнику становила (рис.1)

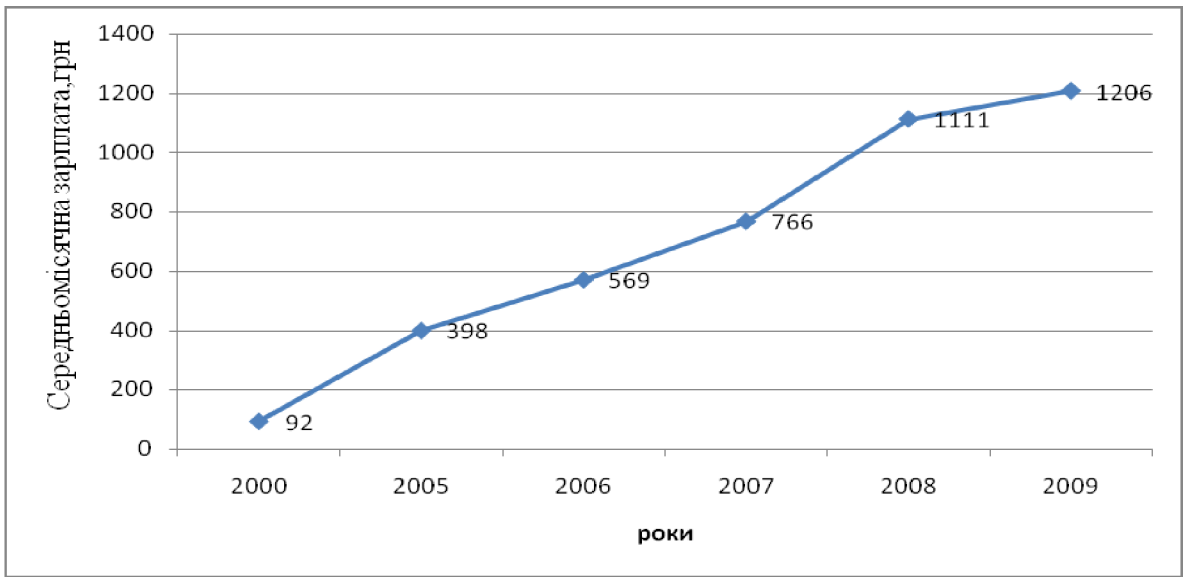

Рис.1. Динаміка середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві Івано-Франківської області, грн.

Незважаючи на позитивну динаміку середньомісячної заробітної плати, її рівень, у порівнянні з іншими сферами національної економіки, один із найнижчих. На рис.1 наведено нараховану зарплату, а не видану на руки. Тобто, розмір заробітної плати, враховуючи при цьому інфляційні процеси, надзвичайно низький.

Негативною варто вважати статево-вікову структуру сільських мешканців. Наші дослідження засвідчують, що найбільшу питому вагу у віковій структурі сільських жителів займають особи пенсійного віку. Чисельність осіб жіночої статі, особливо у старших вікових групах (50 років і більше), значно переважає чоловіків. Цілком зрозуміло, що пенсіонери потребують адекватної допомоги з боку держави. Насамперед це стосується збільшення розміру пенсій, надання цільової грошової допомоги непрацездатним особам із мінімальними доходами та малозабезпеченим верствам населення. Дані офіційної статистики засвідчують, що малозахищені та малозабезпечені верстви сільського населення отримують нині мізерні пенсії та надзвичайно малу допомогу.

Негативним можна оцінити також споживання основних продуктів сільськими мешканцями, оскільки за період 1990-2009р.р. значно зменшилися фонди споживання (табл. 3).

Як засвідчують дані, наведені в табл.3, за останні 20 років у досліджуваному макрорегіоні має місце постійне зменшення обсягу фондів основних продуктів харчування, що генеруються в аграрній сфері.

Негативна динаміка фондів споживання пояснюється, насамперед, низьким рівнем ефективності господарювання нинішніми користувачами земель, несформованістю сучасних агроформувань, відсутністю дієвої допомоги суб'єктам господарювання, зосередженням переважаючої частини сільськогосподарських земель у власності та підпорядкуванні господарств населення, недосконалістю та незавершеністю земельної й аграрної реформ.

Зазначене не створює умови та не забезпечує належну організацію обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, запровадження новітніх досягнень у процеси аграрного господарювання, переведення відтворювального процесу на засади професіоналізму, як це має місце в інших сферах національної економіки. Крім того, що найважливіше, існуючі засади організації аграрного виробництва не забезпечують адекватних фінансових результатів. Значна частина агроформувань працює збитково та не має коштів, які б спрямовувалися на формування і розвиток соціальної сфери. Більш ніж очевидно, що без достатності фінансових надходжень, прибутковості розв`язати соціальні проблеми на селі неможливо. Ідеться про підвищення рівня оплати праці, облаштування сучасної інфраструктури, збільшення допомоги малозабезпеченим верствам населення, пенсійне

Таблиця 3

Фонди споживання основних продуктів харчування в Івано-Франківській області1 (тис. т)

	1990	1995	2000	2005	2009
М'ясо та м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо (включаючи сало та субпродуктти)	60,9	45,4	42,5	45,6	55,9
Молоко і молочні продукти (в перерахунку на молоко)	516,2	456,4	420,4	421,1	373,1
Яйця, млн.шт	298,7	205,9	237,9	320,7	332,3
Картопля	277,6	182,3	245,0	260,0	255,3
Овочі та баштанні	133,6	88,4	103,0	116,4	128,3
Хлібні продукти	270,6	235,6	197,6	194,6	166,3
Фрукти, ягоди, виноград	63,1	62,3	32,1	43,1	48,8
Цукор	66,7	40,9	49,5	48,8	52,8
Олія	14,8	9,0	11,9	17,7	20,3
Риба	15,6	5,2	7,3	13,9	12,0

* Розвиток села Івано - Франківщини. Статистичний збірник. За ред. Л.Зброй. Деркомстат України. Головне управління статистики в Івано - Франківській області. - м. Івано-Франківськ.- 2010, с.109

забезпечення, інші соціальні допомоги та субвенції, які реально стануть здійсненими лише завдяки успішному розв'язанню економічних і, особливо фінансових проблем в аграрному секторі. Економічне і соціальне - це дві тісно взаємопов'язані між собою компоненти. Причому пальма першості належить першій складовій, реалізація якої потребує допомоги держави. Саме держава повинна розробити адекватну аграрну політику, яка б спрямовувалась і забезпечувала значно вищі показники господарювання та сприяла поліпшенню рівня життя сільського жителя.

Висновки. Належне функціонування аграрного сектора національної економіки значною мірою залежить від вирішення соціальних та економічних завдань, які виникли в сільському господарстві в результаті запровадження ринкової моделі господарювання. Йдеться про радикальні зміни в організації процесу сільськогосподарського виробництва та загострення соціальних негараздів на селі. Насамперед, це стосується нових теоретичних та методологічних засад відтворювального процесу, запровадження яких призвело до повної руйнації колишніх сільгосппідприємств, приватизації майна і землі, утворення агроформувань нового типу, які нині не можуть досягнути обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, що мав місце до 1991 року. Стратегічною помилкою трансформаційних процесів у сільському господарстві Карпатського макрорегіону був поділ цілісних земельних масивів на дрібні ділянки та їх приватизація. Такі заходи не призвели до поліпшення рівня життя сільських мешканців. Більше того, значна частина нинішніх дрібних власників не може самостійно належно розв'язати завдання сучасної організації сільськогосподарського виробництва та поліпшити власний соціальний захист. Аграрна та земельна реформи не забезпечили належне розв'язання на селі економічних і соціальних проблем. Саме тому на часі перегляд результатів трансформаційних заходів, економічної моделі, покладеної в основу розвитку сільського господарства.

На наше тверде переконання, успішне розв'язання економічних і соціальних імперативів розвитку села, поліпшення життя сільського мешканця, підвищення ефективності відтворювального процесу аграрного сектора потребує перегляду діючих теоретичних і методологічних засад реформування та запровадження якісно нової моделі перетворень. Це стосується проблем перегляду нинішнього складу власників і користувачів земельних угідь, а також можливостей ефективної організації сільськогосподарського виробництва діючими сільськогосподарськими підприємствами. Більш ніж очевидно, що дрібний власник і користувач земельної ділянки не у змозі забезпечити

високоефективну організацію аграрного виробництва. Ідеться про те, що в їх складі найбільшу питому вагу займають особи пенсійного віку, жінки, які фізично, фінансово, професійно неспроможні розв'язати економічні та соціальні проблеми. Саме тому доцільне проведення реструктуризації земельних угідь з метою створення сучасних, високоефективних сільськогосподарських підприємств. Світовий досвід засвідчує, що економічні, соціальні, екологічні та інші важливі складові суспільного відтворювального процесу в сільському господарстві успішно розв'язуються завдяки функціонуванню сучасних, професійних, високорентабельних аграрних господарств. Маємо чітко усвідомити, що приватне дрібноземелля не зможе успішно виконати завдання оптимізації обсягу виробництва продукції сільського господарства та не забезпечить розв`язання соціального пакета проблем на селі. Наступним, не менш важливим кроком, на шляху належного розв'язання економічних і соціальних проблем на селі є посилення участі держави та місцевих органів влади у процесах, пов'язаних з організацією сільськогосподарського виробництва, наданням необхідної фінансової допомоги тим верствам сільських жителів, які мають на це право.

Список літератури

1. Данилишин Б.М. Земельна реформа в Україні: що день прийдешній нам готує?/ Дзеркало тижня. Україна.-№12.01.-Квітень, 2011.

2. Довбенко М.В. Теорема Коуза, Кіотський протокол та екологічні інвестиції для України/ М.Довбенко//Економіка України.-2009.-№11.-С.65-75.

3. Присяжнюк М., Саблук П., Кропивко М. Про необхідність і напрями поглиблення аграрної реформи/ М.Присяжнюк, П.Саблук та ін.// Економіка України.-№6.-С.4-16.

4. Горкіна Л. Кооперація у контексті ліберально-демократичної концепції модернізації суспільства/ Л.Горкіна//Економіка України.-2011.-№4.-С.4-15.

5. Гжегож В. Колодко. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму/ Гжегож В. Колодко//Економіка України.-2010.-№9.-С.4-11.

6. Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Крисанов Д.Ф., Прокопенко К.О. Агропродовольче виробництво у 1990-2009р.р.: тенденції розвитку/ Б.Пасхавер, О.Шубравська та ін.// Економіка АПК.-2010.-№9.-С. 12-20.

7. Богиня Д., Якуба К. Українське село вимирає: національна небезпека/ Д.Богиня, К.Якуба//Економіка України.-2011.-№4.-С.56-66.

8. Галанець В.Г. Ефективність використання землі різними формами господарювання (За матеріалами Львівської області)/ Трансформація земельних відносин за ринкових умов. Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів - аграрників, Київ. 26-27 лют. 2009р. / Редкол. П.Т.Саблук та ін.- К.:ННЦ. ІАЕ, 2009.-518с.

Аннотация

М.В. Щурик

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИМПЕРАТИВЫ МАКРОРЕГИОНА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Проанализировано состояние и особенности развития областей Карпатского макрорегиона. Охарактеризован экономический уровень нынешнего развития аграрного сектора, как базисного сегмента решения социальных и экономических заданий. Доводится необходимость внедрения качественно новой экономической модели организации воспроизводительного процесса в сельском хозяйстве. Обосновывается потребность внедрения профессиональных засад к процессам, связанным с производс-твенной деятельностью в растениеводческой и животноводческой отраслях. Предлагается создание новых агроформирований.

Ключевые слова: *макрорегион, экология, воспроизводства, финансирования, благосостояние, модель, рынок*

Summary

Myhaylo Shuruk

SOCIO-ECONOMIC IMPERATIVES MACROREGION: PROBLEMS AND PROSPECTS

The state and peculiarities of the regional development in the Carpathian macroregion are analyzed. The economic level of current development of the agricultural sector as a basic segment in tackling social and ecological questions is characterized. The necessity of creating a new economic model of organizing a process of reconstruction in the agriculture is proved. The need for applying professional principles to the processes connected with the production activity in the plant growing and cattle-breeding fields is substantiated. The creation of new agricultural formations is offered.

Keywords: *macro, ecology, reproduction, finance, welfare, model, market*

УДК 330.101.541

© Ковальчук Н.П., 2012

Міжнародний відкритий університет розвитку людини «Україна», м. Київ

МАКРОЕКОНОМІЧНІ НОВОВВЕДЕННЯ ТА СИСТЕМНІ РИЗИКИ: ШЛЯХИ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

Досліджуються проблеми дуалізму нововведень і ризиків в контексті макроекономічної динаміки. Проаналізовано методологічні, прикладні аспекти реалізації економічної політики із врахуванням фактора ризику. Систематизовано засоби та механізми упередження (мінімізації) макроекономічних ризиків, у тому числі й у рамках умов трансформаційного суспільства й знань.

Ключові слова: *макроекономічна рівновага, інновації, макроекономічні ризики, волатильність, оверсайт.*

Усесвітньо відомий учений-макроекономіст Й.А.Шумпетер був першим з авторів, хто запровадив поняття "нововведення", нероздільно супутнім до якого було таке явище, як системні ризики. Поширення нововведень на рівні макроекономіки зумовлювало циклічні коливання, порушення економічної рівноваги в силу чого Й.Шумпетер вдався до популяризації моделі загальної рівноваги Л.Вальраса [1]. Як прихильник конкурентної моделі економіки, Й.Шумпетер вважав даний процес (попри те, що він був чинником системних ризиків) генератором новаторських діянь, а звідси - об'єктивною передумовою макроекономічного розвитку. У фундаментальній праці Й Шумпетер стверджує, що "феномен розвитку - лише там, де соціально-економічним процесом не управляє командна сила", а сам підприємець - це "ефор ринкового господарства" [2].

Проконстатовані ідеї, хоча й висловлені на початку XX ст., не втратили свого новаторського впливу і на початку нинішнього століття. Початок XXI ст. характеризується зміною технологічних епох, а це змінює природу й характер системних ризиків. Загальновідомо, що ринкова економіка - це система, де внутрішні сили, що відтворюють стан стабільної рівноваги, стикаються з протидією інтересів великої кількості її суб'єктів. Як виявилося, егоїстичні інтереси власників і топ-менеджерів крупних корпорацій не завжди об'єктивно кореспондуються з головним капіталом будь-якої компанії, яким виступає (так має бути) "гудвіл", тобто добропорядність і чесність. Дуалізм ринкових явищ - конкуренція і монополізм, новаторство й консерватизм, підприємництво й рутинерство, професійність й невігластво і т.д. - накладають свій відбиток на сутність і прояви макроекономічних ризиків. Макроекономічні ризики також піддаються впливу ендогенних чинників (зрушення в рівнях конкурентоспроможності, коливання попиту, нестабільність законодавчо-правового супроводу і т. ін.). Досить серйозним чинником макроекономічних ризиків виступає нерівномірність глобальних впливів, події соціально-економічного характеру, крупні зрушення в науково-технічній сфері тощо.

Комплексність макроризиків проявляється у трьох вимірах - просторі (географічний вимір), часі (історичний вимір), міждисциплінарному стику дисциплін, що несуть у собі згусток суспільної синергії. Ніщо не відбувається поза простором і часом. У контексті такого сприйняття ризик виступає явищем системним, яке несе в собі і позитивний потенціал і водночас відчутні загрози. Спеціальні дослідження окремих експертів показали, що саме макроризики виявилися на 5-му місці у переліку десяти відтворюваних невизначеностей, які супроводжують суспільне буття [3].

Можливості країн та їх урядів реагувати на глобальні ризики та нові економічні потрясіння впали до критичного рівня. При цьому макроекономічні ризики (їх природа, сутнісні ознаки, чинники зародження, волатильність і перманентність проявів) залишаються найменш дослідженими. Наростання дискретності, неоднозначності й невизначеності явищ і сукупності нелінійних, нерівноважних процесів у господарській, підприємницькій та бізнесовій діяльності усе більше супроводжує фундаментальні економічні зміни, в яких ризикові ситуації стають їх сутнісною характеристикою. Частота виникнення і серйозність впливів макроризиків на економічну стабільність відчутно зросли, а можливості наявних систем їх мінімізації й управління, які б дозволяли адекватно й ефективно протидіяти можливим негативним

наслідкам і загрозам, - відчутно звужуються. "Ми бачимо, що найбільші економічні центри планети до цього часу нестабільні, продовжують генерувати системні проблеми. У сучасному світі - величезна кількість ризиків, які достатньо не контролюються". Такий основний висновок зафіксовано у новій доповіді Всесвітнього економічного форуму: "Глобальні ризики 2011".

Дана ситуація зумовлює дотримання важливого принципу цивілізованого регулювання системних ризиків: кожна господарська система має встановлювати (при всіх складнощах практичної реалізації) регулюючі константи, правила і заборони такого змісту і в такому напрямку, щоб у кінцевому підсумку бізнесова чи підприємницька діяльність здійснювалася в такому режимі, який не провокує і не спричиняє негативний вплив як на локальному рівні, так і в загальноекономічному вимірі. Однак українська система державного управління та макроекономічного регулювання не завжди функціонує в режимі адекватного реагування на діалектику якісних змін. Не береться до серйозної уваги той факт, що в останні роки вагомо зростає стратегічна значимість сучасних глобалізаційних тенденцій, які привносять у національну економіку широкий набір зовнішніх ризиків. Однією з базових причин макроекономічних ризиків системного характеру з негативним потенціалом є концептуально суперечливі економічні теорії, які зумовлюють помилки інституціональної політики на державному рівні.

Так, неолібералізм, як культовий канон сучасної економічної політики і ринково ортодоксальна ідеологія, перманентно генерує макроекономічні ризики у найважливіших сферах і сегментах національного господарства. Тому при розробці, а особливо інституціональному втіленні, економічної політики, повинні обов'язково бути вмонтовані відповідні "запобіжники" (свого роду корекційні механізми), завдяки яким формуватимуться можливості, якщо не запобігти, то хоча б відчутно мінімізувати ризики відхилення економічної системи від стану рівноваги.

Великі надії покладаються (і в значній мірі - справедливо) на застосування економіко-математичних моделей оцінки та мінімізації ризикових обтяжень. Так, винайдена англійським ученим Робертом Енглом "математична модель ARCH" дозволила певною мірою оптимізувати, а точніше, імовірнісно прогнозувати тенденції коливань відсоткових ставок, котирувань цінних паперів і в такий спосіб "передбачати прийняття ризиків, які дають високий результат" [4]. Хоча має місце думка, відповідно до якої, "управляти ризиком - означає застосовувати дії, спрямовані на утримання такого його рівня, який відповідає цілям, адекватним даному моменту" [5].

У 90-х роках минулого століття (у ринкових системах далекого зарубіжжя) найбільш розповсюдженою методологією оцінювання ринкових ризиків була модель, яка отримала назву "Вартість ризику", або Value-at-Risk (VaR). VaR і сьогодні вважається достатньо дієвим засобом управління та контролю ризику в компаніях різного типу. За часовим виміром базова модель оцінки ризику VaR уперше була рекомендована "Групою 30-ти" (The Global Derivatives Study Group, G30) як найбільш об'єктивний і точний засіб практичної оцінки при дослідженні похідних цінних паперів або деривативів ("Derivatives: Practices and Principles"). Водночас (1993 р.) Європейська Рада своєю Директивою "EEC 6-93" дала установку визначати достатність резервів капіталу для покриття ринкових ризиків на основі застосування моделей VaR. А в 1995 р. Безельський комітет з нагляду за банками запропонував останнім у якості основи для розрахунків резервних капіталів використовувати моделі оцінки VaR.

Методологія VaR (як один із квантильних заходів), за нашою оцінкою, найбільш прийнятна у таких напрямках: по-перше, при здійсненні внутрішнього та зовнішнього моніторингу ринкових ризиків; по-друге, при вимірі хедж-стратегій; по-третє, при визначенні міри ризику відповідних угод щодо переміщення активів і можливих фінансових транзакцій. Та, оскільки в економіці превалює широка й постійна динаміка (волатильність) причинно-наслідкових відносин і зв'язків, то цим зумовлюються ризики недосконалості економетричних і математичних (ендогенних) моделей; їх надмірна вузькість, і обмеженість і навіть догматизм в оцінці макроекономічних ситуацій нерідко фіксують (якщо вжити вираз Й.Шумпетера) "мертві можливості". Тому легковажно ставитися до модних математичних течій - великий ризик, що може негативно відбитися в економічній політиці та її практичних результатах.

Роберт Енгл, лауреат Нобелівської премії з економіки 2003 року, у своїй Нобелівській лекції сказав: "Існують ризики, які ми приймаємо, бо винагорода за їх прийняття перевищує можливі втрати. Оптимальна поведінка передбачає прийняття ризиків, які дають високий результат" [3, 281]. Нобелівською премією з економіки нагороджений Гаррі Марковіц, першою революційною працею якого стала "Вибір портфеля: ефективна диверсифікація інвестицій", з так званою моделлю "дохідність - ризик", у якій викладені засадові принципи формування ефективних портфелів цінних паперів. Наукова праця вийшла у світ у 1959 р. і стала загальновизнаною в економічному світі [3, 193].

Є різновиди ризиків, які практично не містять позитивів, а несуть у собі лише загрози. Насамперед, це екологічні, техногенні, ноосферні, метрологічні ризики, наднаціональний (у т.ч. комп'ютерний) тероризм тощо. Зрозуміло, що ризики природних аномалій у стані принести (і уже приносять) колосальні збитки економіці. Змістовна й наукова коректність вимагає якнайширшого аналізу системних ризиків не лише в географічному й історичному аспектах, а і в контексті сучасних еколого-техногенних і власне економічних процесах. Зазначена очевидність зумовлює важливість своєчасного реагування на потенційні та наявні ризики, що супроводжують економічний розвиток кожної країни й України, зокрема.

Ми визначаємо макроекономічний ризик як комплексну категорію, що відображає такі сутнісні ознаки, як альтернативність, дискретність, волатильність, невизначеність, багато-критеріальність в економічних відносинах та охоплює особливості сприйняття вказаних характеристик зацікавленими суб'єктами з тим, щоб здійснити оптимальний вибір з низки альтернативних варіантів економічних відносин задля можливості найбільш імовірнісно-бажаного кінцевого результату.

Систематизація засобів і механізмів упередження (мінімізації) макроекономічних ризиків передбачає: 1) комплексний і якісний аналіз домінуючих причин і чинників та розвитку ризикових ситуацій; 2) законодавче та нормативно- правове супроводження превентивних заходів мінімізації макероекономічних ризиків; 3) ресурсне, насамперед, фінансове забезпечення упереджувальних кроків (обережності та стриманості) суб'єктів ризику; 4) застосування економетричних моделей виміру темпів і радикальність змін економічної ситуації; 5) інформаційне супроводження назрілих змін у найбільш ризикових сегментах національного господарства; 6) підготовку фахівців, які спеціалізуються на прогнозуванні й передбачені ризикових ситуацій та моделюють ефективну протидію ризикам негативного характеру.

Відмітну роль при мінімізації економічних ризиків може відігравати такий фінансовий інструмент, як оверсайт, оскільки виражає сукупність відносин, що складаються з приводу макроекономічної дієздатності платіжних і розрахункових систем, які обслуговують національну економіку, та визначений державою блок міжнародних економічних відносин. Застосування оверсайту має особливе значення для національної економіки тому, що дозволяє не просто мінімізувати ризики в платіжно-розрахунковій сфері, а вимагає максимально застосувати інформаційно-комунікаційні технології та враховувати інші інноваційні здобутки, заявлені у глобальному вимірі. Це значно пов'язано з тим, що глобалізаційні процеси такого роду зачіпають не тільки фінансову сферу, а і перманентно інтегрують географічно розрізнені ринки праці, капіталу, товарів і сировини, актуалізують взаємообмін раніше закритою інформацією.

Практика своєчасного упередження й мінімізації макроекономічних ризиків відповідно до вимог нового часу має відбуватися в контексті формування "економіки знань". А це найбільш потребує: надання реального державного пріоритету найперспективнішим науково-освітнім технологіям за рахунок забезпечення широкого доступу молоді до професіональної та вищої освіти; водночас має працювати програма пошуку й практичної підтримки "феноменів національного інтелекту"; створення умов для відтворення і випереджаючого розвитку інноваційних напрямків прикладної і, насамперед, політехнічної науки, для чого слід реанімувати систему професійно-технічних училищ, де превалювали б інформаційно-програмістські фахові спеціальності. Назрілі нововведення передбачають: запровадження у виробництво високопродуктивних венчурних розробок; забезпечення ефективного державного захисту інтелектуальної власності, законодавче створення умов для комерційного використання інноваційних здобутків усередині країни. Водночас необхідно максимально дієво мінімізувати системні ризики в макроекономічній сфері.

Список літератури

1. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии или теория общественного богатства / Л.Вальрас.- М.: Изограф, 2000.- С. 78-90, 93-102.

2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А.Шумпетер; пер. с нем.- М.: Прогресс, 1982.- 455 с.

3. Видатні фінансисти та сучасна практика. Енциклопедичний довідник. За загальною ред. В.В.Фещенка.- К.:УАФР, 2011.- 392 с.

4. Engle III Robert F. Risk and volatility: econometric models and financial practice. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http:// nobelprize.org.

5. Екушов А.И. Моделирование рисков в коммерческом банке / А.И. Екушов // Банковские технологии, 1999.- № 1.

Аннотация

Н.П. Ковальчук

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ НОВОВВЕДЕНИЯ И СИСТЕМНЫЕ РИСК: ПУТИ ИХ ОПТИМИЗАЦИИ

Исследуются проблемы дуализма нововведений и рисков в контексте макроэкономической динамики. Проанализированы методологические, прикладные аспекты реализации экономической политики с учетом фактора риска. Систематизированы средства и механизмы предотвращения (минимизации) макроэкономических рисков, в том числе и в рамках условий трансформационного общества и экономики знаний.

***Ключевые слова**: макроэкономическое равновесие, инновации, макроэкономические риски, волатильность, оверсайт.*

Summary

Nataliya Kovalchuk

MACRO-ECONOMIC INNOVATION AND SYSTEMIC RISK: THE WAYS OF THEIR OPTIMIZATION

In this paper we study the problem of dualism of innovation and risk in the context of macroeconomic dynamics. Methodological, applied aspects of the implementation of economic policy, considering the risk factor are analyzed. Author systematizes the means and mechanisms of preventing (minimizing) of macroeconomic risks, including those under conditions of the transformation of society and knowledge economy.

***Keywords:** macroeconomic equilibrium, innovation, macroeconomic risks, volatility, oversight.*

УДК: 330.339.92

© Сизоненко В. О., 2012
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОСТКРИЗОВИХ УМОВАХ

Дослідження спрямоване на виявлення суперечностей інноваційного розвитку національної економіки під впливом світової фінансової кризи та інституціонально-управлінської незавершеності ринкових перетворень. Обґрунтовується можливість оптимізації заходів державного регулювання й активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *інновації, інвестиції, інституціоналізм, конкурентоспроможність, фінансові механізми, економічна динаміка.*

Постановка проблеми. Ринкові перетворення, притаманні останнім двом десятиріччям, зумовлюють необхідність усебічного аналізу їх впливу на окремі сфери економічної діяльності. Адже глибина та інтенсивність трансформаційних процесів має суттєві відмітності, зумовлені специфікою сприйняття тією чи іншою сферою ринкових перетворень. У цьому зв'язку особливої уваги потребує науково-технічна та інноваційна діяльність, від успішності якої значно залежить конкурентоспроможність національної економіки, темпи і якість економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем інноваційного розвитку протягом тривалого часу спостерігається постійний інтерес з боку науковців, дослідників, представників влади та бізнесу. Інноваційний розвиток розглядають як самовідтворювальну основу для формування нових моделей економічної динаміки [1, с. 6-12], модернізації національного господарства [2,с. 386-388], технологічної конвергенції України у світовий економічний простір на взаємовигідних умовах [3, с. 335-367], розв'язання проблем збереження інтелектуального потенціалу, формування та використання людського капіталу [4, с. 212-218].

Нерозв`язані раніше частини загальної проблеми. Разом з позитивними змістовними напрацюваннями науковців зусиллями владних структур активізувати інноваційну діяльність підприємств, сприяти формуванню повноцінної інноваційної інфраструктури шляхом відповідних законодавчих змін варто відзначити певну неадекватність теоретичних підходів сучасним реаліям практики господарювання. Не знаходять необхідної розробки актуальні питання розвитку національної економіки в посткризових умовах, латентного впливу руйнівних кризових явищ, зростаючого впливу глобалізаційних процесів на конкурентні позиції вітчизняних суб'єктів господарювання. Така ситуація загострює наявні та приховані проблеми конкурентоспроможності національного господарства, актуалізує необхідність пошуку шляхів підвищення життєздатності економічної системи, її спроможності до ефективного самовідтворення.

Світовий досвід показує, що глобальну конкурентоспроможність забезпечують передусім країни, в яких економіки базуються на високих технологіях та інноваціях, ефективних ринкових інститутах і регуляторному середовищі бізнесу. Україна у рейтингу окремих країн 2009-2010 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності, маючи 3,95 бала, посідає 82 місце, погіршила свої показники 2008-2009 рр., коли вона посідала 72 місце [5]. Це не відповідає потенційним можливостям країни: за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україні посідає 23-тє місце серед 192 країн, що входять до цієї організації (Фінляндія - 1, США - 13, Росія - 27 місце).

Формулювання цілей статті. Проблемність подолання кризи конкурентоспроможності національної економіки вимагає дослідження питань трансформації інноваційного розвитку, відповідності ринкових перетворень ефективності суспільного виробництва. Адже втрата позитивної динаміки економічної системи є не лише наслідком тривалої інституційно-політичної кризи в країні або негативного впливу світової кон'юнктури, але й, насамперед, відсутності реалістичної стратегії та політики інноваційного розвитку. Ринкові механізми інноваційного розвитку знаходяться на етапі становлення або відсутні взагалі. Інноваційні процеси в Україні мають переважно екстенсивний характер, зорієнтовані на використання вітчизняного наявного обладнання та технологій, які значно застарілі. Це свідчення розірваності ланцюжка: "інновації - інвестиції - виробництво", відсутності системності у трансформації економічної системи.

Викладення основного матеріалу досліджень. У результаті незадовільного стану ринкових регуляторів підприємницької діяльності,

фінансових обмежень вітчизняних підприємств рівень їх інноваційної активності незначний: у 2009

році цей показник складав 12,8%, проти 18% у 2000 році, тоді як у країнах ЄС цей показник знаходиться на рівні 40-60%. Приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій в Україні становить 0,7%, тоді як у США та країнах ЄС цей показник досягає 60-90% [6, с. 363-364].

До таких стримуючих інноваційний розвиток причин, як нестабільність і ризиковий характер діяльності, додається незначний попит на інновації, відсутність у виробників стабільного інтересу до використання результатів наукових досліджень, нових розробок. Зокрема, за показниками державних закупівель новітніх технологій та продукції, Україна посідає 54 місце серед 134 країн, і має 3,7 бали за 7-бальною шкалою оцінювання якості інноваційного середовища [5]. Не виправдовують себе і нові форми організації інноваційного процесу - регіональні кластери, мережеві малі підприємства, інноваційно-впроваджувальні фірми, що займаються розробкою і впровадженням новітніх зразків продукції та технологій. По суті, продовжується збудована за останні 20 років політика нарощування конкурентних переваг за рахунок отриманих відповідних пільг і преференцій, тінізації частини операцій, утвердження "рентної" моделі конкуренції, яка особливо вразлива у кризових умовах.

Неефективна сучасна структура вітчизняної економіки, про що свідчать дані, наведені на рис. 1.

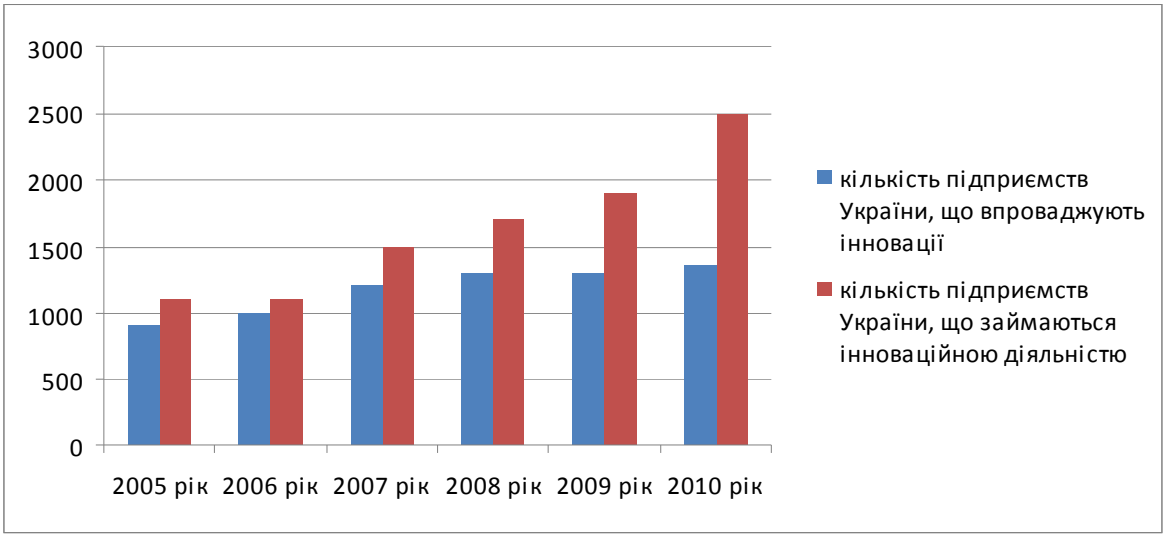

Рис. 1. Розподіл загального обсягу виробництва, фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні у 2009 р. за технологічними укладами, %.*

* Джерело: [8,9]

В Україні фактично закладається майбутня структура промислового виробництва з домінуванням III та IV технологічного укладів, що потребує значних змін у пріоритетах розвитку економіки. Повільно відбувається формування потужних вертикально-інтегрованих ФПГ, які були би спроможні стати своєрідними локомотивами інноваційної трансформації підприємницької діяльності. Дотепер позитивним прикладом може бути лише кольорова металургія, концерни "Норд" і "Стірол", Новокраматорський машинобудівний завод, "Мотор Січ" та деякі інші, в яких інтенсивно здійснюються НДДКР, створюються інноваційні продукти та технології.

Така ситуація потребує зміни інноваційної політики, визначення галузей та кластерів, здатних відновити економічну динаміку країни. Трансформація інноваційного розвитку передбачає систематизацію вже існуючого законодавчого поля, подальше формування інституційного середовища, сприятливого для активізації інноваційної діяльності і відповідного забезпечення стійкого попиту на інновації. Нагальною потребою економічного розвитку є розробка та реалізація комплексу заходів стимулюючого впливу на суб'єкти господарювання, які б зацікавили бізнес підвищувати конкурентоспроможність на основі технологічних інновацій, інвестиційного забезпечення нововведень. Необхідно створити ефективні та взаємовигідні механізми державно-правового партнерства, альянс між владою і бізнесом, використати для цього державні замовлення, угоди про розподіл продукції, концесії.

Нормативним підґрунтям трансформації інноваційного розвитку України вважається "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів", згідно з якою повинні бути створені механізми реалізації

національної інноваційно-інвестиційної політики, підвищення стійкості економіки до тиску зовнішніх чинників [9]. Головна мета цієї трансформації інноваційного розвитку не обмежується лише підвищенням рівня конкурентоспроможності, але й повинна забезпечувати національну безпеку, зростання людського капіталу, сприяти оптимізації еколого-економічної системи. Орієнтирами успішності такої трансформації можуть бути на макрорівні - показники соціального прогресу: якості життя, людського розвитку, індекси стану довкілля, охорони здоров'я та інші; на макрорівні соціально-економічні конкурентні переваги суб'єктів господарювання, соціальні умови для зростання конкурентоспроможності.

Загальними умовами посилення впливу інноваційного розвитку на економічне зростання та соціальний прогрес, призупинення кризових явищ та їх подолання є:

- усунення глибинних причин протидії реалізації ефективної інноваційно-промислової політики за рахунок антимонопольних заходів, створенчя дієвих ринкових механізмів переливу капіталу, збільшення частки амортизаційних відрахувань шляхом зміни норм амортизації;
- визначення впливу існуючих механізмів нормативно-правового поля, які збільшують ціну української продукції на світовому ринку, ефективність цінового регулювання в прямих і непрямих формах;
- стимулювання пошуку нестандартних рішень, розумової активності шляхом суттєвого підвищення оплати праці наукових та інженерно-технічних працівників, які беруть участь у створенні додаткової вартості;
- формування внутрішнього ринку науково-технічної продукції шляхом створення системи державних замовлень на НДДКР, що сприятиме зростанню попиту на інноваційні ідеї та нововведення, реалізація поряд і з створенням нових видів техніки, технологій та матеріалів кумулятивних невеликих вдосконалень поряд з неформальними інноваціями, що може дати додаткові надлишкові ефекти.

Особливе місце серед умов трансформації інноваційного розвитку посідає мобілізація внутрішніх фінансових та інвестиційних джерел, на чому наголошують численні дослідники цієї проблеми [7; 8; 9]. Цілком правомірно наголошується на необхідності диверсифікації фінансового забезпечення інноваційної діяльності, використанні інтегрованого фінансового потенціалу інноваційності, змін у грошово-кредитній та бюджетно-податковій політиці країни. Обгрунтовані пропозиції щодо доцільності розробки фінансово-організаційного механізму формування ринку венчурного капіталу в Україні [10, с. 112-118].

Крім того, важливо надати комплексне фінансування інноваційному процесу, яке повинно забезпечити необхідними джерелами не лише науково-технічні розробки та їх технологічне освоєння у виробництві, але й маркетинг, рекламу, стимулювання збуту, післяпродажний сервіс, а в разі необхідності подальшу утилізацію застарілої продукції. Формування стратегії трансформації інноваційної діяльності підприємств може відбуватися, на наш погляд, на основі використання положень теорії "життєвого циклу" Ж. Вернера, в якій враховуються ендо- й екзогенні властивості продукції.

Процес створення нового продукту пов'язаний з виконанням обов'язкових робіт зі збору і аналізу джерел інноваційних ідей, їх альтернативному відборі, розробці привабливого дизайну, перевірки реакції споживачів на продукцію та пробці комерціалізації продукції. Якщо підприємство здатне задовольнити відповідні потреби споживачів на підставі інновацій, воно значно відривається від своїх конкурентів. Формування власного ринку споживчої вартості на певному етапі життєвого циклу продукції дає можливості для отримання досить високих прибутків, частина яких, як правило, використовується для фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Наявність на підприємстві нематеріальних активів у вигляді новітніх технологій, розробок, "ноу-хау" та невідчутних активів у вигляді знань, здібностей працюючих, їхнього досвіду дозволяє здійснювати вдосконалення, застосовувати нововведення.

Але у разі переходу до базової інновації власних джерел фінансового забезпечення інновацій (а це амортизаційні відрахування та прибуток) може виявитися недостатньо. У цих умовах фінансове та інвестиційне забезпечення інновацій значною мірою залежить від наявності фінансово-кредитних інститутів, здатних співпрацювати з підприємством, вміння менеджерів розробляти механізми залучення зовнішніх джерел.

В умовах ефективного антимонопольного регулювання економіки конкуренція на товарних ринках поступово перетворюється в чинник, що стимулює пожвавлення інноваційної діяльності підприємств.

Зазначимо, що деякі вітчизняні підприємства намагаються використати монополістичні переваги при відсутності конкурентів, але багато з них, що позбавилися цих переваг, повністю або майже повністю втратили конкурентоздатність продукції. Така ситуація була характерна для виробництва аудіо- та відеотехніки, комп'ютерів: технологічне відставання вітчизняної продукції від світового рівня знизило попит на їхнє використання. Одночасно знизився і рівень завантаження виробничих потужностей.

У середині 90-рр. він упав у вітчизняній промисловості нижче половини потужностей, що існували, і тільки в останні 2-3 роки відбувається певне покращення ситуації. У таких галузях як машинобудування, легка промисловість відбулася пасивна втрата ринкових позицій під тиском іноземних конкурентів, і лише в останні роки ситуація дещо поліпшилася, про що свідчить зростання інноваційної активності промислових підприємств.

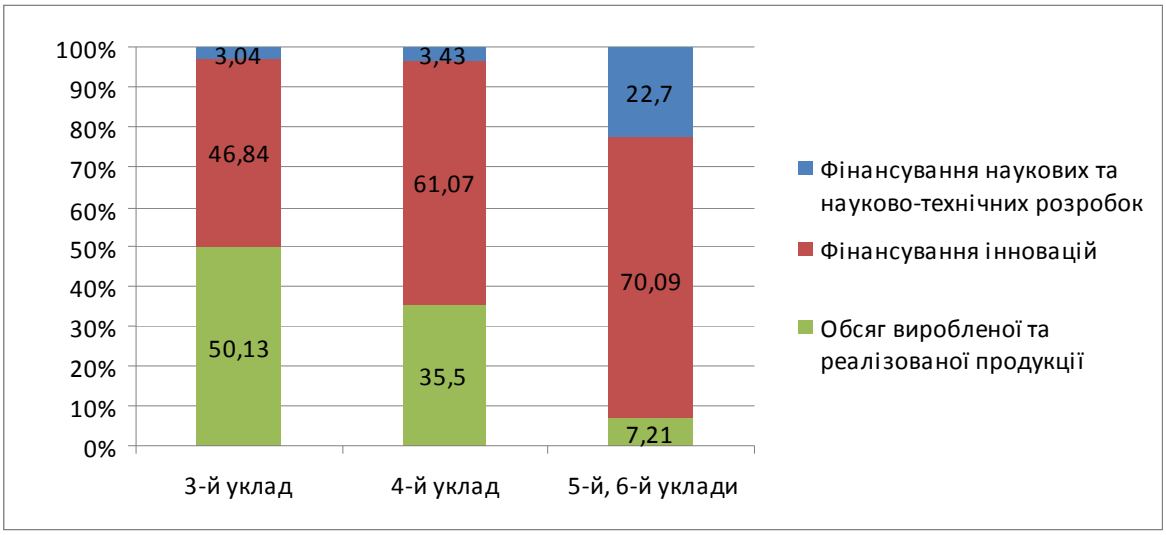

Рис. 2. Інноваційна активність промислових підприємств України*

- Джерело: [11]

Характерно, що активне впровадження інновацій притаманне широко диверсифікованим компаніям - "Інтерпайп", "Норд", "Індустріальний Союз Донбасу", "Дарниця", "Славутич" та інших. Ці диверсифіковані компанії можна скласифікувати так:

- диверсифіковані (конгломерат);
- вертикально-інтегровані;
- горизонтально-інтегровані;

Більшість диверсифікованих (мається на увазі конгломератна диверсифікація) компаній сформовані за рахунок розміщення вільних грошових коштів. У цьому випадку купувалися найбільш перспективні бізнеси або ті підприємства, що продавалися (приватизувалися) у даний момент. Однією з головних цілей було досягнення стійкості холдингу за рахунок створення бізнес-портфеля, збалансованого з погляду життєвих циклів різних галузей, впливу ринкової кон'юнктури, неекономічних факторів зовнішнього середовища.

Таблиця 1

Класифікація українських компаній відповідно до типів стратегій диверсифікації

Горизонтальна (зв'язана) диверсифікація	**Вертикальна інтеграція**	**Конгломератна (незв'язана) диверсифікація**
Одна галузь і один продукт (ряд продуктів)	Суміжні ступені Технологічних переділів	Непов'язані виробництва
Найбільший ступінь інтеграції, підпадає під вплив антимонопольного законодавства	Вимагає високої технологічної сумісності і стійкості зв'язків	Об'єднання холдингового типу із змінною структурою, наявність інвестиційної стратегії
Sun Interbrew, ВВН, Галактон, Оболонь	Інтерпайп, Укрнафта, ІСД, Укртатнафта	Меркс-груп, Енран, Реал-груп, Укрпромінвест, Орлан

Більша частина вертикально інтегрованих компаній була побудована нафтовими та металургійними компаніями. Інтеграція назад (у перші переділи), як правило, була необхідна для захисту від монополізму постачальників. Інтеграція вперед пояснювалась прагненням збільшити додану вартість. Іншими словами, отримати більшу норму прибутку. Експансія з боку російських вертикально-інтегрованих сировинних корпорацій в українську економіку підсилила інтеграційні процеси між українськими компаніями.

Горизонтальні інтегровані (споріднена диверсифікація) компанії утворювалися шляхом купівлі конкурентів. У результаті, збільшилася частка ринку, ефект масштабу призводить до зниження граничних витрат на розробки, виробництво та просування на інноваційний ринок. Тут також конкурентами для українських компаній є, передусім, російські та зарубіжні компанії, які діють в Україні і мають значні запаси конкурентоспроможності, що спричинює об'єднання українських підприємств.

Досвід зарубіжних компаній доводить необхідність вибору інноваційним менеджментом зазначених українських компаній пріоритетних, найбільш перспективних напрямів і концентрації на них. Сучасні вітчизняні тенденції свідчать про те, що для багатьох диверсифікованих компаній настав етап самоідентифікації та реструктуризації, коли постає необхідність концентрації на меншій кількості бізнесів. У довгостроковій перспективі це забезпечить максимальну конкурентоздатність, чи принаймні дозволить протистояти агресивній експансії іноземних конкурентів в інноваційній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загальний висновок полягає в обґрунтуванні ролі ринкових регуляторів інноваційного розвитку, необхідності розробки та використання інституційного і фінансового потенціалу, пошуку стратегій інноваційного розвитку вітчизняними інноваційно активними суб'єктами господарювання. Світовий досвід формування механізмів реалізації інноваційного розвитку може бути використаний для адаптації сучасних та перспективних методів стимулювання НДДКР, інвестицій у фізичний та людський капітал.

Список літератури

1. Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії // Фінанси України. - № 10, 2009. - С. 6-12.
2. Лазебник Л.Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації національної економіки / Лазебник Л.Л. - К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки". - 2009. - 480 с.
3. Шевченко І.В. Міжнародна конкурентоздатність в контексті інноваційного та соціального розвитку // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю.І. Єханурова, А.В. Шегди. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Вип. 24. - С. 355-362.
4. Баюра Д.О. Соціальне інвестування як вищий рівень корпоративної соціальної відповідальності // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю.І Єханурова, А.В. Шегди. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Вип. 24. - С. 212-218.
5. The Global Competitiveness Report 2009-2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2009-2010
6. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко, І.В. Терон; за ред. В.В. Онікієнка. - К.: РВПС України НАН України, 2006. - 480 с.
7. Карюк В. 1. Стимулювання інноваційної діяльності підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю.І. Сханурова, А.В. Шегди.- К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Вип. 24. - С 362-367.
8. Варналій З.С. Інноваційна складова конкурентоспроможності української економіки / З.С. Варналій // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць - К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. - Вип. 15. - С. 32-36.
9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М.Шевченко. - К.: Парламентське видавництво, 2009. - 632 с.
10. Матей В.В. Значення венчурного капіталу для інноваційного розвитку України / В.В. Матей // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. - К.: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. - 2008. - Вип. 72, Ч. 2. - С. 112-118.
11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Аннотация

В.О.Сизоненко.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ИННОВАЦИОИНОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ В ПОСТКРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ

Исследование направлено на выявление противоречий инновационного развития национальной экономики под воздействием мирового финансового кризиса и институционально-управленческой незавершенности рьшочных преобразований. Обосновывается возможность оптимизации мероприятий государственного регулирования и активизации инновационной деятельности субьектов хозяйствования.

Ключевые слова: *инновации,инвестиции, институционализм, конкурентоспособность, финансовые механизмы, экономическая динамика.*

Summary

Viktor Syzonenko

THE TRANSFORMATION OF UKRAINE'S INNOVATIVE DEVELOPMENT UNDER THE POST-CRISIS CIRCUMSTANCES

The research is aimed at the identification of the discrepancies of the national economics innovative development under the influence of the world financial crisis and institutional and managerial incompleteness of market transformations. The author gives grounds to the optimisation of state regulation measures and activisation of management subjects' innovative activity.

Keywords: *innovation, investment, institutionalism, competitive, financial, economic dynamics.*

УДК 332.012.334

© Буднікевич І.М., 2012
Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ МУНІЦИПАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД

Розглянені основні положення теорії та практики розробки стратегій розвитку міст. Визначено роль маркетингових підходів у процесах та процедурах стратегічного планування міського розвитку. Описано функції муніципального стратегічного та оперативного маркетингу при розробці та реалізації стратегій розвитку міста. Сформульовані деякі особливості стратегічного планування на муніципальному рівні, заснованому на маркетингових підходах.

Ключові слова: *стратегії муніципального розвитку, муніципальний маркетинг, функції маркетингу, стратегічне планування, мегаподії.*

Стратегічний розвиток міста залежить від компетенції муніципальних органів влади ідентифікувати, формувати та підтримувати економічну, екологічну та соціальну привабливість міста, виявити чинники, обставини й умови, які сприяють залученню в місто людських, фінансових, науково-технічних, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів та напрямки підвищення привабливості міста для визначених цільових аудиторій, допомагає стратегічне планування. Стратегічне планування - це "…суспільний процес, беручи участь у якому, місцеві співтовариства реагують на зміни зовнішніх і внутрішніх умов за допомогою управління місцевим середовищем. …Місцеві співтовариства вибудовують нові стратегічні ідеї, нові інституційні конструкції та мобілізують політичний вплив"[38].

Стратегії муніципального розвитку (або стратегії розвитку міста) - достатньо нове явище як для вітчизняної науки та практики (О.Панухнік [22, с.155] акцентує увагу на недосконалості методичного забезпечення стратегічного планування в регіонах і містах України, на змішуванні та помилковому ототожненні термінів стратегічного управління, вказує на принципову різницю між стратегією розвитку та стратегічним планом), так і для зарубіжного муніципального управління, де стратегічне планування розвитку міст чітко виділилося в окрему галузь управлінських знань у кінці 80-х років XX сторіччя.

Фахівці з проблем стратегічного розвитку міст [13; 15; 19; 29; 33; 40; 42] головними причинами цього вважають: безконтрольне зростання міст, загострення конкуренції між містами за отримання державних субсидій, ускладнення механізмів муніципального управління, прагнення органів місцевої влади просунутися у розв`язанні класичних міських соціальних проблем, зростання складності та взаємозалежності завдань, що постали перед місцевими урядами, зростання вимог цільових аудиторій до якості муніципального продукту. Значний уплив на розповсюдження стратегічного планування здійснили ідеї міського маркетингу, які виникли у США і широко дебатувалися в Європі у вказаний період. Перелічені причини сьогодні актуальні і для України. Як зазначено в "Міському маніфесті", розробленому експертами Інституту економіки міста [46], щоб функціонувала та розвивалася така складна система як місто, необхідно домагатися загального бачення перспектив розвитку. Іншими словами, щоб у сьогоднішніх непростих умовах правильно позиціонуватися, ухвалювати ефективні управлінські рішення, місту необхідна стратегія як основа розвитку.

Процес стратегічного розвитку кожного міста має свої особливості, темпи, точки зростання, на які впливає внутрішнє та зовнішнє середовище. Оцінюючи теоретичні та практичні розробки в галузі стратегій розвитку міст, можна зробити ряд узагальнень (табл.1):

Для сучасного етапу довготермінового планування міст характерна розмаїтість форм, методів і змісту стратегічних розробок. Стратегічне планування в муніципальному управлінні базується на методичній та методологічній основі комерційного сектора (орієнтація на стратегічні цілі; інтеграція та проектний підхід; гнучкість і обов'язковість виконання; відповідність організаційної структури прийнятій стратегії, ефективність, терміни реалізації), але має ряд характерних рис:

- переважання демократичних та юридичних норм, відкритість, прозорість і гласність (у комерційному секторі досить часто застосовують автократичні методи прийняття рішень, більшість стратегічних планів є комерційною таємницею), з

Таблиця 1

Основні положення теорії та практики розробки стратегій розвитку міст

Елемент	Узагальнення та пропозиції автора
1	2
Визначення	Стратегія розвитку міста – це результат кваліфікованого вибору моделі розвитку міста, цілей розвитку міста, формування ключових ініціатив для їх досягнення та напрямків реалізації, які грунтуються на об'єктивних можливостях міста та враховують динамізм, змінність і непередбачуваність зовнішнього середовища. Це свого роду декларація, суспільний договір, на основі якого потім розгортається формування стратегічного плану міста.
Суть	Суть стратегії полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку за умов, коли якість і безпека життя людей від покоління до покоління не зменшується, не погіршується стан довкілля та забезпечується соціально-економічний прогрес
Особливості	Гнучкість та високий ступінь адаптації до умов середовища, в них: із самого початку закладена можливість зворотного зв'язку і корекції поставлених цілей. Стратегії апріорі відкриті й демократичні, вони потребують підтримки громади як у розробці, так і у реалізації, допомагають у спілкуванні з представниками зовнішнього (щодо громади) світу, для них дуже важливе консолідоване визначення мети розвитку та бачення, розробляються такі стратегії на термін (не менший ніж 10-15 років).
Цілі	Головним завданням вибору пріоритетів розвитку виступає врахування індивідуальних особливостей і проблем кожного міста. Видозміна міських стратегій розвитку в остаточному підсумку є дзеркальним відбиттям процесу розвитку самих міст.
Призначення	Головні ефекти міських стратегій – управлінський, економічний, маркетинговий, іміджевий, соціальний, екологічний. Місто, яке має власну стратегію з чітко визначеними пріоритетами розвитку, засновану на громадському діалозі з приводу майбутнього міста, зріле з погляду управління, володіє значною відкриттістю та прозорістю, є передбаченим для інвесторів.
Переваги	Наявність стратегії дозволяє підвищити «прозорість» механізму управління містом; стратегія, розкриваючи основні цілі й орієнтири розвитку міста на тривалий період часу, дає упевненість у майбутньому міста; стратегія є дієвим інструментом одержання, підтримки й підвищення конкурентних переваг міста, дозволяє ефективно вибудовувати відносини з інвесторами й іншими фінансовими організаціями; стратегія допомагає сконцентрувати основні зусилля на ключових, найбільш перспективних напрямках розвитку міста
Підходи	У процесі формування стратегії розвитку міста застосовуються управлінський, експертний, партнерський, маркетинговий підходи
Можливості	Стратегія розвитку дозволяє: оцінити умови, в яких буде відбуватися розвиток міста, його переваги та недоліки; мінімізувати загрози (негативні ефекти) та максимізувати можливості (позитивні ефекти); визначити та узгодити загальні цілі розвитку; позиціонувати місто серед конкурентів тощо; підібрати адекватні маркетингові інструменти та оптимально поєднати напрямки маркетингової політики міста; скоординувати програми міського розвитку; отримати орієнтири та інструменти для вимірювання й оцінки результатів розвитку.
Недоліки стратегій та їх причини	Стратегічні цілі розвитку сформульовані некоректно, їх багато, містять орієнтири розвитку – «що треба зробити», але не пояснюють «як зробити». Не опираються на системний аналіз стартових умов, зовнішніх і внутрішніх чинників, розробляються виходячи з припущення, що адміністрація міста володіє значною свободою вибору траєкторій розвитку і способів досягнення стратегічних цілей. Недостатньо обґрунтованим є організаційно-економічне забезпечення реалізації стратегії.
Проблеми	З погляду маркетингу головна проблема - розробити, прийняти та реалізувати таку стратегію, яка не просто відповідала б пріоритетам та інтересам певних груп лобіювання, а об'єктивно орієнтувалася на потреби визначених цільових аудиторій, містила перспективні цілі розвитку міста.
Учасники	Більшість стратегічних планів розвитку міст в Україні розроблено за методичної підтримки іноземних консультантів і консалтингових фірм. Прийняття стратегічного плану міською радою є настільки для іноземних консультантів важливим, наскільки це цікавить фонд, що фінансує його розроблення. Виконання плану апелює скоріше до їх професійних амбіцій, ніж до реальних потреб.
Роль органів місцевої влада	Ключовою особою у забезпеченні успішності процесу розроблення стратегії розвитку та стратегічного плану, його головним гарантом виконання є міський голова. В умовах сьогодення зібрати необхідну інформацію для розроблення стратегії розвитку, а тим більше формування стратегічного плану міста, неможливо лише з відкритих джерел (хоча сама інформація відкрита). Тут необхідна допомога працівників міськвиконкому, сфери діяльності яких визначає міський голова. Органи державної влади забезпечують «моральну» підтримку процесу визначення стратегій розвитку та розробки стратегічних планів розвитку.
Участь громади	Виробленню стратегічних рекомендацій передує ретельна та всебічна діагностика поточного стану міста та думки городян і експертів. Діагностику проводять шляхом опитування лідерів громадської думки, серед яких представники всіх сфер життєдіяльності міста. За результатами проведених зустрічей відзначається погодженість їхніх позицій стосовно пріоритетних секторів і проблемних аспектів розвитку міста. З метою комплексного аналізу думку експертів доповнюють побаженнями мешканців і гостей міста щодо перспектив розвитку.

* Джерело: складено на основі праць фахівців зі стратегічного планування та маркетингу міст [2-6; 10; 14; 17; 20-24; 27; 28; 30; 31] та власних досліджень автора

одночасним тиском бюрократичних процедур;

- переважання критеріїв соціальної ефективності міських стратегій над економічними (переважає соціальний, а не комерційний складник маркетингу), що ускладнює вибір цілей;
- прив'язка до конкретної території, і в той же час значні впливи зовнішніх чинників, у першу чергу глобалізаційних (якщо внутрішні чинники органи місцевої влади можуть, у певній мірі, контролювати, хоча і менше, ніж в окремій організації, то вплив чинників зовнішнього середовища визначати та враховувати надзвичайно важко, ще важче адаптувати та сформувати міську політику так, щоб ефективно відреагувати на зміни);
- низька адаптивність і гнучкість організаційної структури міських органів влади до змін зовнішнього середовища, вплив на її формування та кадрове підкріплення балансу політичних сил у місті;
- відсутність прямого зв'язку між стратегічним планом і поточним міським бюджетом [35];
- орієнтація на врахування потреби, інтереси та діалог з міськими цільовими аудиторіями;
- конфліктність цілей та інтересів різних цільових аудиторій міста, політичні та корпоративні інтереси, співвідношення політичних сил визначають тип міського стратегічного управління: 1) індикативне планування при пануванні корпоративної еліти; 2) інформаційне стратегічне планування популярне у містах з демократичними засадами муніципального управління, оскільки громада отримує об'єктивну інформацію стосовно наслідків економічної та соціальної політики влади;
- необхідність формування партнерства між різними громадськими та приватними структурами, регіоном, сусідніми містами, містами-партнерами (для узгодження інтересів і залучення доступних ресурсів).

З погляду маркетингу, головна проблема розробити, прийняти та реалізувати таку стратегію, яка не просто відповідала б пріоритетам та інтересам певних груп лобіювання, а об'єктивно орієнтувалася на потреби визначених цільових аудиторій, містила перспективні цілі міського розвитку, акцентувала увагу на політиці "ендогенного розвитку" та сприяла регіональній кооперації, базувалася на фінансовій підтримці з боку держави, активній участі, партнерстві та взаємодії державних і приватних структур.

Ми цілком підтримуємо думку О.Балобанова [1], що залучення представників міських цільових груп на стадії розробки моделей, стратегій та програм дозволяє повніше врахувати їх інтереси та потреби, отримати уявлення про їх бачення проблем муніципального розвитку, а на стадії реалізації місто отримає додаткові ресурси муніципального розвитку, які мають у своєму розпорядженні ці суб'єкти або, як мінімум, їх доброзичливе відношення до програм і планів цього розвитку. Зарубіжною практикою апробовано безліч інструментів, що забезпечують залучення громадськості до стратегічного планування [26, С.27]: опитування жителів для визначення сучасних цінностей і бачення міста в довготерміновій перспективі; проведення муніципалітетом семінарів з метою обговорення і реагування результатів проведеного опитування; розробка та підтримка спеціального інтерактивного веб-сайту для розповсюдження інформації про процес стратегічного планування та спілкування з жителями через цей сайт; тематичні дискусії в режимі он-лайн; спілкування з мером, членами міської ради в інтернеті; суспільні презентації стратегії та програм її реалізації тощо.

Співпраця різних рівнів управління, приватного та громадського секторів, підприємців, інвесторів, представників соціальних та професійних груп, муніципалітетів різних міст реалізує один з ключових принципів стратегічного планування - партнерства. Як цікавий досвід використання партнерської технології є "підхід РОМ", який був уперше використаний в Голландії та широко використовується в країнах Західної Європи. Суть цього підходу до процедури стратегічного планування полягає у використанні принципу "знизу-вгору" ("bottom-up") і залучення до вирішення проблем представників різних рівнів влади. Основна ідея підходу - сторони, які беруть участь у розробці стратегії розвитку міста, досягають вигідних для себе рішень на основі консенсусу [39].

У жодному разі не можна применшувати роль органів муніципального управління, особливо їх керівників у процесі стратегічного планування. Саме вони професійно консолідують різні уявлення та наявні ресурси для найбільш ефективного забезпечення відтворення та розвитку життєдіяльності міста. Для аналізу, досліджень, розробок та експертизи, тобто для всього, що входить у компетенцію муніципального маркетингу, залучається ще одна група учасників стратегічного планування - незалежні професіонали (в Україні до розробки Стратегічного плану розвитку міста Києва було залучено Консорціум виконавців, до якого увійшли авторитетні міжнародні та вітчизняні організації: Фонд "Ефективне управління"; The Boston Consulting Group (BCG), The Word Bank (Світовий банк), The Cities Alliance - Альянс міст; Інститут економіки та прогнозування Національної академії

наук України; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України; Центр Разумкова; КО "Інститут Генерального плану м.Києва"; Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста).

Процес стратегічного планування передбачає принципове розмежування декількох процедур, результатом яких є різні документи (рис.1):

Рис.1. Процедури та документи стратегічного планування міста

1) "Окреслення альтернативних моделей розвитку міста та їх експертиза" "Попередні проекти моделей розвитку міста". На цьому етапі також укладають Угоди про стратегічне співробітництво, які зафіксують наміри та зобов'язання стратегічних партнерів міста (стейкхолдерів) щодо сприяння процесам розвитку міста. Цей документ є громадським зобов'язанням основних стейкхолдерів - влади, бізнесу і представників громадського сектора брати участь і гарантувати успішність міського розвитку. Населення та громадськість беруть участь у громадських обговореннях стратегічного плану, транслюючи свої ідеї через професійні та громадські організації отримують можливість впливати на вибір пріоритетів і напрямів стратегічного розвитку міста, "реалізувати свій творчий і громадський потенціал". Міська адміністрація допомогою стратегічного плану отримує механізм регулярного відкритої взаємодії з бізнесом і громадськістю, механізм зворотного зв'язку, що дозволяє орієнтувати дії влади в інтересах суспільно визнаних цілей і напрямів. Бізнес отримує можливість презентувати свою важливість у розвитку міста, формувати напрямки спільної діяльності з місцевими органами управління, налагодити діалог з партнерами, конкурентами, які працюють у місті або у регіоні.

2) "Вибір домінуючої (пріоритетної) та перспективних моделей та стратегій розвитку" "Концепція соціально-економічного розвитку міста" - документальне оформлення стратегії розвитку міста, яке містить систему уявлень про стратегічні цілі, місію, конкурентне позиціювання та пріоритети соціально-економічної політики міста на довготермінову перспективу. Концепція - це декларація, суспільний договір, на основі якого розгортається формування стратегічного плану міста. У даному стратегічному документі враховують основні регіональні, національні та світові тенденції, найважливіші напрями, механізми та можливі засоби реалізації вказаних цілей, міститься прогноз основних параметрів соціально-економічного розвитку міста в розрізі його окремих складових.

3) "Розробка системи правових актів, які містять науково-обгрунтовану систему цілей соціально-економічного розвитку міста та заходів щодо їх досягнення" "Стратегічний план розвитку міста", "Програма соціально-економічного розвитку міста". Стратегічний план - документ, який визначає конкретні цілі розвитку міста на довготермінову перспективу (8-10 років) і систему показників, що їх конкретизують. Програма

соціально-економічного розвитку - це документ який конкретизує цілі та завдання стратегічного плану на середньотермінову перспективу (4-5 років).

Муніципальний стратегічний маркетинг приймає на себе інформаційно-аналітичну функцію [18] розробки концептуальних підходів до стратегії розвитку міста. О.Карий [14] цілком обґрунтовано пропонує проводити аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища постійно. З урахуванням цінностей, потреб, інтересів, побажань, переваг цільових аудиторій розробляють принципові моделі розвитку міста (стратегічне бачення його розвитку), в основі яких об'єктивні можливості міста, і враховують динамізм, змінність і непередбачуваність зовнішнього середовища. Методи стратегічного маркетингового аналізу використовують також при оцінці поточних та альтернативних стратегій розвитку міста, яка згідно з маркетинговим підходом передбачає постійний моніторинг, повторну перевірку та періодичну інтерпретацію чинників зовнішнього та внутрішнього маркетингового середовища. Результатом вибору є визначення домінуючої та окреслення перспективних стратегій розвитку міста, під які формують концепцію соціально-економічного розвитку міста, реалізацію якої забезпечує система муніципального менеджменту, а інструментом виступає тактичний муніципальний маркетинг.

Формування стратегії розвитку міста ми пропонуємо проводити у формі ділової гри, яка представляє собою моделювання реальної ситуації з метою розробки альтернативних моделей та стратегій розвитку міста. Мета ділової гри - ранжування проблем, формування експертних оцінок та прогнозів для стратегічного плану розвитку міста [30]. Особливість ділової гри полягає в тому, що в її рамках можливо провести проблематизацію існуючих способів, методів мислення та діяльності, "звільнити" учасника від форми організацій, в яких вони існують і помістити ці способи і форми організації на зовнішні носії за рахунок схематизації. Методи, які використовують при проведенні ділової гри: фор-проектування, "мозковий штурм", експертні оцінки, прогнозування, системний аналіз та синтез, інформаційне моделювання, матричні методи, ситуаційний аналіз, сегментування, позиціонування, маркетингові дослідження, графічні методи, економічний аналіз тощо.

Однією із сучасних методик формування стратегії муніципального розвитку є розробка попереднього проекту ("фор-проект" у термінології розробників концепції, яка була озвучена при проведенні відкритого конкурсу на розробку ФОР-проекту комплексної стратегії соціально-економічного розвитку міста Пензи до 2023 року [47]), який покликаний створити умови для подальшого формування і реалізації Стратегії розвитку міста. В основі концепції стратегічного фор-проектування - системне визначення позицій, характерних для стратегії, але які носять попередній характер. Іншими словами, ФОР-проект - це свого роду "месидж" майбутньої стратегії; передбачається, що в результаті обговорення та експертизи буде розроблено справді дієву стратегію. Метою ФОР-проекту, окрім підготовки "каркасу" стратегії, є забезпечення громадського обговорення стратегії, збір побажань та зауважень фахівців, експертів, представників громадськості, рядових городян. ФОР-проект у цьому контексті відіграє роль "посередника" між адміністрацією міста і населенням.

Ми згідні з позицією Д.Візгалова [7], що головне завдання стратегічного планування полягає не в тому, щоб скласти перелік взаємопов'язаних цілей та заходів і неухильно його виконувати, а в тому, щоб правильно визначити напрямки дій, передбачити, які з можливих варіантів рішень будуть найбільш ефективними. Нові плани стратегічного розвитку, які розробляють в європейських містах, схожі більше на перспективи - зрозумілі, лаконічні, доцільні та базуються на інтерактивному зв'язку з цільовими аудиторіями виконують функцію позиціонування міста.

У стратегічному плані Копенгагена розміщеному на 20 сторінках, стратегічне бачення цілком зрозуміле - у 2020 році місто стане найбільш екологічно чистою столицею Європи, половина населення буде пересуватися на велосипедах, вулиці будуть прибирати протягом 8 годин, а у жителів буде найміцніший сон. Кількість цілей, які декларують стратегічні плани, в межах 5-8 (Європейський - 5 цілей, Канада - 5 цілей) на противагу 20-ти цілям у вітчизняних. Винятком є Великобританія, де існує своя культура планування міського розвитку

Стратегічний план розвитку Лондона "London Plan" [45], розроблений у 2010 році, мешканці британської столиці широко обговорювали понад півроку. На офіційному сайті міста усі лондонці могли ознайомитися з проектом документа, який містив 275 сторінок детального опису плану розвитку міста. А в результаті обговорень з'явився 673-сторінковий звіт про усі зауваження, що надійшли від організацій та громадян. При розробці концепції стратегії міста Бірмінгем було проведено масове громадське дослідження чотирнадцяти тисяч жителів міста.

Навіть таке масове обговорення не захистило

Лондон та інші міста Великобританії від конфліктів зумовлених різноманітністю та втратою керованості міського середовища. Погроми (споживчі, шопінг-бунти), підпали та демонстрації 2011 року виявили дуже багато проблем і в той же час викликали здивування лондонців щодо поведінки молоді й емігрантів, для яких створюють прийнятні умови адаптації - безкоштовне муніципальне житло, соціальні виплати. До речі, заклик до "революційних дій" був здійснений через соціальні мережі, що ще раз підтверджує потужність цього комунікаційного інструменту.

З погляду маркетингу, стратегія розвитку міста задає орієнтири, показує перспективу та задовольняє інтереси основних цільових аудиторії міста - населенню, підприємцям, відвідувача, владі, потенційним інвесторам. Процес стратегічного планування повинен бути спрямований на пошук суспільного консенсусу, на залучення до ухвалення рішень - а отже, і до їх реалізації - широкого кола активних осіб [13].

На основі аналізу досвіду європейських міст [8; 11; 12; 16; 25; 32; 34], порівнянь і досліджень, проведених у міжнародному масштабі, напрацювань вітчизняних учених та власних досліджень сформульовані деякі особливості стратегічного планування на муніципальному рівні, заснованому на маркетингових підходах:

1) Базова ідея стратегічного планування полягає в тому, що відповідальність за майбутнє міста лежить на місцевому співтоваристві, що проживає на даній території. Предметом планування є "майбутнє території", в якому враховують потреби, інтереси та цілі більшості суб'єктів території (цільових аудиторій).

2) Територіальне стратегічне планування визначається як самостійне визначення місцевим співтовариством цілей та основних напрямів стійкого соціально-економічного розвитку в динамічному конкурентному середовищі. Оскільки єдиної методологічної основи муніципального стратегічного планування не існує, міста шукають свій шлях, формулюючи рамкові методологічні підходи та методичні принципи, які визначають стратегію розвитку, що свідчить про необхідність і актуальність наукових розробок у цій сфері.

3) Важливою характеристикою стратегічного планування європейських міст є розуміння того, що не існує єдиної стратегії пом'якшення впливу зовнішніх чинників (чи адаптації до них), які б однаково добре підходили усім містам. Тому міста повинні шукати свій шлях, враховувати місцеву специфіку при визначенні цілей і завдань довготермінових змін.

4) Установлення пріоритетів є невід'ємною рисою стратегічного планування. Стратегія повинна бути зорієнтована на потреби цільових аудиторій та узгоджена з наявними ресурсами.

5) Висновки експертів і процедури розробників повинні базуватися не тільки на суб'єктивних висновках, але й на об'єктивних аналітичних даних: аналізі українських та світових тенденцій і трендів у сфері розвитку міст, агломерацій та регіонів; визначенні закономірностей соціально-економічного розвитку міста та міст-аналогів, які подібні за адміністративним статусом (наприклад, обласні центри України, Росії, столиці воєводств у Польщі, адміністративні центри повітів (жудець (рум. jude?)) Румунії та інші), типом соціально-економічного розвитку, географічним розташуванням; розмірами та чисельністю населення; аналіз історичних передумов формування сучасного стану міста, у тому числі у ключових сферах; аналізі соціально-економічного розвитку міста за останні 20 років; аналізі поточного соціально-економічного становища міста, включаючи стратегічний аналіз наявних і потенційних ресурсів; інтерв'ю зі стейкхолдерами; соціологічному опитуванні цільових аудиторій - жителів, інвесторів, відвідувачів, підприємців.

6) Діяльність організаційної структури муніципальних органів влади повинна бути спрямована на стратегії, плани дій, розроблену та узгоджену в часі та виконавцях програму заходів. В основі програмно-цільового підходу до організації муніципального маркетингу лежить концепція "маркетинг-міксу", яка передбачає проробку усіх напрямків маркетингової політики, включаючи орієнтири в товарній, ціновій, розподільчій, комунікаційній, іміджевій, кадровій, промоційній політиці.

7) Маркетингове спрямування стратегічного планування розвитку міста забезпечується використанням інформаційного підходу. Обернений зв'язок між особами, які приймають рішення, та громадськістю дозволяє пропонувати обгрунтовані рішення, використовуючи відкриті, продумані та цілеспрямовані методи планування, уникати чисто технічного підходу і повного його ігнорування.

8) Вимогою стратегічного планування на ранніх етапах є розробка комунікаційної стратегії. Успіх стратегічного планування багато в чому залежать від вчасного включення основних дійових осіб та інстанцій, можливостей громадськості транслювати свої погляди та потреби, формування стійкого оберненого зв'язку з основними цільовими аудиторіями.

9) Муніципальний маркетинг передбачає більш ґрунтовний вибір показників стратегічного розвитку. Це забезпечується, з одного боку, прискіпливим аналізом внутрішнього середовища міста, а з іншого боку, розробкою об'єктивного

прогнозу зростання потреб міських аудиторій та напрямків зміни чинників зовнішнього середовища.

10) Розробка стратегії розвитку території передбачає багатоваріантність сценаріїв розвитку міста, регіону, країни.

11) Стратегічне планування та стратегічна спрямованість муніципальної політики передбачають наявність адаптаційних механізмів в організаційній структурі управління органів міської влади, розвиток нового типу організаційної культури, впровадження системи управління якістю муніципальних послуг.

12) Стратегічне планування та відповідна міська політика чітко орієнтовані на "лідерство" топ-менеджменту органів місцевого самоврядування, широкий консенсус залучених інстанцій та населення.

13) Стратегічне планування та його реалізацію варто розуміти як систему, що "розвивається". Планування та процеси ухвалення муніципальних рішень повинні реагувати на нові розробки та нові знання, бути гнучкими та інноваційними.

14) Ключовими каталізаторами стратегічного розвитку європейських міст виступають великі, так звані, "флагманські" проекти та "мегаподії". Ідеологія виділення флагманських проектів дозволяє не розпорошувати наявні фінансові, виробничі та організаційно-управлінські ресурси, а концентрувати їх на певних стратегічних напрямках діяльності. Крупні проекти та події сприяють маркетингу території (в частині просування та позиціонування) та формують новий імідж території, активізують туризм, дають поштовх структурним зрушенням, дозволяють привернути увагу до міста, розвивають міську інфраструктуру, притягують інші події, забезпечують суттєвий соціальний та економічний (підвищити якість життя населення, поліпшити ситуацію з робочими місцями, наповнити бюджет, залучити інвестиції) ефект, сприяють розвитку місцевого бізнесу, у тому числі народних промислів та ремесел, мілких форматів роздрібної торгівлі, підприємств туристичного бізнесу тощо. Європейські міста сміливо планують подібні проекти, успішно здійснюють фінансування необхідних капіталовкладень та реалізують їх на базі приватного та змішаного капіталу, хоча будь-який з цих проектів формує загрози для міста [9].

У 1990 роках організація мегаподій стає компонентою перспективного планування міст, метою якого є зміна напрямків позиціонування міста в умовах глобальної економіки. Сучасним підходом міст та держав до мегаподій є організація Олімпійських ігор, як стратегії економічного розвитку, яка включає оновлення міської інфраструктури та інвестиції у житлову, культурну, спортивну та комерційну нерухомість [37; 41]. Олімпійські ігри в 1992 році в Барселоні були використані в якості ресурсу реалізації двох стратегічних напрямків: модернізації інфраструктури та сприяння нового суспільного іміджу міста шляхом створення новаторської міжнародної архітектури. Обидва ці елементи закладені в сучасні відносини між спортивними мегаподіями та приймаючими містами, здійснюють значний вплив на соціально-економічний розвиток останнього [43; 44]. Як приклади використання спортивної інфраструктури для місцевих потреб можна навести досвід Москви, де в результаті перетворення "Олімпійського селища" Олімпійських ігор 1980 року було сформовано фонд соціального житла. В Афінах "Олімпійське село", побудоване для Олімпійських ігор 2004 року, дозволило створити 3 000 нових одиниць субсидованого житла, в які вселилися 10 000 жителів. У Лондоні половина з 2 800 житлових одиниць в "Олімпійському селі" стане доступним житлом після закінчення Ігор, а поточні плани будівництва олімпійського парку включають створення близько 10 000 нових осель, з яких приблизно 35% будуть відведені під доступне житло [36].

Успішний розвиток європейських міст підтверджує тезу про необхідність розробки та використання науково обґрунтованих методик стратегічного планування, постійного моніторингу зовнішнього середовища на основі методів стратегічного аналізу (PEST-аналіз, SWOT-аналіз, конкурентний аналіз тощо), формуванні основних завдань та цілей, індивідуальних для кожного міста, необхідність аудиту основних індикаторів розвитку міста, розробки комплексу маркетингу міста як сукупності тактичних заходів, які можуть використовуватися муніципальними органами влади, розробки напрямків та процедури здійснення коригуючих впливів, встановлення стійкого оберненого зв'язку з громадськістю міста, формального оформлення маркетингової діяльності муніципалітету й орієнтації на кінцеву соціальну ефективність.

Список літератури

1. Балобанов А. Е. Схемы и процедуры стратегического планирования // Стратегическое планирование в муниципальном управлении: Введение в предмет / Сост. А.Е. Балобанов, О.И. Генисаретский. - М: Моск. обществ. науч. фонд, 2000. - С. 63-117.

2. Берданова О.В. Стратегічне планування: посібник для слухача / О.В. Берданова, В.М. Вакуленко, В.В. Тертичка - Київ: ПАУСІ, 2007. -

149с.

3. Бойко-Бойчук О. Розвиток міст України як пріоритет внутрішньої політики держави / О. Бойко-Бойчук // Управління сучасним містом. - 2006 - № 3-4 - С.221-229.

4. Вакуленко В. Міський маркетинг як інструмент стратегічного планування економічного розвитку міста / В. Вакуленко // Управління сучасним містом. - 2002. - № 4-6. - С. 92-95.

5. Васильченко В. Теоретичні аспекти ефективних стратегій місцевого розвитку / В. Васильченко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТУ. - 2009. - №3. - С. 138-151.

6. Вендина О. Стратегии развития крупнейших городов России: поиск концептуальных решений [Електронний ресурс] / Ольга Вендина // Режим доступу: http://demoscope.ru/weekly/2006/0247/analit01.php#_FN_7;

7. Визгалов Д.В. Маркетинг города / Д.В. Визгалов. - М.: "Институт экономики города", 2008. - 110 с.

8. Гринчель Б.М. Методология и практика городского стратегического планирования / Б.М. Гринчель, Н.Е Костылева / СПБ.:ИРЭ РАН, 2000. - 88 с.

9. "Доклад Специального докладчика по вопросу о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень, а также о праве на недискриминацию в этом контексте Ракель Рольник" [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/13session/A-HRC-13-20_ru.pdf

10. Економіка міст: Навчальний посібник / За заг. ред. В.Макух - Кв: Основи, 1997. - С.4.

11. Ефимов В.С. Стратегическое управление городом. Курс лекций. - Красноярск: РИО СФУ, 2007. - 243 с.

12. Ефимов В.С. Стратегическое управление городом [Текст]: учебное пособие / В.С.Ефимов. - Новосибирск: НГАЭиУ, 2004. - 254 с.

13. Жихаревич Б.С. Мировой опыт стратегического планирования городов и его использование при разработке Стратегического плана Санкт-Петербурга // Особенности стратегического планирования развития городов в постсоветских странах. Сборник статей. - СПб: МЦСЭИ Леонтьевский центр, 2000. - 124 с.

14. Карий О.І. Стратегічний план розвитку міста: проблема в розробленні та реалізації / О.І.Карий // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Логістика". - Львів, 2010. - № 690. - С.310-314.

15. Лук'янченко О. Основні напрямки й переваги стратегії розвитку європейського міста (на прикладі м. Донецька) / О.Лук янченко // Схід. - 2011. - №1 (Спецвипуск). - С.5-7.

16. Материалы по стратегическому планированию в Европе [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://citystrategy.leontief.ru/?it=103.

17. Мельник А. Ф. Управління розвитком муніципальних утворень : теорія, методологія, практика : [монографія] / А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський. - Тернопіль : Економічна думка, 2007. - 476 с.

18. Муніципальний менеджмент : Навч. посіб. / за ред. Ю.П. Шарова. - Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. - С. 236-250.

19. Нивен П. Р. Сбалансированная система показателей для государственных и неприбыльных организаций. Киев: Из-во "Баланс Бизнес Букс", 2005. - 322 с.

20. Нудельман В. Розробка Стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики / В. Нудельман, І. Санжаровський. - К.: Видавництво "Дата Банк Україна", 2002. - 232 с.

21. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий. 2-е изд. / А.П. Панкрухин - Питер: СПб: 2006. - 416 с.

22. Панухнік Е.В. Методичне забезпечення стратегічного планування в регіонах України / Е.Панухнік // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №1. - С.155.

23. Пархоменко В. Стратегічне планування розвитку громади. Практичний посібник / В.Пархоменко, В.Прошко, П.Мавко. - Львів: "СПОЛОМ", 2002. - 160 с.

24. Поплавська Ж. Як дорости Україні до сталого розвитку? / Ж.Поплавська, В. Поплавський // Вісник національної академії наук України. - 2007. - №9 - С.8-14.

25. Принципы good governance и управление городским развитием. Сборник статей. [Текст] / Под ред. С.А.Смирнова. - Новосибирск: НГАЭиУ, 2004. - 306 с.

26. Рисин И.Е. Стратегическое планирование социально-экономического развития городов: зарубежный и российский опыт / И.Е. Рисин, Е.А. Шаталова // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. - 2007. - № 2. - С.27.

27. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / [Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон і ін.: за ред. І. Санжаровського]. - К.: Вид-во К.І.С., 2008. - 214 с.

28. Социально экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / Под редакцией Л.Г.Мельника. Л.Хенсе. - Сумы: Университетская книга, 2007. - 1120 с.

29. Стратегическое планирование развития

города: Зарубежный опыт 80-90 г.г. : пробл.- темат. сб. / ред. Л. Капранова, Зарецкая С.Л. - М. : РАН. ИНИОН., 1999. - 168 с.

30. Стратегическое управление: регион, город, предприятие : [монография] / под ред. Д.С. Львова, А.Г. Гранберга, А.П. Егоршина ; ООН РАН "НИМБ". - М. : Экономика, 2004. - 605 с.

31. Территориальное стратегическое планирование при переходе к рыночной экономике : опыт городов России / [под общ.ред. С. А. Васильева]. - СПб. : ГП МЦСЭИ "Леонтьевский центр", 2003. - 367 с.

32. Территориальное стратегическое планирование: новые возможности социально-экономического развития [Текст] / Под ред. Э.Ш. Акбулатова, В.С.Ефимова, Б.С.Жихаревич. - Красноярск: НП КИЦ, 2004.

33. Хатри Г.П. Мониторинг результативности в общественном секторе. М.: Фонд "Институт экономики города", 2005. - 276 с.

34. Шуссманн К. Стратегическое планирование в Мюнхене / К.Шуссманн // Еврогад. - 1998. - №10. - С.28.

35. Bailey R.W. Strategic planning and large city governance // Proc. Of the Acad. of policy. - L., 1997. - Vol.15, N3. - P.170-171.

36. "Fair play for housing rights. Mega-events, Olympic Games and evictions", COHRE, 2007. p. 142.

37. "From managerialism to entrepeneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism", и Harvey D, 1989,Geografiska Annaler, series B 71(1)

38. Healey P. Collaborative planning. Shaping places in fragmented societies. London, MacMillan, 1997.

39. Hoefsloot A.M., Berg L.M. Successful examples of participatory region planning at the meso-level. - 1992. - 131 p.

40. Kaplan R.S. City of Sharlotte (A), Boston: Harvard Business School, 1998.

41. "Labor, economy and transparency in large urban projects", Alberto de Oliveira (UFRRJ), 2009, Congress of LASA Brazil, 2009.

42. Osborne D., Gaebler T. Reinventing Government. 1992.

43. Regiona Architecture and Identity in the Age of Globalization, Proceedings of the Second International Conference of CSAAR, Tunis, pp. 577-588, 2005.

44. Stavrides, "Urban identities: beyond the regional and the global. The case of Athens", in Jamal Al-Qawasmi, Abdesselem Mahmoud and Ali Djerbi (eds.) 2008,

45. http://www.london.gov.uk/shaping-london/london-plan/strategy/

46. http://www.urbaneconomics.ru/texts.php?folder_id=80&mat_id=270

47. http://www.penza-gorod.ru

Аннотация

И. М. Будникевич

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ: МАРКЕТИНГОВЫЙ ПОДХОД

Рассмотрены основные положения теории и практики разработки стратегий развития городов. Определена роль маркетинговых подходов в процессах и процедурах стратегического планирования городского развития. Описаны функции муниципального стратегического и оперативного маркетинга при разработке и реализации стратегий развития города. Сформулированы некоторые особенности стратегического планирования на муниципальном уровне, основанном на маркетинговых подходах.

***Ключевые слова**: стратегии муниципального розвития, муниципальный маркетинг, функции маркетинга, стратегическое планирование, мегасобытия.*

Summary

Iryna Budnikevich

A STRATEGY OF MUNICIPAL DEVELOPMENT: MARKETING APPROACH

The main provisions of theory and practices of development of strategies of city development were considered. The role of marketing approaches in processes and procedures of the strategic planning of municipal development was certain. The functions of the municipal strategic and operative marketing were described at development and realization of strategies of development of city. Some features of the strategic planning at municipal level based on marketing approaches were formulated as well.

***Keywords:** strategies of municipal development, municipal marketing, marketing functions, strategic planning, mega events.*

УДК 339.9:330.47

© Кушнерик В.В., 2012
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ІНФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ЯК СУЧАСНИЙ ШЛЯХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Розглядається поняття інформації як важливого економічного ресурсу, який набуває все більш предметного характеру. Її вплив на всі сфери господарювання, з кожним роком, зростає експоненціально. Основним положенням статті є те, що в умовах інформаційної економіки головною рушійною силою є не виробництво і споживання матеріальних благ, а створення і споживання інформаційних цінностей, у тому числі й в упредметненій формі у вигляді продуктів високих технологій, що спонукають до інноваційного розвитку країни.

Ключові слова: *інформаційна економіка, інформація,інформаційне суспільство,інформаційний ринок.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення відбувається різке зростання інформаційних потреб людей, домашніх господарств, корпорацій і суспільства. На їх задоволення орієнтується все більше і більше галузей і сфер економіки. Формується єдина інформаційно-комунікаційна система, у яку залучено всі найбільш розвинені країни світу. Виникнення глобальної інформаційно-комунікаційної економічної системи означає інтеграцію національних ринків у єдиний глобальний світовий ринок. Традиційні паперові гроші поступаються місцем електронним, а традиційні методи обслуговування товарних і фінансових угод - комп'ютерним. Влада, сила й управління всіма різноманітними процесами в суспільстві все більш переміщається від тих, хто володіє грошовим багатством до тих, хто володіє багатством інформаційним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інформаційної економіки досліджувались наступними вченими-економістами: Луциком Ю.О., Чухном А.А., Одягайлом Б.М., Бауліною Т.В., Івановою В.В., Шаповаловим О.Ф., Коваленком О.О. та ін.

Виділення нерозв`язаних раніше частин загальної проблеми. Невирішена проблема на сьогодні бачиться в наступному, перш за все, питання інформаційної економіки, як сучасного шляху інноваційної економіки ще тільки починають вивчатись науковцями, по-друге, в існуючих теоретичних розробках не акцентувалась увага на забезпеченні інформаційного розвитку країни.

Формування цілей статті. Потрібно проаналізувати основні підходи щодо розуміння сутності інформаційної економіки та необхідності впровадження її переваг для досягнення ефективності на шляху інноваційного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Сучасна цивілізація - висока стадія розвитку суспільства, у якому відбуваються якісні корінні трансформації всіх сфер громадського життя. Домінуючу роль тут грають не природні засоби виробництва, а створені людиною. Способи виробництва революціонізують усю сукупність соціально-економічних відносин.

Визнання інформації важливим економічним ресурсом і кінцевим продуктом економіки, стало поворотним пунктом у розвитку не тільки економіки, але й економічного мислення. Індустріальний тип економічного розвитку, що домінував протягом XX століття, поступово сходить з історичної сцени, правда в основному в країнах з розвиненою ринковою економікою.

На даний час для цілого ряду найбільш розвинених країн світу характерний перехід до нового типу суспільства - інформаційного суспільства. Він зумовлений тенденціями підвищення ролі і значення інформації в розвитку людської цивілізації. Інформація - головна цінність наступаючої епохи. Інтенсивне і широке використання інформації інтелектуалізує навколишнє середовище, перетворює його в інформаційну сферу. Інформатизація охоплює практично всі сфери життя суспільства і викликає в них глибокі якісні зміни. Формується нове середовище і нова інфраструктура громадського життя. Науково-технічна революція вступає у свою найбільш зрілу стадію розвитку, починає розгортатися інформаційно-комунікаційна революція. Усі ці процеси характеризують перехід суспільства в якісно новий стан. Виникає інформаційне суспільство, основою якого є виробництво наукових знань та інформації. Сьогодні інформатизація, що базується на передових інформаційних технологіях, розвиток систем телекомунікацій, оптико-електронного і космічного зв'язку, ступінь оволодіння науковими знаннями й інформаційними ресурсами стають головними умовами існування високоефективної

і конкурентоздатної ринкової економіки [2, с.105].

Технології, що визначають перехід до інформаційного суспільства, надають можливості економічного зростання і через матеріальні послуги, що не супроводжуються зростанням витрати матеріалів, а навіть зменшують його. Такого роду процес довгий час вважався ключем до стійкого розвитку, але фактичний прогрес був дотепер малопомітним. Процеси переходу дозволять нам не тільки замінити нематеріальними послугами матеріальні товари і підвищити ефективність необхідних нам матеріальних продуктів, - вони також істотно підвищать ефективність, з яким сектор послуг використовує матеріальні ресурси, у т.ч. виробничі й житлові приміщення, дороги, магазини [1, с.53].

Головною рушійною силою інформаційної економіки є не виробництво та споживання матеріальних благ, а створення і споживання інформаційних цінностей різних категорій. А мірою будь-якої праці є не споживана енергія, а інформація, що має упредметнений характер. Тепер економічне зростання залежить не від кількості спожитої речовини й енергії для матеріального виробництва, а від ступеня споживання інформації.

Наступна інформаційна революція, без сумніву, охопить всі основні інститути сучасного суспільства. Але вона почалася, і просунулася далі всього, у рамках інституту комерційного підприємства. Вона змушує нас перевизначити сутність і призначення комерційного підприємства. Саме тому настільки важливим виявляється визначення комерційного підприємства як механізму створення вартості і добробуту, що уже викликало до життя оживлені дебати відносно "корпоративного управління" - питання про те, для кого комерційне підприємство створює вартість і добробут [2, с.445].

Індустріальне суспільство, надаючи громадянам можливість поступово організувати економіку навколо знань і інформації, підготувало ґрунт для посилення людської думки, коли стали доступні нові інформаційні технології. Отже, нинішній стан економіки має всі риси наступності відносно вже попередніх її форм, але з усе-зростаючою значимістю інформаційних факторів. В інформації не виникає принципово новий вид капіталу: у схованій неявній формі він був присутній завжди. Людські знання є не тільки капітал, але і єдиний капітал. Такий капітал ніби узгоджує в єдиному цілому всі історичні типи економічних утворень.

У перспективі нас чекають серйозні соціальні зміни. Так, сфера інформаційного обслуговування не заміняє промислового і сільськогосподарського виробництва, а повсюдно впроваджується в них, роблячи ці сфери більш "інформаційно насиченими". Ця універсальна складова призводить до розмивання раніше існуючих географічних кордонів фаз виробництва: нерівність у добробуті, що раніше мала місце між регіонами і країнами, тепер торкнеться всіх країн, які входять у глобальне інформаційне суспільство.

Інформаційна економіка стає все більш помітною, оскільки набувають широкого застосування інтернет-технології, люди в усе більшому ступені заміняють традиційні форми діяльності новими, заснованими на використанні інтернет-технологій, при цьому вони створюють мережні форми організацій і адаптують різні загальноекономічні інфраструктури до нових можливостей глобальних мереж. Головний висновок з цього - удале використання інформаційних технологій перетворює організацію в мережну структуру, що дає їй нову якість. Головний виграш від цього складається в поліпшенні використання всіх ресурсів організації, підвищенні її гнучкості й адаптивності до зовнішніх і внутрішніх проблем, підвищення якості прийнятих рішень і як наслідок - більш висока конкурентоздатність.

Інформація - це нервова система суспільного виробництва і вирішальний фактор економічного зростання в сучасних умовах. Інформація - необхідний матеріал для процесу прийняття рішень, контролю і керування на всіх рівнях і у всіх сферах життя суспільства. Сьогодні традиційна індустріальна економіка в найбільш розвинених країнах світу трансформувалася в переважно інформаційну економіку. Основні джерела економічного зростання і підвищення добробуту людей усе більш і більш переміщуються від фізичного капіталу і сировинних ресурсів до накопичених передових наукових знань і інформаційних ресурсів. Поряд із традиційними видами багатства усе більшого значення набуває накопичене інформаційне багатство.

Інформаційний ринок багатогранний. Можна виділити такі види ринків, що входять до загального інформаційного ринку:

I. Ринок електронної та матеріальної інформації;
II. Ринок електронних операцій;
III. Ринок програмного забезпечення;
IV. Ринок систем мережних комунікацій;
V. Ринок комп'ютерного устаткування;
VI. Ринок засобів зв'язку;
VII. Ринок послуг інформаційного доступу та зв'язку.

Щоб здійснити процес відтворення свого різноманітного громадського життя, люди вступають у певні зв'язки і відносини, і тільки в рамках цих відносин і зв'язків, що утворюють

єдину цілісну систему, існує їх відносини з навколишнім світом. Зв'язки і відносини такого роду мають інформаційну природу, тобто змістом усіх відносин між людьми з приводу відтворення їхнього багатогранного громадського життя є інформаційна взаємодія [3, с.40]. Саме виникнення й існування людського суспільства споконвічно обумовлено існуванням самої можливості інформаційного обміну між його окремими членами.

В умовах інформаційної економіки головною рушійною силою є не виробництво та споживання матеріальних благ, а створення та споживання інформаційних цінностей, у тому числі й в упредметненій формі у вигляді продуктів високих технологій [8, с.225]. У будь-якому матеріальному товарі, насамперед, споживач сьогодні розглядає його інформаційну сутність. Зміна цінності речовинного предмета визначається, у першу чергу, динамікою цінності укладеної в ньому інформації.

Висновок. В інформаційній економічній системі основним фактором є інформація. По суті, саме, упредметнена інформація, а не витрачена енергія є мірою будь-якої праці, оскільки функціональне призначення інформації ширше, ніж споживана енергія. Саме тому ефективність матеріальних процесів, у яких беруть участь сировина, машини, енергія в інформаційній економіці визначається не стільки кількістю продуктів, скільки збільшенням цінності і споживчої вартості продуктів і послуг, що залежать від їхнього інформаційного наповнення або відносної щільності упредметненої інформації. Наприклад, у комп'ютері, вартість матеріалів у якому не перевищує 2-5%, утримується набагато більше інформації, ніж у паровій турбіні, що за своєю вагою набагато перевищує комп'ютер. Зростання інформаційної ємності зробленого продукту супроводжується і зростанням прибутку, наприклад, продаж однієї тонни сирої нафти приносить 20-25 доларів прибутку, а продаж одного кілограма інформаційного наукового продукту в електроніці дозволяє отримувати прибуток від 5 тис. доларів [9, с.195].

Основною проблемою, з якою стикаються економісти з настанням інформаційної епохи - як і оцінити вплив інформації й інформаційних технологій.

Інформаційне суспільство відрізняється від традиційного суспільства тим, що виробництво інформації й інформаційних послуг зростає дуже стрімкими темпами і домінує в економічному розвитку.

Варто звернути увагу на те, що провідні представники ділового світу бачать у використанні інформаційних технологій і інтернету невід'ємну умову їх економічного успіху, фактор, що забезпечує істотне підвищення конкурентоздатності. У 2009 р. у ході обстеження, проведеного дослідницьким центром журналу Economist, 81% керівників великих світових компаній Америки, Європи й Азії були упевнені, що впровадження інформаційних технологій може поліпшити конкурентоздатність бізнесу, розширити масштаби ринків, удосконалити стратегії "сегментації споживачів" і збільшити розмаїття створюваних ними товарів і послуг [4].

Список літератури

1. Луцик Ю. О. Формування інформаційної економіки - об'єктивний процес / О.Ю. Луцик // Вісник. - К., 2007. - N16-17. - С.52-54.

2. Чухно А.А. Твори: У 3 т. / НАН України ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика./ А.А. Чухно - К., 2006 - 512с.

3. Одягайло Б. М. Інформаційно-інноваційна модель економіки: базові параметри і вектор розвитку/ Б.М. Одягайло // Зб. наук. пр. - Черкаси, 2004. - Вип.12. - С.37-42.

4. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economist.com/ - The economist.

Аннотация

В.В. Кушнерик

ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА КАК СОВРЕМЕННЫЙ ПУТЬ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Рассматривается понятие информации как важного экономического ресурса, который приобретает все более предметный характер. Ее влияние на все сферы хозяйствования, с каждым годом, растет експонциально. Основным положением статьи является то, что в условиях информационной экономики главной движущей силой является не производство и потребление материальных благ, а создание и потребление информационных ценностей, в том числе и в овеществленной форме в виде продуктов высоких технологий, которые побуждают к инновационному развитию страны.

Ключевые слова: *информационная экономика, информация, информационное общество, информационный рынок.*

Summary

Volodymyr Kushneryk

INFORMATION ECONOMY AS A MODERN WAY OF INNOVATION DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

This article discusses the concept of information as an important economic resource that is becoming more specific. Its impact on all spheres of management, from year to year, growing exponential. Basic assumption of this paper is that in an information economy the main force is not the production and consumption of material goods, but the creation and consumption of information assets, including in the form of materialized in the form of high-tech products, which lead to innovative development of the country.

Keywords: *information economy, information, information society, information market.*

УДК 330.111.4:001.895

© Марченко Т.В., 2012
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Чернівці

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЙ НА ОСНОВІ ІДЕЙ Й.А.ШУМПЕТЕРА

Досліджуються підходи до визначення поняття інновацій, аналізуються деякі аспекти еволюційного характеру теоретичної спадщини Й.А.Шумпетера та її вплив на особливості формування наукової думки щодо основних елементів інноваційного процесу. Актуальність цієї теми пояснюється створенням глобального інформаційного суспільства та становленням нового технологічного способу виробництва.

Ключові слова: *глобальне інформаційне суспільство, інновація, інноваційний процес, "економіка, яка базується на знаннях", інноваційна модель, технологічна революція.*

Постановка проблеми. Початок нового тисячоліття знаменується створенням глобального інформаційного суспільства, становленням нового технологічного способу виробництва, характеризується переходом від ресурсно-затратного типу економічного розвитку до інноваційного. У цивілізованому світі давно усвідомлено, що добробут сучасного суспільства, в першу чергу, залежить від таких важливих факторів, як освіта, культура, новітні технології, побудовані на реалізації здобутків фундаментальних наук. Головним ресурсом ефективно функціонуючих систем господарювання стають творчі, інноваційні здібності людей, інтелектуальний капітал. Інноваційний шлях розвитку передбачає взаємозалежне ефективне функціонування науково-технічної, виробничої, фінансової, соціальної, мотиваційної, духовної сфер, природного середовища життєдіяльності людини та важливих суспільних інститутів.

Дослідження основних параметрів та наслідків інновацій з позицій встановлення їх зв'язків з характеристиками науково-технологічного розвитку актуальне завданням у контексті врахування цих параметрів для встановлення ефективних механізмів запровадження інноваційної моделі розвитку, а також її адаптації до сучасних тенденцій інтернаціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність зростання наукової активності щодо дослідження інновацій, інноваційного процесу та його складових дедалі глибше обґрунтовується вітчизняними та зарубіжними економістами-науковцями. Окремі аспекти цієї проблематики розглядали такі науковці, як Я.Воронецький, Б.Готц-Гарт, Б.Данилишин, П.Кларк, С.Кортум, Ч.Купер, С.Міхнева, С.Мочерний, Дж.С.Паркер, Р.Патора, Б.Санто, Л.Семів, О.Соснін, Й.Шумпетер.

Формулювання цілей статті. Основними завданнями дослідження є узагальнення існуючих підходів до визначення поняття інновацій, дослідження еволюційного характеру теоретичної спадщини Й.А.Шумпетера, її впливу на особливості формування наукової думки щодо основних елементів інноваційного процесу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як показує досвід світового господарства XIX-XX ст., основою проривів у економічному розвитку були революційні зміни у способі виробництва матеріальних благ та задоволенні зростаючих через нововведення потреб населення. Початок XXI ст. характеризується трансформаціями, які визначають параметри глобального соціального порядку і зумовлені тими технологічними зрушеннями, що розпочалися три десятиліття тому [1, с.164; 2; 3, с.23-88].

Сучасна технологічна революція спирається на знання, у тому числі на інформаційно-комунікаційні технології (information & communication technologies - ICT). Зміни, які несе ця революція, є настільки глибокими, що з'явився навіть термін "нова економіка", одним з головних атрибутів якої є знання як головний чинник виробництва і генерування багатства.

Іншим терміном, який з'явився слідом за прогресуючими змінами, є поняття "економіки, яка ґрунтується на знаннях" - KBE (англ. knowledge-based economy - KBE). У цьому представленні економіка визначається як "така, що безпосередньо базується на виробництві, розподілі і використанні знань та інформації" [4-5; 6, с.7-47].

Нове соціально-економічне, духовне наповнення отримує поняття інновацій в умовах зростаючого впливу глобалізації, яка відбувається на тлі переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку. В умовах глобалізації вибудовується нова модель сучасного економічного розвитку, в основі якої лежить здатність суспільства формувати, розповсюджувати, застосовувати знання,

генерувати нове знання. Поняття "економіки, базованої на знаннях" (knowledge-based economy) або "інтелектуальної економіки", означає визнання того, що наукові знання і спеціалізовані унікальні навички людини стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку матеріального і нематеріального виробництва, забезпечення сталого економічного розвитку [7, 8].

Визначальними особливостями економіки, базованої на знаннях, які приносять нове у зміст поняття інновацій, є:

- заміна праці знаннями, яка знаменує перехід від суто технічних навичок до інтелектуальних. Трудова теорія вартості замінюється теорією "вартості, створюваної знаннями". За словами науковця Т.Сакайя, рушійними силами нового етапу цивілізації є цінності, які створюються знаннями. Формується нова економіка, яка функціонує на основі обміну не товарами, а знаннями. Вірогідною стає заміна традиційної трудової діяльності новим типом активності з властивими йому елементами людської творчості;
- перехід від технократичної до антропоцентричної організації виробництва і праці означає заміну вузької спеціалізації працівників універсалізацією діяльності. Остання вимагає підготовки працівників, які вміють здійснювати верифікацію, оцінку, творчий синтез інформації, проникати в суть проблем тощо, стаючи таким чином рушійною силою науково-технічної революції [9];
- виконання знаннями статусу одного з основних ресурсів влади. Успіх у політиці і бізнесі визначається умінням керівників маніпулювати цінною інформацією, а основною формою у боротьбі за владу стає боротьба за нові джерела знань;
- економіка знань формує нову мотивацію до праці, а також новий тип соціальної взаємодії. Мотив примноження особистого матеріального багатства перестає бути основним і заміщується вищими, духовними мотиваціями. Суб'єкт - об'єктні взаємовідносини між людиною та матеріальним і природним світом, характерні для індустріального типу суспільства, заміщуються інтерперсональною взаємодією, в процесі якої народжуються нові знання.

Отже, врахування тенденцій постіндустріального суспільства, в якому знання як "колективне благо" стає фактором інновації, дозволяє розширити трактування інновацій у інноваційному процесі. Останній не може і не повинен розглядатися тільки в межах технократичної парадигми, а інновації, які творяться знаннями вже не можуть обмежитися тільки сферою підприємницької діяльності. Інновації виникають в усіх сферах діяльності людини - політиці, мистецтві, охороні оточуючого середовища, працересурсній, освітній, духовній сферах [10, с.8; 11].

Тепер широко використовуються терміни й поняття, похідні від слова інновація, інноваційний розвиток. Різні науковці, погоджуючись у головному, знаходять додаткові важливі аспекти у визначеннях.

У світовій економічній літературі поняття "інновація" інтерпретується як перетворення потенційних можливостей науково-технічного прогресу на реальні нововведення, втілені в нових продуктах і технологіях. За образним виразом Дж. Паркера, відбувається перетворення багатообіцяючих технічних можливостей у ринкову дійсність [12].

Термін "інновація" стали активно використовувати в трансформаційній економіці України як самостійний, так і для позначення ряду родинних понять інноваційної діяльності, інноваційного процесу, рішення та ін. Нижче розглянемо їх суть.

В економічній літературі багато визначень поняття інновації. Так, за ознакою змісту або внутрішньої структури виділяють інновації технічні, економічні, організаційні, управлінські й ін. Крім того, виділяються такі їх ознаки, як масштабність (глобальні і локальні); параметри життєвого циклу (з аналізом усіх стадій і підстадій), закономірності процесу впровадження [13, с.36].

Відповідно до стандартів і рекомендацій міжнародних організацій у галузі статистики науки, інновація - це кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у новий або вдосконалений продукт, упроваджений на ринку; новий чи вдосконалений технологічний процес, який використовують у практичній діяльності; чи в новому підході до соціальних послуг [14, с.99-133].

Австрійський економіст Й.Шумпетер у працях "Теорія економічного розвитку" (1912 р.) та "Капіталізм, соціалізм і демократія" (1942 р.) виділяв п'ять типових інноваційних змін:

1. Упровадження товару, з яким споживачі ще не знайомі, або нового різновиду якогось товару;
2. Упровадження методу виробництва, який ще не випробуваний у

відповідній галузі;

3. Відкриття нового ринку, на якому та чи інша галузь національного виробництва не була присутня, незалежно від того, чи існував до цього цей ринок або його не було;
4. Опанування нового джерела сировини або напівфабрикатів незалежно від того, чи існувало вже це джерело або ж воно тільки було створене;
5. Проведення нової організації будь-якої промисловості, наприклад, завоювання позицій

монополіста або її втрати [15, с.60].

За твердженням Й.Шумпетера, головним критерієм успіху економіки є здатність до розширення виробництва, насамперед, унаслідок нововведень (інновацій). Хоча останні і можуть спричинити серйозні порушення в наявних економічних відносинах, але у кінцевому рахунку вони призводять до вигоди для всього суспільства [15, с.63]. З часом це поняття набуло більш широкого змісту. Якщо раніше воно застосовувалося в основному в галузі технології виробництва, то тепер використовується для означення нових форм торгової політики, управління кадрами, використання функціональних структур.

Б. Санто, також звертаючи увагу на інновації як засіб економічного розвитку, визначає інновацію як суспільний-технічний-економічний процес, який за практичного використання ідей та винаходів призводить до створення кращих за якістю виробів, технологій, і у випадку орієнтації на економічний прибуток її поява на ринку може принести додатковий дохід. Важливо, що від рівня інноваційної діяльності безпосередньо залежать темпи розвитку економіки та конкурентоспроможність галузей і підприємств [16].

На думку російських науковців, яка знайшла відображення у відповідних нормативних документах, інновація (нововведення) - це кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, що реалізується на ринку (інновація - продукт), нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності (інновація - процес). Інноваційною діяльністю вважається процес втілення результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у вигляді нововведень [17].

Основні особливості інноваційної діяльності пов'язуються з використанням і комерціалізацією результатів наукових досліджень і розробок для розширення й оновлення номенклатури та поліпшення якості продукції (товарів, послуг), що виробляється, з впровадженням удосконалених технологій виробництва та ефективною реалізацією продукції на внутрішніх і закордонних ринках. Інноваційна діяльність передбачає комплекс науково-технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, що в сукупності стимулюють інновації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз різноманітних визначень поняття інновації дає змогу дійти висновку, що специфічний зміст його складають зміни у відповідній сфері діяльності. Суть інновації полягає у використанні досягнень людського розуму (нових ідей, відкриттів, винаходів, удосконалень тощо) для підвищення ефективності діяльності в будь-якій сфері виготовлення нових засобів або продуктів праці, застосування ефективніших технологій, джерел енергії, створення нової зброї та засобів захисту від неї, в освоєнні нових архітектурних і художніх стилів, поліпшенні форм організації праці, фінансових, торгівельних і соціально-політичних інститутів, форм міжнародної співпраці тощо. Перелік можливих інновацій та сфер їх використання невичерпний - як невичерпні винахідливість людського розуму та різноманітність сфер діяльності людини, багатогранність її інтересів. Отже, інновації - це неодмінний елемент реалізації основних законів розвитку суспільства, умова його динамізму та виживання. Інновації підпорядковані власним закономірностям статики та динаміки.

Узагальнюючи викладене, слід наголосити на тому, що інновація - це реалізований на ринку результат певної діяльності, одержаний внаслідок інвестування капіталу у створення нового продукту або процесу (технології). Під час продажу інновації відбувається товарно-грошовий обмін. Кошти, отримані в результаті цього обміну, мають компенсувати витрати всіх ланок інноваційного ланцюжка - від створення до продажу інноваційного продукту або технологічного процесу, принести прибуток від реалізації інновацій, забезпечити стимул до створення нових інновацій, стати джерелом фінансування нового інноваційного процесу. З цього випливає, що інновації притаманні відтворювальна, інвестиційна та стимулююча функції.

Список літератури

1. Воронецький Я. Створення польської системи інновацій та побудова економіки, яка ґрунтується на знаннях / Я.Воронецький // Регіональна економіка. - 2006. - №1. - С. 164-174.

2. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки / С.Мочерний // Економіка України. - 2000. - №2. - С. 11-17.

3. Tushman M. Readings in the management of innovation / Michael L. Tushman, William L. Moore. - USA: Harper Business, 1988. - 769 p.

4. Голіков В.І. Інформатизація як фактор постіндустріального розвитку / В.І.Голіков // Економіка і прогнозування. - 2003. - №1. - С. 5-10.

5. Hotz-Hart B. Innovation / B.Hotz-Hart, B.Good, C.K?chler, A.Reuter-Hofer. - Z?rich/Chur, Schweiz: Verlag R?egger, 2003.

6. Morone P. Knowledge Diffusion and Innovation / Piergiuseppe Morone, Richard Taylor. - Cheltenham, UK; Northampton, USA: Edward Elgar, 2010. - 177 p.

7. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б.Данилишин, В.Куценко // Економіка України. - 2006. - №1. - С. 71-79.

8. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив / В.Зянько // Економіка України. - 2006. - №2. - С. 84-89.

9. Міхнева С.Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал / С.Г.Міхнева // Инновации. - 2003. - №1. - С. 27-34.

10. Семів Л. Стратегія інноваційного розвитку держави та її вплив на людські ресурси / Л.Семів // Регіональна економіка. - 2004. - №2. - С. 7-22.

11. Соснін О. Інновації: крізь призму сьогоденних реалій / О.Соснін // Науковий світ. - 2004. - №9. - С. 8-12.

12. Parker J.E.S. The Economics of Innovation. The national and multinational enterprise in technological change [2nd edition] / J.E.S.Parker. - London, New York: Longman, 1978. - P. 50.

13. Колодинський С.Б. Сучасні форми обміну інноваційними технологіями / С.Б.Колодинський / / Проблеми науки. - 2003. - №12. - С. 35-39.

14. Prahalad C.K. Die Revolution der Innovation / C.K.Prahalad, M.S.Krishman. - M?nchen: Redline Verlag, Finanzbuchverlag GmbH, 2009. - 336 p.

15. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й.Шумпетер. - М., 1995. - 327 с.

16. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б.Санто. - М.: Прогресс, 1990. - 296 с.

17. Проект федерального закона РФ об инновационной деятельности и государственной инновационной политике в Российской Федерации [електронний ресурс] // www.Duma.gov.ru.

Аннотация

Т.В. Марченко

ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ИННОВАЦИЙ НА ОСНОВЕ ИДЕЙ И. А. ШУМПЕТЕРА

Исследуются подходы к определению понятия инноваций, анализируются некоторые аспекты эволюционного характера теоретического наследия Й. А. Шумпетера и его влияние на особенности формирования научной мысли относительно основных элементов инновационного процесса. Актуальность этой темы объясняется созданием глобального информационного общества и становлением нового технологического способа производства.

Ключевые слова: *глобальное информационное общество, инновация, инновационный процесс, "экономика, основанная на знаниях", инновационная модель, технологическая революция.*

Summary

Tetyana Marchenko

APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE INNOVATIONS ON THE BASIS OF J.A.SCHUMPETER'S IDEAS

The approaches to the definition of the innovations are examined, some aspects of the evolutionary nature of J.A.Shumpeter's heritage and its impact on the peculiarities of the scientific thinking concerning the innovation process's basic elements are analyzed. Topicality is explained by the creation of the global information society and the incipience of the new technological production method.

Keywords: *global information society, innovation, innovation process, "knowledge-based economy", innovation model, technological revolution.*

УДК 330.59

© Сторощук Б.Д., Руцька Т.І., 2012
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Досліджуються основні передумови, складові компоненти та результати створення і функціонування механізму формування суспільного добробуту на регіональному рівні в умовах авторитарної та ліберальної ідеологій в різні періоди їхнього існування. Проаналізовано причини та наслідки застосування і тривалої стійкості даних підходів в умовах формування ринково орієнтованої економічної системи. На основі проаналізованих даних обґрунтовується не лише нездатність даних інструментів в незмінному стані ефективно забезпечувати формування суспільного добробуту різних регіонів, але й їхню спрямованість на поглиблення проблем у даній сфері.

Ключові слова: *суспільний добробут, економіка регіону.*

Постановка проблеми і актуальність теми. Механізм формування суспільного добробуту регіону включає форми, методи і засоби задоволення різноманітних потреб на регіональному рівні які, по суті, являють собою механізм функціонування регіональної економіки. Ключовим елементом даного механізму є удосконалення існуючих або застосування нових, більш раціональних форм задоволення різноманітних потреб, які сприяють підвищенню його ефективності. Це виступає об'єктивною основою розвитку всієї системи добробуту сучасного суспільства. Такий підхід дає змогу забезпечити оптимальне поєднання особистих інтересів, інтересів колективів, різних соціальних груп з економічним інтересом регіону і, отже, використати їх як рушійну силу зростання економіки.

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день проблема забезпечення ефективності процесів формування суспільного добробуту в умовах різних економічних систем усе частіше стає предметом наукових пошуків учених економістів. Серед публікацій по даній проблемі, які з'явилися в останні роки в Україні, безумовно слід виділити ряд праць А.Чухна, М.Чумаченка, В.Геєця, В.Савчука, С.Ковальчука. Проте в цих публікаціях майже не приділяється уваги практичному досвіду формування суспільного добробуту окремих регіонів виключно ліберальним чи авторитарним шляхом у процесі становлення і розвитку національних економік сучасних розвинутих країн.

Постановка завдання. У даному дослідженні ми ставимо собі за мету проаналізувати історичну ретроспективу особливостей формування суспільного добробуту окремих регіонів у сучасних країнах у період існування в них командно адміністративної економіки чи ринкової економіки досконалої конкуренції. Після цього ми запропонуємо своє бачення наслідків запровадження в Україні механізмів формування суспільного добробуту окремих регіонів на основі виключно авторитарного чи ліберального підходів.

Результати дослідження. Найпростіший засіб формування суспільного добробуту окремих регіонів - введення жорсткого державного контролю за економічною діяльністю різних суб'єктів, зокрема за міжрегіональним перерозподілом ресурсів. Даний перерозподіл у колишньому СРСР здійснювався з метою якнайміцнішого "зв'язування" економік окремих регіонів через забезпечення максимальної кількості економічних взаємозв'язків між окремими регіонами, особливо найбільш віддаленими. Очевидно, що дані взаємозв'язки далеко не завжди відповідали вимогам раціональності, внаслідок чого даний підхід однозначно не сприяв максимізації суспільного добробуту окремих регіонів. Наприклад, на думку деяких авторів, соціалістична економіка розвивалася відносно незалежно від рішень державних органів, бо вже в 30-ті роки народне господарство було надто складним для оптимального управління з єдиного центру, внаслідок чого внести корективи у пропорції економічної системи країни в цілому та на менших економічних рівнях можна лише шляхом довготривалих цілеспрямованих зусиль.[1,с.9]

Для подолання величезної кількості швидко нагромаджуваних проблем регіонального розвитку, які були покликані забезпечувати ефективне поєднання процесів територіального та галузевого розвитку в рамках окремих економічних регіонів на принципах комплексності. Комплексність (у перекладі з лат. - зв'язок,

сполучення) в енциклопедичному тлумаченні означає сполучення, сукупність предметів, явищ або властивостей, що утворюють одне ціле. За означенням академіка М. Паламарчука, "комплексність означає взаємозв'язки, взаємозумовленість окремих елементів, компонентів об'єкта дослідження…, передбачає, наприклад, розвиток різних виробництв, їх поєднання на конкретних територіях у відповідності з необхідністю найкращого використання наявних ресурсів, задоволення економічних потреб суспільства з мінімальними витратами. Різноманітність компонентів, галузей лише зовнішній прояв комплексності. Однак передусім вона - наслідок взаємозв'язків і взаємообумовленостей."[2,с.37] Конкретизуючи дане визначення, можна сказати, що "комплексність регіональної економіки отримує своє вираження в пропорційному високоефективному розвитку всіх її елементів, забезпечуючих міцну станову та синхронність фаз відтворюючого процесу."[3,с.70] Тому інколи рівень комплексності розглядають з погляду кооперування, комбінування та структурно-технологічної збалансованості[4,с.84]. Отже, регіональна комплексність - не просто цілісність (у розумінні об'єктивної не розчленованості, не роз'єднаності). Це найвищий прояв регіональної цілісності, бо передбачає цілком певне, взаємопов'язане, взаємододатнє сполучення виробництв і елементів інфраструктури в межах регіону.

Проте дана політика Раднаргоспів не принесла очікуваних результатів, що пояснюється декількома причинами. По-перше, Раднаргоспи не отримали необхідної повноти влади, оскільки залишалися в основному дорадчо-консультативним органом. По-друге, не ставилася за мету ліквідація багатьох непотрібних міжрегіональних зв'язків. І, по-третє, всюдисуще державне втручання і контроль, за визначенням очевидно не може бути ефективним. Крім того, "все повніша реалізація регіонального ефекту управління передбачає подальший перегляд усталеного уявлення про комплексність розвитку регіонів як поєднання лише економічного і соціального розвитку…, зміст поняття "комплексність" розвитку регіону повинен бути доповненим ще… демографічним і матеріально-просторовим аспектами розвитку."[5,с.25-26]

На жаль, незважаючи на це, в сучасних умовах досить часто спостерігається бажання зберегти і, при можливості, розвивати економіки окремих регіонів у тому стані, який склався в авторитарний і, частково, поставторитарний період, тобто зберегти статус-кво. Даний підхід передбачає повільний перехід до ринкової економіки з максимально можливим збереженням теперішнього стану речей. Орієнтація на формування суспільного добробуту окремих регіонів таким чином базується на припущенні, що владні органи (як регіональні, так і державні - в межах компетенції кожного з них) можуть підтримувати сформовану структуру власності та контролю, зберігати існуючі соціальні блага і водночас забезпечувати рух регіону в напрямку до ринкової економіки. Аби зменшити закриття неефективних підприємств та звільнення працівників, їм надасться відчутна підтримка, завдяки якій вони далі функціонують, забезпечують робочі місця, незважаючи на низький обсяг збуту та збитки, тобто підтримка підприємств неефективного сектора здійснюється за рахунок перекачування ресурсів від ефективних виробників через регіональну бюджетну систему і відповідним чином використовуючи надані регіону асигнування з держбюджету. До таких високодоходних секторів часто, зокрема, відносять розробку природних ресурсів, металургію (особливо кольорову), банківську справу, розпорядження земельними ресурсами (перш за все в містах і близько розташованих до них зонах), нерухомість (контроль за ринками, ліцензування відповідної діяльності), торгово-посередницьку діяльність (особливо можливість відкриття мережі магазинів з тими чи іншими монопольними правами в даному регіоні), виробництво ряду товарів народного споживання, конкурентноздатних у порівнянні з імпортом, і з широким ринком збуту (в сьогоднішніх умовах це товари з низьким коефіцієнтом еластичності по ціні та, як правило, захищені від імпортної конкуренції значними митними тарифами). Дана підтримка існує у вигляді прямих субсидій та податкових пільг неефективним підприємствам.

Існує, як мінімум, дві причини, що визначають проведення адміністрацією такого курсу: по-перше, підприємства неефективного сектора досить часто мають значний політичний вплив і користуються великими симпатіями зі сторони властей - адже до цього сектора відносяться підприємства, які ще недавно вважалися предметом гордості вітчизняної промисловості (багато підприємств машинобудування, ВПК), і, по-друге, в цьому секторі досить часто зосереджена значна частина трудових ресурсів і немала частина соціальної сфери. Щоб зберегти такий рівень витрат стосовно ВВП, необхідно або підтримувати великий дефіцит бюджету, або збільшувати ставки податків.

До переваг даного підходу належить підтримка стабільного рівня офіційної зайнятості в короткостроковому періоді. Субсидування підприємств дає змогу уникнути тимчасового

різкого спаду виробництва, яке сталося б внаслідок ліквідації пільг. Відповідно така політика дає змогу уникнути масштабних звільнень державних службовців і зберегти робочі місця на нежиттєздатних підприємствах. Крім того, збереження статус-кво зменшує соціальну напругу і політичний тиск. Проте можна сказати, що підтримка даного рівня суспільного добробуту окремих регіонів та країни в цілому здійснюється за рахунок майбутнього економічного зростання. Економічний розвиток шляхом збереження "статус-кво" "при всій впертості і наполегливості прихильників його проведення міг лише відсунути в часі системно-критичний стан економіки. Підтримка неефективного виробництва, а також фінансування великого державного споживання зумовлюють погіршення довгострокових перспектив економічного зростання. Зокрема, офіційний рівень зайнятості може вводити в оману. Зростання заборгованості із заробітної платні означає, що підприємства регіону неспроможні платити своїм працівникам. За таких обставин зайнятість не є таким вже благом для працівника. Якщо підприємства, які користуються пільгами не можуть оплачувати найману працю, то такі працівника навряд чи створюють велику додану вартість. Підтримуючи зайнятість у непродуктивних галузях, держава перешкоджає переміщенню працівників у ті сфери діяльності, де вони можуть створювати більшу додану вартість.

Звичайно, що в цій моделі регіональна адміністрація може в тій чи іншій мірі, прямо чи не прямо підтримувати й ефективний сектор, зокрема за допомогою сприятливої бюджетної політики, заходів в області приватизації, підтримки конкуренції в регіоні, стимулювання розвитку інфраструктури. Проте, забезпечення довготермінової стабільності та зростання буде досягнено тільки тоді, коли, по-перше, до ефективного сектора будуть відносити підприємства, які здатні забезпечити виробництво продукції, конкурентоздатної у віддаленій перспективі як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, і, по-друге, перестане існувати підтримка неефективних підприємств.

Отже, можна сказати, що формування суспільного добробуту окремих регіонів шляхом збереження статус-кво представляє інтереси підприємств, а не людей. Кошти, які можна було б спрямувати на захист найвразливіших груп населення, потрапляють до рук тих, хто має політичний вплив. Субсидії та податкові пільги, які держава надає неефективним підприємствам вигідні лише їхнім власникам та керівникам. Таке привілейоване становище підприємств не допомагає робітникам, які не отримують платні, хоч і не припиняють працювати. Так само субсидії та пільги шкодять споживачам, які не можуть купити потрібні їм товари і послуги, оскільки ресурси надходять до збиткових підприємств. Не одержують користі від такої політики і власники та працівники прибуткових підприємств, які змушені платити високі податки за утримання своїх збиткових сусідів.

Багато вчених до XX століття однозначно вважали ринковий механізм одним із найгеніальніших витворів людської цивілізації, так як формування суспільного добробуту окремих на його основі, тривалий час забезпечувало ефективний розподіл ресурсів та стійке економічне зростання. Реальна економічна практика XX століття, пов'язана із поглибленням соціальної нерівності, виникненням і розвитком обширних і глибоких економічних криз, привела до думки про необхідність активного державного регулювання ринкової економіки. Після цього економічна думка розвивалася між цими двома полярними підходами, почергово зміщуючись на користь одного з них. У сьогоднішній Україні, в умовах формування і розвитку основних елементів ринковоорієнтованої економічної системи дуже часто пропонуються радикальні заходи, повязані з орієнтацією виключно на один із вищезгаданих полярних підходів. Правильне розв'язання даних проблем виступає визначальною умовою досягнення ефективності здійснюваних реформ. У цих умовах важливу роль відіграє дослідження можливостей даних підходів, особливо, ринково-ліберального, забезпечувати ефективне формування добробуту різних суб'єктів, зокрема на рівні регіону.

В умовах ринкової економіки всі проблеми формування суспільного добробуту окремих регіонів вирішуються на основі міжрегіонального поділу праці, що базується на теорії порівняльних переваг, через вільне, нічим не обмежене, переміщення ресурсів, оскільки в даній системі проблема розподілу деякого обмеженого об'єму наявних у суспільства (на національному, регіональному чи локальному рівні) ресурсів, вирішується через механізм внутрішньогалузевої та міжгалузевої конкуренції.

Ринковий спосіб розв'язання проблем формування суспільного добробуту окремих регіонів можна назвати експортнозорієнтованим. Експортнозорієнтоване формування суспільного добробуту окремих регіонів націлене на спрямування ресурсів у виробництво тих товарів і послуг, щодо яких виробники даного регіону мають переваги перед конкурентами на національному та світовому ринках. Ряд авторів підкреслюють, що "проведення структурної перебудови повинно передбачати формування

такої спеціалізації регіонів, яка б відповідала сучасним вимогам науково-технічного прогресу і ресурсному забезпеченню, мала експортну орієнтацію" [6,с.5-6]. Даний підхід зменшить вартість товарів і послуг для споживачів, підвищить шанси регіону на успіх на світових ринках, максимізує економічне зростання, зайнятість та добробут.

Проте глибока спеціалізація далеко не завжди прогресивна. Зокрема, коли ця спеціалізація дуже вузька або відноситься до видобутку чи виробництва сировини, первинних напівфабрикатів, заготівлі та первинної переробки сільськогосподарської продукції, регіону загрожує небезпека стати звичайним сировинним придатком. Крім того, експортний сектор може розширюватися і без розвитку інших сфер економіки, оскільки він стимулюється зовнішнім попитом. При всій його значимості, зовнішній попит не в стані досягати цілей становлення господарського цілого і внутрішнього ринку та пізніше може бути надзвичайно складно усунути замкнене коло експортної залежності, коли імпорт капіталу обслуговує експорт товарів, виробництво яких не зачіпає інші галузі економіки.

Отже, потрібно застерегти від сподівань або ілюзій щодо можливостей ринку швидко оптимізувати розміщення продуктивних сил і, особливо, забезпечити створення цілісних регіональних систем, зокрема, в умовах переходу від командно-адміністративної системи господарювання до ринку і глибокої економічної кризи. Ринкові механізми, очевидно, не забезпечуватимуть досягнення цілей, реалізація яких має довготерміновий характер. Проте саме за такою моделлю до середини минулого століття відбувалася формування суспільного добробуту в країнах з економічними системами ринкового типу.

Дані негативні висновки щодо можливостей ринкової економіки забезпечити ефективне формування суспільного добробуту різних регіонів підтверджуються також і статистичними даними. Особливо яскравим прикладом у даному випадку виступають результати проведеного нами аналізу розвитку регіонів у декількох країнах, які входять до групи країн, що розвиваються, на початку другої половини XX століття [7,с.302-493]. Для даних країн у той час характерною була наявність від одного до трьох регіонів, рівні розвитку яких у кілька разів перевищували рівні розвитку усіх інших регіонів.

В Аргентині [7,с.302,305] за обсягом умовно-чистої продукції промисловості в розрахунку на особу в 1946 році чітко виділяються два регіони Прирічний і Південний, у яких даний показник у 2-4 рази перевищує аналогічний показник по трьох інших районах. Проте Південний район є мало заселеним і, відповідно, погано освоєним. Унаслідок цього за обсягом умовно-чистої продукції на 1 км2 Прирічний район перевищує усі інші райони в 10-30 разів.

У Бразилії [7,с.318,320] в 1952 році валова продукція промисловості (в розрахунку на одну особу) в двох найбільш розвинених районах Південному і Східному перевищує даний показник по інших трьох районах відповідно в 6-10 і 3-5 разів, крім того в самому Південному районі даний показник перевищує аналогічний показник Східного району майже у два з половиною рази. Варто також зазначити, що структура галузей промисловості в даних районах відносно рівномірна на відміну від інших районів, де, як правило, відносно успішно розвиваються лише дві-три галузі.

У Туреччині [7,с.492-493] чітко виділяються наступні групи регіонів: Фракія та побережжя Мармурового моря, Південно-Західна Анатолія й Егейський район, Чорноморське та Середземноморське побережжя і Центрально-гірська Анатолія, Центральна Анатолія, Східна і Південно-Східна Анатолія. У регіонах кожної з груп даного переліку обсяги валової та умовно-чистої продукції обробної промисловості перевищують аналогічні показники регіонів наступної групи в два-три рази.

Звичайно, можна сказати, що причиною такого стану справ є те, що дані країни не відносяться до країн з високорозвиненою економікою ринкового типу. Але й у країнах з розвинутими ринковоорієнтованими економічними системами стан справ із забезпеченням рівномірного формування суспільного добробуту різних регіонів в середині XX століття теж був далеко не кращим [15]. Крім того, нерівномірність економічного розвитку регіонів в цих країнах по мірі їхнього розвитку навіть збільшувалася. Для обґрунтування даного твердження можна використати, наприклад, економіку Фінляндії. У 1908 році валова цінність продукції промисловості і кількість сільських торговців в найбільш розвинутих регіонах переважали аналогічні показники в найменш розвинених регіонах відповідно у 3-6 разів і 1,5-2 рази [8,с.1,4,34,155]. Майже через половину століття в 1953 році розрив між найбільш і найменш розвиненими регіонами Фінляндії за обсягом валової продукції промисловості в розрахунку на особу складає вже від декількох десятків до декількох сотень разів, а за обсягом валової продукції промисловості в розрахунку на 1 км2 - узагалі в декілька десятків тисяч разів [7,с.499,502].

Аналогічну ситуацію можна спостерігати на

прикладі економіки Канади. У 1933 році рівні розвитку окремих провінцій Канади за показником валової продукції народного господарства в розрахунку на особу відрізняються між собою в 1,5-2,5 рази [9,с.394-395]. У 1953 році різниця між найбільш і найменш розвиненими регіонами Канади за обсягом чистої продукції господарства вже майже досягає чотирьох разів [7,с.410,412]. Особливу увагу звертає на себе також, по-перше, різка незбалансованість економіки більшості регіонів Канади за співвідношенням сільського господарства, обробної промисловості та інших галузей народного господарства, і, по-друге, явна відсутність видимих змін у напрямку подолання даної незбалансованості протягом досліджуваного періоду.

Неспроможність ринковозорієнтованих економічних систем забезпечувати вирівнювання економічного розвитку окремих регіонів і ефективну реалізацію їхніх економічних інтересів підтверджується і статистикою економічного розвитку лідера серед країн з ринково-зорієнтованою економікою - Сполучених Штатів Америки. У 1840 році національний дохід в розрахунку на одну особу в найбільш і найменш розвинених районах відрізняється в 2 рази [10,с.18-19]. У 1914 і 1929 роках сума виробництва обробної промисловості в розрахунку на одну особу в штатах найбільш розвинених районів перевищує аналогічний показник для штатів з найменш розвинених районів відповідно в 5,5 і 4 рази, а сума виробництва обробної промисловості в розрахунку на 1км2 - в 155 і 147 разів [9,с.438,439,450,451]. А в 1947 році дана різниця для умовно-чистої продукції обробної промисловості на одну особу і на 1 км2 складає відповідно 4,7 і 208 разів [9,с.441,446].

При втіленні експортнозорієнтованої моделі в умовах України в першу чергу необхідно звернути увагу на те, що при цьому "відбувається явище, аналогічне тим, які відомі з економічної (і не тільки економічної) історії: принципово новий феномен, який поширюється за умов соціальних диспропорцій, тільки посилює їх, і вже пізніше, коли суспільство "перетравлює" нові для себе реалії, створюються механізми соціальної адаптації та "м'якшого" суспільно-економічного перерозподілу благ" [11,с.13].

Тому в наших умовах дана модель у короткотерміновому періоді в першу чергу вимагатиме збільшення витрат на соціальні цілі [16]. Значна кількість неефективних підприємств, при знятті захисних бар'єрів не витримають конкуренції і будуть реструктуризовані або закриті. Для мінімізації соціальної ціни таких змін, владні органи повинні надавати допомогу безробітним (виплати по безробіттю, сприяння перекваліфікації та пошукам нового робочого місця). Проте, саме "поліпшенню інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні та формуванню відповідних регіональних механізмів цієї діяльності в умовах ринку сприятиме… зміщення акцентів у пріоритетах бюджетної політики на користь експортоорієнтованих галузей і підприємств" [12,с.44]. У таких умовах "зовнішньоекономічні зв'язки повинні (підкреслено нами - авт.) прийняти характер внутрішньо-організованого, інституційно-оформленого, стійкого, стабільного і динамічного відтворювального організму, - в іншому випадку, - внутрішнє виробництво представлено у вигляді мало контактуючих між собою господарських одиниць" [13,с.166]. У довготерміновій перспективі, після того як уряд створить сприятливий підприємницький та інвестиційний клімат, буде відновлено економічне зростання, що приведе до створення нових робочих місць.

Очевидно, що виграш бюджету від реалізації експортно-орієнтованих інтересів теоретично може перевищити витрати на соціальний захист звільнених робітників, цей вид соціальної допомоги майже завжди є дешевшим, ніж захист неефективних виробництв, особливо в тому випадку, коли врахувати, що такі виробництва знищують вартість, а не створюють її. На жаль, бюджетні втрати, пов'язані з реалізацією експортно-орієнтованих інтересів будуть відчутними з самого початку цієї реалізації, тоді як переваги даного напрямку розвитку можуть виявитися лише з часом [15, 16]. Крім того, ці переваги будуть відносно нетривалими та незначними, якщо дана модель буде базуватися в основному на експорті природної сировини та продуктів її первинної обробки, про що ми уже згадували вище.

На фоні невисокого рівня ефективності проаналізованих моделей в умовах перехідної економіки в Україні значного поширення набувають інтереси, спрямовані на формування в максимальній мірі самодостатньої економіки, як на рівні всієї держави, так і на рівні окремих регіонів чи їхніх частин. Такі інтереси можна було б назвати імпорто-заміщуючими.

Імпорто-заміщуючі інтереси передбачають створення на території регіону підприємств по виробництву якнайбільшої кількості видів продукції. Формування таких інтересів базується на трьох основних припущеннях. По-перше, вважається, що чим більше необхідної для внутрішнього споживання продукції виробляється на території регіону, тим менше регіон буде залежним від ситуації в інших регіонах, наприклад, деякі автори стверджують, що необхідно, щоб промисловість і сільське господарство "були у змозі задовольнити потреби населення в основних

продуктах харчування і щоб доля регіону у виробництві продовольчих ресурсів постійно зростала."[14,с.91] По-друге, при споживанні продукції, виготовленої в даному регіоні, не потрібно здійснювати витрати на транспортування, а отже - зменшується ціна. По-третє, всі світові ринки на сьогоднішній день є чітко поділеними і вступ нових виробників на них є майже неможливим, а тому реалізація інтересів імпорто-заміщуючого розвитку є єдино можливим засобом розширення виробництва і зайнятості.

Звичайно, що в таких умовах виникатиме необхідність в захисті окремих підприємств від конкуренції закордонних та національних виробників, тобто в протекціонізмі. Захист від зовнішньої конкуренції можна забезпечити різними способами, зокрема впроваджуючи тарифні та нетарифні обмеження. Захист від внутрішньої конкуренції здійснюють фіскальними (податкові пільги та субсидії) квазіфіскальними (допомога в отриманні банківських кредитів) та нефіскальними (складна та заплутана система контролю та регулювання) інструментами.

Отже, реалізація імпорто-заміщуючих інтересів на першому етапі в значній мірі спрямована на захист регіонального виробництва. Тому в початковому періоді вона досить часто є успішною. Стимулюються інвестиції, зокрема і іноземних інвесторів, які хочуть проникнути за тарифну стіну, відновлюють діяльність старі заводи, з'являються нові підприємства і створюються робочі місця. Тарифне та імпортне мито стають важливим джерелом дохідної частини бюджету.

Проте внаслідок неефективності внутрішнього виробництва та високих імпортних тарифів це благо може легко перекрити вища ціна споживчих товарів. Крім того, збільшення виробництва не завжди трансформується в економічне зростання. Збільшення виробництва, яке неефективно використовує виробничі ресурси, не можна вважати зростанням. Протекціоністські заходи (особливо щодо захисту від внутрішньої, міжрегіональної конкуренції), що їх чиновники зазвичай здійснюють на власний розсуд, перетворюють такий фактор фінансового успіху підприємства, як доступ до посадових осіб та спеціальні пільги на набагато важливіший, порівняно з ефективністю виробництва та збуту. Створення неформальних зв'язків з владними регіональною та національною елітами, які можуть забезпечити захист від конкуренції шляхом надання пільг, стає найважливішим завданням керівників. Однак відсутність конкуренції призводить до зниження ефективності виробництва та погіршення якості продукції, що вимагає дедалі більшого захисту, ціна якого невпинно зростає, тобто зростає навантаження на державний бюджет і збільшується його дефіцит.

Імпорто-заміщуючі інтереси можуть спрацювати в короткотерміновому періоді, але їх негативні наслідки з часом обов'язково виявляться. Протекціонізм досить швидко вичерпує свій потенціал, а підприємства стають збитковими, оскільки місцеві дрібні виробники з часом, по мірі розвитку інфраструктури і міжрегіональної торгівлі, будуть витіснені крупними спеціалізованими виробниками з інших регіонів, що є звичайним результатом зростання продуктивності внаслідок спеціалізації. Внаслідок цього виникає заборгованість із заробітної плати, скорочується пропозиція нових робочих місць, зростає безробіття. У такій ситуації регіон швидко перетворюється в звичайний сировинний придаток. Отже, реалізація імпорто-заміщуючих інтересів лише відсуває в часі вирішення проблем зайнятості та може дорого коштувати робітникам.

На жаль, скасування протекціоністських заходів, які вже запроваджено вимагає великих затрат. Наприклад, оскільки інвестиції в захищені підприємства вже зроблено, перетворення цих підприємств на конкурентоспроможні на національному та світовому ринках вимагатиме багато часу та коштів, що призводить до зниження життєвого рівня населення, тому програми структурної перебудови часто перетворюються на болісні та непопулярні. Проте розподілена між споживачами ціна реалізації імпорто-заміщуючих інтересів зазвичай вища від переваг, які отримують захищені підприємства та їхні робітники. Зрештою цих робітників можна було б захистити набагато дешевше шляхом здійснення виплат з безробіття і забезпечення їх навчальними програмами, які допомогли б знайти нову роботу.

Прихильники реалізації імпорто-заміщуючих інтересів називали навіть "цифри у 70-75% - таким, нібито повинен бути рівень автономності вітчизняного виробництва, щоб воно твердо стало на свої власні ноги" [4,с.86]. Проте з часом стало цілком очевидно, що це абсурд і що без відновлення традиційних господарських зв'язків нам не обійтися, тому що не можна забувати, що самі імпортозаміщуючі інтереси ефективно нереалізовувані в рамках замкненої в собі економіки. Тому ми вважаємо, що поширювані погляди на самозабезпечення в усіх основних напрямках виробництва і споживання з цієї причини не можна вважати раціональними.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виходячи з вищесказаного, можна зробити однозначний висновок, що в період поступального переходу економіки України до ринкових відносин зростає актуальність проблеми регіонального управління суспільним життям, зокрема

забезпечення ефективного механізму формування суспільного добробуту окремих регіонів. Очевидно, що характер даного механізму насамперед залежить від державного устрою, передбаченого конституцією, реального ступеня децентралізації державного управління. Проте значно на вибір та поєднання окремих методів його регулювання впливає специфіка конкретної країни. Тому одним із перспективних напрямків для подальших наукових розвідок у даній сфері ми вважаємо розробку концепції реформування механізму формування суспільного добробуту окремих регіонів на основі ринково орієнтованих систем змішаного типу і принципів ефективного поєднання як західного досвіду, так і власних історико-економічних здобутків

Список літератури

1. Абрамов Н.М. Циклы в развитии экономики СССР / Под ред. З.И.Георгадзе. - Мн.: Навука і тэхніка, 1990. - 158с.

2. Паламарчук М. Регіональні дослідження: завдання і наукові підходи // Регіональна економіка. - 1996. - №1-2. - с.34-40.

3. Шнипер Р.И. Регион: экономические методы управления. - Новосибирск: Наука,1991. - 320с.

4. Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития. - К.: Наукова думка, 1997. - 263с.

5. Сигов И.И. Региональные факторы развития общества: Роль и место в его ускорении. - Л., 1986. - 33с.

6. Гладій М., Долішній М., Писаренко С., Янків М. Регіональний менеджмент і моніторинг. - Л., 1998. - 67с.

7. Вольф М.Б., Клупт В.С. Статистический справочник по экономической географии стран капиталистического мира / Под ред. М.И.Бортника. Издание четвертое, переработанное. - М.: Издательство социально-экономической литературы, 1959. - 663с.

8. Статистический ежегодник Финляндии. Новая серия. Год восьмой. 1910. - Гельсинкфорсъ: Издание центрального статистического бюро, 1910. - 548с.

9. Вольф М.Б., Клупт В.С. Статистический справочник по экономической географии капиталистического мира / Под ред. М.И.Бортника. - М.-Л.: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. - 647с.

10. Кудров В.М. Статистика национального дохода США (история, источники, методы сравнения). - М.: Статистика, 1966. - 196с.

11. Новицький В. Національні інтереси України в контексті цивілізаційних детермінант і економічної глобалізації // Економіка України. - 2003. - №7. - С.12-18.

12. Чижова В.І. Інноваційно-інвестиційні пріоритети в період приватизації / Український інститут соціальних досліджень. - К., 1998. - 47с.

13. Рустамбеков Г.Б. Национальные экономические интересы (предпосылки, цели и средства достижения.) - Баку: Изд-во Бакинского Университета, 1998. - 243с.

14. Маршалова А.С., Новоселов А.С. Основы теории регионального воспроизводства: курс лекций / НГАЭиУ. - М.: ОАО Издательство "Экономика", 1998. - 192 с.

15. Шилепницький П.І. Аналіз європейської регіональної політики // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць. Вип. 495. Економіка. - Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2010. - С.26-31.

16. Біла С.О. Інноваційні пріоритети розвитку міжрегіонального співробітництва в Україні // Сучасна економічна динаміка в контексті парадигми економічного розвитку Й.А.Шумпетера : Матеріали XX міжнародної науково-практичної конференції (14-15 жовтня 2011 р.). - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. - С.37-39.

Аннотация

Б.Д. Сторощук, Т. И. Руцкая

МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОСОСТОЯНИЯ

Исследуются основные предпосылки, компоненты и результаты создания и функционирования механизма формирования общественного благосостояния на региональном уровне в условиях авторитарной и либеральной идеологий в разные периоды их существования. Проанализированы причины и последствия применения и длительной устойчивости данных подходов в условиях формирования рыночно ориентированной экономической системы. На основе проанализированных данных обосновывается не только неспособность данных инструментов в неизменном состоянии эффективно обеспечивать формирование общественного благосостояния разных регионов, но и их направленность на углубление проблем в данной сфере.

Ключевые слова: *общественное благосостояние, экономика региона.*

Summary

Bogdan Storoshuk, Tetyana Rutska

MECHANISMS OF REGIONAL STRUCTURE OF PUBLIC WELFARE

We study the basic premise components and results of creation and functioning of the mechanism of formation of social welfare at the regional level under authoritarian and liberal ideologies in different periods of their existence. The reasons and implications of long-term stability data and approaches in the context of market-oriented economic system. Based on the analyzed data proved not only the inability of these tools as it is to effectively ensure the formation of social welfare in different regions, but their focus on deepening problems in this area.

Key words: *social welfare, the economy of the region.*

РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТІВ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

УДК 338.26.01

© Лопатинська А. Ю., 2012
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Розглядаються суть, функції nf принципи стратегічного планування, його інструменти та процес здійснення. Окреслені переваги і можливості стратегічного планування, його особлива роль як для окремого суб'єкта, так і для сектора чи економіки в цілому.

Ключові слова: *стратегія, стратегічне планування, державне регулювання, підприємства, сектори національної економіки, економічна система.*

Постановка проблеми. Характерна особливість сучасної економіки - мінливість і непередбачуваність зовнішнього середовища. Тому суб'єкти економіки не можуть собі дозволити при прийнятті управлінських рішень керуватись лише сучасним станом справ. Обмеженою достовірністю володіє розробка плану діяльності на наступний рік за підсумками звітного, адже необхідно враховувати перспективи й тенденції розвитку економіки. Визначення місії, цілей і засобів їх досягнення повинно поєднуватись з оцінкою ймовірного стану економіки в майбутньому. Саме тому важливе стратегічне планування як процес розробки основних кроків і процедур, яких належить дотримуватися при реалізації стратегічних цілей.

Стратегічне планування необхідне не лише для діяльності окремих підприємств, воно також важливе й для державного рівня управління. Повинні бути визначені пріоритети, враховані існуючі й потенційні засоби та джерела їх реалізації, а також тенденції розвитку економіки в цілому, і на цій основі - розроблені заходи та дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стратегічного планування досліджувані значною кількістю зарубіжних учених, серед яких - І. Ансофф, Д. Гудштейн, К. Ендрюс, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Г. Мінцберг, К. Омае, А. Стрікленд, А. Томпсон, Д. Хан, А. Чандлер, Г. Штайнер, Й. Шумпетер та інші. Ведучи мову про російську економічну літературу, можна відзначити, що до 1992р. питанням стратегічного планування не приділялась значна увага. Історично одними з перших праць у теорії стратегічного планування стали монографії Ю.В. Гусєва та О.М. Петрова. Надалі кількість виданих монографій несуттєво зростає. Серед них - праці В.М. Архіпова, С.П. Болотова, О.С. Виханського, А.П. Градова, А.Т. Зуба, В.С. Катькало, Е.А. Уткіна, Р.А. Фатхутдінова. Окремі аспекти стратегічного планування досліджують Б.Н. Кузик, В.І. Ляско, А.Г. Папцов та ін.

Серед вітчизняних дослідників концепції стратегічного планування разглядають Л.П. Артеменко, О.В. Берданова, П.С. Березівський, В. Богданович, Л.А. Євчук, Л.В. Козак, Б.І. Колісник, І.В. Кушнір, М.Д. Лесечко, Р.М. Рудніцька, А.І. Семенченко, І.В. Смолін, А.В. Циганюк, З.Є. Шершеньова та інші. Однак на сьогодні питання стратегічного планування макроекономічного рівня досліджені недостатньо. Реальне стратегічне планування та його інструменти рідко застосовуються у практиці вітчизняного управління та господарювання.

Нерозв`язані раніше частини загальної проблеми. Насамперед наголосимо, що тривалий час, а в деяких дослідженнях і нині, стратегічне планування розглядалося виключно на рівні організацій. Ми ставимо за мету розширити сфери розгляду стратегічного планування до макроекономічного рівня, охопивши процес державного регулювання функціонування економічної системи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд сутності стратегічного планування, його функцій і принципів, інструментів і процесу здійснення, а також - розгляд переваг і можливостей стратегічного планування, підкреслення його особливої ролі.

Викладення основного матеріалу

дослідження. Розглядаючи основні концепції та концептуальні підходи до стратегічного планування, важливо розмежовувати довгострокове й стратегічне планування. Так, відмінними характеристиками стратегічного планування є орієнтація на вирішення ключових цілей, відповідно до місії підприємства, поєднання цих цілей з ресурсами, необхідними для їх досягнення. Сюди можна віднести врахування чинників зовнішнього середовища й усунення їхнього негативного впливу, адаптивний (передбачення змін зовнішнього і внутрішнього середовища) і багатоваріантний (сценарії розвитку подій) характери стратегічного планування [1].

Якщо до 60-х рр. XX ст. значна увага приділялась довгостроковому плануванню, а особливо - екстраполяції (провідним було твердження про перенесення тенденцій попередньо розвитку на майбутнє), то вже на початку 60-х рр. з'являється потреба в іншому методі планування. Ділове оточуюче середовище стало недостатньо стабільним для того, щоб трендові характеристики давали реалістичні результати. Планування перетворилось у цільове, тобто ресурси почали розглядатись як засіб досягнення цілей, а план - як набір можливих альтернатив відповідно до прогнозованих змін. Саме так виникає стратегічне планування як результат інтеграції маркетингового й довгострокового планування. Стратегічне планування починає застосовуватися значною кількістю корпорацій промислово розвинутих країн [2; 3].

З розвитком стратегічного планування пов'язане виникнення шкіл економічних стратегій. Однією з них була школа підприємництва, представником якої є Йозеф А. Шумпетер. Дана школа має описовий (дескриптивний) характер, намагається зв'язати пояснення принципів формування стратегії та розгортання стратегічного процесу в часі. Вона розглядає стратегічний процес з погляду дій однієї особи - керівника. На цьому будується розуміння стратегії як перспективи, що асоціюється з ідеєю й інтуїтивним відчуттям (вибором) напряму, що має назву передбачення. Саме передбачення є центральним поняттям даної школи. Під ним розуміється представлення стратегії подумки, яке народжене чи відображене у свідомості керівника. Отже, основне місце у формуванні стратегії займає індивідуальна людина - підприємець. Саме Йозеф Шумпетер був тим, хто найбільше відстоював провідну роль підприємця. На його думку, корпоративна поведінка пояснюється не стільки прагненням до максимізації прибутку, скільки спробами впоратись з ситуацією, яка швидко змінюється. Підприємець - не обов'язково той, хто створює початковий капітал чи новий продукт; перш за все, він володіє комерційною ідеєю [4].

Батьками стратегічного планування вважаються Альфред Д. Чандлер, Кеннет Ендрюс та Ігор Ансофф. Чандлер був першим, хто дослідив генезис суб'єктів господарювання через вплив зовнішнього оточення, стратегії розвитку і організаційної структури управління. Ендрюс наголошував на провідній ролі вищого керівництва у процесі розробки і реалізації стратегії розвитку підприємства. Ансофф розв'язав задачу реалізації й певної схематизації процедури стратегічного планування, особливо для процедур розробки стратегії росту масштабних компаній [5; 6; 7].

Враховуючи, що розвиток стратегічного планування йшов різними шляхами, то не існує одного загальноприйнятого визначення. Науковці по-різному уявляють цей процес, а відповідно - по-різному його й трактують. На нашу думку, стратегічне планування - це розроблення розрахованого на тривалий період часу курсу руху організації або на макрорівні - державної політики управління національною економікою чи певним сектором, визначення пріоритетних цілей, шляхів і засобів їх реалізації. Це - моделювання шляху до досягнення певного бажаного майбутнього стану підприємства, сектора, економіки в цілому.

Сутність будь-якої категорії можна також відобразити через функції, які уособлює категоріальний суб'єкт. Функції стратегічного планування такі:

- встановлення напрямів і цілей розвитку суб'єктів економіки;
- розподіл наявних ресурсів й оцінка ресурсної бази;
- управління організаційними та структурними змінами;
- пристосування до мінливого зовнішнього середовища;
- внутрішня координація та регулювання для досягнення мети й реалізації стратегії.

Для ефективного застосування стратегічне планування повинно відповідати певним принципам. Серед них - загальні принципи управління та принципи суто стратегічного планування. До перших належать [8, с. 37]:

1) єдність економіки та політики при пріоритеті політики (при плануванні необхідно виходити з цілей наміченої політики);

2) єдність централізму й самостійності (стратегічні плани, з одного боку, повинні базуватись на інформації про наміри господарюючих суб'єктів і враховувати їх інтереси, а з іншого - забезпечувати вплив на них у потрібному для суспільства напрямі);

3) наукова обґрунтованість і ефективність

планів;

4) поєднання загальних і локальних інтересів (інтересів різних класів, соціальних прошарків, організацій та окремих суб'єктів).

Щодо принципів, притаманних конкретно стратегічному плануванню, то можна виокремити такі:

- цілеспрямованість - стратегічне планування за своєю сутністю повинно бути спрямованим на реалізацію кінцевої мети;
- поєднання у стратегічному плані науково-технічних, економічних і соціальних напрямів розвитку організації, сектора економіки, національного господарства в цілому;
- комплексність - урахування усіх аспектів діяльності суб'єкта, а також стадій і етапів розвитку;
- наукова обґрунтованість окремих стратегічних процесів;
- послідовність - необхідно, щоб стратегічний план містив у собі ряд кроків, які повинні виконуватись один за одним;
- довгостроковість - реалізація стратегічного плану має бути розрахована на тривалий період часу;
- гнучкість і еластичність - швидке реагування й можливість корекції та зміни при різних обставинах;
- альтернативність - можливість обрання іншого плану з заздалегідь існуючих альтернатив;
- неперервність - стратегічне планування є процесом, який не може перериватись, він повинен здійснюватись до досягнення поставленої мети;
- бюджетна збалансованість - складання бюджетів для розподілу обмежених ресурсів, направлених на реалізацію стратегічного плану;
- ефективність - витрачені зусилля на розробку й реалізацію стратегічного плану повинні окупатись і приносити користь.

Важлива не лише наявність стратегічного планування як такого. Ключовим фактором виступає грамотно організований процес його здійснення. Для забезпечення найкращих результатів процес стратегічного планування повинен складатись з трьох основних етапів: формування стратегії; реалізація стратегії; оцінка та контроль. Процес стратегічного планування слід подати у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Процес стратегічного планування

В основі стратегічного планування знаходиться стратегічний аналіз, який виступає як засіб трансформації бази даних, отриманих у результаті оцінки середовища, у стратегічний план. Серед інструментів стратегічного аналізу виокремлюють такі [9; 10; 11]:

1. Аналіз розриву - визначення наявності розриву між цілями та можливостями, пошук способів його усунення, а також виявлення різниці між найширшими і найвужчими очікуваними прогнозами.

2. Метод аналізу динаміки витрат і крива досвіду - використовується для визначення можливих альтернатив стратегічного плану і передбачає обрання стратегії на основі переваг у витратах.

3. Аналіз динаміки ринку, модель життєвого циклу товару - визначення такої стратегії, яка буде ефективна на даному етапі (народження і впровадження, зростання, зрілість, спад).

4. Портфельні моделі аналізу стратегії - визначення теперішнього й майбутнього становища з позицій привабливості ринку та конкуренції. Серед них - матриця Бостонської консультаційної групи (BCG), матриця "привабливість - конкурентоспроможність" (GeneralElectric / McKinsey), модель портфельного аналізу методом Shell/DPM, матриця фірми Arthur D. Little (ADL/LC).

5. Моделі конкурентного аналізу за М. Портером - визначення частки підприємства на ринку та рівня його прибутковості.

6. SWOT (Strengths - сильні сторони, Weaknesses - слабкі сторони, Opportunities - можливості, Threats - загрози) і PEST (для виявлення політичних - Political, економічних - Economic, соціальних - Social і технологічних - Technological аспектів зовнішнього середовища) аналізи - сприяння у формуванні місій та цілей у стратегічному плані організації чи сектора економіки.

7. PIMS (діловий комплексний аналіз) та BSC (збалансована система показників, розроблена Д. Нортоном і Р. Капланом) - використовуються для оцінки кількісної закономірності показників при стратегічному плануванні.

Стратегічне планування має значну кількість переваг як для організацій, так і для секторів чи економіки в цілому. Серед них для окремого суб'єкта можна виокремити виявлення виникаючих проблем, підготовку до раптових змін зовнішнього середовища, покращання координації дій, можливість кращого розподілу ресурсів, збільшення можливостей забезпечення необхідною інформацією, а також покращання контролю.

Не менш важливе застосування концепцій стратегічного планування, його основних процедур та кроків для макроекономічного управління. Так, на державному рівні стратегічне планування дозволяє [8, 9]:

1) отримати уявлення про стан економіки й економічної політики держави;

2) спроектувати на майбутнє сучасні тенденції розвитку економіки;

3) намітити стратегічні цілі для досягнення суб'єктами управління і встановити пріоритети розвитку;

4) зіставити намічені цілі з наявними ресурсами;

5) оцінити результативність й ефективність використання ресурсів, особливо бюджетних коштів;

6) визначити основні організаційні проблеми;

7) скоординувати програми вирішення проблем і важливих економічних питань;

8) забезпечити комплексне та ефективне включення податково-бюджетних і грошово-кредитних інструментів у процес стратегічного планування;

9) отримати уявлення про теперішню і майбутню кон'юнктуру на внутрішніх й зовнішніх ринках та оцінити сьогоднішні рішення у світлі майбутніх змін.

Необхідність і доцільність стратегічного планування можна також пояснити великою кількістю сфер, в яких воно застосовується. Процедури стратегічного планування, а також деякі можливі сфери його застосування наведені на рис. 2.

Поряд із вищезазначеним, стратегічне планування може мати й певні недоліки. Зокрема, може бути відсутній чіткий алгоритм розробки та реалізації, інструментарій може залежати від особистих здібностей спеціаліста, а процес стратегічного планування передбачає значні витрати часу, ресурсів і не завжди забезпечує отримання результату. У цьому ж ряду - розробка нереалістичних планів, що не враховують можливості й швидкості здійснення змін; низький рівень обґрунтованості стратегічних планів через відсутність необхідної інформації; недостатня кількість альтернативних планів; неповний контроль за виконанням і недостатнє коригування стратегічних планів; помилки в реалізації планової діяльності; низький рівень фінансового, організаційного і соціально-психологічного забезпечення стратегічного планування.

Для успішного застосування стратегічного планування необхідно ретельно формувати стратегічний план, розгляди усі можливі альтернативи та обирати оптимальну з-поміж них, чітко контролювати виконання плану, постійно перевіряти відповідність стратегічного плану

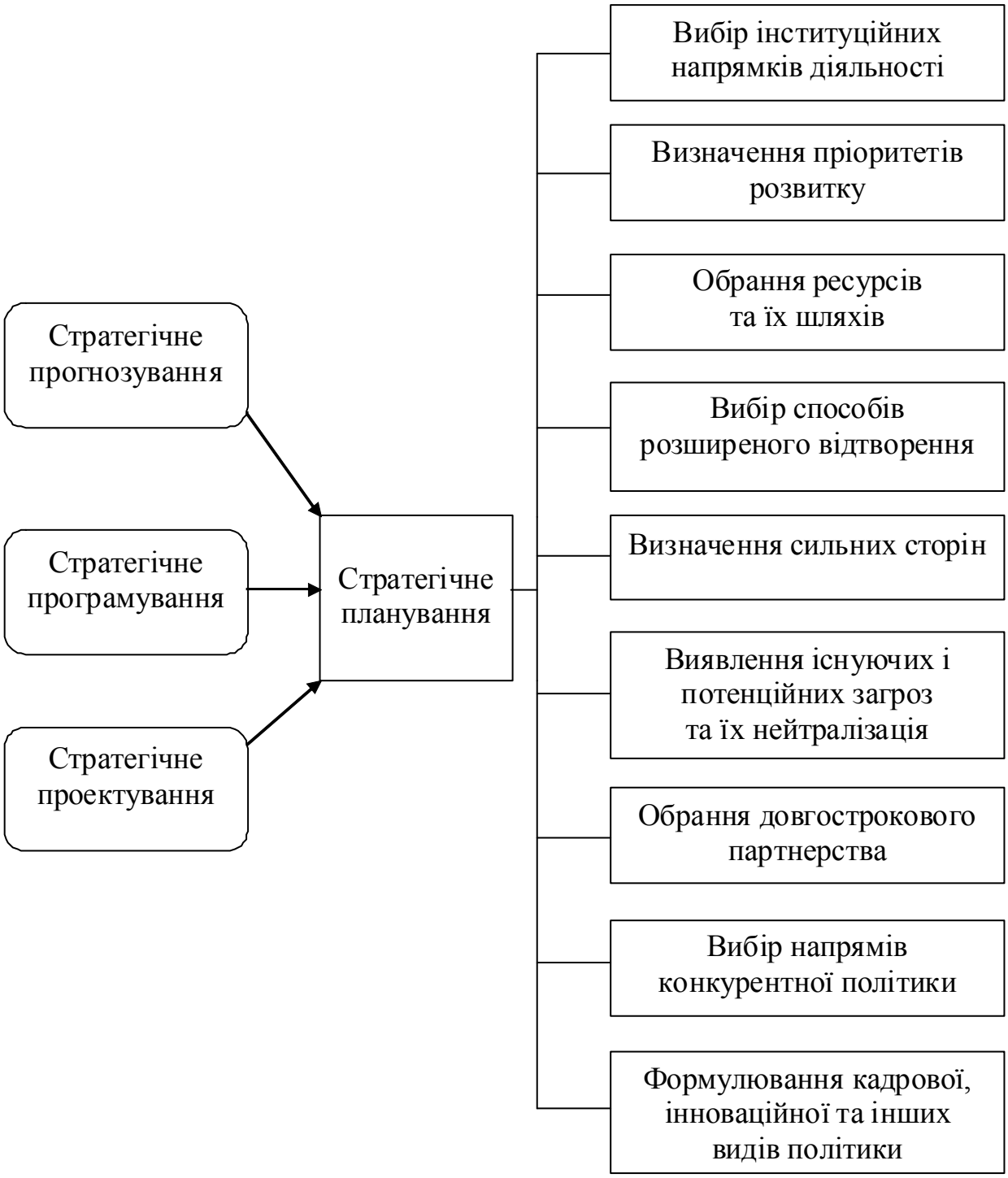

Рис. 2. Практичне застосування стратегічного планування

ситуації на внутрішніх і зовнішніх ринках, за необхідністю змінювати та вдосконалювати стратегічний план і механізм стратегічного планування взагалі, доповнювати стратегічне планування поточним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок, що стратегічне планування - надзвичайно важливе як для окремих господарюючих суб'єктів, так і для національної економіки, є дієвим й ефективним інструментом для досягнення цілей підприємств, секторів та економічної системи, покращання їх стану та збільшення можливостей для розвитку. Доцільність застосування стратегічного планування зумовлена невизначеністю майбутнього, мінливістю зовнішнього і

внутрішнього середовища, необхідністю внесення змін у діяльність організації чи функціонування сектора або економіки в цілому. Стратегічне планування дозволяє прогнозувати майбутні проблеми й перспективи розвитку, сприяє зменшенню ризику при прийнятті рішень, забезпечує інтеграцію цілей і завдань всіх структурних підрозділів й виконавців, підвищує результативність у довгостроковій перспективі та зміцнює внутрішню структуру підприємства, сектора чи економіки в цілому. Стратегічне планування виробляє ефективний механізм усунення негативних умов і факторів, за рахунок чого забезпечується досягнення сформованих цілей і завдань. Водночас потребують подальшого дослідження складові стратегії державного регулювання розвитку національної економіки й окремих її секторів.

Список літератури

1. Колісник Б.І. Стратегічне планування ефективності функціонування лісогосподарського комплексу регіону: Монографія / Б.І. Колісник. - Одеса : Фенікс, 2008. - 264 с.

2. Лесечко М.Д. Стратегічне планування / М.Д. Лесечко, Р.М. Рудніцька. - Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2004. - 76 с.

3. Стратегический менеджмент / Под ред. Петрова А.Н. - СПб. : Питер, 2005. - 496 с.

4. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку / Й.А. Шумпетер. - К. : Києво-Могилянська академія, 2011. - 241 с.

5. Alfred D.Chandler. Strategy and Structure. - Cambridge, MA: MIT Press, 1998. - 480 p.

6. K.R. Andrews. The Concept of Corporate Strategy. - R. D. Irwin, 1980. - 180 p.

7. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. - СПб. : Питер Ком, 1999. - 416 с.

8. Ляско В.И. Стратегическое планирование развития предприятия / В.И. Ляско. - М. : Экзамен, 2005. - 288 с.

9. Берданова О.В. Стратегічне планування / О.В. Берданова, В.М. Вакуленко, В.В. Тертичка. - Львів : ЗУКЦ, 2008. - 138 с.

10. Березівський П.С. Організація, програмування та планування агропромислового комплексу / П.С. Березівський, Н.І. Михалюк. - Львів : Магнолія плюс, 2006. - 443 с.

11. Артеменко Л.П. Моделі та методи стратегічного планування для виробничого підприємства / Л.П. Артеменко, Є.А. Вронська / / Проблеми системного підходу в економіці. - 2010. - №2. - С. 16-19.

Аннотация

А. Ю. Лопатинская

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ ПЛАНИРОВАНИЮ

Рассматриваются сущность, функции и принципы стратегического планирования, его инструменты и процесс осуществления. Обозначенные преимущества и возможности стратегического планирования, его особая роль, как для отдельного субъекта, так и для сектора или экономики в целом.

Ключевые слова: *стратегия, стратегическое планирование, государственное регулирование, предприятия, сектора национальной экономики, экономическая система.*

Summary

Anna Lopatynska

CONCEPTUAL APPROACHES TO STRATEGIC PLANNING

The nature, functions and principles of strategic planning, its tools and process of implementation are considered. Benefits and opportunities of strategic planning are outlined, as well as its special role for an individual business, and for the sector or the economy as a whole.

Keywords: *a strategy, a strategic planning, a government regulation, enterprises, sectors of economy, the economic system.*

УДК 330.142.26:336.221.24+664

© Рилєєв С.В., Юрій С.М., 2012
Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці

ОБОРОТНІ АКТИВИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СКЛАД, СТРУКТУРА ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ ФІНАНСУВАННЯ

Проаналізовано склад і структуру оборотних активів підприємств харчової промисловості Тернопільської області. Здійснено оцінку якості фінансування майна підприємств харчової промисловості Тернопільської області в цілому та оборотних активів, зокрема на основі складання матричних балансів. Визначено систему заходів поліпшення якості фінансування активів на мікроекономічному, регіональному та галузевому рівнях.

Ключові слова: *харчова промисловість, оборотні активи, джерела фінансування, якість фінансування, власний оборотний капітал, оцінка*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання, коли інтереси зацікавлених сторін в значній мірі забезпечуються через ринкове саморегулювання економіки, кожне підприємство в цілому, та харчової промисловості зокрема, самостійно визначає напрямки та мету своєї діяльності, потребу у майновому та фінансовому потенціалі, несе повну відповідальність за отримані результати перед власниками (учасниками), діловими партнерами, державою та суспільством. При цьому зростає необхідність оптимізації процесу управління щодо формування оборотних активів підприємств усіх форм власності та галузей національної економіки, включаючи харчову промисловість. Оптимізація насамперед передбачає забезпечення високої якості фінансування поточних активів, що виступає також запорукою міцного фінансового стану як окремого суб'єкта господарювання, так і галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При цьому, важливим аспектом у регіональній оцінці якості фінансування оборотних активів харчової промисловості, виступає методологія фінансового аналізу окремих суб'єктів господарювання, яка достатньо висвітлена у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: І.О. Бланка, А.М. Поддєрьогіна, Є.В. Мниха, С.І. Шкарабана, І.Д. Лазаришиної, В.В. Ковальова, Г.В. Савицької, М.Н. Крейненої, О.В. Єфімової, Л.А. Бернстайна, Ж. Рішара, К. Хеддервіка, Е. Хелферта та ін.

Нерозв`язані раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий здобуток вищезазначених учених-економістів, необхідне подальше удосконалення методики галузевого та регіонального аналізу фінансового стану. Це, насамперед, стосується системи заходів щодо підвищення якості фінансування майна в цілому та оборотних активів, зокрема, які можна поділити на макро- та мікроекономічні.

Формулювання цілей статті. Основною метою та завданнями статті є розробка та обґрунтування пропозицій щодо покращення якості фінансування оборотних активів підприємств харчової промисловості Тернопільської області, а також удосконалення методики галузевого аналізу економічного потенціалу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Специфіка функціонування та розвитку промислових підприємств Тернопільської області в цілому, та харчової промисловості зокрема, полягає у значних обсягах оборотних активів у складі їх майна (табл. 1).

Статистико-економічні дослідженні (табл. 1) показали, що питома вага оборотних активів у загальній вартості майна промислових підприємств Тернопільської області у 2002-2009 рр. коливається у межах 39,9 % - 53,9 % (максимінні значення досягаються у 2004 та 2009 рр.). Тоді як варіація частки оборотних активів за досліджувані періоди по харчовій промисловості у досліджуваному регіоні становить 44,4 % - 67 %, відповідно у 2002 та 2009 рр. Тобто питома вага оборотних активів у досліджуваному регіоні в розрізі харчової промисловості перевищує 55 % протягом 2002-2009 рр. та становить 55 %, 55,2 %, 56 %, 58,7 %, 60,6 %, 58,9 та 67 %, що обумовлено специфікою функціонування даної галузі народного господарства у аналізованому регіоні Західної України.

Крім цього, дані табл. 1 свідчать про постійне зростання частки оборотних активів у загальній вартості майна підприємств харчової промисловості Тернопільщини протягом 2002-2009 рр. (за виключенням 2007-2008 рр., протягом яких частка поточних активів зменшилася на 1,7 %). Частково даний факт пояснюється зростанням зношеності основних засобів харчової промисловості Тернопільщини протягом досліджуваних періодів з 41,8 % до 50,6 %,

Таблиця 1

Склад та структура активів промисловості та харчової промисловості Тернопільської області за 2002-2009 рр. [1, с. 50]

Показники	Питома вага на кінець року, %							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Промисловість Тернопільської області								
1. Необоротні активи	58,8	55,4	59,3	55,3	55,0	51,2	51,9	45,6
2. Оборотні активи	41,0	44,4	39,9	44,0	44,3	48,1	47,5	53,9
3. Витрати майбутніх періодів	0,2	0,2	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5
Харчова промисловість Тернопільської області *								
1. Необоротні активи	54,7	44,2	44,1	43,2	40,6	38,9	40,7	32,7
2. Оборотні активи	44,4	55,0	55,2	56,0	58,7	60,6	58,9	67,0
3. Витрати майбутніх періодів	0,9	0,8	0,7	0,8	0,7	0,5	0,3	0,3

* дані по харчовій промисловості сформовано на основі статистичної вибірки Головного управління статистики у Тернопільській області

відповідно на кінець 2002-2009 рр.

Тому для підприємств цієї галузі проблеми організації й ефективності використання оборотних активів носять ще більш суттєвий характер, ніж для підприємств фондомістких галузей.

На особливу увагу заслуговує динаміка питомої ваги товарно-матеріальних цінностей у загальній вартості оборотних активів (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка складу та структури оборотних активів по народному господарству України та харчовій промисловості Тернопільської області за 2002-2009 рр. [1, с. 55, 2, с. 59]

Показники	Питома вага на кінець року, %							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Народне господарство України								
1. Товарно-матеріальні цінності	21,6	21,4	22,2	23,5	22,8	22,5	21,1	22,6
2. Дебіторська заборгованість	69,5	67,8	64,9	60,2	59,3	59,2	61,4	64,9
3. Поточні фінансові інвестиції	1,7	2,7	3,7	4,9	5,6	6,4	6,6	3,9
4. Грошові кошти	3,9	4,8	5,7	7,7	7,6	8,3	7,6	5,9
5. Інші оборотні кошти	3,3	3,3	3,5	3,8	4,7	3,6	3,3	2,8
Народне господарство Тернопільської області								
1. Товарно-матеріальні цінності	38,2	39,2	40,2	43,2	41,0	41,5	36,6	29,8
2. Дебіторська заборгованість	53,2	52,7	52,5	48,5	48,1	49,8	51,7	56,6
3. Поточні фінансові інвестиції	0,6	0,5	0,4	0,5	3,1	0,9	0,4	0,4
4. Грошові кошти	3,0	4,5	3,7	4,7	4,8	4,8	7,7	10,0
5. Інші оборотні кошти	5,0	3,1	3,2	3,1	3,0	3,0	3,6	3,2
Харчова промисловість Тернопільської області *								
1. Товарно-матеріальні цінності	40,7	42,3	41,7	47,2	48,4	45,7	33,1	32,6
2. Дебіторська заборгованість	53,4	51,8	53,1	46,1	46,4	47,3	58,2	61,3
3. Поточні фінансові інвестиції	0,8	0,8	0,7	0,5	0,3	1,7	1,3	1,2
4. Грошові кошти	2,2	2,5	2,7	3,2	2,1	2,4	2,6	1,9
5. Інші оборотні кошти	2,9	2,6	1,8	3,0	2,8	2,9	4,8	3,0

* дані по харчовій промисловості сформовано на основі статистичної вибірки Головного управління статистики у Тернопільській області

У цілому по народному господарству України, частка запасів у загальному обсязі поточних активів протягом 2002-2009 рр. коливається у межах 21-24 % та найбільшого значення становила у 2005 р. - 23,5 %. У порівнянні з всеукраїнськими даними, відсутні істотні відмінності у структурі оборотних активів Тернопільської області в цілому та харчової промисловості, зокрема. Так, частка товарно-матеріальних цінностей у загальній вартості

оборотних активів по народному господарству області коливається у межах 30-43 %, а по харчовій промисловості у межах від 32 % до 48 %.

Розглядаючи структуру оборотних активів підприємств України за 2002-2009 рр. (табл. 2), зазначимо, що найбільшу питому вагу в складі оборотних активів займає поточна дебіторська заборгованість, що характеризує високу ймовірність зростання операційних витрат у наслідок несвоєчасного або неповного її погашення.

Найменшу частку серед груп оборотних активів займають поточні фінансові інвестиції, максимальна частка яких присутня народному господарству України в цілому - 6,4 % та 6,6 %, відповідно у 2007-2008 рр., тоді як їх питома вага по харчовій промисловості протягом 2002-2009 рр. не перевищує 1,7 %. Даний факт пов'язаний і з слабким розвитком вітчизняного фондового ринку та несприятливим інвестиційним кліматом для вітчизняних й іноземних вкладників капіталу, який що більше погіршився у зв'язку з фінансовою та політичною кризами;

Незначна питома вага грошових коштів, особливо по харчовій промисловості Тернопільщини, максимальне значення частки яких становило у 2005 р. - 3,2 %, у значній мірі негативно впливає на платоспромож-ність, фінансову стійкість, ліквідність підприємств і галузі в цілому.

Джерелами формування оборотних активів є власний та позиковий. Для визначення питомої ваги участі власного капіталу у формуванні оборотних активів підприємства використовуються наступні показники (табл. 3) [3, с. 119-121].

Назва, алгоритми розрахунку та оптимальні значення, системи коефіцієнтів, які наведені в табл. 1 мають відмітності у методичних рекомендаціях [4, 5] та у працях вітчизняних і зарубіжних учених-дослідників [3, с. 119-121].

Таблиця 3

Система показників участі власного капіталу у формуванні оборотних активів і алгоритми їх розрахунку

Показник	Алгоритм розрахунку	Оптимальне значення
1. Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власним оборотним капіталом	$\frac{\textit{Власний оборотний капітал}}{\textit{Оборотні активи}}$	> 0,1
2. Коефіцієнт забезпечення запасів власним оборотним капіталом	$\frac{\textit{Власний оборотний капітал}}{\textit{Запаси}}$	0,6-0,8
3. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$\frac{\textit{Власний оборотний капітал}}{\textit{Власний капітал}}$	0,2-0,5

Крім цього, значення коефіцієнтів, що використовуються для оцінки фінансового стану, які вважаються нормативно припустимими, в значній мірі варіюють від індивідуальної специфіки підприємства. Потрібно також враховувати галузевий та державний аспекти.

Оцінка динаміки коефіцієнтів (табл. 3) по харчовій промисловості Тернопільської області за 2002-2009 рр. наведена в табл. 4.

Дані табл. 4 показують, що у харчовій промисловості Тернопільської області у 2002-2009 рр. існує дефіцит власного оборотного капіталу, що і зумовило від'ємне значення розрахункових коефіцієнтів.

Отже, у харчовій промисловості Тернопільської області у 2002-2009 рр. оборотні активи в цілому та запаси зокрема на 100 % фінансуються за рахунок позикового капіталу.

Позитивні тенденції протягом 2008-2009 рр. (табл. 4) по Тернопільській області, які підтверджуються зростанням майже всіх коефіцієнтів, які характеризують фінансову стійкість підприємства, вимагають проведення оцінки якості фінансування не лише оборотних, але й необоротних активів, на основі матричного балансу.

При застосуванні матричного балансу, баланс підприємства подається як матриця, рядки якої - статті активу, графи - статті пасиву. Розмірність матриці може повністю відповідати кількості статей активу і пасиву балансу, але досить обмежитися кількістю статей агрегованого балансу [6, с. 27].

При заповненні матричного балансу слід враховувати сукупність фінансових прав і повноважень підприємства, економічну природу оборотних і необоротних активів, власних та позикових коштів. Варіант вибору джерел фінансування відповідних груп активів наведено в табл. 5.

Таблиця 4

Оцінка динаміки показників участі власного капіталу у формуванні оборотних активів харчової промисловості Тернопільської області за 2002-2009 рр. *

Роки	Власний оборотний капітал, тис. грн.	Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власним оборотним капіталом	Коефіцієнт забезпечення запасів власним оборотним капіталом	Коефіцієнт маневреності власного капіталу
2002	-206228,9	-0,53	-1,30	-0,75
2003	-116806,4	-0,25	-0,58	-0,44
2004	-74139,9	-0,17	-0,40	-0,27
2005	-121088,0	-0,23	-0,48	-0,42
2006	-150709,8	-0,22	-0,46	-0,47
2007	-142537,7	-0,14	-0,31	-0,28
2008	-575204,9	-0,46	-1,40	-2,03
2009	-671588,1	-0,35	-1,07	-2,54

* сформовано на основі статистичної вибірки Головного управління статистики у Тернопільській області

Таблиця 5

Порівняння статей активу та пасиву балансу [7, с. 80]

Статті активу	Статті пасиву
Необоротні активи	1. Статутний капітал 2. Нерозподілений прибуток 3. Інші джерела власного капіталу 4. Довгострокові пасиви
Запаси та витрати майбутніх періодів	1. Статутний капітал (залишок) 2. Нерозподілений прибуток (залишок) 3. Довгострокові пасиви (залишок) 4. Короткострокові кредити і позики 5. Кредиторська заборгованість
Дебіторська заборгованість	1. Кредиторська заборгованість (залишки) 2. Короткострокові кредити і позики (залишок)
Поточні фінансові інвестиції	1. Нерозподілений прибуток (залишок) 2. Кредиторська заборгованість (залишок)
Грошові кошти	1. Нерозподілений прибуток (залишок) 2. Кредити і позики 3. Кредиторська заборгованість

Використання наступного джерела свідчить про певне зниження якості забезпечення коштами. Якщо постає потреба залучати інші джерела (які не ввійшли до наведеного переліку), то це свідчить про неефективне використання (іммобілізацію) коштів.

Оцінка якості фінансування активів у цілому й оборотних активів харчової промисловості Тернопільської області на основі матричного балансу за 2008-2009 рр. наведена в табл. 6-7.

Матричний баланс харчової промисловості Тернопільської області (табл. 6-7) показує не лише низьку якість фінансування активів у 2008-2009 рр., але неефективне використання коштів, оскільки необоротні активи на 67 % та 71,7 % (у т.ч. короткострокових кредитів банків на 21 % та 23,8 %), формуються за рахунок позикового капіталу.

Оборотні активи харчової промисловості Тернопільщини на 100 % фінансуються за рахунок короткострокових кредитів і кредиторської заборгованості, а саме на 3,3 % та 96,7 %, 14,6 % та 83,4 %, відповідно на кінець 2008-2009 рр.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Специфіка підприємств харчової промисловості полягає у значних обсягах оборотних активів у складі їх майна. До основних особливостей функціонування харчової промисловості, які впливають на організацію й структуру оборотних активів, можуть бути

Таблиця 6

Матричний баланс харчової промисловості Тернопільщини на кінець 2008 р. * тис. грн.

Активи	Пасиви							Баланс
	Статутний та додатково вкладений капітал за мінусом непокритих збитків минулих років та неоплаченого капіталу	Інші джерела власних коштів	Власний капітал	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові кредити і позики	Кредиторська заборгованість	Позиковий капітал	
Необоротні активи	266252,5	16837,0	283089,5	394693,4	180511,5	-	575204,9	858294,4
Запаси	-	-	-	-	41572,0	370104,6	411676,6	411676,6
Дебіторська заборгованість	-	-	-	-	-	722756,9	722756,9	722756,9
Поточні фінансові інвестиції	-	-	-	-	-	15985,7	15985,7	15985,7
Грошові кошти	-	-	-	-	-	32212,8	32212,8	32212,8
Інші оборотні активи	-	-	-	-	-	59660,0	59660,0	59660,0
Оборотні активи разом	-	-	-	-	41572,0	1200720,0	1242292,0	1242292,0
Витрати майбутніх періодів	-	-	-	-	-	6960,4	6960,4	6960,4
Баланс	266252,5	16837,0	283089,5	394693,4	222083,5	1207680,4	1824457,3	2107546,8

* сформовано на основі статистичної вибірки Головного управління статистики у Тернопільській області

*Таблиця 7 **

Матричний баланс харчової промисловості Тернопільщини на кінець 2009 р. тис. грн.

Активи	Пасиви							Баланс
	Статутний та додатково вкладений капітал за мінусом непокритих збитків минулих років та неоплаченого капіталу	Інші джерела власних коштів	Власний капітал	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові кредити і позики	Кредиторська заборгованість	Позиковий капітал	
Необоротні активи	247248,9	17620,0	264868,9	448819,8	222768,3	-	671588,1	936457,0
Запаси	-	-	-	-	280041,9	345846,7	625888,6	625888,6
Дебіторська заборгованість	-	-	-	-	-	1177683,2	1177683,2	1177683,2
Поточні фінансові інвестиції	-	-	-	-	-	22516,0	22516,0	22516,0
Грошові кошти	-	-	-	-	-	36533,4	36533,4	36533,4
Інші оборотні активи	-	-	-	-	-	57263,1	57263,1	57263,1
Оборотні активи разом	-	-	-	-	280041,9	1639842,4	1919884,3	1919884,3
Витрати майбутніх періодів	-	-	-	-	-	7762,6	7762,6	7762,6
Баланс	247248,9	17620,0	264868,9	448819,8	502810,2	164760,5	2599235,0	2864103,9

* сформовано на основі статистичної вибірки Головного управління статистики у Тернопільській області

віднесені: сезонність ряду підгалузей і виробництв; нерівномірність кругообігу засобів на багатьох підприємствах; обмеженість часу зберігання багатьох видів продукції; відсутність на деяких підприємствах запасів незавершеного виробництва й готової продукції, висока матеріаломісткість тощо.

Проведений аналіз показав, що по харчовій промисловість Тернопільської області існує низька якість фінансування оборотних активів. При цьому

зазначимо, що ці висновки узагальнені для всіх підприємств харчової промисловості, кожен окремий суб'єкт господарювання має свої особливості та тенденції розвитку, які залежать від організаційно-правової форми, форми власності, виду економічної діяльності та рівня корпоративного управління.

Систему заходів щодо оптимізації складу та структури оборотних активів, а також полпшення якості їх фінансування на підприємствах харчової промисловості України в цілому та Тернопільської області, зокрема, можна поділити на такі групи:

1. Мікроекономічний рівень - поліпшення організації виробничого та фінансового менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

2. Галузевий рівень - створення економічних (кредитних, податкових тощо), соціальних, техніко-технологічних і організаційних передумов розвитку галузі з боку держави. Удосконалення механізму державної допомоги, зокрема надання дотацій, субсидій та субвенцій для часткового покриття збитків у наслідок виробництва та реалізації так званої соціальної продукції.

3. Регіональний рівень - забезпечення збалансованого регіонального розвитку АПК та харчової промисловості шляхом створення та реалізації кредитного, податкового, фінансового, страхового тощо стимулюючих механізмів.

Реалізація ефективних системи заходів на мікроекономічному, галузевому та регіональному рівнях повинно забезпечити розвиток харчової промисловості України та окремих її окремих регіонів в цілому та підвищення якості фінансування активів суб'єктів господарювання, які функціонують у даній галузі, зокрема.

Список літератури

1. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2009 рік : Державний комітет статистики / За ред. В. Г. Кирича. - Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2010. - 471 с.
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік : Державний комітет статистики / За ред. О. Г. Осауленка. - К. : Державний комітет статистики, 2010. - 566 с.
3. Жулега И. А. Методология анализа финансового состояния предприятия : монограф. / И. А. Жулега. - СПб. : ГУАП, 2006. - 235 с.
4. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховуванням банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [Текст] : затв. наказом Міністерства економіки України від 26 жовт. 2010 р. № 1361.
5. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки [Текст] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 14 лют. 2006 р. № 170.
6. Литвин М. И. Применение матричных балансов для оценки финансового состояния предприятия / М. И. Литвин // Финансы. - 1995. - № 3. - С. 25-29.
7. Ізмайлова К. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / К. В. Ізмайлова - К. : МАУП, 2000. - 152 с.

Аннотация

С.В. Рылеев, С.М. Юрий

ОБОРОТНЫЕ АКТИВЫ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ: СОСТАВ, СТРУКТУРА И ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ФИНАНСИРОВАНИЯ

Проанализировано состав и структуру оборотных активов предприятий пищевой промышленности Тернопольской области. На основе составления матричных балансов дана оценка качества финансирования имущества в целом и оборотных активов предприятий пищевой промышленности Тернопольской области. Определено систему мероприятий микроэкономического, регионального та отраслевого уровней, направленных на улучшения качества финансирования активов.

Ключевые слова: *пищевая промышленность, оборотные активы, источники финансирования, качество финансирования, собственный оборотный капитал, оценка*

Summary

Serhiy Rylyeyev, Sofia Yuriy

CIRCULATING ASSETS OF FOOD INDUSTRY OF TERNOPOL'SKOY AREA: COMPOSITION, STRUCTURE AND ESTIMATION OF QUALITY OF FINANCING

Composition and structure of circulating assets of enterprises of food industry of the Ternopol'skoy area is analyzed. On the basis of drafting of matrix balances the estimation of quality of financing of property is given on the whole and circulating assets of enterprises of food industry of the Ternopol'skoy area. The system of measures is certain microeconomics, regional that sectorial levels, directed on the improvements of quality of financing of assets.

Keywords*: food industry, circulating assets, sourcing, quality of financing, property circulating asset, estimation*

УДК 657

© Чабанюк О.А., 2012
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ, ЩО РЕГУЛЮЄ ОБЛІК ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглядаються питання щодо особливостей нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку виробничих запасів і подаються пропозиції з удосконалення законодавчого регулювання даного питання, проаналізовано сучасний стан національного законодавства в порівнянні з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, розкрито проблему недосконалості регулювання бухгалтерського обліку запасів в Україні.

Ключові слова: *виробничі запаси, нормативно-правова база, стандарти обліку, Податковий кодекс України, міжнародні стандарти обліку*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Напрям розвитку економічних відносин, що обраний нашою країною вимагає трансформації вітчизняної системи бухгалтерського обліку згідно з вимогами міжнародних бухгалтерських і аудиторських стандартів. Незважаючи на індустріальний характер вітчизняної економіки, все більший вплив на діяльність підприємств справляють пострадянські методи виробництва, і хоча облік запасів не є новим об'єктом обліку, в сучасних умовах господарювання даний об'єкт повністю видозмінюється, що викликає необхідність модифікації підходів до його бухгалтерського обліку і контролю. Така ситуація зумовлює невідповідність організації та методології бухгалтерського обліку сучасним реаліям ринку, що викликано інертністю вітчизняного законодавства в сфері бухгалтерського обліку, яке зорієнтовано виключно на індустріальний характер економіки та має ознаки законодавства країни з економікою закритого типу. Приведення вітчизняного законодавства сфери бухгалтерського обліку у відповідність вимогам ринку з перспективою побудови розвиненої ринкової економіки дозволить розв`язати поставлені проблемні питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Облік виробничих запасів як елемент виробничого процесу в промисловості й об'єкт обліку традиційно є предметом економічних досліджень. Зокрема, інтерес дослідників привертають проблемні питання нормативного регулювання бухгалтерського обліку виробничих запасів. Дане питання є одним з напрямів дослідження, який висвітлювали у своїх працях такі вчені, як: Ф.Ф. Бутинець, М.О. Виноградова, Г.В. Комлача, С.Ф. Голова, В.М. Костюченко, О.В. Іващенко, Ю.Є. Студенікіна, Л.І. Марущак, О.В. Чумак та інші. Проте, не применшуючи вагомий внесок зазначених учених у теорію та методику бухгалтерського обліку виробничих запасів, зауважимо, що роботи зазначених дослідників носять вузькоспеціалізований об'єктний характер. Праці цих науковців ще раз доводять важливість обраної теми дослідження та необхідність її подальшого розгляду

Мета статті. Полягає в аналізі нормативно-правових документів з бухгалтерського обліку виробничих запасів з метою виявлення недоліків у частині нормативного регулювання даної облікової категорії та внесення пропозицій з їх усунення.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Регламентація бухгалтерського обліку виробничих запасів здійснюється стандартом: П(С)БО 9 "Запаси", яким визначають концептуальні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття її у фінансовій звітності. Проте цим стандартом не врегульовано проблемні питання оцінки як специфічного виду запасів, у тому числі, при складанні фінансової звітності. Так, у П(С)БО 9 зазначено, що незавершене виробництво для цілей бухгалтерського обліку віднесено до складу запасів у вигляді незакінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів і незакінчених технологічних процесів.

Згідно з п.4 П(С)БО 9, запаси - це активи, які:утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством [1].

Проте при викладенні порядку формування первісної вартості запасів у П(С)БО 9 "Запаси"

зроблено посилання, що первісна вартість незавершеного виробництва формується у порядку, викладеному в П(С)БО 16 "Витрати". У П(С)БО 16 висвітлюються підходи до формування собівартості продукції, але не згадується про незавершене виробництво. З цього можна зробити висновок, що первісна вартість незавершеного виробництва повинна містити всі статті калькуляції. Крім того, з початку даного року прийнято Податковий кодекс України, основною метою створення якого було зближення бухгалтерського та податкового обліку. Даний нормативний документ, у порівнянні з вищезазначеним, практично не регулює бухгалтерський облік незавершеного виробництва та виробничих запасів. Проте в ньому визначено склад витрат, які відносяться до собівартості виготовленої продукції (робіт та послуг), і, відповідно, до собівартості незавершеного виробництва, хоча в самому нормативному документі посилання не зроблено [2].

Крім того, з прийняттям Податкового кодексу України скасовано розрахунок приросту (убутку) балансової вартості запасів на складах, у незавершеному виробництві та у залишках готової продукції.

Але загалом при організації бухгалтерського обліку й аналізу виробничих запасів необхідно користуватись такими законодавчими та нормативними документами України:

1) Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291 від 30.11.1999 р. Згідно з даною Інструкцією рахунки класу 2 "Запаси" призначені для узагальнення інформації про наявність і рух належних підприємству предметів праці, що призначені для обробки, переробки, використання у виробництві і для господарських потреб, а також засобів праці, які підприємство включає до складу малоцінних і швидкозношуваних предметів. Рахунок 20 "Виробничі запаси" призначено для узагальнення інформації про наявність і рух належних підприємству запасів сировини і матеріалів, будматеріалів, запасних частин, матеріалів с/г призначення, палива, тари й тарних матеріалів, відходів основного виробництва [3];

2) У 2007 році згідно з Наказом № 2 Міністерства фінансів України від 10.01.2007 р., затверджено Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів. У даному нормативному документі значна увага приділяється документальному оформленню операцій з руху запасів. Щодо кожного зі шляхів надходження та вибуття запасів, визначені відповідні первинні документи. Зазначена обов'язковість установлення на підприємстві графіка документообороту, де зазначаються дата створення або одержання документів від інших підприємств, даті прийняття їх до обліку, дата передачі в обробку і до архіву.Чітко визначений порядок контролю наявності та руху запасів в місцях їх зберігання та у виробництві. Відображені особливості обліку тари як одноразового, так і багаторазового використання, вартість та методи її оцінки при вибутті. У Методичних рекомендаціях наведені також приклади розрахунку вартості вибуття запасів за методами оцінки вибуття запасів, визначення чистої вартості реалізації запасів, кореспонденція рахунків з обліку надходження, переоцінки, вибуття та позабалансового обліку виробничих запасів [4]. Проте їх прийняття не внесло суттєвих змін у питання бухгалтерського обліку та контролю незавершеного виробництва, як невід'ємної складової запасів. Адже в даному нормативному документі в частині незавершеного виробництва дублюється П(С)БО 9 "Запаси", ? "для цілей бухгалтерського обліку запаси включають незавершене виробництво у вигляді незакінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу". Тобто на даний час нормативна регламентація виробничих запасів украй недосконала та поверхнева.

Основою бухгалтерського обліку є Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність" від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. Цей закон визначає правові засади регулювання, організації ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні. Цей закон поширюється на всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також суб'єкти підприємницької діяльності, яким відповідно до законодавства надано дозвіл на ведення спрощеного обліку доходів і витрат, ведуть бухгалтерський облік і подають фінансову звітність у порядку, встановленому законодавством. Відповідно до цього закону, бухгалтерський облік ґрунтується на таких принципах: обачність, повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування та відповідність доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історичної (фактичної) собівартості, єдиного грошового вимірника, періодичність[5] .

При огляді нормативно-правової бази неможливо не звернути увагу на міжнародні стандарти з бухгалтерського обліку. Національні стандарти з обліку були розроблені на основі

міжнародних з врахуванням національних особливостей економіки України, тому П(С)БО 9 "Запаси" має ряд спільних моментів з Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 2 "Запаси", зокрема, щодо умов визнання запасів і основних понять, пов'язаних з ними; рекомендації щодо використання методів оцінки запасів; розкриття інформації про запаси у формах фінансової звітності. Міжнародний стандарт фінансової звітності 2 "Запаси" регулює питання визнання незавершеного виробництва суб'єкта господарювання складовою запасів. Методи оцінки запасів: за собівартістю або чистою вартістю реалізації. Склад витрат, які включаються до собівартості запасів, а відповідно і до собівартості незавершеного виробництва: витрати на придбання, витрати на переробку та інші витрати. Методи визначення собівартості: метод стандартних витрат або метод роздрібних цін. Формули собівартості: ідентифікація собівартості, середньозважена собівартість і метод ФІФО [6].

Однак поряд з цим можна виділити такі відмітності у положеннях (стандартах) (Таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняння міжнародних і національних стандартів з обліку запасів

П(С)БО 9 «Запаси»	МСФЗ «Запаси»
Оцінка запасів при надходженні	
Собівартість формується з таких витрат: 1.При придбанні у постачальника. Суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням непрямих податків; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; транспортно-заготівельні витрати; інші витрати. 2.При виготовлені власними силами. Витрат, що утворюють виробничу собівартість, визначену за П(С)БО 16 «Витрати». 3.При внесенні до статутного капіталу. Справедливої вартості, погоджена із засновниками підприємства з урахуванням витрат, що включаються до первісної вартості запасів, придбаних у постачальника. 4.При безоплатному отриманні. Справедливої вартості. 5.При отриманні у результаті обміну на подібні активи. Балансової вартості переданих запасів. 6.При отримані в результаті обміну на неподібні активи. Справедливої вартості отриманих запасів. До собівартості не включаються витрати: понаднормові витрати і нестачі запасів; проценти за користування позиками; витрати на збут	Собівартість формується з таких витрат: 1.Витрати на придбання. Ціни придбання; мита, та інших податків; витрати на ранспортування; вартості робіт з навантаження та розвантаження й інших витрат. 2.Витрати на переробку. Витрати, безпосередньо пов'язанні з одиницею виробництва. 3.Інші витрати. Інші витрати, якщо вони відбулися при доставці до їх теперішнього місця розпакування та приведення до теперішнього стану. До собівартості не включаються: понаднормативні суми відходів матеріалів, оплата праці або інші виробничі витрати; витрати на зберігання, крім тих витрат, які зумовлені виробничим процесом і є необхідними для наступного етапу виробництва; адміністративні накладні витрати, не пов'язані з доставкою запасів до їх теперішнього місця розташування та приведення у теперішній стан; витрати на продаж
Оцінка запасів при витрачанні	
Собівартість перших за часом надходження запасів (ФІФО), ідентифікована собівартість, середньозважена собівартість	
Нормативні затрати; ціни продаж	Собівартість останніх за часом надходжень
Оцінка запасів на дату балансу	
Найменша з двох оцінок: первісна вартість або чиста вартість реалізації	Чиста вартість реалізації
Розкриття інформації про запаси у фінансовій звітності	
Методи оцінки запасів; балансова (облікова) вартість запасів у розрізі окремих класифікаційних груп; балансова (облікова) вартість запасів, відображених за чистою вартістю реалізації	
Балансова (облікова) вартість запасів, переданих у переробку, на комісію, в заставу; сума збільшення чистої вартості реалізації, за якою проведена оцінка запасів	Сума будь-якого сторнування будь-якого часткового списання, яка визначається як дохід певного періоду; обставини або події, що спричинили сторнування списання запасів, переданих як застава для гарантії зобов'язань

Вищенаведене дає змогу стверджувати, про необхідність розробки та затвердження на державному рівні нормативного документу, який би врегулював на теоретичному та практичному рівні всі суперечності, наведені в діючих нормативних документах з питань бухгалтерського обліку виробничих запасів та вирішив проблемні питання методики бухгалтерського обліку, що вже виникли. Загалом, дані проблемні питання пов'язані і з стрімкою адаптацією Національних стандартів бухгалтерського обліку до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), що руйнує національну систему бухгалтерського обліку. Руйнування такої системи полягає у тому, що дуже швидко приймалися та затверджувалися національні П(С)БО, які суперечать іншим нормативно-правовим актам з бухгалтерського обліку і конкретно не розв`язують проблем обліку того чи іншого питання. Зокрема, це стосується і проблем обліку виробничих запасів. Оскільки П(С)БО 9"Запаси" має ряд відмітних моментів з міжнародним стандартом, який аналогічно до П(С)БО 9 "Запаси" лише опосередковано регулює бухгалтерський облік незавершеного виробництва МСФЗ 2 "Запаси". Зокрема, щодо незавершеного виробництва в П(С)БО 9 "Запаси", а саме п. 10 визначено, що первісною вартістю незавершеного виробництва є виробнича собівартість, яка визначається П(С)БО 16 "Витрати", хоча й п. 24. передбачено, що запаси в бухгалтерському обліку і звітності можуть відображатися за найменшою із двох оцінок: собівартістю або чистою вартістю реалізації.

У МСФЗ основна увага приділяється переважно основним проблемам бухгалтерського обліку запасів, оскільки створення більш детальних стандартів зробило б неможливим їх застосування всіма країнами.

Висновки. Проблема недосконалості та поверхневого регулювання бухгалтерського обліку незавершеного виробництва стосується не лише України. За кордоном регулюванню даного об'єкта приділяється теж незначна увага. Аналіз практики впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку виявив проблеми методичного характеру, наявність яких пов'язана з недостатнім рівнем наукового обґрунтування, що, зокрема, стосується й обліку запасів. Тому дані проблемні питання методичного характеру потребують доопрацювання як на мікро- (рівні підприємства), так і макро- (рівні держави) рівнях. Провівши критичну оцінку нормативно-правових актів, варто зазначити, що приведення української законодавчо-нормативної бази у відповідність із міжнародною - процес необхідний, складний, довготривалий та заплутаний. Проте він однозначно потрібен, оскільки це шлях до прозорості українського обліку, його зрозумілості та відповідності загальноприйнятим світовим принципам

Список літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246

2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 275-VI

3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291

4. Наказ Міністерства фінансів України від 10 січня 2007 р. № 2 "Про затвердження методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів"

5. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 01.06.99 №996-XIV.

6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 2 "Запаси" (IAS 2)

7. Білуха М.Т., Микитенко Т.В. "Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит". К, 2005р. - 888с.

8. Михалевич С. Облік та внутрішньогосподарський контроль використання виробничих запасів // Бухгалтерський облік і аудит. - 2010. - №3. - С. 45-48.

9. Бардаш С. Предмет і об'єкт контролю як галузі наукових знань і практичної діяльності // Бухгалтерський облік і аудит. - 2008. -№6. - с. 55-61.

Аннотация

О.А. Чабанюк

ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ, РЕГУЛИРУЮЩЕЙ БУГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Представлены к рассмотрению вопросы об особенностях нормативно-правового обеспечения бухгалтерского учета производственных запасов и представлены предложения по совершенствованию законодательного регулирования данного вопроса, проанализировано современное состояние национального законодательства по сравнению с международными стандартами бухгалтерского учета, раскрыто проблему несовершенства регулирования бухгалтерского учета запасов в Украине.

Ключевые слова: *производственные запасы, нормативно-правовая база, стандарты учета, Налоговый кодекс Украины, международные стандарты учета.*

Summary

Olga Chabanyuk

CHARACTERISTIC OF LEGAL FRAMEWORK THAT REGULATES ACCOUNTING INVENTORY IN MODERN CONDITION

The publication shall be considering the features of legal software accounting inventory and provided suggestions on improvement of legislative regulation of this issue, analyzed the current state of national legislation in comparison with international accounting standards, solved the problem of imperfections in the regulation of accounting inventory in Ukraine.

Keywords*: inventories, legal framework, accounting standards, the Tax Code of Ukraine, international accounting standards.*

УДК 332.145

© Вдовічена О.Г., 2012
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету., м. Чернівці

СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ВИСТАВКОВО-ЯРМАРКОВОГО БІЗНЕСУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Ефективне функціонування виставкового бізнесу можливе лише за умов розв`язання низки проблемних питань і суперечностей, які на сучасному етапі супроводжують (стримують) його розвиток, що негативно позначається на соціально-економічні стабільності держави та регіонів. Увага автора зосереджена на обґрунтуванні загальних причин, що стримують ріст, та виявленні основних тенденцій розвитку виставково-ярмаркової діяльності.

Ключові слова: *розпорошення ринку, аудит, стратегія розвитку, економічні суперечності, непрозорість ринку.*

Постановка проблеми. Виставкова діяльність, як одна зі сфер сучасної світової економіки, відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв'язків, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, пропаганді нових технологій та нових видів продукції, стимулює закріплення позитивних структурних змін в економіці, сприяє науково-технічному та технологічному оновленню вітчизняного виробництва, глобалізації та інтернаціоналізації економіки держави. Важливий і той факт, що виставкова діяльність в Україні стає все більше самостійним сектором економіки, через який у нашу країну надходять необхідні товари і послуги із-за кордону, надходить на внутрішнє ринок найбільш конкурентоздатна продукція вітчизняного виробника і формується значна частина експортного потенціалу. Крім того, виставкова діяльність є потужним інструментом для залучення в економіку країни іноземних інвестицій.

Звичайно, ефективне функціонування виставкового бізнесу можливе лише за умов вирішення низки проблемних питань і суперечностей, які на сучасному етапі супроводжують (стримують) його розвиток, що в свою чергу негативно позначається на соціально - економічні стабільності не тільки держави, але й окремих її регіонів. Саме тому, в контексті даної проблематики, важливе не тільки обґрунтування загальних причин, що стримують, але й виявлення основних тенденцій розвитку виставково-ярмаркової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку вистаково-ярмаркової діяльності були досить детально розглянені у працях таких відомих іноземних і вітчизняних науковців, як: Е.Старобінский, І.Альошина, Н. Александрова, І. Грищенко, Н. Крахмальова, Г. Захаренко, Пєтєлін, Ф.Шарков, Е. Стровский, Д. Фролов, С.Фрідман, П.Сміт, а також відомий практик сучасності В. Пекарь та ін. Звичайно, науковцями було здійснено систематизацію та ґрунтовний аналіз проблемних питань розвитку виставкової - ярмаркової діяльності в цілому. Але в сучасних нестабільних умовах становлення ринкових відносин на внутрішньому і зовнішньому ринку регіонів країни, все частіше виникають нові суперечності, змінюються пріоритетні напрямки, формуються нові тенденції розвитку виставкового бізнесу. Тому, для вирішення нових проблемних питань, які додаються до вже існуючих, виникає об'єктивна необхідність постійного пошуку сучасних, нових та оптимальних шляхів підтримки і ефективного стимулювання виставкової діяльності регіонів. Саме цей напрямок нашого дослідження визначить нерозв`язану раніше частину загальної проблеми, якій присвячується дана стаття.

Формулювання цілей статті. Основним завданням нашого дослідження є аналіз питань щодо визначення соціально-економічних суперечностей розвитку виставково - ярмаркового бізнесу в регіонах України та дослідженні якісно нових змін у сфері організації та проведення виставок і ярмарків на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Інститут торгових ярмарків і виставок, що є по своїй природі багатоцільовим засобом комунікації, тісно пов'язаний з політичною, демографічною, економічною і технологічною кон'юнктурою регіонів держави, що формує чинники, якими визначається кількість, характер, географічний розподіл заходів, а також політика їхніх організаторів у відношенні спеціалізації і рівня послуг, що надаються. Безперешкодне розповсюдження ділової інформації, відчутна присутність транснаціональної продукції на

міжнародному ринку й активна пропозиція нових товарів в поєднанні з тенденцією уніфікації попиту істотно впливають на виробничу, цінову, збутову, комунікаційну та виставкову політику кожного окремого підприємства, які формують регіональну ринкову інфраструктуру. Виставка може стати рушієм розвитку виробництва й економіки, політичних відносин, а також потужним інструментом маркетингу, реклами, зв'язків із громадськістю не тільки для окремого підприємства, регіону, але суттєво зміцнити імідж держави (особливо, коли мова йде про національні або міжнародні виставки) на внутрішньому та зовнішньому ринках [1].

Досліджуючи виставковий бізнесу в Україні, на нашу думку, необхідно зазначити, що, на сучасному етапі становлення та розвитку як і в будь-якому іншому бізнесі існують свої проблемні питанні та суперечності. Іншими словами розвиток виставкової діяльності в регіонах країни і на загальнодержавному рівні стримує низка причин, накопичилися і стали помітними негативні явища такі як: недостатній розвиток виставкової інфраструктури особливо в регіонах; непрозорість виставкового ринку; відсутність системи освіти підприємців; розпорошення виставкового ринку; недостатня міжнародна участь у виставках України; відсутність захисту ринку виставкових послуг від іноземних компаній; відсутність чіткої і виразної державної політики щодо виставок.

Вважаємо за необхідне розглянути та проаналізувати відмічені негативні фактори впливу детальніше. На жаль, Україна не в повній мірі використовує такий потужний інструмент розвитку економіки, як виставки, оскільки незважаючи на позитивні, в цілому, підсумки першого десятиріччя, рівень розвитку виставково-ярмаркової галузі в Україні істотно нижчий, ніж це об'єктивно могло б бути виходячи із загального обсягу та поточних темпів розвитку національної економіки. Як вважає відомий практик з питань виставкової діяльності В. Пекарь, однією з найважливіших проблем є недостатній розвиток виставкової інфраструктури. Ситуація в інших регіонах залишається неадекватною сьогоднішнім вимогам національної економіки. Виставки проводяться у непристосованих приміщеннях (спортивних або концертних залах). Це обмежує їхній розвиток, призводить до зниження якості та ефективності виставок, до зниження іміджу виставкової діяльності в Україні. Цільова підтримка місцевої влади, включення виставкових центрів до переліку найважливіших об'єктів міської інфраструктури, режим максимальної сприятливості у питаннях відведення землі - дозволить залучити необхідні інвестиційні та кредитні ресурси для побудови в найбільших містах України сучасних виставкових центрів.

Другою проблемою є непрозорість виставкового ринку. Відсутність достовірних даних про виставково-ярмаркову діяльність призводить до таких негативних наслідків як: розвиток недобросовісної конкуренції на ринку виставково - ярмаркових послуг; неможливості виваженого та об'єктивного вибору виставок їх учасниками та відвідувачами; неможливості дослідження та аналізу ринку. Організатори виставок на регіональному рівні, для підняття власного іміджу та залучення нових перспективних клієнтів, повідомляють завідомо неправдиві та, як правило, значно перебільшені дані, щодо відвідувачів та учасників виставкових заходів. Тому, на нашу думку, проблему достовірної статистики можна вирішити двома шляхами. По-перше, введення державної статистичної звітності для підприємств, які мають відповідний вид діяльності, що дало б можливість отримати хоч і непідтверджену, але більш-менш достовірну інформацію. По-друге, необхідне впровадження аудиту статистичних даних про виставки, який існує в усіх провідних країнах світу. [2]

Будь-яка європейська виставка в обов'язковому порядку підтверджує свою статистику, інакше рівень довіри до неї з боку потенційних учасників автоматично знижується. В Україні, в силу особливостей економічного розвитку, єдина система виставкової статистики, на даний момент, відсутня. Звичайно, першим суттєвим кроком у розв'язанні цієї проблеми є запровадження Державним комітетом статистики України відповідного державного статистичного спостереження за формою №1 виставки "Звіт про виставкову діяльність" [3]. Проте , інформація, яка подається у звіті, не охоплює таких фінансово економічних показників, як: дохід (виручка) від реалізації виставкових послуг; витрати, пов'язані з наданням виставкових послуг; платежі до бюджету. Брак відповідних вартісних показників унеможливлює проведення детальнішого та точнішого аналізу ефективності діяльності з організації виставок і ярмарків, оцінювання внеску виставкової діяльності у розвиток національної економіки та для потенційних інвесторів, визначення ступеня інтенсивності конкуренції на ринку. Крім того, складання форм статистичного спостереження органами державної статистики не супроводжується аудитом отриманих даних, що зумовлює недостатньо правдиву інформацію про стан ринку послуг з організації виставок і ярмарків. Звідки випливає, що необхідне впровадження аудиту статистичних даних про виставки.

Наступна проблема полягає в тому, що в Україні виставковий ринок надзвичайно

розпорошений - проводиться велика кількість маленьких виставок (для порівняння, в Україні маємо 120 організаторів, приблизно 550 виставок площею 280 тис. м2; у той же час в Польщі - 26 організаторів, 233 виставки площею 650 тис. м2). Таку ступінь розпорошеності ринку, як в Україні, неможливо вважати позитивним явищем. З одного боку, така ситуація спричиняє високий рівень конкуренції, з іншого добросовісної конкуренції не виходить, виникає наступна суперечність: велика кількість маленьких виставок, організованих непрофесіоналами (підприємствами, для яких ця діяльність є вторинною або взагалі епізодичною, чи навіть випадковою), виставок, які проводяться з низьким рівнем сервісу, у непристосованих приміщеннях виставок - викликає лише негативні наслідки: низьку ефективність, незадоволеність учасників і відвідувачів, падіння іміджу виставкової діяльності взагалі. [2]

Крім того, має місце таке явище, як дублювання виставок, яке відбувається за відсутністю координації діяльності на ринку виставкових послуг. Виставки, що організуються і повторюють уже існуючі, найчастіше не набирають необхідної кількості учасників і відвідувачів, а це шкодить усім учасникам виставкового процесу: ні учасники, ні відвідувачі не одержують вигоди від такого заходу за відсутністю необхідної цільової аудиторії. Розпорошення ринку означає також повільні темпи накопичення інвестиційного потенціалу, ноу-хау та досвіду у виставковій галузі. Процеси консолідації ринку ідуть дуже повільно. Держава, навіть на регіональному рівні, могла б впливати на них шляхом встановлення галузевих стандартів (ця робота вже розпочалася), публікації зведених виставкових планів, заохочення аудиту статистичних даних, встановлення категорійності виставок тощо.

Іншою проблемою, яку створює розпорошення ринку, є прихід до України іноземних організаторів виставок. За умов економічного зростання український ринок виставкових послуг стає все більш привабливим для іноземних компаній На жаль, органи державної влади й управління часто офіційно підтримують виставки саме іноземних організаторів (особливо актуальна дана проблема саме для регіональних виставкових заходів), навіть коли є визнані виставки вітчизняних організаторів аналогічної тематики. Це призводить до розвитку недобросовісної конкуренції серед організаторів, коли іноземні організатори за наявності такої підтримки започатковують десятки нових виставок, перешкоджаючи тим повноцінному розвитку виставкової справи в регіонах України та ушкоджуючи виставкову галузь у цілому. Виходячи із неприпустимості адміністративного управління економікою, держава не може прямо втручатися в конкурентну боротьбу між вітчизняними та іноземними виставковими компаніями. Але в рівних умовах (які і повинна створити держава) вітчизняні організатори мають всі шанси на ефективне і добросовісне ведення виставкового бізнесу, оскільки вони краще знають ринок, мають досвід роботи і високу кваліфікацію. Достатньо, лише щоб держава не створювала перешкод надмірно опікуючись іноземними компаніями. Вихід полягає у проведенні такої державної політики, яка б сприяла підтримці та розвитку виставково-ярмаркової діяльності вітчизняних організаторів. [4,с.168].

З іншого боку, відздачимо, що участь іноземних компаній у виставкових заходах, які проводяться на території України, досить обмежена. Так, ситуація негативно позначається на розвитку всієї виставкової політики (в тому числі і регіональної), оскільки іноземні учасники і відвідувачі виставок - це джерело надходження іноземного капіталу (що є платою за послуги - тобто без вивезення товарів за межі України), важливий чинник розвитку ділового туризму, інструмент впливу на імідж регіонів України на міжнародному ринку. Розширення міжнародної участі - це задача, яка є достатньо складною і великою для вирішення лише на рівні виставкової галузі. Для цього необхідно об'єднати зусилля і державних, і комерційних організацій, торговельних представництв України за кордоном, представництв українських авіа - і туристичних компаній тощо.

Чергова типова проблема виставкового бізнесу - помилки менеджменту. Відсутність стратегії, реально реалізованих планів, вкладання коштів у непрофільні проекти, недостатня увага до питання підбору (і утримання) персоналу, від якого значною мірою залежить думка учасників і відвідувачів виставки про якість цього заходу і доцільність участі в ньому в наступний раз. [5, с.24-26]. Одна з найголовніших причин незадовільного використання виставок як інструменту розвитку економіки на регіональному та загальнодержавному рівнях полягає у тому, що підприємці все ще недостатньо обізнані з перспективами та можливостями цього важливого інструменту. В Україні, як зазначалося раніше, немає багаторічної традиції виставкової діяльності (у сучасному розумінні), на відміну від інших індустріальних країн світу. Проблема освіти підприємців повинна, в першу чергу, вирішуватись силами самих виставкових компаній. Звичайно, розв`язати цю проблему без зайвих витрат коштів могла б програма державної інформаційної підтримки найбільших галузевих і регіональних виставок, що в кілька разів підвищило б їх

ефективність.

Звичайно, говорячи про тенденції розвитку виставкового бізнесу в Україні не можливо залишити поза увагою міжнародну громадську організацію "Виставкова федерація України" яка не тільки сприяє розвитку виставкової діяльності в Україні, але й підтримує діяльність виставкових компаній, організацій в умовах ринкової економіки; сприяє створенню організаційних та економічних можливостей для розвитку виставкової діяльності в регіонах. Головними завданнями, які ставить перед собою ВФУ вважаються сприяння: координації виставкової діяльності в Україні; підвищенню професійного рівня виставкової діяльності; інтеграції освіти, науки та практики на вітчизняному виставковому ринку. Можна виділити основні пріоритетні напрямки діяльності ВФУ на даному етапі, які сприяють становленню виставкового бізнесу [6].

1. Управління та розвиток.

- Установлення, підтримка та розвиток співробітництва з владними структурами - учасниками вітчизняного виставкового ринку з метою виконання актуальних завдань виставкової індустрії України.
- Розробка, впровадження, моніторинг та вдосконалення заходів, спрямованих на координацію виставкової діяльності в Україні, підвищення професійного рівня виставкової діяльності, інтеграції освіти, науки та практики на вітчизняному виставковому ринку.
- Сприяння розвитку інфраструктури українського виставкового ринку, в першу чергу, його матеріально-технічної бази: експоцентрів, конгрес-центрів, виставкового обладнання.
- Налагодження співробітництва між виробниками виставкових послуг, а також між професійними об'єднаннями учасників виставкового ринку.
- Сприяння підвищенню іміджу виставкової справи в Україні.

2. Нормативно-правове забезпечення.

- Сприяння вирішенню етичних питань при здійсненні виставкової діяльності, створенню доступної для вітчизняних учасників виставкового ринку системи проведення аудиту статистичних даних про виставки.
- Участь у розробці нормативно-правових документів, що регламентують ярмаркову діяльність, у розробці, вдосконаленні, впровадженні, аналізі функціонування нормативно-правових актів, що стосуються виставкової діяльності в Україні.
- Захист виставкового ринку від проявів несумлінної конкуренції та непрофесіоналізму, сприяння підвищенню якості виставкових послуг.

3. Підготовка та підвищення кваліфікації кадрів з виставкової справи.

- Сприяння учбовим закладам у підготовці фахівців з виставкової діяльності та підвищення кваліфікації персоналу підприємств - учасників виставкового ринку України, впровадженню серед членів ВФУ передового світового досвіду з виставкових технологій, а також менеджменту, маркетингу, реклами, дизайну, сучасних засобів комунікацій.
- Підтримка та сприяння проведенню наукових досліджень з актуальних питань виставкової діяльності в Україні.

4. Інформаційно-рекламне забезпечення.

- Підготовка та видання інформаційно-рекламного довідника про учасників виставкового ринку України.
- Участь у розробці та реалізації заходів, спрямованих на державну підтримку інформаційного забезпечення виставкової діяльності. Розповсюдження серед членів ВФУ інформації про передовий досвід здійснення виставкової діяльності, про виставкові заходи, події, новини.
- Розробка та впровадження інтернет - проектів ВФУ, координація співробітництва зі ЗМІ; сприяння реалізації проектів, спрямованих на підвищення іміджу ВФУ.

5. Міжнародне співробітництво.

- Поглиблення співробітництва із зарубіжними виставковими об'єднаннями та компаніями, в першу чергу з представниками виставкових ринків сусідніх з Україною країн.
- Сприяння підготовці та проведенню міжнародних виставкових заходів за участю ВФУ, проведення спільних заходів ділового характеру з міжнародними та іноземними професійними виставковими об'єднаннями та компаніями, участь у проектах міжнародних виставкових організацій

6. Регіональний розвиток. Сприяння розвитку виставкової діяльності в регіонах України.

Висновки. Процеси, які відбуваються у виставковій сфері, свідчать про якісно новий стан її розвитку. Виставковий сектор економіки, попри суб'єктивні й об'єктивні труднощі, перетворюється в один з перспективних і прибуткових у структурі галузей, що розвиваються.

Для досягнення найкращих результатів по впровадженню, здійсненню та розвитку виставкової політики як на державному так і на регіональному рівнях, необхідна злагоджена, скоординована робота і взаємодопомога основних ланок процесу діяльності. Ринок послуг з організації виставок і ярмарків у регіонах України перебуває у стані розвитку, що стримується низкою чинників і суперечностей правового та управлінського характеру. Для створення і

закріплення позитивного іміджу виставкової діяльності українських організаторів на світовому ринку, а також для ефективного розвитку національного ринку послуг з організації виставок та ярмарків, потрібно розробити стратегію розвитку виставкової діяльності в Україні та конкретну програму щодо вдосконалення механізму регулювання цього виду економічної діяльності.

У зв'язку зі змінами світової економічної, політичної та демографічної ситуації найближчим часом, на думку провідних фахівців, слід очікувати таких змін у сфері організації та проведення виставок і ярмарків: посилення транснаціонального характеру вже існуючих торгових виставок і ярмарків і значне гальмування виникнення нових; активізації діяльності великомасштабних міжнародних виставок і ярмарків за межами традиційних місць їхнього проведення; значного збільшення кількості виставок і ярмарків з однорідною або спорідненою тематикою; збільшення участі дрібних та середніх підприємств у виставках і ярмарках національного масштабу; збільшення асортименту послуг як об'єктів експонування; збільшення участі малих підприємств у регіональних виставках;

Сфера діяльності виставок та ярмарків на початку XXI ст., очевидно, визначатиметься, на думку фахівців, так: глобальна, де буде зосереджено виставковий попит у світовому масштабі; європейська, яка буде служити, відображенням європейського ринку; місцева, обмеженого радіусу дії, пристосована до специфіки регіону; європейська регіональна, рамки якої будуть вужчими на відміну від загальноєвропейських, але значно ширшими, ніж у звичайних регіональних виставок.

Такі зміни дадуть можливість сподіватися, що протягом найближчих років виставки та ярмарки в регіонах України стануть ще більш ефективними, яскравими, інформаційно-насиченими, з'являться нові виставкові центри, ринок стане прозорішим, а організатори та інші учасники виставкового бізнесу - більш обізнаними та захищеними. Відповідно з розвитком виставкового бізнесу з'явиться перспектива створення сприятливих умов для збільшення обсягів експорту конкурентоспроможної продукції та послуг, залучення інвестицій і кредитів, забезпечення науково-технічного і технологічного оновлення вітчизняного виробництва, удосконалення технологій, зміцнення міжнародних зв'язків, підвищення міжнародного іміджу держави, розвитку ділового туризму в регіонах України, активізації інноваційного процесу.

Список літератури

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2006 р. № 1001. - Режим доступу : www.rada.gov.ua

2. Пекар В. Виставки в Україні:підсумки, проблеми, перспективи. - Режим доступу : http://www.euroindex.ua/index.php?ide=46

3. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1 - виставки "Звіт про виставкову діяльність" : Затв. наказом Державного комітету статистики України від 2 лютого 2006 р. № 22. - Режим доступу - http://profiwins.com.ua

4. Пекар В.О. Основи виставкової діяльності: [навч. посібник] / В.О. Пекарь; ВНЗ "Ін-т реклами", Вища шк.. виставк. менеджм. - К.:Євроіндекс, 2009. - 348 с.

5. Економіко-соціальні проблеми виставкової діяльності : матеріали круглого столу / за редакцією Власової Г.В., Гуткевич С.О. - Київ: ДАККіМ, 2009. - 140 с.

6. Програма діяльності Виставкової федерації України на 2011-2012 рр. - Режим доступу : http://www.expo.org.ua/ua/program.php

7. Закон України "Про виставкову діяльність в Україні" (проект). - Режим доступу: // www.rada.gov.ua.

Аннотация

О.Г. Вдовичена

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ВЫСТАВОЧНО-ЯРМАРОЧНОЙ БИЗНЕСА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Эффективное функционирование выставочного бизнеса возможно лишь при условии решения ряда проблемных вопросов и противоречий, которые на современном этапе сопровождают (сдерживают) его развитие, что отрицательно сказывается на социально-экономической стабильности государства и регионов. Внимание сосредоточено на обосновании общих причин, сдерживающих рост, и выявлении основных тенденций развития выставочно -ярмарочной деятельности.

Ключевые слова: *распыление рынка, аудит, стратегия развития, экономические противоречия, непрозрачность рынка.*

Summary

Ol'ga Vdovichena

SOCIO - ECONOMIC CONTRADICTIONS AND DIRECTION OF EXHIBITION - FAIR IN THE REGION UKRAINE

Effective functioning of exhibition business is possible only if addressing a number of problems and contradictions, which at the present stage accompanied (restrain) its development, which negatively affects the socio - economic stability of countries and regions. In this article focuses on the justification of common reasons that hamper growth, and identifying the main trends in the exhibition - fair activity

Keywords: *dispersion of the market, audit, strategy development, economic contradictions, lack of transparency of the market.*

УДК 334.71:338.124.4

© Луган О.І., 2012
Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, м. Чернівці

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

На основі аналізу попередніх теоретичних визначеннях антикризового управління визначено тенденції розвитку та суть даного терміну. Розглянено елементи і типи антикризового управління, його роль у загальній системі управління.

Ключові слова: *антикризове управління, етапи реалізції антикризового управління, форми подолання кризи.*

Постановка проблеми. У будь-якому суспільстві як цілісній соціально-економічній системі, його окремих сферах або ланках кожної сфери час від часу відбуваються кризові явища, які загрожують існуванню самої системи. Найбільш істотне значення має подолання кризових станів на підприємствах, які складають первинний ланцюг економіки держави. Основним засобом виживання підприємства у таких умовах виступає антикризове управління, яке повинно грунтуватись на своєчасній діагностиці рівня та причин кризового стану і реалізації адекватних антикризових програм.

Аналіз останіх досліджень і публікацій. Антикризове управління широко досліджувалось у працях як зарубіжних, так і українських науковців. Серед дослідників необхідно виділити таких: Альберт М., Бартон Л., Бланка І.О., Василенка В.О., Градова О.П., Грязнова А.Г., Ґрін П.С., Іванова Г.П., Карнеги Д., Ткаченка Т.І., Короткова Е.М., Кузьміна О.Є., Мельника О.Г., Мескон М.Х., Мітрофф І.Ф., Пиджненбурґ Б., Пірсон К.М., Розенталь Ю., Скібіцького О.М., Фостер Г.Д., Хедоури Ф., Хіт Р., Штангрета А.М.

Нерозв`язані раніше частини загальної проблеми. Багато хто сьогодні розуміє, що з кризи економіку здатний вивести тільки новий тип управління. Таке управління й одержало назву "антикризового". Дана тема розроблена достатньо широко, але разом з тим багато проблем, які пов'язані з антикризовим управлінням підприємством, не знайшли належного відображення в літературі і потребують розвитку. Так, здебільшого під антикризовим управлінням визначають як заходи по боротьбі з наслідками негативної ситуації, що послаблює його запобігальну, випереджальну спрямованість; організаційно-методичне забезпечення подолання криз обмежується поверховим описом можливих дій; недостатньо повно вивчені особливості вибору мети та стратегії підприємства відповідно до рівня його кризового стану.

Формулювання цілей статті. Необхідно уточнити сутність та порядок застосування поняття "антикризове управління", проаналізувати основні види, характеристики.

Викладення основного матеріалу. Сучасне розуміння антикризового управління є доволі неоднорідним та багатоаспектним [1, с. 63]:

- в одному випадку під ним розуміють управління підприємством в умовах загальної кризи економіки;
- у другому - управління підприємством, що потрапило в кризову ситуацію у результаті незадовільного менеджменту;
- у третьому - управління підприємством на порозі банкрутства;
- у четвертому - в період банкрутства.

Різне трактування одного і того ж поняття призводить до теоретичної невизначеності та необґрунтованості практичних рекомендацій з розробки та реалізації антикризового управління.

Розглянемо детальніше подібні визначення антикризового управління, які мають, все ж, певні відмінності. Так, Е. Уткін [2, с. 76] антикризове управління визначає як управління, спрямоване на попередження можливих важких ускладнень у ринковій діяльності підприємства, забезпечення його стабільного, успішного господарювання з орієнтацією розширеного відновлення на власні ресурси.

Відповідно до розробок А. Градова [3, с. 94], антикризове управління характеризується як сукупність послідовних заходів:

- аналіз стану макро- та мікросередовища, вибір відповідних місій підприємства;
- вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій, створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства для вчасного визначення "слабких сигналів" про загрозу можливої кризи;
- контролінг діяльності підприємства та вироблення програми попередження його неплатоспроможності;
- оперативна оцінка й аналіз фінансового стану підприємства, виявлення можливості

виникнення неплатоспроможності (банкрутства);

- опрацювання політики дій в умовах кризи і виводу підприємства з неї;
- постійний облік ризику підприємницької діяльності та розробка заходів для його зниження.

У колективній монографії за редакцією проф. Е. Мінаєва та В. Панагушина [4, с. 83] зазначають, що "під антикризовим управлінням слід розуміти не тільки управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, а й управління, яке має заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно з виробленою програмою підвищення конкурентних переваг фінансового оздоровлення".

А. Грязнова вважає, що "антикризове управління - така система управління підприємством, яка має комплексний, системний характер і направлена на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки та реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, яка дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись в основному на власні ресурси" [5, с. 69].

На думку проф. Є. Короткова, антикризове управління - це управління, в якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз його симптомів, заходів по зниженню негативних наслідків кризи і використання його факторів для подальшого розвитку [6, с. 217].

На думку Л. Ситник [7, с. 134], антикризове управління - це здатність розробляти оптимальні шляхи виходу з кризової ситуації, визначати пріоритетні цінності підприємства в умовах кризи, координувати діяльність підприємства і його працівників по передбаченню кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах.

Окремими дослідниками, зокрема у праці Н. Туленкова [8], висловлюється думка, що будь-яке управління організацією повинно бути антикризовим, тобто побудованим на врахуванні ризику та небезпеки кризових ситуацій.

Характеризуючи антикризове управління як специфічний тип управління, треба виділити його основні ознаки [6; 26]:

1. Гнучкість і адаптивність, які найчастіше властиві матричним системам управління.
2. Схильність до посилення неформального управління, мотивація ентузіазму, терпіння, впевненість.
3. Диверсифікація управління, пошук найбільш прийнятних типологічних ознак ефективного управління у складних ситуаціях.
4. Зниження централізму для забезпечення своєчасного ситуаційного реагування на проблеми, що виникли.
5. Посилення інтеграційних процесів, що дозволяють концентрувати зусилля і більш ефективно використовувати потенціал компанії.
6. Необхідність попередніх тренінгів, розробка планів дії на випадок кризи.
7. Як і звичайний менеджмент зберігає функціональний склад, але з деякими особливостями: в плануванні різко зростає роль оперативного планування, врахування поточної ситуації.
8. Публічність (оголошення кризового стану, надання необхідної інформації всім зацікавленим колам: працівникам, партнерам, кредиторам тощо).
9. Не тільки юридична, але й соціальна відповідальність вищого менеджменту підприємства перед працівниками, споживачами, суспільством.

У роботі ж Холод З. М. [9, с. 33] запропоновано такий перелік принципів антикризового управління:

1. Рання діагностика кризових явищ у діяльності підприємств і класифікація їх за ступенем небезпеки, дослідження основних факторів, що зумовлюють їх розвиток. При систематичному аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища конкретного підприємства визначають найбільш важливі та найбільш вразливі місця діяльності, що за певних умов можуть стати джерелами кризових явищ і, як наслідок, причиною банкрутства. За допомогою спеціалістів підприємства та консультантів визначають основні фактори, які можуть стати детонаторами кризових явищ. Заздалегідь розробляються механізми контролю за цими факторами та їх нормативні значення. При виявленні суттєвих відхилень від нормального ходу фінансової діяльності аналізують обсяги кризового стану підприємства, з позиції загрози банкрутства.
2. Своєчасність реагування на окремі кризові явища в фінансовому розвитку підприємства. Відповідно до теорії антикризового управління, кожне кризове явище, що виявилося, не тільки має тенденцію розширення з кожним наступним господарським циклом підприємства, але і породжує супутні йому кризові фінансові явища. Тому особливо важливе виявлення кризи на ранніх етапах з метою застосування найефективніших антикризових заходів.
3. Повна реалізація внутрішніх можливостей. У боротьбі із загрозою банкрутства, особливо на ранніх етапах її діагностики, підприємство повинно розраховувати виключно на внутрішні фінансові можливості. Якщо криза виявлена вчасно (перша фаза), то для припинення її розвитку та повної ліквідації доцільно використовувати інструменти

реструктуризації (оперативні та стратегічні). За умови, коли криза перейшла у другу фазу, застосування реструктуризації стає менш ефективним, і тому доцільно використати потенціал реінжинірингу, який є радикальнішим, і оптимально підходить для ситуації, коли відбулося значне погіршення фінансового стану підприємства.

4. Використання санації підприємства для уникнення банкрутства. Якщо загроза банкрутства виявлена вже на пізній її стадії (третя фаза) і носить катастрофічний характер, а механізми внутрішньої її нейтралізації не дозволяють досягти потрібного ефекту для відновлення фінансової рівноваги підприємства, воно мусить ініціювати свою санацію, обравши для цього найефективніші її форми. Такий крок сприймається як крайній у системі заходів з антикризового управління підприємством для уникнення реального його банкрутства.

5. Забезпечення контролю за результатами розроблених заходів для виведення підприємства із фінансової кризи. Ураховуючи важливість реалізації розроблених заходів для подальшої життєдіяльності підприємства, такий контроль вважається першочерговим. Його здійснює, як правило, безпосередньо керівник підприємства. Результати контролю періодично обговорюються для внесення необхідних коректив, спрямованих на підвищення ефективності антикризових заходів.

На основі розглянених вище принципів здійснення антикризового управління автори [9, с. 45] пропонують загальну схему управлінських інструментів (Рис. 1), які повинні бути спрямовані на попередження та уникнення банкрутства та адаптації до ринкових умов господарювання на вітчизняних підприємствах.

Рис. 1 Схема здійснення антикризового управління

М. Яніке [10] виділяє різні види антикризового менеджменту залежно від цілей його реалізації:

1. Реактивний - характеризується чітким і конкретним цілевизначенням, плануванням і впровадженням, які базуються на незначній кількості заходів, метою яких, як правило, є відновлення, попереднього, докризового стану.

2. Превентивний - має справу із загальними цілями, які формуються на більш високому рівні планування, аніж завдання розробки конкретних заходів. Виступає як інструмент реалізації довгострокових завдань менеджменту, які можуть охоплювати всі підрозділи.

Відповідно до видів антикризового менеджменту в [10] визначені форми подолання кризи (Рис. 2).

У найбільш загальному вигляді під антикризовим управлінням треба розуміти таке управління, яке запобігатиме або пом'якшуватиме кризові ситуації в господарсько-фінансовій діяльності підприємства. Відповідно до такого тлумачення суті антикризового управління запропоновано диференціювати антикризове управління на такі підвиди [11, с. 57]:

1) передкризове управління, яке здійснюється для своєчасного виявлення та розв'язання проблем (прийняття рішень) з метою запобігання кризі;

2) управління в умовах кризи, метою якого визначається стабілізація нестійких станів і збереження керованості системи;

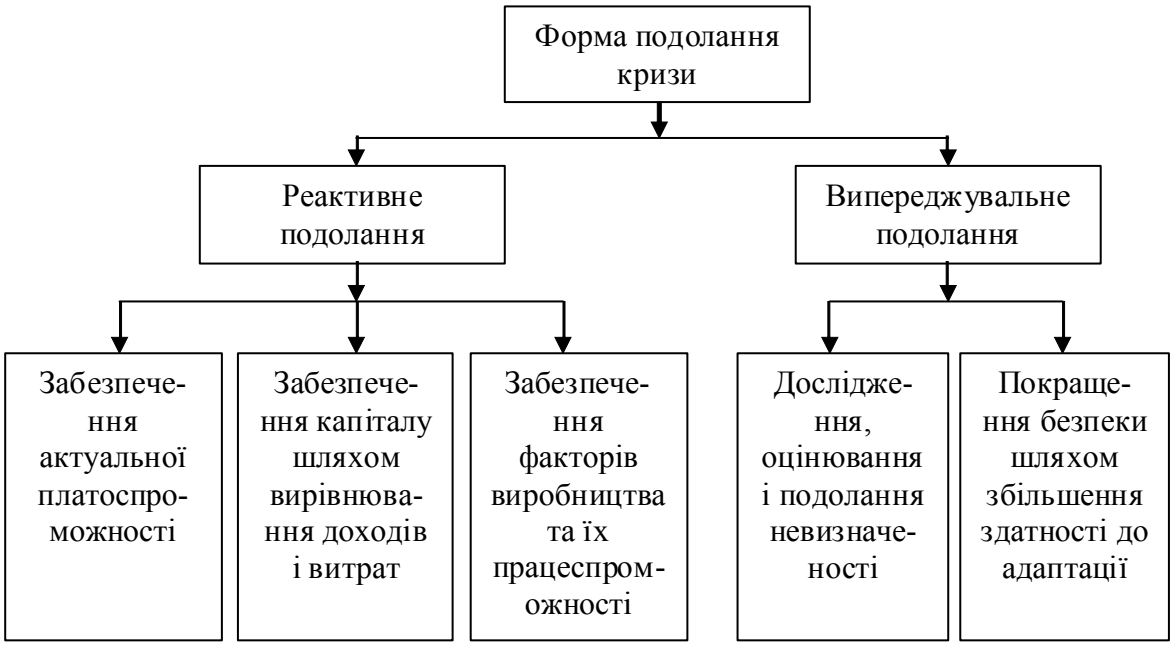

Рис. 2 Форми подолання кризи

3) управління процесами виходу з кризи, яке здійснюється з метою мінімізації втрат та втрачених можливостей під час виведення підприємства зі стану кризи.

Тривалість окремих фаз та етапів кризової ситуації визначається її типом, джерелами та причинами, а також факторами несподіваності загрози та розмірами збитків. З цих позицій можна відзначити, що загальним завданням менеджменту кризових ситуацій є недопущення чи пом'якшення етапу шоку від настання кризи, скорочення тривалості етапу відкату назад і прискорена адаптація та стабілізація ситуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі досліджуваного матеріалу можна зробити узагальнення:

- Більшість авторів під антикризовим управлінням розуміють комплекс заходів, які стосуються усіх сфер діяльності підприємства.
- Антикризові заходи носять стратегічний характер.
- Таке управління необхідно застосовувати не тільки під час кризи діяльності підприємства, воно, в першу чергу, застосовується для недопущення такої ситуації.
- Будь-яка система управління повинна використовувати елементи антикризового управління, які б попереджували можливість розвитку кризи.
- Стратегічне значення має система діагностики та контролінгу.
- Антикризові заходи в першу чергу повинні вплинути на систему прийняття рішень на підприємстві, тобто змінити філософію управління.

Список літератури

1. Штангрет А. М. Антикризове управління як засіб попередження банкрутства // Регіональна економіка. - 2001. - № 2.
2. Уткин Э. А. Антикризисное управление. - М.: Тандем; ЭКМОС, 1997. - 400 с.
3. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / Под общ. ред. А. П. Градова, Б. И. Кузина. - СПб.: Спец. лит., 1996. - 512 с.
4. Антикризисное управление / Под ред. Э. С. Минаева, В. П. Панагушина. - М.: Приор, 1998. - 432 с.
5. Антикризисный менеджмент / Под ред. проф. А. Г. Грязновой. - М: Тандем; ЭКМОС, 1999. - 368 с.
6. Антикризисное управление: Учеб. для студентов вузов, обучающ. по экон. спец. / Э. М. Коротков, А. А. Беляев, Д. В. Валовой и др.; Под ред. Э. М. Короткова. - М.: ИНФРА-М, 2001. - 432 с.
7. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. - Донецьк: ІЕП НАН України, 2000. - 504 с.
8. Туленков Н. В. Антикризисный менеджмент // Персонал. - 1998. - № 6. - С. 19-25.
9. Холод З. М., Штангрет А. М. Антикризове управління - система завчасної діагностики і захисту від кризових ситуацій // Наукові записки. - Л.: Українська академія друкарства, 2002. - Вип. 5. - С 124-127.
10. http://crisis.engec.ru/management.htmttmain-l
11. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент : Навч. Посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 568с.

Аннотация

А.І. Луган

АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

На основание анализа предыдущих теоретических определениях антикризисного управления определены тенденции развития и суть данного термина. Рассмотрены элементы и типы антикризисного управления, его роль в общей системе управления.

Ключевые слова: *антикризисное управление, этапы реализции антикризисного управления, формы преодоления кризиса.*

Summary

Olexandr Lugan

ANALYSIS OF THE THEORETICAL ASPECTS OF CRISIS MANAGEMENT

The article is based on an analysis of previous theoretical definitions of crisis management identified trends and the essence of the term. We consider the elements and types of crisis management, its role in the overall management system.

Keywords: *crisis management, crisis management realiztsiyi stages, forms the crisis.*

УДК 336.7:005.931.11

© Антохов А.А., Клевчік Л.Л., 2012
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м.Чернівці

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ АНТИКРИЗОВОГО БАНКІВСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ РИНКУ ТА КРИЗИ

Визначено й обґрунтовано систему цілей функціонування банку; розроблено комплекс принципів через які сформовано стабілізаційні заходи діяльності банків в умовах фінансової кризи; визначено та розкрито підвиди антикризового управління; охарактеризовано наслідки світової фінансової кризи для національної банківської системи; досліджено сучасний стан банківського менеджменту в ринкових умовах і вплив кризи на банківське управління.

Ключові слова: *банківський менеджмент, антикризове управління, фінансова криза, реформування, управлінські рішення, комерційні банки, антикризові заходи, наслідки світової фінансової кризи.*

Постановка проблеми. Ринкова економіка вимагає від українських комерційних банків підвищення ефективності антикризового управління банківською діяльністю. Важлива роль у реалізації цього завдання відводиться аналізу банківської діяльності та банківському менеджменту загалом. За його допомогою виробляються стратегія і тактика розвитку банку, обґрунтовуються плани й управлінські рішення, здійснюється контроль за їхнім виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності проведення активних і пасивних операцій, оцінюються результати діяльності банку, його окремих підрозділів. Отже, успішний розвиток і надійність банківської системи України в сформованих економічних умовах багато в чому залежить від постановки в комерційних банках аналітичної роботи, що дозволяє давати реальну і всебічну оцінку досягненим результатам діяльності банків, виявляти їхні сильні і слабкі сторони, визначати конкретні шляхи розв`язання виникаючих проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективного антикризового управління банківською діяльністю привернула увагу багатьох науковців і практиків. Протягом останніх років даній проблематиці було присвячено велику кількість наукових конференцій, круглих столів та семінарів. Зокрема питанню антикризового банківського менеджменту присвячені праці Зарубина О.Д., Лаврушина О.І., Примостка Л.О., Бутинця Ф.Ф., Кириченка О.А., Дзюблюка О.В.. Особливу увагу організації, управлінню ресурсами та фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах приділяють Кочетков В.М., Сало І.В., Мещеряков А.А. та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах недостатній рівень банківського менеджменту зумовлює погіршення надійності банківської діяльності і навіть банкрутство деяких вітчизняних банків. Специфіка антикризового управління комерційними банками полягає в тому, що останні змушені працювати в умовах нестабільної економічної ситуації. Це відбивається на якості банківських продуктів і засобах управління банківським портфелем.

Ефективна та стабільна банківська система - необхідна умова розвитку економіки будь-якої країни, оскільки вона є найважливішим елементом економічної інфраструктури. Основним її призначенням є забезпечення постійного безперервного й ефективного обігу фінансових ресурсів у державі та максимальне збереження довіри суспільства до банківського сектора, що можливо лише за умови досягнення стабільної роботи кожного окремого банку, який за специфікою своєї діяльності прямо або опосередковано об'єднує всіх учасників народногосподарських економічних відносин. Що стосується України, то її національна банківська система перебуває на етапі становлення та розвитку. Допоки ще не сформовано механізмів забезпечення її загальної стабільності та самодостатності. У нинішніх умовах розвитку міжнародних відносин та конкурентного середовища, активізації глобалізаційних процесів та інтенсифікації грошових потоків потребує вдосконалення банківський менеджмент. Сучасна фінансова криза та криза довіри до банківської системи засвідчили її слабкість та вразливість, загострили коло проблем, вирішення яких потребують серйозної уваги держави та міжнародної фінансової спільноти. За таких умов перед банківською системою України постає першочергова проблема, пов'язана з необхідністю підвищення якості банківського менеджменту з метою попередження та мінімізації тяжких наслідків кризових явищ у банківському секторі

[1,с.45].

В умовах ринкової економіки банки мають надзвичайно великі можливості як позитивно, так і негативно впливати на економічні процеси. В свою чергу, соціально-економічні перетворення, які останнім часом відбуваються на міжнародній фінансовій арені та в Україні, зумовили необхідність реформування вітчизняної банківської системи, в результаті чого вона має стати гнучкішою, прозорішою та більш відкритою, яка була б здатна своєчасно й адекватно реагувати на події, які в той чи інший період розвитку відбуваються в суспільстві. Об'єктивний і поступальний розвиток ринку банківських послуг також постійно висуває принципово нові вимоги щодо маркетингової діяльності банків, прийняття управлінських рішень, організації роботи з клієнтами. Управління може бути ефективним лише тоді, коли банк наперед визначатиме попит споживачів його продуктів. Саме тому під постійною увагою перебувають проблеми корпоративного менеджменту банків, освоєння нових і реструктуризація традиційних сфер їх діяльності, вдосконалення систем управління ризиками.

У цьому контексті домінуючою метою банківського менеджменту є постійне підвищення ринкової вартості кожного банку, що забезпечує збільшення рівня капіталізації банківської системи, задовольняє потреби прогресу й економічного зростання держави та гарантує виконання банками їх суспільних функцій. Тому кожен окремий банк, виходячи з власних можливостей та резервів, самостійно обирає напрямок стратегічного розвитку з метою зниження витрат та завоювання конкурентних позицій на ринку. Іншими словами, кожен банк за своїми функціональними ознаками є складною, динамічною, цілеспрямованою системою, яка постійно розвивається відповідно до вимог ринкового середовища. Таке становище зумовлює необхідність визначення ієрархічної системи цілей, яка має базуватись на стратегії прогресивного розвитку банку, тобто враховувати його перехід з нижчого рівня розвитку до вищого. При цьому досягнення глобальної мети відбувається за умови досягнення відповідного рівня локальних цілей [2,с.114].

На сьогодні не існує єдиної точки зору щодо визначення цілей функціонування банків. Банк є соціальною системою, і його контрагенти у своїй діяльності керуються власними намірами та інтересами, пропонують розглядати цілі банку через призму приватних цілей його учасників, як внутрішніх, так і зовнішніх, без урахування значимості та пріоритетності цілей самого банку в цілому. При цьому інтереси держави розглядаються на рівні інтересів інших учасників банку.

Однак, виходячи з вимог загальної теорії систем, концептуально хибне визначення дерева цілей банку у відповідності зі звичайним об'єднанням приватних інтересів його окремих учасників. Оскільки банк - цілісна система, то основною (глобальною) метою має бути сталий розвиток банку в широкому розумінні або забезпечення його фінансової стабільності у динаміці. При цьому необхідно враховувати такі моменти:

- оскільки банк як система включає підсистеми різного рівня і типу, то забезпечення його динамічної фінансової стійкості - це процес, який є результатом взаємодії підсистем і узгоджується з тенденцією розвитку систем більш високого порядку (банківської системи і соціально-економічної макросистеми в цілому), що виражається в дотриманні банківського законодавства, економічних нормативів, норм резервування тощо (але це не означає, що вони повинні бути ідентичними);

- головні цілі банківської системи повинні бути конкретизовані та декомпоновані в глобальну мету розвитку та функціонування банку - дотримання його динамічної та статичної фінансової стійкості [1].

Фінансові кризи міжнародного масштабу завжди в першу чергу торкаються фінансових інститутів, оскільки вони є відкритими системами, найбільш інтегрованими у світовий фінансовий простір, а вже потім, як наслідок, - реального сектора економіки. Тому, зважаючи на вагомість впливу банківської системи на економіку держави та її регіонів, характер і структуру споживання населення, на часі постало невідкладне завдання розробки механізму антикризової діяльності вітчизняної банківської системи, який би забезпечив суттєве підвищення її фінансової стійкості та здатність протистояння як зовнішнім, так і внутрішнім кризам. Такий механізм має базуватись на комплексному підході, який передбачає організацію системи попередження банківських криз і забезпечення стабільного функціонування банків в умовах виникнення як системних (міжнародних), так і локальних (внутрішніх) фінансових криз [2].

Оцінка та своєчасне виявлення причин банківських криз дасть можливість їх прогнозування, з тим, щоб розробити ефективну антикризову державну політику та забезпечити умови для захисту банківської системи України. Одночасно комплекс заходів щодо стабільної діяльності банків в умовах кризи, яка вже виникла, має забезпечити подоланню їх кризових явищ в економіці держави в цілому.

Розробка механізму антикризової банківської діяльності в критичних умовах - єдине завдання держави і банківської системи. Саме тому особливо актуальною постає необхідність вдосконалення нормативно-правового регулювання банківського сектора.

Враховуючи різноманітність цілей, які переслідує кожен з учасників процесу банківської діяльності, можна виділити наступні принципи, на яких має базуватись вітчизняне нормативно-правове її регулювання та які є основоположними щодо розробки комплексу превентивних і стабілізаційних заходів діяльності банків в умовах фінансової кризи, зокрема:

1. Принцип комплексності, системності та оперативності державного регулювання в органічному поєднанні з саморегулюванням банківської діяльності. Нагляд не може і не має забезпечувати максимальну безпеку банків, тому що це б спонукало до жорсткої регламентації банківської діяльності з позиції центрального банку; зниження комерційної ініціативи самих банків; сліпої довіри клієнтів до будь яких банків; оскільки значна міра відповідальності перекладається на центробанк, то банки, які знаходитимуться на межі банкрутства, будуть просто пасивно розраховувати на допомогу органів банківського нагляду.

2. Принцип автономії банківської функції, який доповнює попередній принцип і означає, що наглядові органи не повинні підмінювати керівництво банку, оскільки жодний нагляд у будь-якій формі не замінить якісний кваліфікований внутрішній менеджмент, має виступати лише елементом, котрий доповнює ринкову дисципліну.

3. Принцип забезпечення стабільності фінансової системи як державна гарантія і кінцева мета банківського нагляду з тим, щоб максимально забезпечити збереження довіри до банків і безпеку населення та інвесторів, які зберігають у банках свої кошти.

4. Принцип підпорядкування ринку, який має забезпечити максимальну відповідність умовам вільної ринкової економіки, де, в свою чергу, вільно відіграватиме свою роль конкуренція, яка врівноважує попит і пропозицію на банківські продукти, за яких стимулюється ефективність обігу фінансових ресурсів і створюються передумови для задоволення як поточних, так і інвестиційних потреб корпорацій та населення.

5. Принцип врівноваження умов конкуренції. Законодавче регулювання в жодному разі не повинне створювати умов, за яких банки не були б спроможними справитись з тиском тих чи інших конкурентів. Таке врівноваження має встановлюватись на різних рівнях:

- між міжнародними фінансовими організаціями, оскільки постійно активізується інтернаціоналізація банківського бізнесу. Контроль за тим, щоб дотримання міжнародних правил банківського регулювання забезпечувало рівні умови конкуренції, здійснює Базельський комітет з банківського нагляду;
- між банками різних категорій в середині держави;
- між небанківськими фінансовими інститутами, оскільки вони, не підпадаючи під банківський нагляд, становлять для банківських установ серйозну конкуренцію.

6. Принцип прозорості та доступності, за умови якого відбувається рух інформації від банку до наглядових органів та до інших користувачів. Інформація щодо вітчизняних банків, окрім тієї, що становить банківську таємницю, має бути доступною і зрозумілою для всіх клієнтів банку, незважаючи на те, що банківський бізнес постійно розвивається й ускладнюється [3].

7. Принцип демократичної легітимації, який передбачає гармонізацію інтересів всіх суб'єктів банківського процесу. Оскільки різні його учасники мають різні інтереси, то необхідно визначити оптимальний варіант їх співвідношення з тим, щоб забезпечити як статичну, так і динамічну фінансову стійкість кожного окремого банку [4].

Щоб подолати фінансово-економічну кризу в Україні, потрібна стратегічна програма дій, яка має бути осмисленою, фахово підготовленою, оціненою незалежними експертами. Вона повинна пройти публічне прозоре обговорення й отримати підтримку фахівців і громади. Найважливішим завданням сьогодення, вирішення якого послабить фінансово-економічну кризу в Україні, є формування ефективного механізму забезпечення стабільності грошово-банківської системи. Його основою повинна стати стійка національна грошова одиниця. Аби гривня остаточно не перетворилася на ерзац-валюту, а наша банківська система не зазнала краху, доцільно впровадити в Україні політику "Currency board" (Валютний комітет), прив'язавши гривню до спеціальних прав запозичень (SDR) - безготівкової розрахункової грошової одиниці Міжнародного валютного фонду, яка сформована за принципом валютного кошика. До валютного кошика SDR включаються долар США, євро, японська ієна та британський фунт стерлінгів. Питома вага кожної валюти у цьому кошику залежить від її частки у світовому зовнішньоторговому обороті й показників економічного розвитку в країнах-емітентах цих валют [5].

Враховуючи те, що Україна задекларувала курс на вступ до Європейського Союзу, варто розглянути можливість використання євро у

вільному грошовому обігу в країні паралельно з українською національною валютою. Подібні пропозиції нині обговорюються в Албанії, країнах Балтії та Іспанії. Такий варіант особливо актуальний для нас, оскільки гривня наразі перетворюється на сурогатну валюту. Де-факто в Україні євро вже широко використовується, особливо у готівкових операціях. Нині чимало супермаркетів, що продають коштовні іноземні товари, зазначають ціну в євро, оскільки саме у цій валюті здійснюються імпортні поставки.

Керівники і власники банків, які ще вчора вимагали мінімального втручання держави в фінансову діяльність банків, сьогодні в умовах кризи змінили свою думку на протилежну. Такі керівники сьогодні чекають фінансової підтримки та порад з боку держави.

У найзагальнішому вигляді під антикризовим управлінням варто розглядати таке управління, яке буде запобігати або пом'якшувати кризові ситуації. Щодо такого тлумачення суті антикризового управління запропоновано диференціювати такі підвиди:

1) передкризове управління, яке здійснюють для своєчасного виявлення та вирішення проблем (прийняття рішень) для запобігання кризи;

2) управління в умовах кризи, який визначає стабілізацію нестійких станів і збереження керованої системи;

3) управління процесами виходу з кризи, яке здійснюють для мінімізації втрат і втрачених можливостей під час виведення з кризи [6].

До передкризового управління можна віднести ранню діагностику банкрутства, яка є складовою антикризового регулювання банківського сектору національної економіки.

Рання діагностика проблемності в банках повинна відповідати таким вимогам:

- результати ранньої діагностики повинні бути критерієм оцінки якості управління банком;
- рання діагностика повинна відповідати вимогам фінансової стратегії банку, що забезпечує ефективне управління ризиком банкрутства;
- рання діагностика повинна характеризуватися, як на якісних, так і на кількісних характеристиках діяльності банку та використання результатів усіх форм фінансового аналізу;
- форми та методи ранньої діагностики повинні бути універсальні і застосовуватися для банків на будь-якій стадії їхнього розвитку;
- рання діагностика повинна підпорядковуватися меті та завданням банківського нагляду;
- система показників, яку використовують для ранньої діагностики, повинна мати високий рівень формалізації та меншою мірою залежати від індивідуальних особливостей банку [7].

Для виходу банківського сектору економіки України з кризи на нашу думку, необхідно:

- відновити довіру населення до банківської системи;
- запобігати поширенню неправдивої та негативної інформації про банки через ЗМІ;
- узаконити бартерні розрахунки між банком та його клієнтами (тобто надати законні підстави позичальникам банків розраховуватися товарами з банками, і банкам розраховуватися за вклади також товарами за згодою сторін);
- удосконалити аналіз фінансового стану суб'єктів, які подали заявку на отримання кредитних коштів.

Отже, щоб позбутися економічної кризи в Україні, спочатку потрібно оздоровити національну банківську систему. Це можна виконати за рахунок істотних змін в економічній політиці держави й узгодженої антикризової програми.

Список літератури

1. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством : підручник. - Львів : Українська академія друкарства, 2008. - С. 64-65.

2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством : підручник. - К. : Національний торговельно-економічний університет, 2005. - 125с.

3. Хіміч Н.О. Управління ліквідністю комерційних банків в умовах нестабільності фінансових ринків // Регіональна економіка. - 2008. - № 3. - С. 76-83.

4. Сало І.В. Фінансовий менеджмент банку: навч. посібник / Сало І.В., Криклій О.А. - Суми: ВТД Університетська книга", 2007. - 314 с.

5. Микола Пацера. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України // Вісник НБУ. - січень 2009. - 19 с.

6. Павлов Р.А. Рання діагностика банкрутства в системі антикризового регулювання банківського сектору національної економіки // Актуальні проблеми економіки. - 2007. - № 4(70). - 2007. - 107 с.

7. Володимир Міщенко, Анжеліка Сомик, Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрямки підвищення ефективності регулювання // Вісник НБУ. -січень 2009. - 34 с.

Аннотация

А.А. Антохов, Л.Л. Клевчик

ОЦЕНКА ПЕРСПЕКТИВ АНТИКРИЗИСНОГО БАНКОВСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ РЫНКА И КРИЗИСА

Определено и обосновано систему целей функционирования банка; разработан комплекс принципов по которым сформированы стабилизационные мероприятия деятельности банков в условиях финансового кризиса; определены и раскрыты подвиды антикризисного управления; охарактеризованы последствия мирового финансового кризиса для национальной банковской системы; исследовано современное состояние банковского менеджмента в рыночных условиях и влияние кризиса на банковское управление.

Ключевые слова: *банковский менеджмент, антикризисное управление, финансовый кризис, реформирование, управленческие решения, коммерческие банки, антикризисные меры, последствия мирового финансового кризиса.*

Summary

Andrey Antohov, Leonid Klevchik

ESTIMATION OF PROSPECTS OF BANKING CRISIS MANAGEMENT IN THE MARKET ECONOMY AND IN CRISIS

Defined and reasonably functioning system for the purposes of the bank; developed a set of principles that formed through stabilization activities of banks in financial crisis; defined and solved subspecies of crisis management; described the effects of the global financial crisis on the national banking system; investigated the current state of bank management in market conditions and the impact of crisis on bank management.

Keywords: *Bank management, crisis management, the financial crisis, reform, management decisions, commercial banks, anticrisis measures of the global financial crisis.*

УДК 332.3:332.0218

© Міщук І.С., 2012
Житомирський державний університет ім. Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянено характерні властивості економічних оцінок природокористування, особливості їх використання та шляхи вдосконалення методів визначення однієї з основних оцінок - замикаючих витрат. Аналізуються специфічні риси вироблення узгодженої політики всіх учасників управління природокористуванням з різними особистими інтересами. Пропонується процедура переговорного процесу на базі економічних оцінок для отримання взаємоприйнятних рішень.

Ключові слова: *природокористування, економічна оцінка, критерій максимуму еколого-економічної ефективності, критерій мінімізації сумарних витрат виробництва і забруднення, теорія побудови замикаючих витрат, трансформаційна економіка.*

Економічна оцінка - невід'ємна частина управління в соціально-економічних системах і служить для опису проблемної ситуації, обгрунтування та вибору стратегії розвитку і т.ін. Відображаючи представлення системи управління про економічні аспекти виробничих процесів, вона застосовується також при регулюванні господарської діяльності для досягнення її максимальної соціально-економічної ефективності. Вона є завершальним етапом комплексних робіт і слугує головною передумовою ефективної підтримки управлінських рішень, забезпечення об'єктивної фіскальної політики, раціонального використання та охорони природоохоронних територій.

Еколого-економічна оцінка завжди залишалася ключовим напрямом дослідження у сфері економіки природокористування й охорони навколишнього середовища. Дослідженню теоретичних, методологічних, методичних і прикладних проблем раціонального природокористування, охорони територій та їх еколого-економічного вивчення присвячено праці таких науковців як Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, Д.С. Добряк, О.П. Канаш, А.Г. Мартин, Л.Я. Новаковський, І.А. Розумний, А.М. Третяк, М.М. Федоров та інших.

Мета даної статті - розробка методологічних підходів із визначення еколого-економічної оцінки особливо цінних природоохоронних земель у трансформаційній економіці.

Враховуючи комплексний характер процесів, які протікають у складних системах, теорія управління допускає одночасне використання набору економічних показників, частина яких може відображати багато в чому суперечливі цілі. При цьому набір інформативних показників визначається в кожному конкретному випадку особою, що приймає рішення (ОПР), а вибір оптимальної в деякому сенсі стратегії управління передбачає їх взаємозв'язок на основі наявної в ОПР системи переваг.

Природокористування тривалий час було специфічною сферою застосування економічних оцінок, оскільки під сумнів ставилася сама можливість встановлення вартості природних ресурсів, економічного збитку від забруднення навколишнього середовища і т.д. Незважаючи на те, що численні дослідження призвели до створення самостійного наукового напрямку "економіка природокористування", до теперішнього часу не припиняються дискусії щодо доцільності рівноправного спільного використання економічних оцінок природокористування та традиційних економічних показників при порівнянні альтернативних варіантів екологічної політики. Основні проблеми тут виникають через відсутність загальноприйнятої методології економічних оцінок природокористування, крайньої складності визначення достовірності (або похибки) отриманих результатів, особливо пов'язаних з аналізом непрямих наслідків залучення в переробку природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Подібні оцінки неминуче змушують зачіпати численні етичні аспекти, таких як ціна людського життя, пріоритет інтересів майбутніх поколінь, краса ландшафтів і т.п. Крім того, вводяться поняття раціонального природокористування, соціально-економічного оптимуму забруднення, індексу якості навколишнього середовища і т.д.

На сьогодні, економічні оцінки природокористування:

1) є кількісним економічним виразом процесу природокористування;

2) служать інструментом порівняльного еколого-економічного аналізу варіантів узгодження

виробничої та природоохоронної діяльності;

3) не можуть бути точковими, а носять як мінімум регіональний, в ряді випадків глобальний характер;

4) використовуються для взаємозв'язку суперечливих соціальних цілей, оскільки, з одного боку, націлені на виконання найближчих соціально-економічних завдань, а з іншого - призначені для стимулювання превентивного зниження гостроти довгострокових екологічних проблем;

5) спрямовані на раціональне перерозподіл всіх видів ресурсів системи з урахуванням екологічних аспектів її розвитку:

7) є важливим стимулюючим фактором раціоналізації природокористування .

Під системою економічних оцінок природокористування ми розуміємо комплекс показників для регулювання процесів узгодження виробничої та природоохоронної діяльності. До його складу входять ціни на продукцію природоексплуатуючих галузей, економічні оцінки природних ресурсів і збитків від забруднення навколишнього середовища, ставки платежів за використання ресурсів і забруднення, субсидії та інше [1, С.747].

Практичне застосування економічних оцінок, у тому числі і в області природокористування, також пов'язане з низкою проблем. У першу чергу необхідна наявність ОПР, що аналізує динаміку цих показників відповідно до зміни параметрів управління системою або використовує їх безпосередньо для управління стратегією розвитку системи.

За останній час при реалізації народногосподарських програм розвитку економіки пріоритетом стали користуватися багатоцільові природоохоронні заходи, пов'язані з переходом на мало-і безвідходні технології. Їх особливість - отримання поряд з чисто екологічним результатом економічного у вигляді вартості додатково виробленої в результаті утилізації відходів продукції. У таких програмах розглядалися питання забезпечення потреби регіону в сировині та продукції на основі спільного використання первинної та вторинної сировини. Очевидно, вибір і обґрунтування оптимального варіанта даної програми припускають зіставлення результатів (що включають вартість продукції та відвернений економічний збиток від забруднення) і сумарних витрат на утилізацію відходів, видобуток ПМС, знешкодження вторинних викидів і т.д. Такому підходу відповідає критерій максимуму еколого-економічної ефективності (МЕЕЕ) як різниці зазначених результатів і витрат [2, С.6]. Однак він не може бути використаний безпосередньо для визначення замикаючих витрат. Для цього треба побудувати спеціалізовану модель розрахунку замикаючих витрат з урахуванням багатоцільових природоохоронного заходів і відобразити цей фактор в критерії мінімізації витрат.

Була зроблена спроба узагальнити витратний критерій введенням у нього витрат на утилізацію відходів і на компенсації втрат продукції (економічного збитку від недоотриманого продукції в результаті неповної утилізації) при попарному порівнянні варіантів. Ідея цього узагальнення пов'язана з удосконаленням вибору планово-проектних рішень при неявному обліку утилізованої продукції (порівнюється різна ступінь утилізації при порівнянному обсязі утворення відходів з варіацією - природоохоронних і утилізаційних витрат, залишкового економічного збитку як від забруднення навколишнього середовища, так і від недоотриманої продукції) [4, С.47]. Але для оцінки замикаючих витрат необхідний явний облік обсягу утилізованої продукції при множинності альтернативних прямих і утилізаційних процесів виробництва, способів охорони навколишнього середовища та неоднорідності відходів.

На величину замикаючих витрат впливає не тільки комплекс внутрішньорегіональних виробничих і природоохоронних показників, але й участь регіону у системі міжрегіональних зв'язків, що передбачає можливість обміну сировиною і продукцією. При цьому витрати на утилізацію відходів (використання вторинних ресурсів) спрямовані не тільки на поліпшення екологічної обстановки в регіоні, але і на збільшення його доходу від продажу надлишкової продукції іншим. Одночасно можна і стимулювати видобуток ПМС для вивезення продукції з регіону; це збільшить техногенне навантаження на регіон замість очікуваного її зниження.

Можлива й інша ситуація при зворотному співвідношенні витрат на утилізацію та вартість продукції, при якій кошти, що виділяються на забезпечення потреби регіону в сировині та продукції, вигідніше використовувати на ввезення сировини і продукції, ніж на запобігання забруднення [4, С.98].

Отже, вірогідні два випадки.

І. Перевищення сумарної вартості продукції та збитку від забруднення над витратами на запобігання викидів та утилізацію відходів призводить до зниження рівня техногенного навантаження на регіон, у тому числі за рахунок використання відходів у обсягах, більших власних потреб регіону в продукції. Але тоді може стати доцільним нарощувати обсяги видобутку ПМС, і це поряд зі збільшенням доходу підприємств регіону призведе до зростання техногенного навантаження, що зменшує екологічний результат

утилізації та знешкодження відходів.

II. При домінуванні витратної складової багатоцільових природоохоронних заходів регіон відмовляється від зниження рівня техногенного навантаження за рахунок утилізації відходів, і його потреби задовольняються шляхом ввезення аналогічної продукції. При цьому можливе деяке зменшення рівня техногенного навантаження внаслідок часткової чи повної відмови від видобутку ПМС.

Отже, виконання завдань комплексного стимулювання виробництва продукції, раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища вимагає побудови раціональної цінової та податкової політики. Однією з ключових проблем тут є обґрунтування рівня замикаючих витрат (цін) на продукцію природоексплуатуючих галузей як рентоутворюючих чинників, які служать базою формування платежів за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища, а також стимулюють ресурсозбереження. Через об'єктивні складності вирішення зазначеної проблеми використання критерію мінімізації сумарних витрат виробництва і забруднення (МСВВЗ) недостатньо. Доцільний порівняльний аналіз подвійних оцінок відкритої оптимізаційної регіональної моделі з критеріями МСВВЗ і МЕЕЕ, причому останній вимагає подальшого узагальнення у зв'язку з можливістю міжрегіонального обміну додатковою продукцією.

Найбільший інтерес являє собою структура подвійної оцінки на утилізацію відходів, яка, виходячи з реальної ситуації в більшості випадків, і визначає рівень замикаючих витрат. Крім того, утилізаційна технологія спрямована на економію первинних природних ресурсів і охорону навколишнього середовища від забруднення за допомогою вибору прогресивної технологічної політики виробничих, природоохоронних та ресурсозберігаючих процесів. Відповідно до системи подвійних витрат оцінка замикаючих витрат на утилізаційну продукцію складається з таких складових: питомих приведених витрат на утилізовану продукцію, включаючи супутні природоохоронні витрати; питомих витрат на знешкодження вторинних відходів галузей; оцінки дефіцитності утилізаційних виробничих потужностей; оцінки дефіцитності якості природного середовища; питомого платежу за нормативне забруднення природного середовища [5, С.106].

Нас у першу чергу цікавить структура замикаючих витрат і доповнююча її економічний сенс оцінка. Якщо припустити, що максимальне значення формується саме в даному регіоні, то ряд зазначених вище структурних складових у ціні утилізованої продукції становить собою аналоги нормативних платежів до цільових регіональних фондів. Серед них - платежі за використання природних ресурсів (на основі зіставлень замикаючих витрат на утилізацію та індивідуальних витрат у порівнюваних об'єктах, наприклад при видобутку ПМС) і забруднення, а також платежі, спрямовані на виробництво асиміляційного потенціалу навколишнього середовища та ресурсозбереження. Тут важливі не стільки кількісні оцінки ставок платежів, скільки їх якісна структуризація для цільової спрямованості формування регіональних фондів, що відображається в теоретичних посилках формування замикаючих витрат. Кількісні ж оцінки нормативних платежів залежать, по-перше, від конкретних методик (наприклад, ставки з тих чи інших об'єктивних або суб'єктивних причин можуть відхилятися від економічних оцінок природних ресурсів, але не повинні перевищувати їх рівня, і це фіксується в замикаючих витратах як база рентабельності для всіх нормально працюючих підприємств): по-друге, від конкретних умов порівнюваних виробничих об'єктів і замикаючих.

Як було показано, у трансформаційній економіці істотно змінюється роль економічних оцінок природокористування. Це стосується повною мірою і показника замикаючих витрат. Коли виробники випускають однотипну продукцію на підприємствах з різною формою власності, замикаючі витрати вже не можуть виступати в ролі жорстких, централізовано встановлених граничних цін, їх можна лише розглядати в якості однієї зі стартових умов у переговорному процесі учасників природокористування. Це докладно буде розглянуто нижче.

Очевидно, ефективність використання економічних оцінок багато в чому визначається типом господарського механізму, тому перехід до економічного регулювання передбачає не вдосконалення системи показників, а зміну всього господарського механізму.

Особливістю трансформаційної економіки є поява нових активних учасників процесів управління, частина яких за певних умов може об'єднатися в коаліції. Це в першу чергу стосується регіональних органів управління, виробників товарів і послуг, різних комерційних банків і фондів виступаючих у якості альтернативних джерел державних інвестиції і т.д. В умовах демократизації суспільного життя все більшу роль набуває суспільна думка, а отже, населення також стає в якійсь мірі суб'єктом управління.

У кожного учасника є свій набір цілей і переваг, деякі з них неминуче виявляються конкуруючими

або суперечливими. Це створює передумови для виникнення численних соціально-економічних конфліктів, без створення ефективної методології та інструментарію, без вирішення яких практично неможливо виробити стратегію суспільного розвитку.

З позицій теорії управління завдання вироблення узгодженої політики всіх учасників процесу природокористування має ряд специфічних рис:

1. Є безліч учасників процесу прийняття рішень. Кожен з них виступає самостійним суб'єктом управління зі своїм набором стратегій, що впливають на стан системи в цілому і, отже, що зачіпає інтереси інших учасників.

2. Деякі учасники можуть виражати інтереси коаліцій, не розглянених у явному вигляді в задачі суб'єктів управління, але з аналогічною господарської діяльністю і системою переваг.

3. Кожен учасник має в початковий момент вектор цілей, частина яких може бути суперечлива. Деякі цілі учасників збігаються.

4. Жоден учасник не має в початковий момент часу кількісної системи переваг. Вона формується в ході переговорного процесу, що полягає в спрямованому дослідженні області допустимих рішень.

5. Усі учасники зацікавлені в кінцевому рахунку в досягненні компромісу, тобто в переході системи в рівноважний стан.

6. Учасники нерівноправні. Деякі з них не можуть використовувати пріоритетні стратегії, обов'язкові для інших. Наприклад, держава може зажадати від усіх учасників на основі чинного законодавства не перевищувати рівня антропогенного навантаження на навколишнє середовище, яке існувало в початковий момент. У той же час відсутня ієрархія учасників, що передбачає їх безпосереднє підпорядкування.

Наведені вище особливості не дозволяють застосувати для прийняття узгоджених рішень підхід, заснований на принципі оптимальності за Парето, допускаючий в якості першого етапу вибір області компромісу, в якій поліпшення будь-якого показника супроводжується погіршенням хоча б одного з решти. Це зумовлено в основному нерівноправністю учасників, що допускають прийняття рішень, що приносять ефект одним на шкоду іншим, а також апріорним відсутністю деякої функції корисності у кожного учасника, що дозволяє оцінювати вигідність для нього тих чи інших альтернативних варіантів. Більше того, така функція корисності передбачає взаємопов'язування критеріїв різної природи: економічних, екологічних, технологічних і т.д., що змушує при формалізації завдання займатися нормуванням і робить неможливим змістову інтерпретацію. Необхідно підкреслити, що саме поняття рівноважного стану, в який учасники прагнуть перевести систему, суто суб'єктивне і може бути сформульоване ними тільки у процесі дослідження області допустимих рішень. Тому ключовою проблемою стає раціональна організація переговорного процесу учасників з метою вироблення та реалізації схеми досягнення компромісу.

Управління природокористуванням у регіоні має передбачати створення ефективного механізму реалізації та взаємозв'язку економічних, адміністративно-економічних і адміністративних стратегій як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і їхніх різних коаліцій. А це неможливо без використання еколого-економічного моделювання як ефективного засобу укрупнення оцінки наслідків прийняття тих чи інших стратегічних рішень. Основним результатом моделювання має бути не стільки отримання точкового рішення, скільки дослідження траєкторій точок оптимуму під впливом керуючих змінних.

Такий підхід передбачає на першому етапі формування еколого-економічної моделі, що передбачає ряд системоутворюючих обмежень, пов'язаних з функціональною структурою об'єкта управління, виробничими потужностями його функціональних ланок, наявністю ресурсів, потребою регіону в ряді видів продукції і т.д. При цьому в модель не включаються обмеження, що задаються системі управління екзогенно, як то: ліміт капітальних вкладень, норматив якості природного середовища в регіоні, обмеження щодо ввезення-вивезення, обсяг видобутку первинної сировини та інше. Далі з метою первинного дослідження області допустимих рішень вибираємо деякий інтегральний показник, що виражає найбільш значущу перевагу суб'єкта управління або відображає пріоритетну стратегію одного з учасників процесу природокористування в регіоні. Назвемо використовуваний показник критерієм оптимальності і тим перейдемо до гібридної економіко-математичної моделі, яка дозволяє поряд з можливістю вивчення поведінки системи під вплив вхідних керуючих змінних здійснювати спрямований рух по областях допустимих рішень. Головна відмінність даної моделі від класичної оптимізаційної полягає в тому, що визначення значення власне критерії оптимальності не є самоціллю, а лише способом аналізу області допустимих рішень з досить деталізованим набором параметрів, відповідних реальній ситуації.

На наступних етапах проводяться експериментальні розрахунки, що базуються на варіюванні різних вхідних керуючих параметрів

(наприклад, ціна продукції, норматив платежу за забруднення та природні ресурси тощо) як кожного окремо, так і декількох одночасно, з метою дослідження і впливу на оптимальні значення вектора вихідних параметрів, що включають обсяг капітальних вкладень, рівень якості навколишнього середовища регіону, обсяг видобутку первинної сировини та інше. Тим ми в чистому вигляді використовуємо метод імітаційного моделювання, який дає можливість отримати за деяким правилом опис ряду точок в області допустимих значень і відповідних їм рішень [6, С.47]..

Необхідність такого методу зумовлена таким. В умовах трансформаційної економіки, наявність ряду активних учасників природокористування в регіоні з властивими кожному функціями переваги призводить до того, що, з одного боку, на одну і ту ж вхідну керуючу змінну можуть впливати різні учасники, змінюючи її в різних інтервалах, а з іншого - зміна однієї або декількох керуючих змінних якимсь суб'єктом управління може викликати зміну протидії йому інших керуючих змінних. Це дозволяє нівелювати соціально-економічні результати первісного впливу. При цьому, оскільки є кілька учасників процесу прийняття рішень з апріорно невизначеною функцією переваги та значною кількістю варійованих вхідних і досліджуваних вихідних параметрів, стає практично неможливо відобразити досліджувані стратегії у матричній формі.

Виходом із ситуації може служити побудова номограми з серії номограм, які являють собою сімейство кривих. Вони визначають залежність оптимального значення вихідних параметрів (наприклад, прибутку, рівня техногенного навантаження на природне середовище регіону, централізованих, регіональних і сумарних капітальних вкладень і т.д..) від варійованих керуючих змінних (ціна продукції, нормативи платежів за природні ресурси і забруднення і ін.) і дозволяють формувати область допустимих субоптимальних рішень. Мета дослідження даної області - вироблення компромісу між суб'єктами природокористування в регіоні.

Такий підхід дає можливість кожному учаснику процесу прийняття рішень оцінити всю наявну в його розпорядженні область допустимих рішень і на основі своїх переваг зробити вибір, заздалегідь оцінюючи відповіді інших суб'єктів управління. Вибір оптимального співвідношення параметрів повинен відбуватися в рамках ітераційної процедури узгодження рішень з урахуванням векторної оцінки результатів природокористування.

Стратегії управління учасників природокористування носять лише ілюстративний характер, так як сама процедура пошуку компромісу і отримана в результаті нього область - суто суб'єктивні і залежать в основному від системи переваг ОПР. Можливі ситуації, коли через нераціонально організовану процедуру пошуку компромісу чи нечіткість системи переваг хоча би в одного з учасників, область компромісу виявиться пустою. Унаслідок неприйнятності такого результату учасники управління природокористуванням повинні будуть або послабити частину встановлених ними раніше обмежень, або шукати компроміси по іншій сукупності керуючих параметрів. Отже:

1. Економічні оцінки природокористування в трансформаційної економіки перетворюються в інструментарій переговорного процесу його учасників, що дозволяє їх використовувати безпосередньо для регулювання процесів узгодження виробничої та природоохоронної діяльності.

2. Ці оцінки не можна абсолютизувати зважаючи на об'єктивну обмеженість вираження в них соціальних чинників, тому вони можуть бути доповнені у процесі переговорів крім показника техногенного навантаження на навколишнє середовище, економічним вираженням соціальних аспектів впливу на нього і іншими найважливішими соціальними факторами. Пропоноване відображення в переговорному процесі екологічної складової як соціального фактора відповідає сучасним тенденціям поведінки розвинених країн у напрямку соціалізації ринку.

3. Реалізація запропонованого переговорного процесу на практиці означає визначення процедури ресурсозбереження в управлінні природокористуванням за допомогою поєднання різних інтересів її учасників.

Список літератури

1. Бебчук Б.Ц. Вопросы эколого-экономического обоснования стратегий НТП в области природопользования / Б.Ц. Бебчук , О.С. Варламова, А.А. Гусев / Экономика и мат. методы.- 1991.- Т. 27.- Вып. 5.

2. Хачатуров Т. С. Об экономической оценке природных ресурсов / Т. С. Хачатуров / Вопросы экономики. - 1969. - № 1. - С. 5-9.

3. Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2000 р. № 1127 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.

4. Использование вторичных ресурсов: Экономические аспекты - М.: Экономика, 1991. - 280 с.

5. Голуб А.А. Экономика природопользования /А.А. Голуб, Е.Б.Струкова. - М.: Аспект процес, 1995. - 187 с.

6. Гофман К. Г. Экономика природопользования (из научного наследия) / К.

Аннотация

И.С. Мищук.

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье рассмотрены характерные свойства экономических оценок природопользования, особенности их использования и пути совершенствования методов определения одной из основных оценок - замыкающих затрат. Анализируются специфические черты выработки согласованной политики всех участников управления природопользованием с разными личными интересами. Предлагается процедура переговорного процесса на базе экономических оценок для получения взаимоприемлемых решений.

Ключевые слова: *природопользование, экономическая оценка, критерий максимума эколого-экономической эффективности, критерий минимизации суммарных издержек производства и загрязнения, теория построения замыкающих затрат, трансформационная экономика.*

Summary

Irina Mishchuk

CHARACTERISTICS OF THE ECONOMIC EVALUATION OF ENVIRONMENTAL TRANSFORMATION IN THE ECONOMY

The article deals with the characteristic properties of economic assessments of natural resources, especially their use and ways to improve methods for the determination of one of the main estimates - closing costs. Analyzes the specific features of an agreed policy of environmental management of all participants with different personal interests. Proposes a process of the negotiation process on the basis of economic evaluations for mutually acceptable solutions.

Keywords: *environmental, economic evaluation, the criterion of maximum ecological and economic efficiency, the criterion of minimizing the total production costs and pollution, the theory of building closing costs, transformational economy.*

УДК 338.1

© Іванова І.І., 2012
Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана, м. Київ

КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ПРИКЛАДІ РИНКУ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕФОНІВ

Описані конкурентні стратегії, актуальні в умовах нової економіки: інноваційна; вичікувально-інноваційна; партнерська; лояльна. Сформовано модель конкурентних стратегій в умовах нової економіки. Описано послідовність зміни пріоритетів конкурентних переваг ТНК відповідно до етапів життєвого циклу компанії. Досліджено асортименті, цінові, сервісні та брендові складові нових конкурентних стратегій ринку мобільних телефонів.

***Ключові слова**: нова економіка, ТНК, конкурентні стратегії, дослідження ринку, конкурентна перевага, конкурентна поведінка.*

Нова економіка спричинила ряд суттєвих змін на ринку. Так інновації та інноваційний розвиток стають ключовими факторами конкурентної поведінки компанії на ринку. Транснаціональні корпорації володіють більшими ресурсами у порівнянні з більш дрібним конкурентами, тож для них найбільш доцільні інвестиції в НДДКР.

У зв'язку з усім вищевикладеним можна зробити висновок, що надалі перемагатимуть компанії, які займаються інноваційною діяльністю у вигляді розробок нових товарів та/або створення нових ринків. Нами рекомендовано до впровадження такі конкурентні стратегії, актуальні в умовах нової економіки: інноваційна; вичікувально-інноваційна; партнерська; лояльна.

Інноваційна стратегія передбачає постійну розробку нових продуктів та пропонування їх ринку. Така стратегія вимагає значних фінансових вливань тому підходить переважно для великих компаній, адже інвестиції в R&D мають високу віддачу переважно для компаній, які вже мають сильні позиції на ринку. В протилежному випадку, навіть найуспішніша інновація не реалізує себе через брак коштів на маркетинг, виробництво та дистрибуцію.

Враховуючи короткий життєвий цикл товару, інвестиції в дослідження та розвиток повинні носити постійний характер, інакше компанія-новатор швидко втратить конкурентну перевагу, а разом з нею і своє лідерство на ринку.

Така стратегія неодмінно пов'язана зі значним ступенем ризику. По-перше, розроблена новація може бути неактуальною для ринку, тобто споживачі не сприймуть її. По-друге, лідерство, захоплене в такий спосіб, носить короткотерміновий характер, тож компанії необхідно вести оборону своїх позицій. Проте така стратегія у разі успіху інноваційного продукту є найприбутковішою.

Інноваційно-вичікувальна стратегія є варіантом інноваційної стратегії, адаптованою для менших за розміром компаній. Керуючись нею, підприємство не займається значним інвестуванням в НДДКР, а використовує здобутки галузі. З одного боку, такій компанії важче досягти лідерства на ринку. Адже компанія-новатор стає лідером фактично автоматично, а компанії-послідовнику це лідерство потрібно відібрати у лідера. Зробити це можна, вдало використавши мережевий ефект від товару, імплементуючи методи CRM у свою діяльність, залучивши інтернет та інші канали дистрибуції та зв'язку зі споживачами, запропонувавши новий спосіб використання інноваційного товару тощо.

З іншого боку, важливо зазначити, що використовуючи таку стратегію у своїй діяльності, компанія мінімізує ризики, пов'язані з інновацією. Такі невдачі можуть трапитися як на етапі розробки продукту, так і на етапі його маркетингу.

Стратегія стратегічного партнерства більш доцільна для небагатих компаній, які не володіють значними фінансовими ресурсами, проте володіють деякими іншими ресурсами, наприклад, інтелектуальним капіталом, науковою базою, власною мережею дистрибуції тощо. Такій компанії вигідно вступити у стратегічний альянс з компанією - новатором. Якщо у процесі злиття бере участь більш ніж дві компанії, доцільно говорити про створення кластеру.

Така співпраця вигідна обом сторонам. Інноваційна компанія отримує додатковий трудовий та інтелектуальний ресурс, виходи до нових споживачів та на нові ринки тощо. "Компанія носій ресурсу" долучається до створення інновацій, підвищуючи тим самим свою конкурентоспроможність та стратегічну стійкість. До того ж в такій ситуації яскраво проявить себе синергетичний ефект, коли економічний ефект від такого об'єднання буде більшим ніж сума всіх внесків учасників.

Ризик у рамках цієї стратегії пов'язаний з можливістю втрати автономії компанії, тобто

лідируюча компанія має великі шанси захопити ресурсну компанію, а остання - втратити свою економічну самостійність.

Лояльна стратегія ґрунтується на адаптації й удосконаленні інновацій, створених піонером ринку. Така стратегія, аналогічно до інноваційно-вичікувальної стратегії, теж зорієнтована на використання здобутків компанії-новатора, проте замість ведення конкурентної боротьби, вона дещо удосконалює продукт, створюючи тим новий ринок і стаючи на ньому лідером.

Удосконалення може відбуватися двома шляхами: знаходження нових способів використання продукту або поглиблення однієї з його рис. Таке удосконалення тісно переплітається з поняттям конвергенції, коли один товар замінює кілька інших, наприклад, мобільний телефон виконує функції телефона, фотокамери ти портативного програвача.

Така стратегія теж вимагає значних капітальних вкладень на ринкові дослідження, маркетинг товару тощо. Проте вона зменшує ризики, пов'язані з новацією та розробками.

На рис.1 наведена графічна модель конкурентних стратегій в умовах нової економіки.

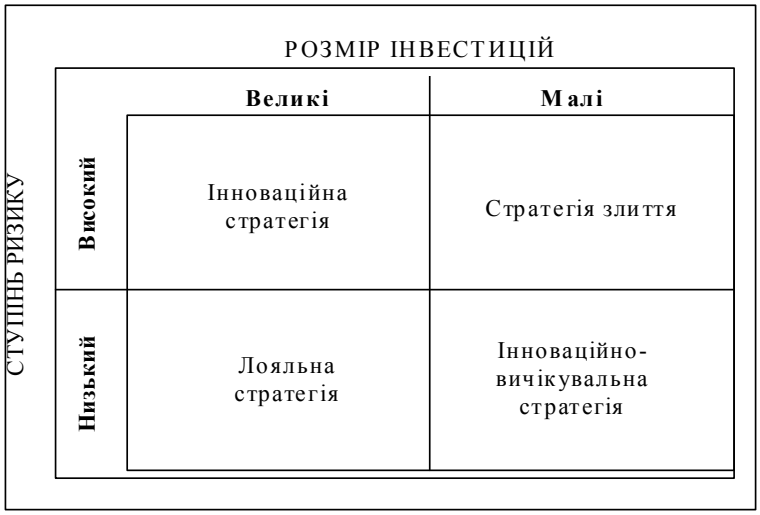

Рис. 1. Модель конкурентних стратегій в умовах нової економіки

Джерело: опрацювання власне

Використання ТНК будь-якої з вищенаведених стратегій повинно ґрунтуватися на використанні конкурентних переваг корпорації (рис. 2.11).

Для спрощення наведеної моделі ми обрали п'ять найпростіших конкурентних переваг це: ціна, номенклатура або вибір товарів/послуг, якість, післяпродажне обслуговування та розкручений бренд. Залежно від рівня розвитку фірми, компаніям треба робити ставку на ту або іншу конкурентну перевагу з метою досягнення необхідних обсягів продажу товарів чи послуг і конкурування з іншими підприємствами на ринку

Як видно з рисунка 2, зі зростанням рівня розвитку ТНК будуть змінюватися її пріоритетні конкурентні переваги. Уся концепція конкурентних стратегій ґрунтується на твердженні, що фірми конкурують між собою з метою досягнення лідируючого положення на ринку. Тож, виходячи на ринок, молода компанія ще не має розкрученої торгової марки, своєї бази клієнтів або достатніх коштів для рекламної компанії. Тому на першому етапі своєї життєдіяльності новачок буде намагатися завоювати свою долю ринку, пропонуючи недорогий аналог уже наявним товарам. Нижчої ціни він зможе досягти за рахунок низькоякісних матеріалів, низькокваліфікованої робочої сили, залученої до виробництва товару, використання вже наявних, а не новітніх технологій тощо.

Зі зростанням продажів ТНК буде намагатися як можна більше урізноманітнити свій асортимент, щоб покрити своєю продукцію як найбільшу частину ринку. Це підвищить її шанси на знаходження свого покупця. Це зумовлено тим, що доля молодого підприємства в кожній ніші не перевищує 5-7 %, тож, чим більше ринкових ніш покриє фірма, тим більше в кількісному виразі споживачів отримає. А надходження від продажу першої хвилі продукції (на етапі ціни) дозволять досягти цієї мети.

За цей час ТНК виросла, її торгова марка отримала деяку популярність, тож саме час працювати над іміджем свого бренду. На наступному рівні розвитку підприємство почне більше уваги звертати на якість своєї продукції. Воно буде використовувати більш якісну сировину і зможе дозволити собі найняти більш кваліфіковану робочу силу. Ціна через це зросте і підприємство втратить частину своїх клієнтів, які орієнтувалися при покупці на низьку ціну. Проте частина споживачів, які орієнтуються при покупці на якість, звернуть свою увагу на даного гравця

ринку.

Наступним кроком транснаціональної корпорації має стати формування бази лояльних споживачів. З цією метою будуть активно запроваджуватися заходи CRM, які знайдуть найбільшого свого відображення у введенні системи післяпродажного обслуговування та додаткових сервісів. Це вимагатиме від фірми певних фінансових вливань, проте на даному етапі, вона вже зможе це собі дозволити. Так сформується певний пул з лояльних покупців, які раз за разом купуватимуть продукцію саме цього виробника.

І на етапі свого найвищого розвитку ТНК буде конкурувати уже за рахунок розкрученого бренду. На даній стадії йдеться уже не про захоплення першого місця, а про його утримання.

Дану систему можна накласти на етапи життєвого циклу компанії, що подано на рисунку 3.

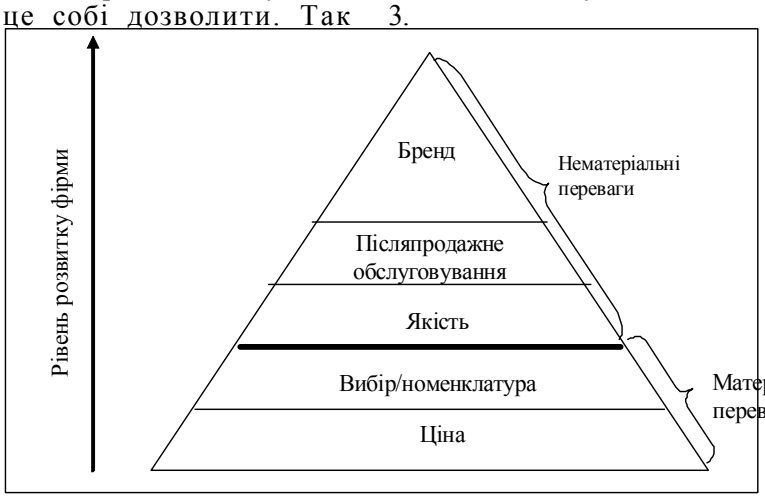

Рис. 2. Піраміда використання конкурентних переваг

Рис. 3. Залежність пріоритетності ключових конкурентних переваг від життєвого циклу

Джерело: опрацювання власне

Як видно з рисунка 3, на стадії зародження фірма-новачок ринку керуватиметься переважно конкурентоспроможною ціною та широким асортиментом свого товару. На стадії зростання пріоритетними для нею будуть якість та додаткові сервіси. На стадії зрілості вона буде конкурувати за рахунок сервісу та бренду. На етапі же занепаду на передній план вийдуть знову ціна та якість.

На підтвердження поданої вище гіпотези нами було проведено аналіз ринку мобільних телефонів. Для дослідження ми обрали п'ять провідник виробників: Nokia, LG, Samsung, SonyEricsson та Fly. Аналіз проводився за наступними параметрами: ціна продукту, асортимент, якість, післяпродажне обслуговування, вартість бренду та відсоток ринку.

Для дослідження категорії ціни продукту ми поділили асортиментний ряд на 9 цінових груп. Наступним кроком визначили кількість моделей у кожній ціновій групі (табл. 1).

Як видно з таблиці, Nokia надає перевагу ціновому сегменту від 100- 200 дол. США, а також понад 400 дол. США, компанія представлена в усіх цінових категоріях; LG - 50-150 дол. США., при цьому вона зовсім не присутня у найвищій ціновій категорії; Samsung - 75-200 дол. США та всі категорії присутні; SonyEricsson - 100-200 долл. США, а також 300-400 дол. США, при цьому вона не виробляє найдешевших приладів; Fly - 50-150 дол. США та зовсім не представлена в категоріях вище 150 дол. США.

Судячи із загального асортименту товару у Nokia 73 моделі, у LG - 41, у Samsung - 61, у SonyEricsson - 34, у Fly - 25. На перший погляд,

Таблиця 1

Цінова політика провідних виробників мобільних телефонів

	Nokia		LG		Samsung		SonyEricsson		Fly	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
до $50	5	7	9	22	6	10	0	0	2	8
$51-75	7	10	3	8	3	5	0	0	7	2844
$75-100	3	4	9	22	10	16	4	12	11	20
$101-150	13	18	10	24	13	21	6	18	5	
$151-200	11	16	1	3	12	20	10	28	0	0
$201-250	6	9	3	8	3	5	2	6	0	0
$251-300	6	9	4	10	3	5	3	9	0	0
$301-400	6	9	1	3	4	7	6	18	0	0
понад $400	13	18	0	0	7	11	3	9	0	0
Всього	73	100	41	100	61	100	34	100	25	100

Джерело: опрацювання власне

Nokia найбільше опікується своїм асортиментом, а Fly - найменше. Проте, поглянувши на цей показник у динаміці (табл. 2), отримуємо протилежні висновки.

Таблиця 2

Оцінка асортименту виробників мобільних телефонів

	Червень 2010	Квітень 2011	Зміна (%)
Nokia	91	73	-20
LG	49	41	-16
Samsung	70	61	-13
SonyEricsson	45	34	-24
Fly	22	25	14

Джерело: опрацювання власне

Як бачимо, за 9 місяців більшість компаній продемонстрували суттєвий спад в асортименті: Nokia скоротила свій асортимент на чверть, а SonyEricsson - аж в п'ять разів, LG та Samsung також значно скоротили свій модельний ряд. І лише Fly відзначилася на ринку збільшенням своєї модельної пропозиції.

Якість продукції досліджено емпірично. З цією метою ми отримали данні від фірмових точок обслуговування щодо середньомісячної кількості звернень (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз після продажного обслуговування виробників мобільних телефонів

	Nokia	LG	Samsung	SonyEricsson	Fly
Кількість звернень (% до продажів)	5,7	9,1	8,7	2,1	15
Середній термін ремонту (днів)	2	18	41	н.д.	64

Джерело: опрацювання власне

Як бачимо, Nokia та SonyEricsson отримують найменшу кількість звернень у розрахунку на 1000 одиниць продукції. Тоді як Fly - найбільшу. Це свідчить про високий рівень якості фінського та шведського виробників, та низькій у китайського. Окрім того, середній термін ремонту апаратів значно варіюється: від кількох днів у Nokia до двох місяців у Fly. Це дає можливість стверджувати, що Nokia та Sony Ericsson більше звертають уваги на після продажне обслуговування, аніж інші

виробники.

Вартість брендів аналізованих виробників теж суттєво відрізняється. Для Nokia вона становить 29,5 млн. долл. США, для Samsung - 19,5 млн. долл. США, для SonyEricsson - 11,4 млн. долл. США. Для LG та Fly точних даних дістати не вдалося, проте можемо стверджувати, що вартість їх брендів нижча 3 млн. долл. США, адже подані цифри було взято зі щорічного рейтингу компанії Interbrand, лідера у галузі брендингу. Вартість бренду, що стоїть на останньому місці в зазначеному рейтингу становить 3 млн. долл. США, в той час як LG та Fly в нього не ввійшли.

Для визначення стадії життєвого циклу, на якій зараз знаходиться кожна із досліджуваних компаній, проаналізуємо їх долю на ринку та динаміку цього показника (табл. 4).

Таблиця 4

Частка ринку провідних виробників мобільних телефонів [5]

Частка ринку, %	Nokia	LG	Samsung	SonyEricsson	Fly
2008 р.	16,2	28,1	20,3	14,4	0
2010 р. (%)	17,6	30,6	22,8	15,5	7
Зміна (%)	1,4	2,5	2,5	1,1	7

З таблиці видно, що найбільші темпи зростання демонструє Fly, тоді як інші виробники не показують значної динаміки. Це свідчить про те, що Fly знаходиться на етапі зародження, а всі інші - зрілості.

Для підведення підсумків дослідження вищевикладену інформацію узагальнено в таблиці 5.

Таблиця 5

Характеристика ключових виробників мобільних телефонів

	Nokia	**LG**	**Samsung**	**SonyEricsson**	**Fly**
Стадія життєвого циклу	зрілість	зрілість	зрілість	зрілість	зародження
Ціна	висока, середня	низька, середня	низька, середня	висока, середня	низька
Зміна асортименту (%)	-20	-16	-13	-24	+14
Якість	висока	середня	середня	висока	низька
Сервіс	розвинений	розвинений	розвинений	розвинений	практично відсутній
Вартість бренду (млн. долл. США)	29,5	> 3	19,5	11,4	> 3

Джерело: опрацювання власне на основі [5]

З таблиці 5 видно, що компанія Fly, яка знаходиться на етапі зростання робить ставку на доступну ціну своєї продукції та постійне розширення асортиментного ряду. Водночас більш досвідчені гравці ринку спираються на реноме бренду, якість і післяпродажне обслуговування. Тож гіпотеза, висунена нами на рис.3, отримала підтвердження.

Подальший аналіз діяльності об'єктів дослідження, дало змогу зрозуміти, що вони використовують усі чотири з наведених нами стратегій. Так, інноваційну стратегію взяли на озброєння Samsung та LG. Вони позначилися як піонери ринку, що завжди пропонують споживачам нові рішення. Nokia перевіряє реакцію споживачів на ці рішення, усуває недоліки та випускає новий продукт під своїм трендом. Це лояльна стратегія. SonyEricsson обрала для себе стратегію злиття, об'єднавши в 2003 році підрозділи з виготовлення мобільних телефонів двох компаній - Sony та Ericsson. Fly застосовує інноваційно-вичікувальну стратегію. Прийшовши на ринок достатньо пізно, вона копіює продукти конкурентів, пропонуючи свій товар за нижчими цінами, адже в неї не закладені затрати на дослідження та ступінь ризику.

Отже, особливості нової економіки спричинили значущий вплив на формування та розвиток конкурентних стратегій ТНК. Серед таких особливостей відзначимо зростання важливості інноваційної діяльності, злиття замість поглинання,

кластеризація, укрупнення господарських одиниць, скорочення життєвого циклу товарів.

У зв'язку з цим доцільно використовувати ряд нових конкурентних стратегій, а саме інноваційну, вичікувально-інноваційну, партнерську та лояльну, що враховують усі перераховані вище особливості економіки знань.

У рамках поданих стратегій із зростанням розмірів ТНК змінюватимуться ключові конкуренті переваги від матеріальних до нематеріальних. Загалом серед розглянутих нами конкурентних переваг є наступні: ціна, асортимент, якість, після продажне обслуговування та бренд. ТНК буде змінювати фокус на ту чи іншу конкурентну перевагу в залежності від стадії свого життєвого циклу.

Висновок. Актуальними конкурентними стратегіями в умовах нової економіки стануть інноваційна, вичікувально-інноваційна, партнерська та лояльна. Використання цих стратегій ґрунтується на залученні п'ять ключових конкурентних переваг - ціни, якості, асортименту, сервісу та бренду, які змінюють свою пріоритетність відповідно до життєвого циклу фірми або товару.

Висловлену нами гіпотезу підтверджено на прикладі ринку мобільних телефонів.

Список літератури

1. Клодт Х. та ін. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки. Монографія: К.: Таксон, 2006. - 306 с.
2. Комина Н. Особенности функционирования ТНК // Маркетинг. - 2008. - №4, с. 15-24.
3. Новая корпоративная стратегия: пер. с англ. / И. Ансофф, Э. Дж. Макдоннел ; ред. В. Усманов. - СПб. : Питер Ком, 1999. - 416 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навч. Посіб./ С.М. Клименко, Т.В. Омельченко та ін. - К.: КНЕУ, 2008. - 520 с.
5. http://www.gemius.com.ua

Аннотация

И.И. Иванова

КОНКУРЕНТНЫЕ СТРАТЕГИИ НОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА ПРИМЕРЕ РЫНКА МОБИЛЬНЫХ ТЕЛЕФОНОВ

Описаны конкурентные стратегии, которые являются актуальными в условиях новой экономики: инновационная; выжидательно-инновационная; партнерская; лояльная. Сформирована модель конкурентных стратегий в условиях новой экономики. Описаны последовательность смены приоритетов конкурентных преимуществ ТНК в соответствии с этапами жизненного цикла компании. Исследованы ассортиментая, ценовая, сервисная и брендовая составляющие новых конкурентных стратегий рынка мобильных телефонов.

Ключевые слова: *новая экономика, ТНК, конкурентные стратегии, исследования рынка, конкурентное примущество, конкурентное поведение.*

Summary

Inna Ivanova

COMPETITIVE STRATEGIES OF THE NEW ECONOMY ON THE EXAMPLE OF THE MOBILE PHONE MARKET

The competition strategies that are actual in the conditions of new economy, such as: innovative; temporizing-innovative; partner; loyal are described in the article. The model of competition strategies is formed in the conditions of new economy. The sequence of changing of priorities of competitive edges of trancenational corporations are described in accordance with the stages of life cycle of company. The assortment, price, service and brand constituents of new competition strategies of market of mobile telephones are investigated.

Keywords: *the new economy, MNC, competitive strategy, market investigation, competitive advantage, competitive behavior.*

ГРОШОВО-КРЕДИТНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 336.7

© Циганов С.А., 2012
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

© Циганова Н.В., 2012
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ЗАКОНОМІРНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Розглядаються проблеми, пов'язані з виникненням і розвитком інновацій у банківській сфері. Аналізується сучасний стан і перспективи розвитку банківських інновацій в Україні з урахуванням реалій фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: *банківські технології, банківські інновації, інноваційна політика*

Постановка проблеми. В основі поступального розвитку економіки в цілому та усіх її сфер - зростання ефективності на основі науково-технічного прогресу та підвищення продуктивності праці. Дія механізмів ринкового регулювання економіки спрямована на витіснення з ринку економічних суб'єктів, продукти яких мають низьку якість, зависоку ціну, морально застарілі, не відповідають постійно зростаючим потребам споживачів.

В умовах глобальної фінансово-економічної кризи Україна опинилась перед необхідністю позбавитися від неефективної структури народногосподарського комплексу, ліквідації її збиткового характеру та створення передумов для вироблення конкурентоспроможних продуктів та послуг, що само по собі є складним завданням з огляду на відсутність фінансових ресурсів, соціально-економічних і політичних проблем.

Одним із критеріїв конкурентоспроможності та здатності до сприйняття інновацій тієї або іншої країни виступає саме розвиток фінансово-банківського сектору. Наявність у країні надійних, могутніх і мобільних фінансово-кредитних установ значно створює передумови для залучення іноземних інвестицій. Фінансово-банківські установи здатні мобілізувати достатні для реструктуризації економіки ресурси та більш раціонально розподілити їх серед економічних суб'єктів з метою прискорення інноваційного розвитку.

Ступінь розробленості проблеми та її невирішені частини. Основи впливу інновацій на розвиток економіки досліджувалися ще на початку XX ст. відомим економістом Й.Шумпетером. Проблеми забезпечення інноваційного функціонування вітчизняної фінансово-банківської системи досліджувалися й узагальнені у працях О.Барановського, Т.Васильєвої, О.Васюренка, О.Дзюблюка, С.Єгоричевої, С.Козьменка, О.Колодізєва, М.Крупки, С.Лєонова, Б.Луціва, В.Міщенка, С.Науменкової, М.Савлука, А.Чухна та інших. Однак ще не сформована цілісна концепція механізму виникнення банківських інновацій та їхньої специфіки в умовах фінансово-банківської кризи на тлі інноваційного розвитку економіки.

Мета даної статті полягає у аналізі трансформаційних зрушень у фінансово-банківському секторі України, в основі яких лежать тенденції розвитку конкуренції та інновацій, виявленні їх особливостей в умовах кризи з наступною розробкою обґрунтованих рекомендацій щодо формування механізмів забезпечення стійкості фінансово-банківської системи та її ефективного функціонування на основі імплементації банківських інновацій.

Викладення основного матеріалу. Фінансово-

банківський сектор України, як і вся економіка в цілому, на сучасному етапі розвитку знаходиться у стані глибокої кризи, що проявляється у значному бюджетному дефіциті, посиленні інфляційних процесів, недовіри до фінансових посередників, різкому падінні валютного курсу національної грошової одиниці, значній внутрішній та зовнішній заборгованості країни. Але кризова ситуація викликала до життя ринкові сили, що покликані зіграти головну роль в еволюції фінансово-банківського сектора. Діяльність ринкових сил повинна бути доповнена новими, регулюючими актами, що викликають довіру, а якісні зміни на ринку фінансових послуг супроводжуватися ефективною монетарною політикою і вмілим управлінням системними ризиками.

Саме тому на ринку банківських послуг відбуваються постійні зміни: з'являються нові послуги і банківські продукти, змінюються потреби і попит споживачів, одні банки створюються, інші - ідуть з ринку, не витримавши конкуренції. Формування банківської галузі було пов'язане з наданням незначного числа базових банківських послуг: кредитних, депозитних, згодом - розрахункових, з акцептування і обліку векселів, з розміщення комерційних та державних цінних паперів. Сучасні комерційні банки, за оцінками експертів, пропонують своїм клієнтам близько 200 послуг. До традиційних банківських послуг додалися лізингові, факторингові, форфейтингові, трастові, гарантійні, консалтингові та інші послуги. З розвитком інформаційних технологій банківське обслуговування клієнтів відбувається з використанням телекомунікацій, мережі інтернет, банкоматів і платіжних терміналів.

Інноваційні процеси у банківській сфері проявляються, перед усім, у розвитку банківських технологій. Банківські технології - це способи і методи проведення банківських операцій. Вони включають механізм здійснення банківських операцій та інструментарій, що при цьому застосовується. Залежно від напрямів банкіської діяльності розрізняють банківські технології у сфері фінансів, маркетингу, комунікацій, мотивації персоналу, стратегічного управління тощо.

До передумов розвитку банківських технологій можна віднести:

- наявність товарного виробництва, адже в умовах натурального господарства немає достатнього попиту на розрахункові, кредитні та інші банківські послуги, тобто передумов функціонування банків як самостійних ринкових суб'єктів;
- функціонування банків в умовах конкурентного середовища, тому що лише конкуренція стимулює прагнення удосконалювати банківські технології та операції. Монопольне становище ринкового суб'єкта робить витрати на іновації зайвими: у клієнтів усе одно немає вибору;
- перехід від аграрного до індустріального суспільства, оскільки саме після цього переходу у 17-18 ст. формується принципово новий вид економічної системи з принципово іншим економічним механізмом. У феодальному аграрному суспільстві основним ресурсом була земля, яка мала своїх власників, число економічних суб'єктів було обмежене. Це обмежувало можливості розширення бізнесу та не стимулювало інвестиції у його розвиток. Функціонування індустріального типу економіки потребує кредитування простого та розширеного відтворення, що створює передумови розвитку ринку банківських послуг та удосконалення банківських технологій. Подальше формування інформаційного суспільства створює постійне підгрунтя для розвитку банківських техногогій;
- діяльність банків на засадах комерційного розразунку, що формує потребу знижувати собівартість послуг на основі зростання продуктивності праці та надає можливість використання частини прибутку на удосконалення технологій та запровадження банківських інновацій.

Чинники розвитку банківських технологій знаходяться як у межах банківської галузі, так поза її межами. Основними макроекономічними чинниками подальшого розвитку банківських технологій є поглиблення суспільного розподілу праці, розвиток товарного виробництва і дія закону конкуренції (див. рис. 1).

Поглиблення суспільного розподілу праці веде до зростання числа економічних суб'єктів, які беруть участь у створенні кінцевих продуктів і відповідно співпрацюють при цьому. Технологічні лінцюги стають усе довшими і важко навіть порахувати число підприємств, які беруть участь у створенні, наприклад сучасних комп'ютерів. Якщо кількість бізнес-партнерів підприємства обчислюється десятками чи сотнями, величезного значення набувають швидкість і вартість розрахунків, які забезпечують банки. Тому останні використовують усі можливості для удосконалення розрахункових і касових операцій.

У банківській галузі поглиблення розподілу праці відбувається як в межах окремих банків, так і на рівні банківської системи. На мікрорівні проявом розподілу праці є спеціалізація банківських працівників на окремих видах діяльності, банківських операціях, технологічних моментах операцій. Чим вужча спеціалізація, тим вища продуктивність праці банківського персоналу. Посилення спеціалізації зазвичай супроводжується удосконаленням тих операцій, на

проведенні яких спеціалізується конкретна людина. Зосередження на невеликому колі операцій стимулює пошук нового у цьому напрямку, удосконалення методів та інструментів проведення операцій. Поглиблення розподілу праці на рівні банківської системи веде до появи спеціалізованих банків, які удосконалюють технології спроведення окремих операцій, створюють нові продукти, ведуть пошук інновацій за напрямом своєї спеціалізації.

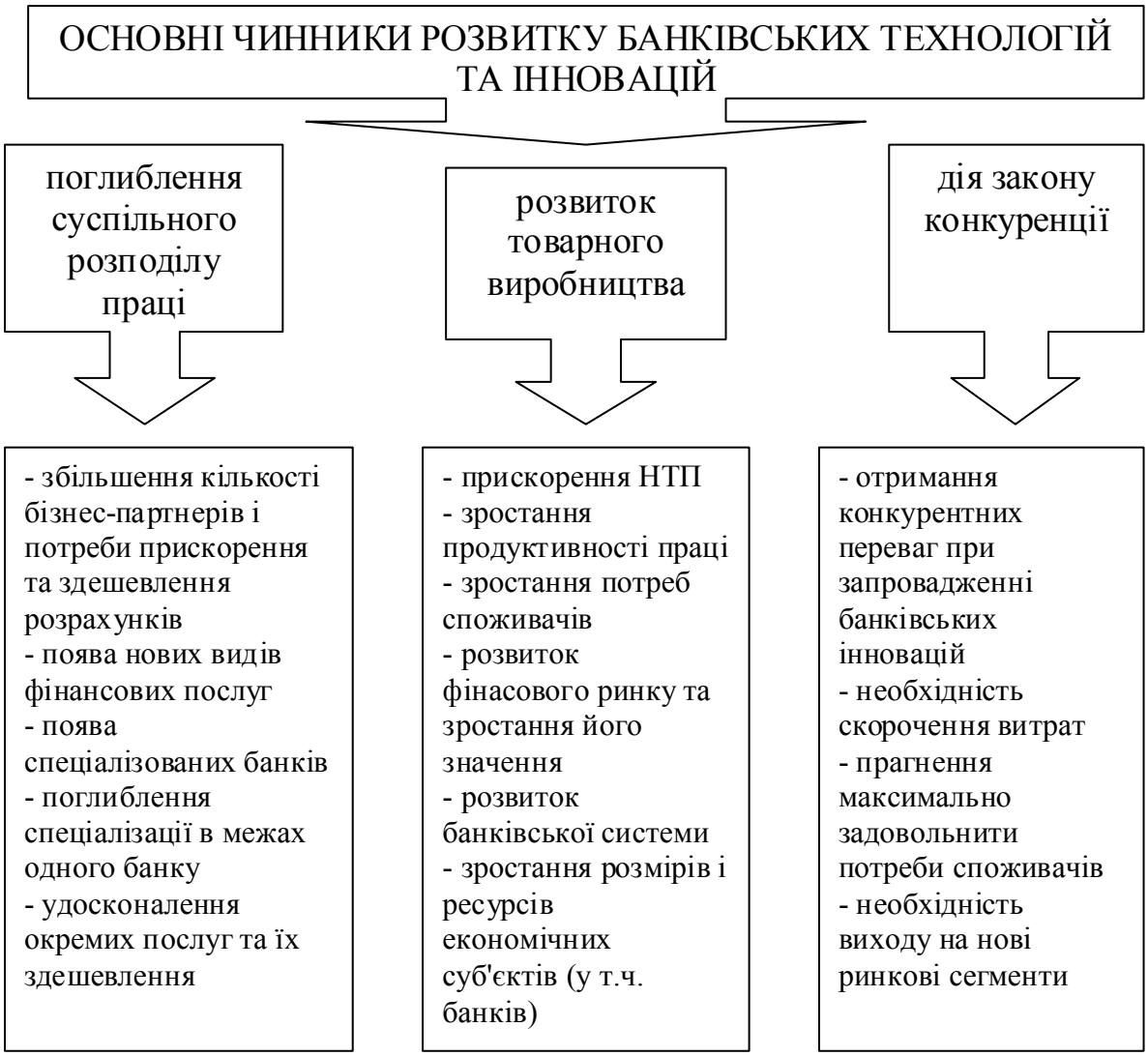

Рис. 1. Основні чинники розвитку банківських технологій та інновацій

Як і поглиблення суспільного розподілу праці, розвиток товарного виробництва є постійно діючим чинником розвитку банківських технологій. Закономірним результатом розвитку товарного виробництва є збільшення масштабів діяльності індивідуального бізнесу, концентрація й централізація капіталу в усіх галузях економіки. Це дає можливість нарощувати фінансування наукових досліджень і прискорює НТП, що стає передумовою розвитку банківських технологій. На тлі економічного зростання змінюються і потреби споживачів. Вони висувають підвищені вимоги до усіх груп товарів і послуг, у тому числі й до банківських. Розвиток товарного виробництва супроводжується розвитком фінансового ринку та його інструментів, що також спричиняє зміни у банківських технологіях.

Важливий вплив на розвиток банківських технологій здійснює конкурентне середовище. З метою отримання конкурентних переваг банки прагнуть до максимального задоволення потреб споживачів. Вони розробляють нові банківські послуги й удосконалюють старі, запроваджують інновації та знижують витрати. Це дозволяє покращувати імідж банку і залучати нових клієнтів. Розвиток банківських технологій дозволяє розширювати межі ринку банківських послуг за рахунок нових сегментів. Тому високий

рівень банківської конкуренції стимулює розробку та впровадження банківських інновацій. Українські банки отримали додатковий поштовх для розвитку банківських технологій у зв'язку із приходом на вітчизняний ринок іноземного банківського капіталу. Конкуренція з провідними зарубіжними банками та їх дочірніми установами в Україні змушує банки орієнтуватися на більш високі стандарти обслуговування клієнтів.

Монополізація ринку, концентрація ресурсів і операцій в невеликій кількості банків суперечливо впливає на розвиток банкіських технологій. З одного боку, великі банки мають більші ресурсні можливості для фінансування інновацій, з іншого - вони менше у цьому зацікавлені.

У 70-80-х роках XX ст. до цих чинників додалися наступні: посилення конкуренції з боку небанківських кредитно-фінансових інститутів змусило банки розширити спектр своїх послуг, інтеграційні процеси спричинили суттєві зміни у сфері міжнародних розрахунків. Поширення після кризи 1974-75 рр. ідей монетаризму та дерегулювання економіки стимулює дію ринкових механізмів та прагнення банків до підвищення ефективності за рахунок використання інновацій. Революційні зміни у сфері комунікацій стимулюють швидкий розвиток систем дистанційного обслуговування клієнтів, карткових продуктів, операцій з електронними грошима тощо.

Під впливом цих чинників змінюються й удосконалюються не лише технології проведення банківських операцій та обслуговування клієнтів, але й технології у сфері ціноутворення й асортиментної політики, рекламної діяльності й комунікацій, розвитку організаційної структури та розбудови регіональної мережі, ризик-менеджменту й управління ліквідністю, планування і контролю.

Результатом розвитку банківських технологій є прискорення економічного зростання та позитивні зміни у самій банківській галузі. Банківська система ефективніше виконує свої функції та стимулює прискорення розвитку інших сфер економіки. У сучасних умовах удосконалення банківських технологій носить систематичний характер і є невідємною складовою інноваційних процесів в економіці.

Результатом розвитку банківських технологій є поява інновацій у банківській сфері (табл. 1). Термін "інновація" латинського походження ("innovatio" означає оновлення). Спочатку його застосовують культурологи XIX ст., а в економічних дослідженнях його вперше використовує Й. Шумпетер у праці "Теорія економічного розвитку" (1911 р.) [1]. Дослідження П. Друкера "Інновації і підприємництво: практика і принципи" (1985 р.) надає новий поштовх дослідженню цього економічного явища.

Таблиця 1

Хронологія найсуттєвіших банківських інновацій

Дата	Зміст інновації
1824 р.	у США створена система банківського клірингу – система взаємозаліку безготівкових фінансових вимог і зобов'язань
1937 р.	створення першого кредитного бюро
1939 р.	створення прототипу сучасного банкомата
1949 р.	випущено прототип сучасної кредитної картки
1950 р.	банки створюють мережу передачі фінансової інформації за допомогою телексного зв'язку
1961 р.	поява оборотних депозитних сертифікатів
1973 р.	створена система SWIFT
1974 р.	винайдено смарт-картку
1984 р.	французькі банки розпочинають спілкування з клієнтами електронною поштою
1993 р.	запроваджено цифрові гроші - DiglCash
1996 р.	функціонування міжнародної платіжної системи Visa International
1997 р.	поява першого у світі віртуального банку у США
2000 р.	створення універсального електронного гаманця
2008 р.	поява терміналів швидких розрахунків ibox

Побудовано з використанням: [4, с.18]

На сьогодні науковці по-різному тлумачать зміст понять "інновації" та "банківські інновації". Під інноваціями розуміють певні зміни, прогрес у якихось процесах, певні заходи або дії, які відрізняються від попередніх, певний результат, отриманий в результаті змін у процедурах і технологіях. Наприклад, С. Б. Єгоричева розуміє під інноваціями "кінцевий продукт діяльності по проведенню нововведень, що втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого процесу, що використовується у практичній діяльності, но-вого підходу до вирішення соціальних проблем" [2, с.12]. У зарубіжних авторів цей термін найчастіше трактується, як певна діяльність, оскільки у перекладі з англійської термін "innovation" означає введення нового.

Закон України "Про інноваційну діяльність" визначає сутність інновацій як результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового чи удосконаленого продукту, упровадженого на ринку, нового чи удосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності, або нової чи удосконаленої організаційно-економічної форми, що забезпечує необхідну економічну і (чи) суспільну вигоду [3] (див. Рис. 2).

Тобто певні заходи або дії інноційної спрямованості - це інноваційна діяльність, а під інноваціями розуміють результат цієї діяльності. Тому під банківськими інноваціями належить розуміти нові або удосконалені банківські технології, послуги, продукти, організаційні форми, які є результатом інноваційної діяльності і несуть у собі позитивний ефект для функціонування банку як економічного суб'єкта. Наявність економічного чи соціального ефекта, який поліпшує фінансові результати діяльності банку, його імідж, рейтинг, конкурентні позиції тощо, є важливим критерієм інноваційного процесу.

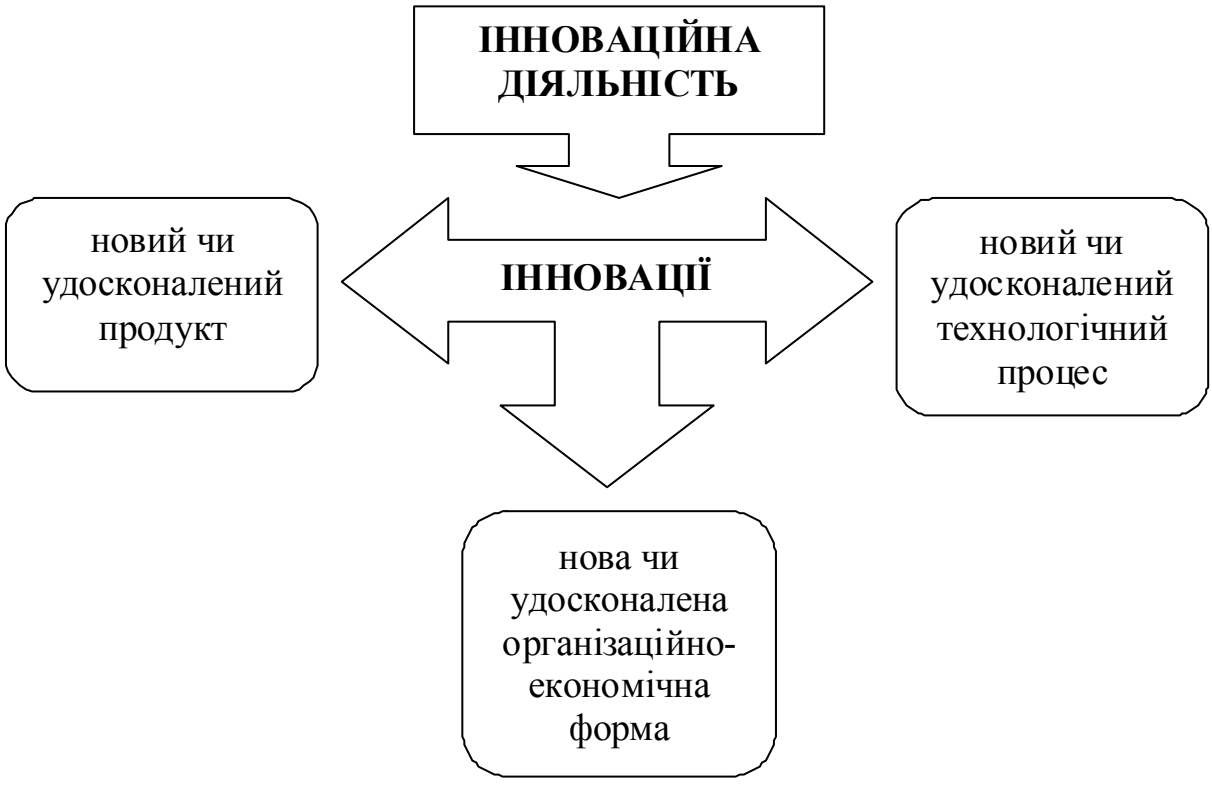

Рис. 2. Форми прояву інновацій

Для діагностики інноваційних процесів важливо розуміти характеристики інновацій, до яких відносять:

- нові споживчі якості банківських послуг і продуктів,
- застосування новітніх банківських технологій,
- позитивний вплив на будь-який із перерахованих параметрів банку: обсяги діяльності, фінансовий результат, ринковий сегмент, рейтинг, імідж, клієнтська база,
- наявність ризиків запровадження інновацій,
- зміни організації бізнес-процесів банку тощо.

Банківськими інноваціями можуть виступати нові послуги, продукти, фінансові інструменти (наприклад, платіжні картки або електронні гроші), технології, система відносин з клієнтами, канали

просування послуг, канали комунікацій, організація бізнес-процесів. Найбільш динамічні зміни у сучасних умовах відбуваються у сфері комунікацій та інформаційних технологій, які банки досить інтенсивно використовують через специфіку своєї діяльності. Тому у сучасних умовах вони належать до числа лідерів іноваційного процесу. Скорочення життєвих циклів банківських продуктів також робить банки схильними до інновацій. Патентна незахищеність банківських послуг прискорює інноваційні процеси у банківській галузі.

Метою запровадження банками інновацій може бути покращення параметрів банківських послуг з метою більш повного задоволення потреб клієнтів для отримання додаткових конкурентних переваг і розширення ринкового сегмента; розробка нових послуг і продуктів для впливу на попит споживачів і створення нових сегментів ринку банківських послуг (нових ринкових ніш), де банк буде домінувати; удосконалення банківських технологій для оптимізації витрат і зниження собівартості банківських послуг; удосконалення організаційної структури й управлінських процедур, підвищення мотивації персоналу, для забезпечення стабільного й ефективного функціонування банку.

Банківські інновації у сучасних умовах досить різнопланові Це фінансові, маркетингові, організаційні, стратегічні, комунікаційні інновації (див. табл. 2).

Таблиця 2

Види банківських інновацій

Класифікаційна ознака	*Види інновацій*
Функціональне призначення	- фінансові - продуктові - технологічні - маркетингові - організаційні - стратегічні - комунікаційні
Рівень інновацій	- корпоративні - регіонального підрозділу - продуктові - клієнтські
Ступінь ризику	- високоризикові - помірно ризикові - безризикові
Тривалість	- разові - періодичні - постійні
Цільова спрямованість	- іміджеві - цінові

Інновації можна формувати у технологічній, управлінській та фінансовій сферах. З погляду технології інновації можна розглядати як прояв суттєвих змін у технологічних процесах, які суттєво впливають на споживчі якості товарів та послуг. Інновації у банківських технологіях включають суттєве удосконалення наявних банківських продуктів та розробку принципово нових, а також зміни у каналах просування цих продуктів на ринок. З управлінського погляду інновації передбачають певні організаційні зміни, запровадження і реалізацію стратегій, зміни ринкових позицій тощо. З економічного погляду наукові розробки перетворюються на інновації лише тоді, коли вони використовуються бізнесом. Тобто з фінансових позицій інновації - певні зміни в банківських технологіях, послугах, продуктах, процедурах і регламентах, організації бізнесу, які несуть у собі позитивний економічний ефект.

Інноваційна діяльність у банках складається із таких послідовних етапів:

⟹ аналіз ситуації, тобто виявлення

потреби запровадження інновацій, стану ринку, потреб споживачів, технологічних змін і наукових розробок;

⟹ постановка цілей, які передбачають створення інновацій;

⟹ генерування ідей, що мають інноваційні характеристики;

⟹ планування інноваційного проекту (з урахуванням інноваційних ризиків);

⟹ розробка інновацій;

⟹ запровадження інновацій;

⟹ оцінювання ефективності інновацій.

Здійснення банківських інновацій потребує ресурсного забезпечення (див. рис. 3).

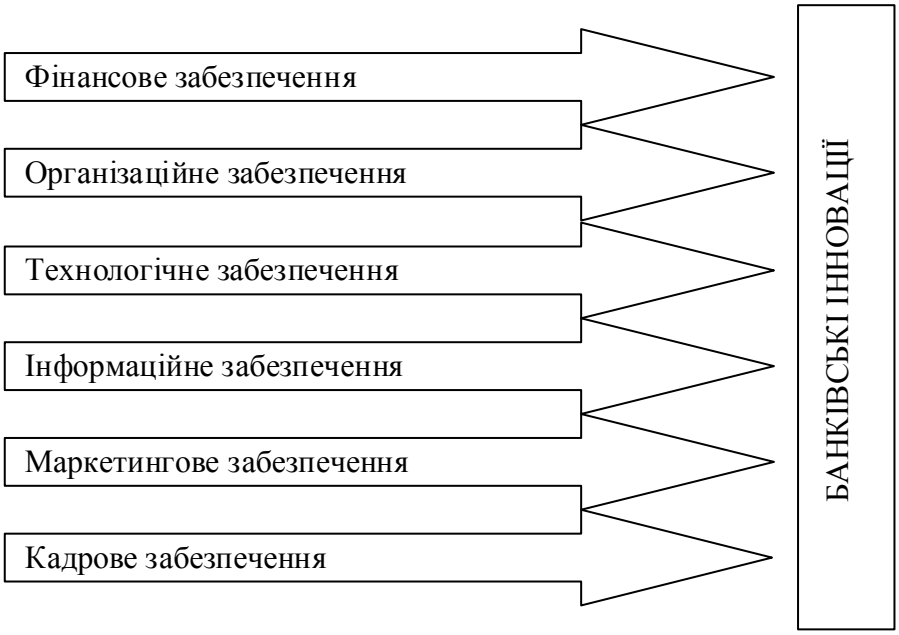

Рис. 3. Забезпечення банківських інновацій

У сучасних умовах інноваційні процеси можуть відбуватися на різних рівнях. Це інновації в межах одного банку (у цьому випадку не передбачається створення нових продуктів, а лише удосконалення існуючих послуг і технологій, що суттєво не впливає на відносини з клієнтами), інновації на рівні ринкового сегменту (відбуваються зміни не лише у діяльності банку, але й у відносинах із клієнтами, зміни попиту і пропозиції на ринку певних банківських послуг, потреб споживачів тощо), інновації в межах банківської системи (які передбачають зміни у діяльності значного числа банків, у нормативному забезпеченні їхньої діяльності, появу нових форм співпраці банків, наприклад, як при запровадженні нових форм розрахунків або консорціумного кредитування), на міжнародному рівні (стосуються, передусім, нових форм співпраці банків при фінансуванні експортно-імпортних операцій, міжнародної інвестиційної діяльності, міжнародних розрахунків).

Потрібно враховувати, що те, що сприймається як інновації у конкретному банку, може не бути новим для банківської системи і не вважатися за інновацію за межами банку. Також інноваційні зміни на рівні банківської системи країни не завжди визнаються як інновації на міжнародному ринку банківських послуг. Проте процеси міжнародної фінансової інтеграції поступово стирають і ці межі. На міжнародному рівні інноваційний процес регламентується рядом документів, серед яких "Запропоновані рекомендації щодо збирання та тлумачення даних про технологічні інновації" (Керівництво Осло), редакція 2005 року.

На сьогодні управління інноваційним процесом є невід'ємною складовою стратегічного менеджменту банку. Практичним втіленням цього є інноваційна політика. Інноваційна політика банку містить комплекс цілей і пріоритетів щодо розробки і впровадження банківських послуг і технологій, які носять інноваційний характер і створюють для банку суттєві конкурентні переваги. Інноваційна політика є не самоціллю, а засобом досягнення основних цілей банку. Проте у сучасних умовах деякі банки включають інноваційну складову до своєї місії.

Інноваційна політика банку може базуватися на одному із трьох стратегічних підходів до управління інноваціями: стратегія перенесення, стратегія запозичення та стратегія нарощування. Стратегія перенесення використовується банками при виході на нові ринкові сегменти, на яких застосовуються раніше розроблені інновації. Наприклад, іноземні банки, купуючи контрольні пакети українських банків, переносять у їх діяльність свій досвід, який для українського ринку

є інноваційним. Стратегія запозичення базується на використанні одним банком інноваційних розробок іншого. Це можуть бути цікаві продукти, нові форми відносин із клієнтами, нові бізнес-процеси тощо. Стратегія нарощування, на відміну від попередніх, збільшує інноваційний потенціал банківської галузі, оскільки передбачає розробку абсолютно нових інновацій. При цьому банк несе певні витрати і наражається на інноваційні ризики.

Більшість вітчизняних банків переважно орієнтовані на запозичення, копіювання інновацій, а не створення принципово нових. Цьому сприяє відсутність патентної захищеності банківських інновацій та масове проникнення на вітчизняний ринок зарубіжного банківського капіталу. При цьому банки отримують позитивний ефект від запровадження інновацій, не відволікаючи суттєві ресурси на їх розробку та уникають інноваційних ризиків.

Висновки

Інноваційна політика українських банків на сьогодні спрямована на: по-перше, удосконалення наявних і розробку нових банківських продуктів на основі використання новітніх комунікцій та інформаційних технологій з метою розширення ринкового сегменту, отримання прихильності споживачів, підвищення конкурентоспроможності банку; по-друге, удосконалення внутрішньо-банківських коммунікацій з метою прискорення та здешевлення обслуговування клієнтів та забезпечення збереження інформації в нових умовах функціонування банків; по-третє, оптимізацію організаційної структури й управлінських процесів з позицій використання фінансових, трудових, матеріальних ресурсів банку.

Тому сьогодні в Україні необхідна комплексна програма стабілізації фінансової та банківської системи, нерозривно пов'язана зі структурною перебудовою національної економіки й зорієнтована на розвиток єдиного загальноукраїнського ринку. Для створення та реалізації такої програми необхідна координація зусиль фіскально-бюджетних і монетарних інститутів. Разом з тим бюджетні асигнування, щоб забезпечити реальність фінансування, повинні індексуватися з урахуванням динаміки цін. Центр, за наявності значного дефіциту бюджету, повинен фінансувати витрати лише загальнодержавного значення (соціальні програми, утримання державного апарату, армії, охорону порядку тощо) і міжрегіональні програми.

Це можливо лише за умов загального оздоровлення фінансово-банківської сфери, її переорієнтації на обслуговування реального сектору економіки. Але, на жаль, сьогодні має місце продовження відтоку капіталу з виробничої сфери і скорочення інвестицій. Про це свідчить реальна динаміка грошових потоків. Незважаючи на деяку формальну ремонетизацію економіки, відтік капіталів з виробничої сфери до спекулятивної продовжується.

Банки повинні чітко вибудовувати цілі своєї інвестиційної діяльності. На першому місці має бути підтримання ліквідності, і лише на другому - отримання доходу. Активізація інвестиційних процесів в економіці дає банкам суттєву можливість нарощувати комісійні доходи та свою ресурсну базу, диверсифікувати портфель активів, суттєво поліпшуючи конкурентні позиції на ринку фінансових послуг.

Список літератури

1. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В.Старка. - К.: Видавничій дім "Києво-Могилянська академія", 2011.

2. Єгоричева С. Б. Банківські інновації. Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2010.

3. Закон України "Про інноваційну діяльність" "// www.rada.gow.ua

4. Козьменко С.М., Васильєва Т.А., Лєонов С.В. Маркетинг банківських інновацій // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2011. - № 1. - С. 18.

Аннотация

С.А. Цыганов, Н.В. Цыганова

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Рассматриваются проблемы, связанные с возникновением и развитием инноваций в банковской сфере. Анализируются современное состояние и перспективы развития банковских инноваций в Украине с учетом реалий финансово-экономического кризиса.

***Ключевые слова**: банковские технологии, банковские инновации, инновационная политика*

Summary

Sergiy Tsyganov, Nadiya Tsyganova

CONFORMITIES TO LAW OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BANK SECTOR OF ECONOMY

The problems, related to the origin and development of innovations in a bank sphere, are Examined. The modern consisting and prospects of development of bank innovations is analysed of Ukraine taking into account realities of finansovo-ekonomicheskogo crisis.

УДК 336.7.

© Савич В.І., 2012
Галицька академія, м. Івано-Франківськ

ІПОТЕЧНЕ КРЕДИТУВАННЯ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Обґрунтовано необхідність активізації іпотечного кредитування як основного інструменту інвестиційної діяльності в контексті соціально-економічного розвитку України. Визначено рівень розвитку іпотечної системи України, основні фактори активізації іпотечного кредитування, шляхи здійснення послідовної та виваженої політики держави у питаннях регулювання та контролю за подальшим розвитком іпотечного ринку.

Ключові слова: *іпотечна система, іпотечний ринок, іпотечний кредит, іпотечний портфель, інвестиційний розвиток.*

Прискорення економічного розвитку України та його соціальна спрямованість вимагають поглиблення ринкових перетворень і структурних реформ, важливим і неодмінним елементом яких є ефективний ринок нерухомості і, пов'язана з ним, система іпотечного кредитування.

Мобілізація ресурсів на потреби розвитку - визначальний фактор функціонування національної економіки та соціальної сфери держави. Україна має значну кількість капіталомістких і, водночас, високоліквідних підприємств базових галузей промисловості, функціонування яких, в умовах дії наслідків світової фінансової кризи, характеризується значним зниженням віддачі капітальних вкладень, що надзвичайно посилює негативні економічні тенденції. Негативні зміни у структурі капітальних вкладень, які постійно відтворювалися через структуру виробництва, призводять також до загострення проблеми зайнятості.

Значні втрати ресурсів нагромадження обумовлені поширенням сировин-нозалежних, енергозалежних та імпортозалежних технологій, внаслідок чого Україна має пасивний зовнішньоторговельний баланс, змушена залучати іноземні кредити, навіть на потреби поточного споживання. Зазначене створює значний зовнішній державний борг. Отже, національний інвестиційний ринок перебуває під тягарем обслуговування та погашення зовнішнього державного боргу. Економічний і, зокрема, інвестиційний розвиток України потребує формування об'єктивних передумов запровадження нових інструментів іпотечного кредитування, що актуалізує обраний напрям дослідження.

Проблемам розвитку іпотечного ринку, макроекономічним передумовам і фінансовим аспектам активізації іпотечного кредитування в Україні присвячено праці вітчизняних науковців, зокрема І. Кириленка, В. Кравченка, І. Мітюкова, К. Паливоди, Ю. Пахомова та інших. Проте забезпечення ефективності та інвестиційної дієвості програм іпотечного кредитування в сучасних умовах потребує подальших досліджень. З огляду на зазначене, метою статті є обґрунтування необхідності активізації іпотечного кредитування як основного інструменту інвестиційної діяльності в контексті соціально-економічного розвитку України.

Критерієм ступеня розвитку іпотечної системи є співвідношення сукупного іпотечного портфеля до ВВП. За цим критерієм рівень розвитку іпотечної системи класифікують за п'ятьма групами: нерозвинута (частка у ВВП менша за 5%); фрагментарна (частка у ВВП складає від 5% до 10%); розвинута (частка у ВВП складає від 10% до 15%); добре інтегрована (частка у ВВП складає від 15% до 20%); передова (частка у ВВП більша за 20%). Наприклад, співвідношення портфеля іпотечних кредитів до ВВП у США складає 46%, у Великобританії 36%, у Німеччині 39%, у Швеції 24%.

Даний показник для України протягом останніх чотирьох років балансує між 4% і 6% (таблиця 1), що характеризує вітчизняну іпотечну систему як нерозвинуту з претензією на фрагментарність

У 2010 році комерційні банки почали активно повертатися на ринок іпотечного кредитування. Кількість вітчизняних банків, що пропонують іпотечні кредити збільшилася більш, ніж у два рази до 15. Про значимість такого прориву для українського фінансового сектору, свідчить той факт, що ще наприкінці 2009 року іпотечні кредити надавав усього один банк. Основною причиною відновлення іпотечного кредитування є надлишок ліквідності комерційних банків, а іпотека один із кредитних продуктів, що може швидко абсорбувати гроші. Більшість банків пропонують іпотечні кредити або під заставу нерухомості, або на її покупку на вторинному ринку. Кредитувати покупку нерухомості на первинному ринку готові

Таблиця 1.

Рівень розвитку іпотечної системи України, %.

Рік	Сукупний іпотечний портфель комерційних банків України, мли. грн.	ВВП, млн. грн.	Показник розвитку іпотечної системи України, %
2006	20523,00	1252209,00	1,64
2007	73084,00	1650992,00	4,43
2008	143416,00	2196052,00	6,53
2009	132757,00	2072549,00	6,41
2010	110725,00	2447849,00	4,52

Джерело: складено автором за даними [1; 4].

тільки 6 банків, і, при цьому, всі вони фінансують іпотеку винятково в тих об'єктах, де самі є інвесторами. Збільшенням кількості учасників іпотечного ринку, змусило ряд банків суттєво понизити ставки кредитування. Наприклад, за перші три місяці 2010 року Фольксбанк понизив ставки за іпотечними кредитами з 22,4% до 20,38% річних; Універсал Банк майже на 3 процентних пункти П до 23,3% річних. Простежується чітка тенденція українського іпотечного ринку: зниження відсоткових ставок за іпотечними кредитами, хоча і незначне в середньому на 0,5-2 п.п. Середньоринкова вартість іпотечних кредитів терміном 10 років для вторинного ринку нерухомості зменшилася на 0,63 п.п. і склала 26,05%о.

Типові вимоги банків до потенційних позичальників такі: мінімальний початковий внесок складає 30%-50% від вартості нерухомості; офіційний дохід позичальника має перевищувати, як мінімум у два рази, розмір щомісячних платежів за кредитом. Групу підвищеного кредитного ризику для банків складають позичальники, що працюють у сферах будівництва, девелопменту, ігровому бізнесі та силових структурах. Високі ставки за іпотечними кредитами та жорсткі вимоги до позичальників є основними причинами того, що незважаючи на збільшення кількості банків, що декларують готовність кредитувати іпотеку, активність на іпотечному ринку незначна. Процентна ставка, більша за 20%, робить іпотеку недоступною для позичальників.

З кінця 2008 року іпотечний ринок майже не розвивається, у порівнянні з докризовою ситуацією, він скоротився в десятки разів. Невелика кількість нових "посткризових" позичальників, здебільшого, є молодими родинами, які купують однокімнатні недорогі квартири, що суттєво не впливає на розвиток іпотечного ринку.

На наш погляд, щоб іпотечне кредитування в Україні знову стало масовим продуктом, вартість кредитів має знизитися, як мінімум, до 15%-16% річних. Додатковим фактором негативного впливу на активність потенційних позичальників є динаміка цін на нерухомість: доки очікується подальше зниження вартості нерухомості, реального розвитку іпотечного ринку не буде.

У контексті розвитку української іпотечної системи помітним є її вагомий вплив на інші сегменти макроекономічного середовища, а саме на фінансовий сектор. Докризовий період характеризувався активним наданням іпотечних кредитів, що сприяло виведенню фінансової і банківської систем України на новий, якісно вищий, рівень інституційного розвитку, запровадженню нових, високоліквідних і соціально виправданих довгострокових фінансових інструментів. Особливе значення мала саме довгостроковість іпотечного кредитування, яка на сьогодні майже відсутня на фінансово-кредитному ринку України, що стримує технологічний розвиток, розвиток аграрного сектору, подальший розвиток масового фінансування іпотеки.

Відновлення ефективної функціональності іпотечної системи України має виняткове соціальне значення. Іпотека є визначальним фактором підвищення якості життя громадян, розширює їх право та можливості підприємницького самовизначення, дозволяє вирішувати житлову проблему у державі, зменшує соціальну напруженість у суспільстві.

Змінити негативну ситуацію, що склалася із зайнятістю населення, можна лише поступовими галузевими реформами національної економіки, зокрема активізацією іпотечного кредитування в аграрному секторі, будівельній та споріднених з нею галузях. За рахунок створення нових виробництв та робочих місць суттєво збільшиться частка аграрного сектору та сфери будівництва у структурі ВВП. У докризовий період через активне іпотечне кредитування в Україні спостерігалася тенденція до стрімкого зростання частки будівництва у структурі ВВП (рис. 1). При активізації масової іпотеки є підстави очікувати прискорення розвитку галузі і збільшення її частки

у ВВП.

На нашу думку, зв'язок між добре розвинутою і соціально орієнтованою іпотекою та економічним зростанням держави є безперечним. При цьому розвинутою слід вважати іпотечну систему, якій притаманні наступні характеристики: ефективність, коли процентна маржа між ціною фондів та кредиту складає щонайменш 2%; можливість вибору фінансових інструментів; регульованість; доступність відносно погашення іпотечних кредитів, тобто якщо для 80% населення погашення кредиту можливе без додаткових субсидій; наявність ефективної системи управління кредитним ризиками комерційних банків. Розвинена масова іпотека є ключовим фактором у зростанні ВВП, створенні нових робочих місць, нових виробництв, у розвитку інфраструктури фінансово-кредитного ринку, у вирішенні житлової проблеми у державі. Крім того, масове іпотечне кредитування сприяє капіталізації надлишків ресурсів для довгострокових інвестицій, стабілізації та розширенню доходної бази бюджету, приборканню інфляційних процесів у державі.

Зазначимо, що визначальним фактором активізації іпотечного кредитування є надійне правове середовище, а саме: право власності на нерухомість, включаючи землю; захист права купівлі-продажу; надійна система реєстрації власності та операцій з нерухомістю. Незважаючи на те, що в Україні сформовано законодавчі умови функціонування іпотечної системи, законодавчі акти щодо функціонування інституту права власності на землю потребують суттєвого доопрацювання в розрізі формування повноцінного ринку землі та правил здорової конкуренції. На особливу увагу заслуговує завдання щодо забезпечення учасників прозорим механізмом ринкового ціноутворення. Реальна вартість та жорсткий нагляд за прозорістю ринку землі дозволить сформувати привабливий ринок іпотечного кредитування.

Сучасне макроекономічне та правове середовище України містить такий ряд факторів, що уповільнюють відновлення активного іпотечного кредитування: кризові явища у банківській системі (значні обсяги проблемної заборгованості за іпотечними кредитами, низька якість кредитних портфелів банків, тощо); нерозвиненість інституційних інвесторів (страхових, пенсійних, взаємних фондів); наповнення ринку низькоякісними фінансовими інструментами; відсутність іпотечних традицій у аграріїв та домовласників. Зазначені фактори створюють реальну загрозу наповнення ринку низькоякісними кредитами та неліквідними іпотечними цінними паперами. Світова практика в цілому свідчить про послідовну і виважену участь держави у функціонуванні фінансової іпотечної системи шляхом формування спеціального регулятивного середовища, надання особливого статусу іпотечним облігаціям, відповідних гарантій їх обігу та викупу. Крім цього, в сучасних умовах доцільно задіювати додаткові механізми стимулювання учасників довгострокових іпотечних угод за рахунок запровадження інноваційних житлових та аграрних програм.

Нівелювати вплив негативних наслідків світової фінансової кризи та загрозливих чинників сучасного економічного середовища України можна, на наш погляд, шляхом здійснення послідовної та виваженої політики держави у питаннях регулювання та контролю за подальшим розвитком іпотечного ринку. Ідеться про реалізацію довгострокових державних житлових та аграрних програм, гарантування іпотечних інструментів, підтримку високонадійних інститутів іпотечного кредитування, цільові субсидії для громадян. Іншими словами, державна участь у ефективному функціонуванні іпотечної системи України є об'єктивною необхідністю, її головна полягає у підтримці ліквідності іпотечних інструментів та платоспроможності позичальників, що сприятиме активізації іпотечного кредитування. Зауважимо, що така участь держави матиме подвійний ефект: з одного боку, регуляторна підтримка фінансового сектора, з іншого, фінансова підтримка населення.

Історичний зарубіжний і вітчизняний досвід свідчить, що основним джерелом не бюджетного фінансування соціально-економічних програм розвитку є іпотечний кредит. Розвиток іпотечного кредиту в сучасних умовах особливо важливий ще й у зв'язку з тим, що дія наслідків світової фінансової кризи та значний ступінь нестабільності економічного середовища України зумовили суттєву обмеженість вільних фінансових ресурсів. Ефективною формою залучення вільних фінансових ресурсів є система іпотечного кредитування. Такі ресурси можуть бути залучені шляхом капіталізації землі та нерухомості. Ідеться про ефективне функціонування ринків землі та нерухомості, про доцільність розробки ефективних механізмів функціонування ринку іпотечних цінних паперів як інструменту формування фінансових ресурсів для потреб іпотечного кредитування.

Іпотека має бути в Україні одним із основних інструментів активізації інвестиційної діяльності, сприяти акумуляції коштів фізичних і юридичних осіб, їх перетворенню у інвестиції та спрямуванню на потреби соціально-економічного розвитку країни. Досвід провідних будівельних компаній України, серед яких ХК "Київміськбуд", "Консоль

ЛТД", "Альтіс-Холдинг", "Основа-Солсіф", "Аеробуд", "Спецбудмонтаж", "Граніт", "Т.М.М.", Компанія з управління будівельними проектами "Герц", свідчить, що інститут іпотеки є дієвою рушійною силою, що дозволяє розв`язувати державні проблеми, зокрема, активізацію сільськогосподарського виробництва та інших галузей народного господарства, що, у свою чергу, забезпечує створення нових робочих місць і вирішення проблем зайнятості. До того ж, іпотека є ефективним інструментом макроекономічної стабільності щодо стримання інфляційних процесів, оскільки дозволяє залучити фінансові ресурси із позабанківського обігу на інвестиційні цілі. Іпотечний кредит забезпечує функціонування фінансового механізму перетворення емісійних грошей у інвестиції, стимулює сукупний попит на внутрішньому ринку, що є необхідною умовою економічного зростання.

В умовах складного фінансово-економічного стану України з метою ефективного фінансового забезпечення аграрного сектора Мінагрополітики у співпраці з Мінекономіки та Мінфіном відпрацьовують інвестиційні проекти, спрямовані на розвиток аграрної галузі, які держава підтримуватиме у вигляді гарантій. Пріоритетними завданнями 2012 року, у контексті впровадження економічних реформ у АГІК, є створення таких структур: Аграрний банк для здійснення єдиної кредитної політики в агросекторі; Державний іпотечний земельний банк для обслуговування агровиробників та відносин на ринку землі; аграрна страхова компанія для операцій зі страхування аграрних ризиків та підтримки сільгоспвиробників; Аграрна біржа U для ефективнішого просування України на зовнішні ринки, а також створення єдиного національного оператора на ринку зерна [2].

З початку 2011 року Державне агентство з земельних ресурсів ініціює створення державного іпотечного аграрного банку. Передбачається, що дана фінустанова надаватиме дешеві кредити під заставу земельних ділянок, що знаходяться у власників землі. Орієнтовна процентна ставка за такими кредитами складе 10% річних. Повноцінна діяльність банку розпочнеться відразу після набуття чинності закону про ринок землі сільськогосподарського призначення, законопроект якого на даний час перебуває в стадії розробки [3].

Створення зазначених структур з розгалуженою мережею сприятиме розвитку іпотечного ринку, забезпеченню його прозорості та цивілізованості. Крім того, актуальним питанням подальшого розвитку іпотечного ринку, в контексті певних позитивних зрушень на ринку іпотечного кредитування у 2010 році, є сприяння держави у створенні високо рейтингових спеціалізованих іпотечних банків міжнародного зразка із залученням іноземних інвесторів для іпотечного кредитування аграрного і житлового секторів.

Доцільне, також, створення іпотечного фонду для фінансування іпотечних кредитів діючих комерційних банків. Виходячи зі світової практики іпотечного кредитування, слід зважати на підвищення ризиків ліквідності, що виникають внаслідок розбалансування процентних ставок за кредитами і депозитами за умови залучення переважно короткострокових депозитів населення. Потрібно зважати на те, що випуск неліквідних іпотечних цінних паперів та наповнення ринку недовірою до нових інструментів через їх низьку кредитоспроможність і негативну репутацію емітента суттєво впливають у цілому на розвиток іпотечної справи в Україні. Саме в даному аспекті винятково важлива роль держави. Ставити питання державної підтримки доцільно лише відносно спеціалізованих іпотечних банків, які мають професійно відпрацьовані інструменти і надійно захищатимуть надану державну підтримку. Такі банки мають бути добре капіталізовані, кредитні лінії мають надаватися Національним банком, гарантії Урядом для того, щоб іпотечний банк мав можливість підтримувати ліквідність за своїми зобов'язаннями. Так, функції контролю за фінансуванням державних програм будівництва житла доцільно було б покласти на спеціалізовані банки, що забезпечить облік коштів та гарантовано спрямує їх туди, де передбачаються пільги.

Варто відзначити винятково позитивний крок у правовому врегулюванні розвитку іпотечного кредитування, що має прояв у реалізації процесів реформування земельних відносин в Україні на ринкових засадах. Одним із негативних наслідків мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення є зниження інвестиційної привабливості сільського господарства України, що пов'язане з підвищенням ризику інвестицій внаслідок неможливості кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земельних ділянок.

Як способи державного регулювання розвинених ринкових відносин передбачається запровадження переважного права на придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності у разі їх продажу дозволить створити потужний регуляторний інструмент для подолання парцеляції земель як найбільш негативного наслідку реформування земельних відносин в Україні. Крім того, заходами реформування земельних відносин передбачено

створення інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення, що охоплюватиме недержавні органи регулювання ринку, які частково можуть фінансуватися державою, до складу яких входитимуть представники власників землі та землекористувачів, землеоціночних організацій, посередницьких структур, професійних установ, спеціалізованих підприємств з проведення земельних торгів, органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій.

Надання державній спеціалізованій установі з управління землями сільськогосподарського призначення державної власності, орендарям і суміжним землевласникам права на переважне придбання земельних ділянок у державну власність дозволить у стислі терміни розпочати формування інвестиційно привабливих цілісних земельних масивів.

Прийняття закону України "Про ринок земель" має стати головним кроком на шляху визначення організаційно-правового механізму запровадження регульованого ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, попередження обезземелення селян, підвищення ліквідності землі як економічного активу, визначення порядку проведення земельних торгів.

Для ефективного функціонування ринку планується прийняття нормативно-правових актів, що дозволять посилити гарантії права власності на землю, створити прозорі економічні механізми регулювання ринкових земельних відносин, відповідно до практики європейських країн світу, а саме: законів України "Про державний земельний кадастр", "Про консолідацію земель", "Про державний земельний (іпотечний) банк", "Про державну інвентаризацію земель"; "Про державну земельну службу", "Про зонування земель", "Про управління землями державної власності", "Про державну підтримку збереження та відтворення родючості ґрунтів", "Про економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення"; постанови Кабінету Міністрів України про проведення нової нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського як одного із провідних економічних регуляторів земельних відносин [3].

На наш погляд, створення інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення та прийняття, наведених вище, нормативно-правових актів стане суттєвим внеском держави у розвиток іпотечного кредитування; надасть суттєвих зрушень у питаннях фінансово-кредитного забезпечення агропромислового комплексу держави; забезпечить можливість визначення реальної вартості землі; збільшить об'єктивність оцінки фінансового стану суб'єкта сільськогосподарського виробництва з метою залучення додаткових коштів в агропромисловий сектор на умовах застави.

У сучасних умовах необхідне подальше вдосконалення державної стратегії і політики сприяння розвитку інвестиційної складової іпотечного кредитування в Україні, і, що особливо важливо, соціальної складової даного процесу, а саме D державної програми доступного житла для малозабезпечених верств населення, з урахуванням особливостей і суперечностей процесу формування та функціонування механізму іпотечного кредитування, які зумовлюються об'єктивними і суб'єктивними чинниками економічної та адміністративно-інституціональної систем, специфікою розвитку ринкових відносин в Україні та особливостями впливу фінансового та іпотечних ринків на макроекономічні процеси, що призводить до системних протиріч між економічними інтересами окремих соціальних груп населення та інститутів-посередників на іпотечному ринку.

Список літератури

1. Бюлетень Національного банку України. ? 2011. ? №4. ? С.45, С.118.
2. Інформаційний сайт "Земельна реформа в Україні" // http ://zemre forma, info.
3. Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів // http://dkzr.gov.ua.
4. Офіційний сайт Національного банку України // http://www.bank.gov.ua.
5. Річний звіт Національного банку України. ? 2009. D С.14.

Аннотация

В.И. Савыч

ИПОТЕЧНОЕ КРЕДИТОВАНИЕ В ИНВЕСТИЦИОННОМ РАЗВИТИЯУКРАИНА

Обоснована необходимость активизации ипотечного кредитования как основного инструмента инвестиционной деятельности в контексте социально-экономического развития Украины. Определен уровень развития ипотечной системы Украины, основные факторы активизации ипотечного кредитования, пути осуществления последовательной и взвешенной политики государства в вопросах регулирования и контроля за дальнейшим развитием ипотечного рынка.

***Ключевые слова**: ипотечная система, ипотечный рынок, ипотечный кредит, ипотечный портфель, инвестиционное развитие.*

Summary

Vasyl Vasych

MORTGAGE LENDING IN INVESTMENT DEVELOPMENT UKRAINE

In article necessity of activization of mortgage lending as basic tool of investment activity in a context of social and economic development of Ukraine is proved. The level of development of mortgage system of Ukraine, major factors of activization of mortgage lending, a way of realisation of the consecutive and weighed policy of the state in questions of regulation and control over the further development of the mortgage market are defined.

***Keywords:** mortgage system, mortgage market, mortgage, mortgage portfolio, investment development.*

УДК: 338.23:336.74

©Саінчук Н.В., 2012
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

МОНЕТАРНІ НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Розкриваються питання про монетарні напрямки удосконалення кредитного ринку України, які залежить в кризовий період передусім від НБУ. Лише зважені та скоординовані дії центрального банку можуть стати дієвим механізмом вирішення проблем банків, підвищення ефективності їх функціонування та забезпечення фінансової стабільності. Вибір певної монетарної політики є результатом врахування багатьох факторів, що зумовлює необхідність вивчення досвіду інших країн у подоланні кризових явищ у банківській системі.

Ключові слова: *грошова маса, облікова ставка, монетарна політика, центральний банк.*

Сучасні реалії ставлять економічну систему України в умови функціонування на основі конкуренції, що робить механізми швидкої й ефективної мобілізації ресурсів для подальшого розвитку виробничої й інвестиційної діяльності найбільш затребуваними. Крім того, в умовах інтеграції у світову економіку за допомогою вдосконалення фінансових методів повинні бути про стимульовані процеси найбільш повного використання наявного виробничого потенціалу й подальший його розвиток на якісній основі, що стане передумовою конкурентоспроможності України на світовому ринку. За оцінками фахівців, потенціал нашої держави (враховуючи наявні експертні оцінки землі й природних ресурсів) становить близько 5,7 трлн. грн.. (у тому числі, фінансовий - 2.2. трлн. грн..), і його мобілізація значною мірою залежить від ефективності використання ринкових інструментів монетарної політики. Світова практика свідчить про те, що обсяги й структура фінансово-кредитних ресурсів, напрямок їхнього використання, особливо для країн з перехідною економікою, багато в чому залежать від економічної політики держави.

Розвинені країни, що сформували потужні внутрішні ринки, регулюють зростання грошової маси в межах рахункового індексу (Німеччина, Англія, США). Регулювання валютного курсу національної грошової одиниці використовують європейські країни з розвиненою експорто-зорієнтованою економікою (Австрія, Бельгія, Нідерланди). Через те, що економіка України сильно залежить від міжнародних факторів (більше 60 % ВВП становить експортоорієнтована продукція), для національної системи регулювання валютного курсу визначено як стратегічний напрямок політики НБУ [1, с. 149-151].

Стан і рівень розвитку національного фінансового сектора впливає на вибір грошово-кредитного інструментарію НБУ. В Україні через недостатній розвиток фінансових інструментів, НБУ вдається до використання механізму рефінансування й норми обов'язкових резервів (найпоширенішим методом регулювання центральних банків країн є операції на відкритому ринку, оскільки вони легко контролюються й дають швидкий результат). Однак можливості цих інструментів в Україні обмежені. Фактично ставка рефінансування використовується Нацбанком переважно як інструмент фіскальної політики, і впливає на фінансовий ринок не як інструмент грошово-кредитної політики, що робить безпосередній вплив; а також виконує роль індикативного показника очікуваного (прогнозованого) рівня інфляції в майбутньому періоді для основних учасників фінансового ринку. дійсно, у розвинених країнах світу основними завданнями ставки рефінансування є кредитування банківського сектора, надання економіці вільних коштів у випадку їхньої недостачі. Ця ставка близька до поточного рівня інфляції, а зазвичай трохи вище, тобто в неї вже закладається зростання цін.

Так ,Федеральна резервна система США (ФРС США) з грудня 2008 року утримувала базову процентну ставку на рекордно низькому рівні - в діапазоні 0,0-0,25 % річних. Основні зміни процентної ставки ФРС США були такими: у вересні 2007 року вона становила 5,25 % і надалі поступово знижувалась. У грудні 2008 року, ставка була знижена з 1 % до 0,0-0,25 %.

У рамках реалізації урядової Програми допомоги компаніям з метою порятунку їхніх активів під час кризи обсягом 700 млрд. дол.. США були викуплені "токсичні" активи банків та інших корпорацій, здійснено масштабну фінансову допомогу й цільові інвестиції у банки та страхові компанії на суму 309 млрд. дол.. США. Після завершення програми позичальника на жовтень 2010 року було повернуто дві третини обсягу фінансової допомоги за цією програмою. Неповернутими залишаються близько 255 млрд. дол.. США, з них 60 млрд. дол.. США становлять

позики, що були розподілені у вигляді кредитів серед більш як 600 американських банків, переважно малих і середніх.

Монетарна політика Банку Англії в період подолання наслідків кризи мала дві особливості: низький рівень процентної ставки і продовження програми викупу державних цінних облігацій у рамках реалізації цілей "кількісного пом'якшення". Така політика передбачає стимулювання ділової активності відповідними інструментами.

Банк Англії для антикризового стимулювання економіки зменшив проценту ставку на 4,5 в.п. - до 0,5 %. Його програма щодо викупу держоблігацій обсягом 200 млрд. фунтів стерлінгів стала інструментом грошово-кредитного стимулювання з метою досягнення цільового двохвідсоткового рівня інфляції в країні. Скорочення обсягів цієї програми планується тільки наприкінці 2012 року - до 150 млрд. фунтів стерлінгів і до 100 млрд. фунтів стерлінгів наприкінці 2013-го. За прогнозами аналітиків, встановлення жорсткішої грошово-кредитної політики у Великобританії малоймовірне, що пов'язано з особливостями програми податково-бюджетної консолідації.

Монетарні інструменти Європейського центрального банку (ЕЦБ) перебувають у практичній площині проведення регіонально консолідованої процентної політики, придбання зобов'язань суверенних та інших дебіторів, надання кредитів під заставу облігацій країн-членів Європейського Союзу.

Ключова процентна ставка ЄЦБ тримається на рівні 1 % з травня 2009 року, за оцінками, підвищення цієї ставки відтерміновується щонайменше до четвертого кварталу 2011 року. ЄЦБ також прогнозує, що інфляція у середньостроковій перспективі залишиться у межах двохвідсоткового цільового орієнтира.

Серед центробанків країн групи БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) предметний інтерес становлять дії Банку Росії. У Росії у 2010 році розпочалося економічне відновлення. Стан грошової сфери визначали такі фактори, як поліпшення платіжного балансу, зниження процентних ставок, зміцнення рубля при збільшенні попиту на нього, зростання банківських резервів.

У 2010 році монетарна політика Банку Росії була спрямована на стимулювання кредитної активності банків і підвищення доступності кредитних ресурсів. У 2010 році ставка рефінансування Банку Росії знижувалася чотири рази з інтервалом 0,25 в.п. - з 8,5 до 7,75 %. Проте наприкінці лютого 2011 року ця ставка зросла до 8 %. Під час збільшення обсягу валютних надходжень за рахунок поточних операцій протягом першого півріччя 2010 року Банк Росії був активним нетто-покупцем іноземної валюти, обсяги придбання якої становили 44,1 млрд. дол.. США. Відповідний обсяг наданої рублевої ліквідності становив у першому півріччі 2010 року 1,3 трлн. рублів. Унаслідок проведення інтервенцій Банком Росії на внутрішньому ринку і значної підтримки ліквідності банків зменшився попит кредитних організацій Росії на інструменти рефінансування.

За оцінками, гострота інфляційних очікувань у Росії поступово зменшилася. З метою підтримки внутрішніх факторів зростання Банк Росія має наміри продовжувати стимулюючу грошово-кредитну політику [2, с. 20-26].

Україні стабілізація банківської системи забезпечується діяльністю Національного банку України в рамках індикації необхідних змін монетарної політики, які були зумовлені процесами розвитку як зовнішніх, так і внутрішніх фінансових ринків. Вектор дій НБУ спрямовувався на підтримку ліквідності банківської системи України, коли антикризова переорієнтація грошово-кредитної та валютно-курсової політики відображалася в активізації механізмів рефінансування, змін у політиці резервування, стримування відпливу коштів за межі банківської системи з варіативним використанням інтервенційних інструментів.

Серед інструментів процентної політики НБУ важлива облікова ставка. Проблема, яка залишається нерозв'язною дотепер, полягає в тому, що вартість грошей в Україні все ще переважно визначається змінами ринкової кон'юнктури та ризиками і порівняно менше - процентною політикою монетарного регулятора. Тому зміни облікової ставки та ставок рефінансування на фінансових ринках не трансформуються безпосередньо і швидко в зміні процентних ставок банків за кредитами та депозитами. Проте саме економічні негаразди останніх років, і особливо уроки фінансової кризи, засвідчили необхідність підвищення ролі процентної політики: "головним каналом грошової пропозиції потрібно зробити рефінансування банків, а основним інструментом регулювання - ставку процента (рефінансування)" [3, с. 28-45].

Головна причина того, що облікова ставка в Україні не повною мірою виконує роль "орієнтира ціни на гроші", полягає в особливостях функціонування інших сегментів фінансового ринку і ціноутворення на відповідні активи. Насамперед це стосується непрозорого вітчизняного ринку цінних паперів (особливо ринків акцій), унаслідок чого ціна фондових активів мало кореспондується з їх вартістю. Ціна на фондові активи фактично залишається "річчю в собі", а термін "справедлива вартість активів"

використовується переважно як імовірнісна конструкція.

Облікова ставка НБУ була і залишається вищою порівняно зі ставками центробанків економічно розвинутих країн. Близькі значення облікових ставок центробанків України і Росії пояснюються схожістю умов функціонування фінансових ринків двох країн.

Тричі здійснене НБУ у 2010 році зниження облікової ставки - до 7,75% (з 10.08.2010 р.) спрямоване на збільшення пропозиції грошей та відновлення циркуляції кредитів у фінансовій системі держави. Утримання НБУ високого порівняно з економічно розвинутими країнами рівня облікової ставки доцільне з огляду на збереження інфляційних та інших ризиків, необхідність заохочення припливу капіталу в Україну та водночас на стримування його відпливу.

Утім, гроші для багатьох позичальників залишаються дефіцитом унаслідок їх дорожнечі, а підприємства і домогосподарства потерпають від браку обігових коштів. Імпліцитно проблеми банків визначаються проблемами їх клієнтів. Оскільки ресурсне забезпечення ділової активності у великій мірі визначається пропозицією грошей, то центробанки як кредитори останньої інстанції вимушені "взяти на себе функцію основного фінансового посередника, доповнюючи, а то й повністю підміняючи роль банків" [4, с. 3-7].

В Україні необхідне поступове підвищення ролі облікової ставки як інструмента грошово-кредитної політики. Облікова ставка не повинна сприйматись як статистичний індикатор. Потрібні дієві заходи щодо підвищення ефективності функціонування фінансових ринків, насамперед - фондового. Його належний розвиток необхідний як для "зв'язування " надлишкової ліквідності, так і для розширення інструментарію управління ризиками та мобільнішого оперування потоками капіталу.

Тому в сучасних умовах доцільне лише поступове зниження ставки - з урахуванням інфляції та змін відсоткових ризиків банків. Облікова ставка повинна забезпечувати банкам мінімальну прибутковість без різких коливань вартості ресурсів (оскільки банки не повинні мати від'ємний нетто-результат процентних доходів).

Сучасний стан розвитку економіки України висуває нові вимоги до економічної політики держави, які полягають у необхідності зміщення акцентів із зовнішньої орієнтації економіки на активізацію та стимулювання розвитку внутрішнього ринку. Для цього грошово-кредитна політика Національного банку України як складова частина економічної політики, має забезпечити відповідне монетарне підґрунтя для стабільного соціально-економічного розвитку - цінову стабільність і зменшення інфляції у довгостроковому періоді.

Аналіз основних макроекономічних показників засвідчив, що економіка країни наразі перебуває на етапі посткризового відновлення та створення надійної бази для забезпечення високих темпів економічного зростання в середньостроковій перспективі. Зміни, які відбулися продовж січня-вересня 2010 року в економіці, відповідним чином відобразилися як у фінансові й сфері, так і на грошово-кредитному ринку зокрема

Прогноз розвитку економіки у 2011 році враховує світові тенденції, які характеризуються ознаками подальшого виходу з кризи із відповідним зростанням попиту, посилення дисципліни трансакцій і фінансової діяльності, підвищення ролі держави в управлінні економікою очікується поступове відновлення попиту на продукцію та послуги українського виробництва на зовнішніх ринках, активізація діяльності зовнішніх інвесторів. Збільшення притоку іноземного капіталу в країну відбуватиметься як за рахунок реалізації проектів, спрямованих на підготовку та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 року, так і шляхом здійснення приватизаційної програми. Посилення внутрішньої фінансової дисципліни на всіх рівнях сприятиме скороченню припливу короткострокового спекулятивного капіталу, що зменшуватиме ризики кризового рецидиву.

Очікується, що зростання реального ВВП у 2011 році становитиме 4,5%. Прогнозується певне збільшення чисельності зайнятого населення в економіці (до 20,6 - 20,4 млн. осіб) та зниження рівня безробіття (до 7,6 - 8,1%), а також зростання реальної заробітної плати на 4 %.

Загальний розвиток валютного ринку у 2012-2014 роках визначатиметься низкою вже існуючих тенденцій, а також ефективністю зусиль, спрямованих на поглиблення структурних перетворень у вітчизняній економіці. Суттєвий вплив на динаміку загального балансу попиту та пропозиції іноземної валюти матимуть заплановані обсяги платежів за зовнішніми борговими зобов'язаннями, а також структура їх фінансування. При цьому розмір надходжень за зовнішніми кредитами значною мірою впливатиме н загальний стан не лише рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій, але й всього платіжного балансу. Тому нетто-баланс попиту та пропозиції іноземної валюти на внутрішньому ринку т курсова динаміка гривні знаходитимуться під прямим впливом позичкової активності вітчизняних банків і підприємств.

Отже, динамічні зміни в економіці й фінансово-

кредитній сфері вимагають удосконалення методів і інструментів реалізації грошово-кредитної політики. В інституціональному плані на сьогоднішній день в Україні банки відіграють головну роль у системі фінансового посередництва, акумулювання інвестиційних ресурсів, перевершуючи інших фінансових посередників по економічному потенціалу, тому розвиток кредитних операцій банків з реальним сектором економіки багато в чому визначає темпи й характер структурних перетворень. Формування гнучкої грошово-кредитної політики відповідних до пріоритетних напрямів розвитку України, повинно бути погоджене із загальними механізмами макроекономічного регулювання й залежить від взаємодії багатьох факторів [5, с. 29-41].

Проаналізувавши формування та розвиток грошово-кредитної (монетаристської) політики, вплив держави на стан економіки України за остання роки можна сказати, що в нашій країні відбувалися "злети" і "падіння" грошово-кредитної системи, що свідчить про неможливість повної стабільності грошово-кредитної системи.

Для ефективного розвитку грошово-кредитної політики потрібно:

- чітко встановити план дій щодо вирішення проблем грошово-кредитної політики з метою ліквідування наслідків економічної кризи;
- не "копіювати" грошово-кредитну політику інших країн, а використовуючи досягнення цих країн сформувати і розвивати свою монетаристську політику, яка б підходила менталітету українців та їхнім традиціям ведення бізнесу;
- повернути довіру фізичних та юридичних осіб до банківської системи шляхом зниження процентних ставок з метою надання банками кредитів й заохочування населення для створення нових підприємств, фірм, компаній, новітніх технологій тощо, для стимулювання та подальшого розвитку тих галузей промисловості в яких Україна має захист, що призведе до руху та збільшенню капіталу, який необхідний як грошово-кредитній системі, так і економіці України в цілому;
- частково реформувати грошово-кредитну політику з метою сприяння розвитку як малого бізнесу, так і великого бізнесу в Україні;
- зменшити видатки на утримання державного апарату, але збільшити соціальні видатки, видатки на фінансування розвитку економіки, що в свою чергу позитивно вплине на розвиток грошово-кредитної системи України.

Але головною метою грошово-кредитної політики у 2011 році надалі відповідно до Конституції України лишатиметься забезпечення стабільності грошової одиниці, що є основою для забезпечення збалансованого економічного розвитку, підвищення рівня зайнятості та реальних доходів населення.

Дослідження тенденцій розвитку та проблем кредитного ринку України засвідчує потребу більш ефективного розвитку та забезпечення стабільності банківської системи та вдосконалення законодавчої бази кредитного ринку. Цього можна досягти, запровадивши досконалі механізми регулювання кредитного ринку, а саме [6, с. 29-41]:

1.Національному банку України в найближчій перспективі доцільно ініціювати прийняття Верховною Радою Закону України "Про кредит та кредитні відносини", який би законодавчо врегулював усі кредитні взаємовідносини між кредиторами та боржниками.

2. Розробити механізми, які б не давали змоги банкам кредитувати фізичних осіб без наявності інформації про їх доходи, що б позитивно вплинуло на якість кредитних портфелів комерційних банків. Таким заходом, наприклад, міг бути нормативний акт, який би впровадив суттєве підвищення норми відрахувань у резерви за такими кредитами.

3. Запровадити публікацію в доступних широкому колу суб'єктів ринку засобах масової інформації даних про рейтингові оцінки банків, які встановлені за результатами інспектувань НБУ, що забезпечить більш зважений підхід банків до допустимого рівня ризиків та дозволить більш зважено обирати позичальникам банка-партнера.

4. Здійснити масові перевірки банківських установ щодо отримання ними вимог "Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту",які впроваджені Постановою Правління Національного банку України від 10 травня 2007 р. №168.

5.Національному банку України необхідно запровадити кваліфікаційні вимоги до працівників, які безпосередньо працюють на точках продажу кредитів (так званих "віддалених робочих місць"), які беруть участь у виборі кола позичальників банку, що повинно зменшити обсяг проблемних кредитів.

Україна має всі шанси для швидкого виходу з кризи, але для цього необхідні радикальні заходи, одним з яких може стати стратегія реструктуризації кредитної сфери, орієнтована на забезпечення пожвавлення та розбудову вітчизняного кредитного ринку, котрий у підсумку може задовольняти потреби реального сектору кредитними ресурсами та сприяти динамічному соціально-економічному розвитку країни в умовах інтеграції у глобалізований фінансовий простір.

Для втілення цієї стратегії уряд має проводити ефективну і послідовну антикризову політику.

Оскільки майбутнє фінансової і кредитної систем безпосередньо формується під впливом макроекономічної ситуації, для подолання кризових негараздів необхідні концентрація незалежної монетарної політики та узгодженість дій усіх ланок економічної влади.

Список літератури

1. Пономаренко А.А. Особливості кредитно-грошової політики на сучасному етапі // Вісник Черкаського університету. - 2009. - № 151. - С. 149-155.

2. Грищенко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку // Вісник НБУ. - 2011. - № 2 (180). - С. 20-26.

3. Вовчак О., Могильницькі М., Хмелярчук М. Креди у системі макроекономічної рівноваги // Вісник НБУ. - 2011. - № 2 (180). - С. 28-45.

4. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні // Вісник НБУ. - 2009. - №2. - С.3-7.

5. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках // Вісник Національного банку України. - 2009. - № 4. - С. 29-41.

Аннотация

Н.В. Саинчук

МОНЕТАРНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДАЛЬНЕЙШЕГО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Раскрываются вопросы о монетарных направлениях усовершенствования кредитного рынка Украины, которые зависят в кризисный период от НБУ. Только четкие и скоординированные действия центрального банка могут стать основным механизмом решения проблем банков, повышение эффективности их функционирования и обеспечение финансовой стабильности. Выбор определенной монетарной политики есть результатом учета многих факторов, которые учитывают необходимость изучения опыт других стран при преодолении кризисных явлений в банковской системе.

***Ключевые слова**: денежная масса, учетная ставка, монетарная политика, центральный банк.*

Summary

Natalia Sainchuk

MONETARY FIELDS OF FURTHER UKRAINIAN LOANS MARKET IMPROVEMENT

Questions about monetary fields improvement of Ukrainian loans market, which in crisis period depends mainly on National Bank of Ukraine are shown in this paper. Only considered and coordinated actions of central bank can become actionable mechanism of banks problem solving, increaser in effectiveness of their functioning and provider of financial stability. Election of definite monetary policy is a result of consideration of many factors, what specifies necessity of studying of other countries experience in overcoming crisis effects in banking system.

***Keywords:** money mass, interest rate, monetary policy, central bank.*

УДК 339.5(075.8)

© Якушик І.Д., Бузинар Б.А.,Драган О.О., 2012
Український державний університет фінансів та міжнародної економіки, м. Київ
© Сорока І.Й., 2012
Університет "Львівська політехніка", м. Львів

МОДЕРНІЗАЦІЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Розглядається питання об'єктивної необхідності нової грошово-кредитної політики України, докорінної перебудови її інституційних засад.

Ключові слова: *економічна безпека, економічний суверенітет, грошово-кредитна політика.*

У певному сенсі ми вже вступили в "європейську сім'ю цивілізованих народів". Україна, як і її східноєвропейські сусіди, виявилася в числі держав, які створили у своїй економіці систему боргового економічного зростання, споживацьку модель економіки. Останні характеризуються залежністю від притоку зовнішніх фінансових ресурсів при одночасній лібералізації внутрішнього ринку і створення сприятливих умов для надходження імпортних товарів. Типове для таких систем домінування сфери послуг і фінансового сектору над реальним сектором економіки, а також залежність національної економіки від декількох галузей, орієнтованих на зовнішній ринок. Небезпека такої моделі розвитку економіки полягає в тому, що країна втрачає економічну самодостатність, її економіка стає залежною, з одного боку, від зовнішньої кон'юнктури, а з іншого, від надходження іноземних запозичень. Майже всі країни, які обрали таку модель економіки, зруйнували свій індустріальний потенціал і стали вкрай залежними від надходження імпорту, а відтак, і від стану справ декількох експортоорієнтованих галузей сировинного профілю, які заробляють левову частку валюти для оплати імпорту. Як правило, цих грошей не може вистачити для забезпечення потреб країни, тому своєрідним фетишем стає залучення іноземних запозичень для розвитку своєї економіки.

Залучені іноземні кошти у більшій своїй частині витрачаються не на розвиток реального сектору економіки держави, а на споживання імпортних товарів. У результаті під тиском імпорту, вітчизняний сектор реальної економіки, неорієнтований на зовнішній ринок, знекровлюється і стрімко деградує, а деякі виробництва, галузі відмирають.

Проголошений Україною курс на модернізацію національної економіки вимагає значних фінансових ресурсів. При чому ресурсів власних, а не залучених, які повинні розглядатися як допоміжний ресурс. Існуюча грошово-кредитна система цього забезпечити не може в силу таких обставин.

Національний банк України є незалежною від держави, її уряду структурою, але він є повністю де-факто залежним від Федеральної резервної системи США (ФРС) - недержавної (приватної) організації з правом емісії провідної світової резервної валюти - долара. Сама держава США не може випускати долари, а бере їх скільки потрібно у ФРС в обмін на так звані "трежери" - державні облігації США, які вважаються найбільш надійними із всіх існуючих на біржі цінних паперів. А ФРС продає отримані держані облігації на ринку всім державам, які підписали у 1944 році Бреттон-Вудські угоди і тим відкрили шлях до потужної експансії долара і перетворення його у світову резервну валюту. З того часу більшість країн світу (а з 1991 року і Україна) за вироблений і проданий в США товар отримує долари, а потім віддає ці ж долари назад в США "в борг", отримуючи натомість боргові розписки, які і є її золотовалютними резервами. За правилами існуючої світової валютної системи власної національної валюти центральні банки майже всіх країн світу (в тому числі і НБУ) можуть емітувати у розмірі еквівалентному їх золотовалютним резервам.

В існуючій сьогодні системі фактично всі країни позбавлені частини (при чому суттєвої) своєї незалежності, а саме - права емітувати свою національну валюту в розмірах необхідних для реалізації національних інтересів. Щоб не було спокуси державам друкувати національну валюту в розмірах необхідних для фінансування державних пріоритетних програм, центральні банки країн є незалежними від уряду своїх країн, але реально залежними від Міжнародного валютного фонду (МВФ), організації, яка

фактично є контролюючим органом ФРС США. Що це саме так, свідчить наступне повідомлення агентства Reuters: " Сенат США проголосував за законопроект, який забороняє Міжнародному валютному фонду (МВФ) надавати кредити країнам, які не можуть підтвердити свою здатність повернути борг" [1]. Документ передбачає обов`язкову оцінку урядом США кредитоздатності країни, якщо її державний борг перевищує річний ВВП. Якщо результати перевірки виявляться "невірними", МВФ слід відмовити їй в кредиті. Усім країнам, крім США. Хто ще може стверджувати, що міжнародні організації (МВФ, СТО Світовий банк тощо) є незалежними структурами, якщо сенат однієї країни приймає рішення, як їм діяти? Хто ще може думати, що всі ці організації діють в інтересах усієї світової спільноти, всього людства?

За такої системи весь світ заробляє гроші, віддаючи вироблені цінності США за долари, а США лише їх друкують і мають у необмеженій кількості, тобто отримують і споживають реальне багатство безплатно. Такий собі своєрідний комунізм. Звідси їх процвітання і високий рівень добробуту. З економічного погляду це абсурд, нонсенс, але це реальність. Для України висновок: НБУ у нинішньому статусі і вигляді фактично реалізує інтереси США, а не власної країни. Щоб змінити ситуацію потрібно розірвати ланцюг між грошовою масою і золотовалютними резервами. Гривень повинно бути стільки, скільки потрібно економіці, а доларів - стільки, скільки заробили. Варто погодитись з думкою про те, що Україні потрібно створити виключно власний фінансовий обіг, в основі якого буде національна валюта - диверсифікована, конвертована, резервна. Важливо, щоб вона була "прив'язана" не до долара, а до реального потоку товарів, послуг, енергоресурсів, землі або всього сукупно[2].

Сьогодні гривня не є повністю нашою національною валютою тому,що її емісія потребує врахування великої низки факторів, які лежать поза контролем і компетенцією України.

За таким станом речей логічним буде крок в напрямку перетворення НБУ в державну структуру підпорядковану уряду України, діяльність якої спрямовується виключно на реалізацію завдань державної стратегії і тактики соціально-економічного розвитку країни. Іншими словами, бути дієвим інструментом механізму державного управління і ефективно регулювати грошові потоки, забезпечуючи сприятливі умови для зростання економічної активності, залучення інвестицій, забезпечення дешевих кредитів в приорітетні напрями розвитку. А для цього НБУ необхідно, перш за все, рівень грошової пропозиції привести у відповідність із попитом на кредитні ресурси з боку підприємств виробничої сфери, особливо тих, хто планує отримати кредити для технологічного оновлення. Гривні треба друкувати не під обсяг доларової маси, а під потреби нашої економіки. Як розраховувати гривневу масу? А так само, як США розраховують кількість доларів, що потрібні для нормального функціонування своєї економіки, як Євросоюз робить подібні розрахунки для себе, врешті, як розраховували грошову емісію в СРСР.

Звичайно ж, виникає питання: а чи не призведе розширення грошової маси в економіці до зростання інфляції? Адже рівень інфляції у відповідності з постулатами монетаризму вважається одним із найважливіших індикаторів успішності макроекономічної політики. При його визначенні виходять з прямої залежності між темпами приросту цін і грошової маси, вважаючи, що швидкість їх обігу та об'єм товарної маси є незмінними. Саме цим теоретичним положенням обумовлена логіка політики країн СНД (в т.ч і України) кількісного обмеження грошової маси з метою стримування інфляції.

Однак, як показує досвід інших країн, це приводить до фіксації вкрай недостатнього для технологічного оновлення і розширеного відтворення рівня насичення економіки грішми. Звідси анемія економіки, її знекровлення, втрата позитивної динаміки. Неупереджений аналіз відношення обсягу грошової маси до ВВП (без піїтету до збанкрутілих на практиці догм монетаризму) показує безпідставність постулату відносно необхідності обмеження грошової маси для успішної макроекономічної стабілізації і розвитку економіки. Так, у Китаї в останні роки обсяг грошової маси в 1,5 разу перевищує рівень ВВП. Приблизно таке ж співвідношення демонструють успішні економіки Чехії, Словаччині, Словенії, Хорватії, Польщі, В`єтнаму. В Україні, Росії, інших країнах СНД цей показник не перевищує 5%. Експерти Світового банку також дійшли висновку про наявність оберненої залежності між кількістю грошей в оббізі і рівним інфляції: чим менше грошей циркулює по каналам обігу, тим вищі темпи інфляції[4].

Високотехнологічно розвинені країни чомусь не бояться політики постійного розширення грошової маси в економічному обороті. Наприклад, американці нещодавно, рятуючись від дефолту, підняли стелю свого боргу на 2,4 трильйона доларів. Відтак уряд США, як завжди, пустить в обіг ФРС облігації внутрішньої позики і таким чином покриє свої борги. Але це США, в інтересах яких створено і під патронатом яких функціонує світова фінансова система. Значна емісія грошей під державні потреби, яка оформлюється борговими зобов'язаннями,

реалізується і в Японії. До речі, та ж Японія і Європа піднялися з руїни другої світової війни без золотих запасів і збережень - тільки за рахунок правильно організованої грошової емісії. Теж саме демонстрував і Радянський Союз, Держбанк якого не був незалежним від уряду СРСР, а чітко фінансував завдання п'ятирічних планів країни.

Розширене рефінансування державою комерційних банків під проекти модернізації підприємств з успіхом використовується у Південній Кореї, Туреччині, Малайзії, Бразилії, Китаї. У Китаї, зокрема, спостерігається стійка позитивна залежність між темпами росту ВВП і темпами зростання інфляції, яка знаходиться в межах 85-87%. Як наслідок, якщо в цій країні експорт високотехнологічної продукції складає біля 33%, то в країнах СНД, які так піклуються про зниження інфляції - не більше 4%, а в Україні менше 1%[4].

Низькі обсяги виробництва високотехнологічної продукції прирікають економіку на нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін і наростання технологічного відставання. Експортуючи сировину та імпортуючи готові вироби, Україна втрачає не відтворювану природну ренту, обмінюючи її на інтелектуальну ренту, фінансуючи таким чином НТП та економічне зростання провідних країн світу.

Суть проблеми не в рівні інфляції, а в причинах її появи. Потрібно боятися не інфляції, а стагфляції - зростання інфляції внаслідок стагнації виробництва - підвищення цін із-за зростання питомих витрат виробництва, зниження обсягів виробництва готової продукції, скорочення платоспроможного попиту і товарообороту на внутрішньому ринку. Тому потрібно забезпечити економічне піднесення, досягати певної стабільності, а вже потім методами "тонкого" настроювання регулювати рівень інфляції. А, як відомо, для економічного зростання, тим більше випереджального розвитку, навпаки, потрібен інфляційний розігрів економіки. Ось чому збільшення державних витрат на освоєння передових технологій потребує розширення грошової маси, як головного антиінфляційного, антикризового заходу.

Отже, політика кількісного обмеження грошової маси з метою стримування інфляції, прив'язка грошової маси до золотовалютних резервів, боргова модель економічного зростання, є глибоко помилковою і потребує ґрунтовної корекції.

Другим важливим заходом може розглядатися перехід на національні валюти у зовнішньоторгових розрахунках для зменшення рівня доларизації економіки та зниження валютних ризиків. Це, перш за все, означає повну відмову від розрахунків у доларах у торгівлі з країнами СНД та Китаєм. Сьогодні багато країн світу саме у відмові від використання долара США у зовнішній торгівлі розглядають можливість уникнути погіршення фінансової ситуації, пов'язаної з валютними ризиками пов'язаних з розгортанням другої хвилі світової фінансової кризи. Список держав, які активно впроваджують національні грошові одиниці у двосторонній торгівлі, досить значний: від країн Латинської Америки до Росії, Китаю, Білорусії. У квітні 2011 року країни БРІКС - Бразилією, Росією, Індією, Китаєм і Південно-Африканською Республікою - підписаний меморандум про взаємне кредитування в національних валютах. Ідеться про відкриття кредитних ліній між банками названих країн, з метою забезпечити використання національних валют в торгівлі між ними. Україні потрібно рухатись у цьому напрямку в торгівлі з країнами СНД і, перш за все, з Росією за рублі. Це дозволить нам скоротити потреби в американській валюті і спрямувати вивільнені кошти на скорочення боргового тягаря і мінімізувати так ризики девальвації гривні.

Нова фінансова політика держави повинна бути глибоко зваженою і рішучою. Не варто боятися друкувати гроші для фінансування ключових напрямів модернізації економіки і точок економічного зростання. Очікувати, що МВФ і Світовий банк спрямовуватимуть свої кредити на технологічне переоснащення, нарощування українського експорту, зміну його структури на користь високотехнологічної продукції - це безнадійна справа.

Світова криза прискорила настання "моменту істини". Нашому суспільству прийшла пора проявити свій "егоїстичний" характер, перестати на величину своїх запозичень купувати долари, реалізуючи для цього величезні обсяги продукції на світових ринках.

Поки не створили свою справді національну грошово-кредитну систему скільки б Україна не збирала зерна, скільки б не виплавляла металу, не добувала вугілля і не виробляла іншої продукції - все одно доходи від її реалізації будуть осідати там і заберуть їх ті, хто створив абсурдну за своєю суттю, але надзвичайно вигідну для її авторів сучасну світову фінансову систему.

Щоб вийти на траєкторію суверенної економічної політики, політики відстоювання своїх національних інтересів, не бути простим пішаком у світовій "шахматній" грі, потрібна дуже серйозна політична воля. Влада повинна бути впевнена в тому, що народ, по-перше, розуміє доленосність владних рішень у цьому напрямку, а по-друге, готовий на вирішення значних проблем, які неминуче виникнуть у відносинах з лідерами

сучасної фінансової системи. А відстояти свої корінні національні інтереси нам значно легше буде з нашими сусідами на Сході.

Лише на східному напрямку ми можемо отримати гарантії своєї фінансово-економічної безпеки, а саме: зберегти базові галузі реального сектору економіки; розширити кооперaційні зв'язки; мати гарантований доступ до критичного імпорту; залучати додаткові інвестиції та інновації в економіку України; отримати на незворотній основі преференції,які перевищують 10 млрд. доларів; створити зерновий пул з країнами Митного союзу; забезпечити фінансову стабільність країни; зберегти транзитний потенціал; підготуватися до інтеграції з ЄС; ліквідувати структурні диспропорції в економіці; забезпечити економічне зростання; створити додаткові робочі місця; підвищити добробут і реальні доходи населення[3].

Список літератури

1. Валерій Мунтіян. Якщо розумні, то чому бідні//Сільські вісті 16.08.11р.

2. Сенат США проголосовал против помощи "проблемных" стран // РБК 18.05.2010 (http://top.rbs.ru\iconomics\18\05\2010\407999.shtml).

3. Валерий Мунтиян Евроинтеграция: возможны варианты.- 2000, 02.09.2011г. В3

4. Глазьев С.Ю., Ивченко В.А., Фрейдлин М.П. Копельная система орошения Экономического роста Украины - 2000, 01.04.2011г. В4

Аннотация

И.Д. Якущык, Б.А. Бузинар, О.О. Драган, И.Й. Сорока

МОДЕРНИЗАЦИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ КАК ИНСТРУМЕНТ ФИНАНСОВО -ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО СУВЕРЕНИТЕТА УКРАИНЫ

В статье рассматриваются вопросы объективной необходимости новой денежно-кредитной политики Украины, коренной перестройки ее институционных основ.

***Ключевые слова**: экономическая безопасность, экономический суверенитет, денежно-кредитная политика.*

Summary

Ivan Yakushyk, Borys Buzynar, Oksana Dragan, I. Soroka

THE MODERNIZATION OF THE MONETARY POLICY AS AN INSTRUMENT OF FINANCIAL -ECONOMIC SECURITY AND ECONOMIC SOVEREIGNTY OF UKRAINE

In the article considered the questions of objective necessity the new money credit policy in Ukraine substantial reconstruction and its institutional principles.

***Keywords:** economic security, economic sovereignty, monetary policy.*

УДК 336.76

© Кіндзерський В.В., 2012
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Розглядаються питання стосовно виникнення та діяльності саморегулівних організацій (СРО) на фондовому ринку України. Висвітлено актуальні проблеми функціонування СРО на вітчизняному фінансовому ринку. Також надано певні узагальнюючі рекомендації щодо вирішення нагальних проблем у саморегулюванні.

Ключові слова: *саморегулівні організації, професійні учасники фондового ринку, асоціація "Українські фондові торговці", українська асоціація інвестиційного бізнесу, професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв.*

Постановка проблеми. Уже декілька років іде активна дискусія на рівні держави щодо необхідності впровадження інституту саморегулювання бізнесу. І першим кроком у цьому напрямку повинно стати прийняття закону "Про саморегулівні організації", який би надав можливість професійним бізнесовим асоціаціям виконувати регулівні функції, так як це відбувається у розвинених країнах.

Практично будь-який вид діяльності, будь-який вид бізнесу в країнах з розвиненою економікою контролюється на рівні саморегулювання. Країни пострадянського простору в цій сфері теж не новачки, наприклад, Росія знайома з системою саморегулювання вже півтора століття. В Україні ж система СРО поки існує тільки на фондовому ринку.

Щоб Україна могла зробити наступний крок у розвитку фінансового сектора, однією з функцій, яку потрібно вдосконалити, є посилення ролі і надання ширших повноважень саморегулівним організаціям, зокрема АУФТ, ПАРД, УАІБ та іншим професійним об'єднанням учасників ринку. На шляху до Європейського співтовариства створення ефективного правового механізму регулювання фондового ринку є одним із ключових завдань сучасного українського суспільства. Саме тому в даний момент часу досить актуальні проблеми, пов'язані з функціонуванням на цьому ринку СРО [1, с. 394].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика необхідності існування та вдосконалення правового регулювання саморегулівних організацій на фондовому ринку обговорювалася на різних рівнях уже протягом тривалого періоду функціонування фінансового ринку в Україні та має значний теоретичний і практичний інтерес. Детальному вивченню функціонування вітчизняного фондового ринку, розкриттю його окремих аспектів присвячено праці багатьох науковців, зокрема М. Бурмаки, І. Дорошенка, Н. Шапран, С. Мошенського та ін. Також особливий внесок у розвиток саморегулювання зробили такі російські й західні вчені та економісти як П. Ланскоов, Я. Міркін, В. Рубцов, А. Рот, Б. Борн, М. Хьюїт, Р. Бернард. Успішне функціонування фондового ринку вимагає існування цілого ряду різноманітних інституцій, зокрема і саморегулівних організацій.

Нерозв`язані раніше частини загальної проблеми. Численні дискусії про форми і методи регулювання фінансового ринку та їх відповідність реальним потребам ринку та його учасників свідчать про те, що на вітчизняному фінансовому ринку потенціал саморегулівних організацій дотепер так і не реалізувався. Більш того, у сфері регулювання даного ринку нагромадилося безліч проблем, які негативно впливають на ефективність операцій на ринку і не викликають довіри до українських фінансових активів з боку інвесторів.

Кількісне зростання та якісне ускладнення фінансового ринку зумовлює об'єктивну потребу в розвитку функцій саморегулювання, що означає, з одного боку, посилення ролі операторів ринку в його подальшій розбудові, а з іншого боку, необхідність підвищення ефективності організаційно-економічного механізму регулювання фінансового ринку на основі взаємодії саморегулівних організацій і державних регуляторних органів влади

Формулювання цілей статті полягає в аналізі сучасного стану саморегулівних організацій на фондовому ринку України, виділенні їх основних проблем і розробленні рекомендацій щодо подальшого розвитку СРО.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сама концепція саморегулювання відповідає традиціям загального права та виникла на основі адміністративного права США і Великобританії.

Саме у США в 1792 році, прагнучи до встановлення відповідальності і довіри на ринку цінних паперів, 24 брокери підписали угоду про єдиний рівень комісійних і надання один одному пільг під час переговорів, пов'язаних з продажем цінних паперів.

Державні важелі управління і контролю над професійними учасниками ринку цінних паперів з'явилися набагато пізніше - на початку XX століття. Тому на сьогодні необхідність існування саморегулівних організацій, як одного з найважливіших регуляторів ринку, не ставиться під сумнів.

Проте концепція саморегулювання успішно застосовується у країнах, що не користуються загальним правом, а в певних країнах із загальним правом існує ряд проблем. Наприклад, у Японії співпраця між професійними учасниками ринку і урядом досягла найвищих висот, і ця співпраця мало чим відрізняється від саморегулювання, хоча професійні учасники ринку цінних паперів і банківського сектора Японії ніколи не відрізнялися особливими успіхами у створенні саморегулівних структур. У Таїланді саморегулюванню передував перехідний період. Спочатку фондова біржа була офіційним урядовим регулятором ринку капіталу. Потім був створений самостійний регулятивний орган, і фондова біржа знову стала організацією, заснованою на членстві, з функціями саморегулювання [2, с. 210].

Основу нормативно-правового регулювання у даній сфері в нашій державі складають Закони України "Про цінні папери та фондовий ринок" та "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні".

Згідно з даними законодавчих актів, - саморегулівна організація професійних учасників фондового ринку в Україні - неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, які провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність, утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку [3].

Основними завданнями саморегулівних організацій є: встановлення правил, стандартів та вимог до здійснення діяльності з цінними паперами, норм та правил поведінки, здійснення контролю за їх дотриманням членами організації; сприяння здійсненню професійної діяльності членами саморегулівної організації; розроблення та здійснення заходів щодо захисту прав членів саморегулівної організації, розгляд скарг клієнтів - членів саморегулівної організації, які входять до її складу, щодо порушення вимог законодавства професійними учасниками фондового ринку; упровадження ефективних механізмів розв'язання спорів між членами саморегулівної організації та між членами саморегулівної організації та її клієнтами [4].

У травні 2009 року вступила в дію норма Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" щодо утворення СРО за принципом: одна СРО з кожного виду професійної діяльності на ринку цінних паперів. Така СРО має об'єднувати більше 50% професійних учасників фондового ринку за відповідним видом професійної діяльності.

З огляду на зазначене, починаючи з травня 2009 року на фондовому ринку здійснюють діяльність 3 СРО, а саме: Асоціація "Українські фондові торговці" (АУФТ), яка об'єднує юридичних осіб, що здійснюють діяльність з торгівлі цінними паперами; Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ), яка об'єднує юридичних осіб, що здійснюють діяльність з управління активами інституційних інвесторів; Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв (ПАРД), яка об'єднує юридичних осіб, що здійснюють депозитарну діяльність [4].

За наявними ресурсами та спроможністю саморегулювання з-поміж трьох основних СРО професійних учасників ринку УАІБ, здається, найбільше відповідає рівню, необхідному СРО компаній з управління активами, щоб належно здійснювати саморегулювання своїх членів.

Обмежені фінансові ресурси ПАРДу та останні ініціативи стосовно дематеріалізації та роботи національної депозитарної системи можуть зменшити кількість реєстраторів-членів ПАДР і вплинути на здатність асоціації виконувати делеговані їй повноваження з регулювання.

Найсерйознішою проблемою залишається питання єдиної СРО торговців цінними паперами. Суть даного питання полягає в тому, що, згідно з наявними даними, на ринку є 758 торгівців цінними паперами, які мають ліцензії, отже, повинно бути 758 членів АУФТ. Однак, якщо глянути на кількість торгівців цінними паперами, на яких припадає понад 95% усього обсяг торгівлі цінними паперами, статистика покаже значно менше число - менше ніж 200 торговців. Тож маємо ситуацію, де більшість членів АУФТ - це особи, які мають ліцензії, але не є активними торговцями, мають дуже малу частку у грі та майже чи зовсім не зацікавлені у вкладанні в СРО ресурсів, необхідних для її розвитку та просування якісних принципів саморегулювання [5].

На сьогодні розвиток саморегулювання на фондовому ринку відбувається здебільшого безсистемно та хаотично. Така ситуація перш за все зумовлена відсутністю можливої конкуренції між громадськими організаціями, що об'єднують професійних учасників ринку цінних паперів

відповідного виду професійної діяльності, та які бажають довести свою спроможність перед Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, набути статус саморегулівної організації.

Існуючі сьогодні в Україні саморегулівні організації на ринку цінних паперів, замість прийняття правил та стандартів відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку, задовольнялись, по-суті, виключно функціями лобіювання певних бізнес інтересів, не завжди враховуючи інтереси, як значної кількості членів такої організації.

Крім того, однією з ключових проблем діяльності саморегулівних організацій на ринку цінних паперів, в окремих випадках, є відсутність довіри до таких організацій з боку їх членів. При цьому необхідно відзначити, що відповідно до законодавства України участь у саморегулівній організації є обов'язковою умовою для отримання ліцензії для роботи на ринку цінних паперів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можна розглянути такі варіанти вирішення даних проблем:

- внести поправки до закону про цінні папери 2006 року, тобто дозволити, щоб на ринку існувало більше ніж одна СРО торговців цінними паперами, хоча на користь необхідності однієї СРО для кожного виду професійних учасників грає і той факт, що український ринок може запропонувати досить обмежені фінансові ресурси на саморегулювання;

- внести поправки до закону 2006 року, в яких зазначити, що єдиною СРО торговців цінними паперами буде СРО, на членів якої припадає найбільша частка торгівлі в Україні. Така зміна, якщо вона буде запропонована, все ж нестиме у собі потенційну проблему, якщо в дії залишиться загальноприйнятий принцип "один член СРО - один голос". У такому випадку залишиться більшість ліцензованих торгівців цінними паперами, які можуть контролювати СРО, навіть не будучи активними учасниками ринку [5].

Умілі та зважені кроки держави у цьому напрямку, на нашу думку, забезпечить:

- підвищення рівня захисту та гарантованості прав професійних учасників ринку цінних паперів - членів саморегулівних організацій;

- створення передумов для делегування функцій державного регулювання ринку цінних паперів саморегулівним організаціям;

- зменшення державних витрат на регулювання діяльності на фондовому ринку.

- розвиток конкурентного середовища між саморегулівними організаціями на ринку цінних паперів і потенційними саморегулівними організаціями, що об'єднують професійних учасників фондового ринку;

- посилення повноважень Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку в частині скасування реєстрації саморегулівної організації на ринку цінних паперів;

- підвищення відповідальності саморегулівної організації на ринку цінних паперів за наслідки своєї діяльності;

Незважаючи на наведені вище проблеми, подальший розвиток СРО є очевидним позитивним кроком уперед, який можна реально здійснити, щоб піднести якість українського ринку цінних паперів і посилити його регулювання.

Як засвідчила світова практика, найефективніше використання принципів саморегулювання є у країнах із тривалим досвідом функціонування фінансових ринків. В Україні використання можливостей саморегулівних організацій має бути пов'язане передусім із перенесенням на них певної частки витрат щодо регулювання, делегуванням функцій моніторингу ринку, забезпечення правозастосування та інших аспектів детального адміністрування, а також залучення їх до захисту прав споживачів фінансових послуг і реалізації освітніх програм [6].

Розвиток саморегулівних організацій є невід'ємною складовою безповоротного розвитку України як демократичної правової держави з високим рівнем відповідальності та громадянського суспільства.

Список літератури

1. Рекуненко, І. І. Особливості діяльності саморегулівних організацій на ринку фінансових послуг [Текст] / І. І. Рекуненко, Є. П. Бондаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". - Суми, 2010. - Т. 29. - С. 394-407

2. Рекуненко, І. І. Організаційно-економічний механізм саморегулювання на фінансовому ринку [Текст] / І. І. Рекуненко // Інноваційна економіка. - 2011.- № 1. - С. 209-213.

3. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Положення про саморегулівні організації професійних учасників фондового ринку [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: www.uaib.com.ua, 12 березня 2011 р.

4. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Звіт державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: www.ssmsc.gov.ua, 25 лютого 2011 р.

5. Асоціація "Українські фондові торговці". Виступ Роберта Д. Страхоти, старшого

спеціаліста з питань ринків капіталу проекту USAID "Розвиток ринків капіталу" на спільній конференції трьох СРО професійних учасників фондового ринку [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: www.aust.com.ua, 12 березня 2011 р.

6. Міщенко С. Проблеми вдосконалення системи саморегулювання на фінансовому ринку / С. Міщенко // Фінанси України. - 2009. - № 9. - С.43-52.

Аннотация

В.В. Киндзерський

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ САМОРЕГУЛИРУЕМЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются вопросы о возникновении и деятельности саморегулируемых организаций (СРО) на фондовом рынке Украины. Освещены актуальные проблемы функционирования СРО на отечественном финансовом рынке. Также предоставлены определенные обобщающие рекомендации по решению проблем в саморегулировании.

Ключевые слова: *саморегулируемые организации, профессиональные участники фондового рынка,ассоциация "Украинские фондовые торговцы", украинская ассоциация инвестиционного бизнеса, Профессиональная ассоциация регистраторов идепозитариев*

Summary

Vitaliy Kindzers'kyy

CURRENT STATUS, PROBLEMS AND PROSPECTS OF OPERATION SROS STOCK MARKET OF UKRAINE

The article addresses issues concerning the emergence and operation of self-regulatory organizations (SRO) in the stock market of Ukraine. Clarifies the current problems of the SRO in the domestic financial market. Also provided some generalized recommendations to address the pressing problems of self-regulation.

Keywords: *self-regulatory organizations, professional market participants, the association "Ukrainian stock traders", the Ukrainian Association of Investment Business, Professional Association of Registrars and Depositories.*

УДК 336.71

© Канцір І.А., 2012
Львівська комерційна академія, м. Львів

МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розкриттю пріоритетів та інструментів регулювання фінансового ринку. Проаналізовано особливості державного регулювання ринку фінансових послуг та діяльність саморегулівних організацій.

Ключові слова: *фінансова система, фінансовий ринок, фінансові інструменти, регулятори, державні регулятори, саморегулівні організації.*

Постановка проблеми. З переходом до ринкової економіки у фінансовій системі України активно еволюціонує фінансовий ринок як сполучний елемент фінансової системи, її забезпечуюча сфера. Поява і розвиток фінансового ринку пов'язані зі зростанням потреб, залученням фінансових коштів з метою розширення виробничої та інших видів діяльності суб'єктів економіки. Сучасний стан та еволюція фінансового ринку країни відображає поступову інтеграцію України до світової фінансової системи. Глобалізаційні процеси, розвиток та становлення фінансового ринку спричинюють потребу у вивченні та аналізі сучасних тенденцій регулювання ринку фінансових послуг.

Аналіз досліджень даної проблеми. Аналіз регуляторів фінансового ринку з акцентуванням на причинно-наслідкових зв'язках проводили: Шелудько В.М., Стоян В.І., Кульпінський С.В., Унинець-Ходаківська В.П., Іваницька О.М. Міщенко С.В., І.О. Школьник та ін.

Мета статті полягає у дослідженні системи регулювання й нагляду на фінансовому ринку України, адже поєднання зусиль та співпраці органів державного регулювання фінансових ринків та саморегулівних організацій сприятиме відновленню довіри до фінансових установ та забезпечуватиме захист прав споживачів фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий ринок України потребує постійного регулювання, що пояснюється певними чинниками, зокрема: значна кількість учасників ринку з різними (часом полярними) інтересами; відсутність системи захисту прав та інтересів інвесторів ринку фінансових послуг; реалізація державних інтересів щодо пріоритетів розвитку фінансового ринку.

У світовій практиці, регулювання ринку фінансових послуг здійснюється, як правило, у дворівневому полі. Вищий рівень регулювання - це відповідний державний орган, наділений певними повноваженнями. Нижчий рівень - це саморегулівні організації, створені професійними учасниками фінансового ринку.

Станом на сьогодні, серед науковців популяризуються чотири базові моделі нагляду та регулювання за суб'єктами фінансового ринку [1, с. 31].

1) модель секторного регулятора, згідно з якою фінансовий ринок регулюється за секторами (фондовий ринок - ДКЦПФР, банківська система - НБУ);

2) модель єдиного регулятора, при якій нагляд та курування фінансовим ринком здійснюється єдиним фінансовим органом на який покладено всі основні функції та важелі управління та впливу (дана модель використовується у Великобританії - управління фінансовими послугами (FSA), Німеччині - Федеральне відомство фінансового нагляду (BAFin), Японії - агенція з фінансового нагляду);

3) модель перехресного регулювання, основний зміст якої полягає у покладання наглядових функцій за діяльністю суб'єкта фінансового ринку на інший орган (зокрема дана модель використовується у Голландії, де Центральний банк регулює діяльність пенсійних фондів та страхових компаній, а Управління фінансовими ринками контролює та аналізує банківський сектор економіки);

4) модель регулювання за функціями фінансового ринку, за якою для кожної функції фінансового ринку створено відповідний регулятивний орган.

Досліджуючи моделі регулювання та нагляду за діяльністю фінансового ринку, необхідно зважати на певні умови, які повинна враховувати ефективна регулююча структура, зокрема - це:

1) чітко окреслена мета та функції регулятора;

2) незалежність і підзвітність регулятора;

3) достатність ресурсної бази для ефективного виконання регулюючих функцій;

4) відповідне (гармонійне) законодавче середовище і достатність повноважень для застосування санкцій;

5) можливість кількісної та якісної оцінки ефективності регулювання [2, с.240 - 243].

Зростання і вдосконалення фінансового ринку зумовлюють потребу в постійному оновленні механізмів регулювання й нагляду шляхом розвитку принципів саморегулювання та підвищення ефективності взаємодії саморегулівних організацій і державних органів регулювання.

Згідно із Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", саморегулівна організація - неприбуткове об`єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг [3]. Саморегулівними організаціями у світовій практиці визнають підприємницькі асоціації, добровільні об'єднання, які встановлюють для своїх членів формальні правила у веденні бізнесу. Саморегулівні організації об'єднують професійних учасників фінансового ринку й ринку цінних паперів за видами діяльності та компанії з управління активами. Метою функціонування таких регуляторів є створення ефективної системи координації та контролю за діяльністю професійних учасників фінансового ринку. Особливістю саморегулівних організацій є їх поінформованість та належність до фінансового ринку.

Станом на сьогодні, офіційний статус саморегулівних організацій мають лише п'ять організацій, що засвідчує лише процес становлення та розвитку інституту саморегулювання в Україні.

Урядові організації практично усіх країн здійснюють регулятивний вплив на діяльність фінансових ринків. На наш погляд, це пояснюється наступним: по-перше, держава виступає гарантом поінформованості учасників фінансового ринку та правдивістю й своєчасністю інформації такого типу; по-друге, уряди регулюють стабільність функціонування фінансової системи; по-третє, шляхом регулювання фінансових ринків, уряди здійснюють власну економічну політику.

Останніми роками, під впливом глобальної фінансової кризи 2007 - 2009 років, значна роль у сфері регулювання фінансових ринків покладається на органи державного управління. За результатами моніторингу наслідків глобальної фінансової кризи, на прикладі Китаю продемонстровано, що держави із жорстким регулюванням фінансових ринків та їх відносною закритістю набагато швидше подолали негативні кризові явища.

Для України, доцільним вважаємо окреслити основні риси стратегії державного управління фінансовим ринком.

1. Метою діяльності державних фінансових органів є стабілізація функціонування фінансового ринку з врахуванням позитивів та недоліків державного управління у сфері фінансів.

2. Функції та керунки органів державного регулювання повинні розмежовуватись, проте можливим є створення єдиного органу, на який покладається відповідальність за реалізацію урядових програм щодо регулювання діяльності фінансових ринків.

3. Українським урядовим організаціям необхідно співпрацювати із іноземними фінансовими інституціями.

4. Фінансові організації повинні здійснювати постійний моніторинг тенденцій на фінансових ринках Європи та світу.

Державне регулювання фінансових ринків повинне базуватись на новій доктрині використання стратегічних підходів та технологій проектного та ризик-менеджменту, моніторингу, пруденційному нагляді та контролі всього фінансового ринку як єдиного цілого [4, с. 42].

Аналізуючи стан державного регулювання фінансових ринків, висловлюємо думку, щодо тенденцій до централізації органів державного регулювання та надання їх функцій єдиному органу на основі Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку й Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Відповідно до Указу Президента України, функції державного регулятора покладено на Національну комісію, основним завданням якої є здійснення державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Основними завданнями Нацкомфінпослуг є: формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг; розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування; забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування; здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері; захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;

узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення; розроблення і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції; координація діяльності з іншими державними органами; запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг [6].

На думку дослідників даної тематики [5, с. 45], доцільним видається надати регулятивні функції як державному регулятору, так і саморегулівним організаціям. Зокрема, завдання державного регулятора полягає у нагляді та координації діяльності саморегулівних організацій, а саморегулівна організація звітує перед органами державного регулювання фінансових ринків. Активно діюча система саморегулювання створює додаткові механізми для розвитку суб'єктів ринку шляхом введення єдиних правил і стандартів діяльності, а також комплексного вирішення проблемних питань із урахуванням точки зору учасників ринку. Тому державні органи влади, можуть приймати саморегулівні організації як додатковий чинник розвитку та самокоригування ринку фінансових послуг.

Висновки. Поєднання принципів саморегулювання та державного регулятора сприятиме формуванню ефективної структури фінансового ринку й розкриває нові можливості пошуку оптимального регулятора. З метою інтеграції України у світовий фінансовий простір необхідно сформувати уніфіковану нормативну базу за видами професійної діяльності, створити державні регулятори та відокремлені саморегулівні організації, сприяти становленню конкурентоспроможних учасників фінансового ринку.

Список літератури

1. Кульпінський С.В. Регулювання фінансових ринків: пріоритети та інструменти. Монографія. - К.:LAT & K, 2010. - 272 с.

2. Унинець-Ходаківська В.П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №6(96). - С. 238-247.

3. Закон України Про фінансові послуги та державне регулювання ринків цінних паперів, із змінами і доповненнями, внесеними Законом України
від 6 лютого 2003 року N 485-IV.

4. Іваницька О.М. Державне регулювання фінансових ринків в Україні в посткризовий період // Фінанси України. - 2011. - №2. - С. 35 - 42.

5. Міщенко С.В. Проблеми вдосконалення системи саморегулювання на фінансовому ринку // Фінанси України. - 2009. - №9. - С. 43 - 52.

6. Положення Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Затверджене Указом Президента України, від 23.11.2011. - № 1070/2011.

Аннотация

И.А. Канцир

МОДЕЛИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Статья посвящена раскрытию приоритетов и инструментария регулирования финансового рынка. Проанализировано особенности государственного регулирования рынка финансовых услуг и деятельность саморегулирующих организаций.

Ключевые слова: *финансовая система, финансовый рынок, финансовые инструменты, регуляторы, государственные регуляторы, саморегулирующие организации.*

Summary

Iryna Kanchyr

MODELS OF REGULATION OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

The article is devoted to uncovering the priorities and tools of financial market's regulation. The advantages of government control and the self-regulation's activities was been analyzed.

Key words: *financial system, financial market, financial tools, regulators, state-regulation, self-regulation's activities.*

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

УДК 336.025

© Бак Н.А., 2012

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ПРИБУТКОВІ ПОДАТКИ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано фіскальне й регулююче призначення податку на прибуток підприємства та податку на доходи фізичних осіб. Виявлені окремі недоліки чинного механізму їх справляння. Обґрунтовані пропозиції щодо підвищення ефективності подальшого використання прибуткових податків в якості інструментів реалізації фінансової політики держави.

Ключові слова: *прибуткове оподаткування, податок на прибуток підприємства, податок на доходи фізичних осіб.*

Постановка проблеми. Вітчизняна економіка, як і більшість економік зарубіжних країн, за свідченням різних аналітичних і рейтингових агентств, увійшла в посткризовий період. Але це не призвело до суттєвого поліпшення умов господарської діяльності. Суб'єкти мікроекономіки та держава й надалі змушені задіювати різноманітні, насамперед внутрішні, резерви для підтримання належного рівня господарської взаємодії, досягнення нормального фінансового стану та створення засад для наступного економічного розвитку. При цьому залишаються, а в ряді випадків і загострюються, соціальні проблеми, вирішити які в докризовий, тим більше у кризовий період не вдалося. Для досягнення таких цілей використовуються традиційні і новітні економічні інструменти, серед яких вагоме (часто, перше) місце відводиться саме фінансовим важелям.

Система фінансових інструментів є досить різноманітною, про що свідчать дослідження вітчизняних науковців [1]. У складі фінансового механізму вони взаємодоповнюють один одного. Проте одними з найбільш активно використовуваних були й залишаються податкові важелі. Зауважимо, що вони є дієвими не тільки в руках держави. Використовуючи засоби податкового менеджменту, суб'єкти господарювання теж мають можливість застосовувати податкові інструменти у власних господарських інтересах. Рамки таких дій звичайно визначені чинним законодавчо-нормативним середовищем, висока якість якого є об'єктивною вимогою налагодження партнерських взаємостосунків між державою і платниками податків.

Особливі зміни в податковому праві, що є наслідком прийняття Податкового кодексу України і зумовлених ним інших законодавчо-нормативних актів, стосуються сфери оподаткування доходів. З урахуванням вище зазначеного, ця обставина зумовлює нагальність проведення наукових досліджень щодо подальшого впливу механізму прибуткового оподаткування на процес розширеного відтворення в інтересах розвитку всього українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оподаткування доходів (прибутків) різних економічних суб'єктів як явище, за своїми змістом і формою, вже не одне століття є предметом наукових інтересів учених-теоретиків і фахівців-практиків. Серед сучасних вітчизняних економістів, які досліджують проблематику прибуткового оподаткування, зауважимо таких, як В.Андрущенко, З.Варналій, В.Вишневський, В.Мельник, А.Соколовська, В.Сутормінa, В.Федосов, К.Швабій, С.Юрій, С.Юшко. В їхніх працях ретельно розкриті суть індивідуального та корпоративного прибуткових податків, а також охарактеризовані елементи механізму їх справляння.

Нерозв`язані раніше частини загальної проблеми. Проте залишаються не повною мірою

виявленими сучасні можливості підвищення ефективності та результативності подальшого використання прибуткових податків в якості інструментів реалізації фінансової політики держави.

Формулювання цілей статті. Проблематика необхідності посилення регулюючого впливу податку на прибуток підприємства та податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) визначила основну мету дослідження, результати якого наведені в цій публікації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Метод оподаткування як складова фінансового механізму держави фактично представляє собою глобальний, у межах визначеної території, перерозподіл вартості. Як зазначав Й.А. Шумпетер у праці "Капіталізм, соціалізм і демократія", "за сучасних умов з допомогою оподаткування … можливо - до меж, про які мріяти не могли соціалісти XIX ст., - відбирати у буржуазної верстви більшу частину того, що, згідно з марксистською термінологією, називається додатковою вартістю. … Незалежно від війни й справді відбувався величезний перерозподіл багатства, перерозподіл, який кількісно можна порівняти з тим, що його запроваджував Ленін" [2]. Іншими словами, Й.А. Шумпетер порівняв масштаби вартісного перерозподілу за допомогою оподаткування із примусовим рухом грошових і майнових активів, який зумовлюють революційні процеси.

Одночасно із застосуванням методу оподаткування активно постає питання про відповідність зумовленого ним перерозподілу принципам справедливості. Зауважимо, що згадані цитати Й.А. Шумпетера стосуються його поглядів щодо перерозподілу саме прибутку через оподаткування. Прибутковий податок (який залежно від форми доходу може бути представлений як індивідуальний або корпоративний) надає можливість установити пряму залежність між доходами платника і його платежами в державний бюджет [3]. На противагу цій, на перший погляд, очевидній справедливій залежності між розмірами об'єкту та самого податку, прибуткове оподаткування гостро критикували основоположники економічної науки. Так, А. Сміт обґрунтував думку, яка увійшла в сучасну податкову практику, про те, що власник капіталу, на відміну від власника землі, є по суті громадянином усього світу, тому він може залишити країну, в якій зазнавав високого оподаткування, обтяжливого контролю, розпитів чиновників скарбниці, і перемістити свій капітал в іншу країну з більш сприятливим податковим режимом. Аналогічною була його точка зору і щодо індивідуального прибуткового податку. Адже податки на заробітну плату спричинюють збільшення витрат виробництва й зменшення прибутку /цит. по [4]/.

Інший аспект справедливості (точніше, її відсутності) прибуткового податку відмічав японський економіст А. Утияма. Він зазначав, що оподаткування на основі доходу нераціональне, бо більші податки при цьому мають платити ті, хто більше вносить у суспільний добробут /цит. по [5]/ .

Уперше запроваджений у Англії в 1798 р. (на постійній основі - у 1842 р.) податок на доходи фізичних осіб Й.А. Шумпетер назвав дитиною капіталістичного суспільного устрою. Проте це "дитя", якщо дати йому перерости й посісти чільне місце в сім'ї соціальних інститутів, здатне придушити свою матір - економіку та зруйнувати свій дім - податкову державу /цит. по [6]/. Тому, як писав А. Сміт, держава повинна створювати такі податкові умови для капіталу, щоб він залишався у своїй країні /цит. по [7]/.

Незважаючи на таке критичне сприйняття прибуткових податків, вони є невід'ємною складовою будь-якої сучасної податкової системи. Зокрема, в європейських країнах (ЄС-27) надходження від прибуткових податків за 2009 р. у середньому становлять 11,4% сукупного ВВП. У цьому вони тільки дещо поступаються непрямим податковим платежам (taxes on products and imports) і обов'язковим внескам на соціальне страхування (actual social contribution) (аналогічний показник - по 13,1% ВВП) [8]. Подібна ситуація спостерігається і в Україні, економіка якої теж потрапила під вплив світової економічної кризи. Так, у 2009 р. надходження до державного бюджету України від податку на прибуток підприємств і ПДФО разом становили 8,5% ВВП країни, що в півтора рази менше від аналогічного показника щодо непрямих податків (12,3%).

Узагальнюючи статистичні дані (таблиця 1), можна констатувати, що прибуткові податки, виконуючи роль фіскального інструмента держави, все ж таки поступаються в цьому податкам на споживання та іншим податковим надходженням до бюджету. Проте це ніяк не применшує їхньої ваги як державного фінансового регулятора процесів відтворення у суспільстві.

Вітчизняні науковці провели глибокий аналіз суті регулюючої функції податків, у тому числі і прибуткових, зазначаючи при цьому її дискусійний характер. Так, органічно властивий податкам вплив на поведінку платників, що не залежить від волі держави, на думку ряду авторів, становить зміст регулюючої функції податків. На думку інших - здатність податків впливати на економічну поведінку платників є наслідком самого факту вилучення частини їхніх доходів, побічним

Таблиця 1

Структура доходів зведеного та Державного бюджетів України за 2007-2010 роки, % [9]

Доходи	Зведений бюджет України				Державний бюджет України			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Податкові надходження, у т.ч.:	73,3	76,3	72,1	74,6	72,2	74,9	68,4	71,4
податок з доходів фізичних осіб	15,8	15,4	15,4	16,2	-	-	-	-
податок на прибуток підприємств	15,6	16,1	11,5	12,8	21,0	21,2	14,9	17,1
збори за спеціальне використання природних ресурсів	2,7	3,1	3,9	4,0	1,2	1,1	1,2	1,3
податок на додану вартість	27,0	30,9	29,3	27,5	36,8	41,1	38,9	36,9
акцизний збір	4,8	4,3	7,5	9,0	6,5	5,7	9,8	11,8
податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	4,6	4,1	2,4	2,9	6,2	5,5	3,2	3,9
інші податкові надходження	2,8	2,4	2,1	2,2	0,5	0,3	0,4	0,4
Неподаткові надходження	22,1	20,3	25,6	23,4	26,1	23,6	30,5	27,8
Доходи від операцій з капіталом	2,9	2,3	1,3	1,0	1,1	0,9	0,5	0,2
Цільові фонди	1,7	1,1	0,8	0,9	0,5	0,5	0,3	0,5
Інші надходження	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1

ефектом оподаткування, тобто характеристикою фіскальної, а не регулюючої функції податків. Натомість регулююча функція зводиться винятково до цілеспрямованої діяльності держави, її свідомого впливу на економіку. Компромісним є третій підхід, автори якого вважають, що зміст регулюючої функції становить і здатність податків впливати на поведінку платників незалежно від волі держави, і її свідоме використання державою з метою регулювання економіки [10]. Вважаємо, що за будь-якої з названих точок зору регулююча функція податків спрямована на досягнення визначених цілей податкової політики завдяки дії податкового механізму [11].

Регулююча функція податків найбільш притаманна саме прибутковому податку, пов'язаному з використанням доходів юридичних і фізичних осіб. Жоден інший податок не може забезпечити такий вплив на інтереси суб'єктів розподільних відносин у суспільстві [12]. Підтримуємо поширене твердження про те, що вагома роль прибуткових податків у фінансовому регулюванні економіки зумовлена механізмом їх запровадження, який передбачає використання таких його інструментів, як диференціація ставок і надання податкових пільг [13]. У зв'язку з цим виникає науково-практичний інтерес щодо особливостей їх застосування, які є наслідком значних законодавчих нововведень у податковій сфері, насамперед, прийняття Податкового кодексу України.

Регулятивна дія податків має своїм наслідком вплив як на економічну сферу, так і на соціальні процеси в суспільстві. Коли йдеться про податок на прибуток, звичайно, треба акцентувати увагу на його ролі як економічного інструмента держави.

Застосування поетапного зменшення ставки податку на прибуток з 25% (станом на 01.01.11 р.) до 16% (станом на 01.01.14 р.), на перший погляд, повністю відповідає його вищевказаному призначенню. Вагомість такого висновку посилює порівняння розмірів вітчизняної ставки податку на прибуток з аналогічним показником в інших країнах, наприклад, у європейських (таблиця 2). Тільки в 11 із 40 європейських країнах корпоративний прибутковий податок сплачується за ставкою, нижчою за вітчизняну базову (16%).

До речі, подібний висновок можна зробити і щодо ставок ПДФО. За показником найвищої ставки індивідуального прибуткового податку - подвійна базова (34%), яка використовується щодо окремих доходів нерезидентів України, - вітчизняна податкова система займає місце в середині відповідного переліку. Тільки у 18 європейських країнах вона є меншою. На наш погляд, це позитивно характеризує сучасну податкову політику держави, оскільки дозволяє зменшити податкові стимули до переміщення фізичними особами власних капіталів за межі країни.

З іншого боку, оцінка результативності діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання

Таблиця 2

Максимальні ставки прибуткових податків у країнах Європи [14]

Країна	Ставка прибуткового податку, %		Країна	Ставка прибуткового податку, %	
	корпоративного	індивідуального		корпоративного	індивідуального
Австрія	25	50	Мальта	35	35
Албанія	10	10	Нідерланди	25	52
Бельгія	33,99	50	Німеччина	17,5	45
Білорусія	24	30	Норвегія	28	54,3
Болгарія	10	15	Польща	19	32
Боснія та Герцеговина	10	20	Португалія	27,5	42
Велика Британія	27	50	Румунія	16	16
Греція	25	40	Росія	20	13
Грузія	20	12	Сербія	10	14
Данія	25	51,5	Словаччина	19	19
Естонія	0	21	Словенія	20	41
Ірландія	12,5	41	Туреччина	20	40
Ісландія	18	46,28	Угорщина	10	20,32
Іспанія	30	45	Фінляндія	26	53
Італія	31,4	45	Франція	33,33	41
Кіпр	10	30	Хорватія	20	45
Латвія	15	23	Чехія	21	15
Литва	20	21	Чорногорія	9	9
Люксембург	28,59	38,95	Швеція	26,3	56,6
Македонія	10	10	Швейцарія	25	45,5

дає підстави сумніватися щодо можливості та бажання багатьох з них сплачувати податок з одержаного прибутку. Адже офіційна статистика свідчить про те, що чистий прибуток до оподаткування за січень-вересень 2010 року в Україні отримали 53,7% загальної кількості підприємств, а за січень-березень 2011 року цей показник зменшився до 51,7%. При цьому фінансовий результат до оподаткування збиткових суб'єктів господарювання за вказаний період погіршився в півтора рази - до 32851,4 млн. грн. за квартал [15]. Тому, зважаючи на комплексність фінансових рішень, вважаємо, що для платників податків у сучасних умовах більш значимим могло б стати рішення про зниження податкового навантаження на фонд оплати праці за рахунок оптимізації розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування або зменшення непрямого податкового тиску засобами оподаткування доданої вартості.

Коли йдеться про податкові пільги, зауважимо, що в Податковому кодексі України в розділі ІІІ "Податок на прибуток підприємства" відсутні статті з відповідною назвою. Тому податковими пільгами при оподаткуванні прибутку слід вважати ті законодавчі положення, які дозволяють зменшити розмір перераховуваного до державного бюджету податку в порівнянні з нарахованою величиною. З цією метою, насамперед, можуть бути використані:

а) зниження базової - до 0% - ставки податку. Її застосування призводить до так званих "податкових канікул" для суб'єктів малого бізнесу (до 01.01.16 р.). Проте великий перелік умов, яким повинні відповідати останні та показники їхньої виробничо-господарської діяльності (розмір доходів, середня заробітна плата, середньооблікова кількість працівників, тощо), мінімізують коло потенційних вигодонабувачів - платників податків;

б) звуження бази оподаткування за рахунок

маніпулювання окремими видами доходів і видатків суб'єктів господарювання. У Податковому кодексі наведено детальний склад доходів і видатків, які слід брати до уваги при розрахунку об'єкта податку на прибуток. З одного боку, він дозволяє наблизити податковий облік до бухгалтерського. Проте з іншого, містить підпункти "інші доходи платника податку за звітний період" (пп. 135.5.14), "інші витрати" (пп.. 138.1.1.ж); 138.10.2.ж)), які можуть бути неоднозначно витлумачені різними сторонами податкових відносин і, як наслідок, призвести до суперечок або й конфліктів;

в) звільнення від оподаткування всього чи частини прибутку. Таких законодавчих норм прямої дії є досить багато в Податковому кодексі України. З точки зору необхідності стимулювання вітчизняного товаровиробника їх можна було б оцінювати тільки позитивно. Проте неоднозначним є вибір законодавцем суб'єктів, які користуються такою податковою пільгою (підприємства енергетичної галузі, готельного бізнесу, недержавні заклади сфери освіти, тощо). Ймовірно, декому з них за допомогою такої податкової пільги деякий час вдасться "перебувати на плаву" (сумнівно, щоб, скажімо, підприємства вітчизняного авіабудування одноосібно, без кооперації з суб'єктами з інших країн, змогли перетворити Україну на одну з провідних авіабудівельних країн світу). Інші податкові пільги (наприклад, виробникам біопалива) в умовах наростаючої світової продовольчої кризи можуть виявитися просто неприродними. Але головне те, що серед пільгових галузей і підприємств відсутні ті види діяльності, щодо яких можна було б сподіватися на розвиток якісного ринку та входження в коло світових лідерів [16].

Тому вважаємо, що зменшення прибутку, який підлягає оподаткуванню, в умовах дисбалансу вітчизняної системи державних фінансів може та повинно відбуватися тільки на цільових засадах, відповідно до обмеженого та конкретизованого переліку пріоритетів економічного розвитку держави. З огляду на сказане, важливим залишається і завдання жорсткого контролю за цільовим використанням суб'єктами господарювання коштів, які ними "зекономлені" на сплаті податку на прибуток. Йдеться про реально функціонуючий механізм інвестиційної податкової пільги, досвід використання якої в розвинутих країнах світу веде свій відлік ще з 1962 року (США). У зв'язку з цим погоджуємося з поглядом вітчизняних науковців З.Варналія і Д.Серебрянського про важливість вирішення проблеми цільового використання насамперед амортизаційних відрахувань - за допомогою стимулювання їх інвестиційного призначення шляхом впровадження механізму інвестиційного податкового кредиту і/або інвестиційної податкової знижки. При цьому основними критеріями їх надання мають бути: 100-процентне використання амортизаційних відрахувань на інвестиційні цілі; технологічний характер інвестицій; відсутність наднормативного незавершеного будівництва виробничого призначення [17].

Отже, вагомим недоліком чинного механізму справляння податку на прибуток вважаємо відсутність чіткої інвестиційно-інноваційної спрямованості в задіянні його регулятивного потенціалу.

На відміну від податку на прибуток підприємства, оподаткування доходів громадян суттєво більшою мірою індивідуалізовано. В Україні воно стосується не тільки фінансового забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування (що, відмітимо, теж є дуже гострою проблемою, вирішенню якої повинна послугувати вітчизняна фінансова наука), але й життєзабезпечення, життєздатності конкретної людини й домогосподарства. Тому основний недолік ПДФО на сучасному етапі розвитку економіки України вбачаємо у суперечливості податкового законодавства й економічних відносин, які склались у суспільстві. Аналіз тенденцій у сфері розподілу доходів населення засвідчив невідповідність прогресивних властивостей ПДФО ступеню нерівності доходів населення. На сьогодні потенційна межа нерівності доходів населення є високою, проте фактично застосовується пропорційний ПДФО, перерозподільні властивості якого є незначними. Аналіз результатів і наслідків реформи ПДФО в Україні показав, що поряд зі зниженням прогресивності ПДФО не було дотримано принципу фіскальної нейтральності реформи, основними бенефіціаріями якої стали верстви населення з високими доходами, оскільки саме на цю категорію громадян податкове навантаження зменшилося [18].

Безпосередній інструментарій соціально орієнтованого регулювання, передбачений механізмом справляння ПДФО, насамперед включає податкову соціальну пільгу (ПСП) та податкову знижку (податковий кредит - до 01.01.11 р.). Їхні окремі характеристики із прийняттям Податкового кодексу України зазнали змін (кількісні параметри, застосування прожиткового мінімуму, кінцевий термін подання декларації, тощо). Проте суть ПСП і податкової знижки та умови їх отримання залишилися незмінними. До речі, аналогічну тезу можна сформулювати й щодо інших елементів ПДФО. Тому це дає

підстави й надалі вважати актуальними висновки, зроблені за результатами попередніх досліджень щодо відсутності балансу між соціальною справедливістю та економічною ефективністю при оподаткуванні доходів населення в Україні [19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, регулятивний потенціал прибуткових податків із прийняттям Податкового кодексу України дещо посилено, проте й надалі задіяно не повною мірою. Тому наступні законодавчі зміни щодо механізму справляння ПДФО і податку на прибуток підприємства необхідно спрямувати в русло балансування фіскального та стимулюючого призначення прибуткового оподаткування як на рівні загальнодержавної влади, так і органів місцевого самоврядування.

Перехід до оподаткування заробітної плати за пропорційною ставкою не наблизив країну до розв'язання проблем тіньової економіки і приховування доходів від оподаткування [20]. Адже саме високим рівнем прибуткового оподаткування експерти пояснюють поширення тіньової економіки [21]. Тому в сучасних умовах зміни рівня життя населення та його подальшого розшарування потребує глибокого вивчення питання доцільності диференціації ставок ПДФО, чому будуть присвячені наступні наукові дослідження автора.

Зауважимо також велику роль додаткового податкового навантаження на фонд оплати праці суб'єктів господарювання, яке створює сплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Як указують вітчизняні вчені на чолі з професором Федосовим В.М., регулюючий механізм прибуткового податку реалізується через розмежування прибуткового оподаткування юридичних і фізичних осіб і встановлення для них різного рівня ставок. Таким чином держава підтримує певні пропорції між фондом споживання та фондом нагромадження [22]. Тому традиційно проблематика прибуткового оподаткування акцентується на індивідуальному та корпоративному прибуткових податках. Проте сучасні реалії формування податкового навантаження на юридичних і фізичних осіб, відповідно, регулятивні можливості державної податкової політики не можуть бути повноцінно визначені без урахування обов'язкових цільових відрахувань, пов'язаних із соціальним страхуванням. З огляду на це, залишається актуальним напрямком наукових досліджень вивчення можливостей гармонійного та одночасного застосування державою різних інструментів розподілу доходів і прибутків платників податків в Україні.

Список літератури

[1]. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання): Монографія / За заг. ред. Андрущенка В.Л., Мельника В.М. - Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2006.- 210 с.;

[2]. Шумпетер, Йозеф А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з англ. В. Ружицького та П. Таращука. - К.: Основи, 1995. - С. 471, 472.

[3]. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред.. В.М. Федосова. - К.: Либідь, 1994. - С. 27.

[4]. Сутормінa В.М. та ін. Держава - податки - бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія / В.М. Сутормінa, В.М. Федосов, В.Л. Андрущенко. - К.: Либідь, 1992. - С. 9.

[5]. Там же. - С. 95.

[6]. Там же. - С. 31.

[7]. Там же. - С. 9.

[8]. Laura Wahring. Tax revenue in the European Union - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ ITY_OFFPUB/ KS-SF-11-026/EN/KS-SF-11-026-EN.PDF

[9]. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2010 рік -http://www.ibser.org.ua/ news/464/

[10]. Соколовська А.М. Основи теорії податків: Навчальний посібник. - К.: 2010. - С. 75.

[11]. Фрадинський О.А. Основи оподаткування. Навч. посібник. - Львів: "Новий Світ-2000", 2010. - С. 30.

[12]. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред.. В.М. Федосова. - К.: Либідь, 1994. - С. 29-30.

[13]. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред.. В.М. Федосова. - К.: Либідь, 1994. - С. 29; Соколовська А.М. Основи теорії податків: Навчальний посібник. - К.: 2010. - С. 80.

[14]. http://en.wikipedia.org/wiki/Tax_rates_of_Europe

[15]. www.ukrstat.gov.ua

[16]. Третяк В. Не лег, но прибыл / Бизнес. - 2011. - 21 февраля. - № 8. - С. 44.

[17]. Варналій З., Серебрянський Д. Вплив оподаткування прибутку на економічний розвиток України / Економіка України. - 2010. - № 5. - С. 67, 68.

[18]. Швабій К. Податок з доходів фізичних осіб: проблеми і перспективи / Вісник податкової служби України. - 2010. - лютий. - № 6. - С. 34.

[19]. Юрій С.І., Бак Н.А. Актуальні проблеми податкової політики: інфраструктура податку з доходів фізичних осіб в Україні / Журнал Європейської економіки. - Науковий журнал Тернопільської академії народного господарства. - 2004.- березень. - Том 3 (№ 1). - С. 16-34.

[20]. Юшко С.В. Проблеми оподаткування заробітної плати в Україні: ретроспективний аналіз / Фінанси України. - 2010. - № 12. - С. 30.

[21]. Сутормінa В.М. та ін. Держава - податки - бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія / В.М. Сутормінa, В.М. Федосов, В.Л. Андрущенко. - К.: Либідь, 1992. - С. 87.

[22]. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред.. В.М. Федосова. - К.: Либідь, 1994. - С. 29.

Аннотация

Н.А. Бак

ПОДОХОДНЫЕ НАЛОГИ КАК ФИНАНСОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ ГОСУДАРСТВА

Проанализировано фискальное и регулирующее назначение налога на прибыль предприятия и налога на доходы физических лиц. Выявлены отдельные недостатки механизма их применения. Обоснованы предложения по повышению эффективности последующего использования подоходных налогов в качестве инструментов реализации финансовой политики государства.

***Ключевые слова**: подоходное налогообложение, налог на прибыль предприятия, налог на доходы физических лиц.*

Summary

Nataliya Bak

PROFITABLE TAXES AS THE FINANCIAL INSTRUMENTS OF THE GOVERNMENT

The fiscal and regulating using of the profit tax and the income tax are analyzed in the article. Some shortages of the mechanism of their applying are revealed. The propositions to the increasing the efficiency of the profitable taxes as the instruments of the government' financial policy are grounded.

***Key words**: the profitable taxation, the profit tax, the income tax.*

УДК 336.14:352 (477)

© Нікіфоров П.О., Бабух І.Б., 2011
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МУНІЦИПАЛЬНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ: СПРОБА КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Аналізується ринок муніципальних запозичень, різноманітні проекти, на які ці запозичення здійснюються. Розглядаються окремі теоретичні аспекти проблеми муніципальних запозичень
Ключові слова: *муніципальні запозичення, кредити, облігаційні позики, теорія муніципальних запозичень, фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, державне регулювання ринків муніципальних запозичень, ризики муніципальних запозичень*

Одна із найважливіших умов соціальної ринкової економіки - наявність у країні розвинених фінансових ринків, включаючи і ринок муніципальних боргових зобов'язань. Ринок муніципальних запозичень є важливим інститутом, який забезпечує борговий механізм розвитку міст, регіонів та інших територіальних громад, саме він створює можливості реалізації місцевих інвестиційних проектів. В Україні в середині 90-х років XX сторіччя розпочався процес становлення такого ринку. Цьому сприяли відродження інституту місцевого самоврядування, приєднання України до Європейської Хартії місцевого самоврядування , трансформаційні процеси у фінансовій сфері країни.

Отже, ринок муніципальних запозичень - це інститут що створює та забезпечує обіг фінансових активів, які є постійним джерелом боргового фінансування інвестиційних програм і проектів місцевих територіальних громад. Такий ринок муніципальних запозичень набув у розвинених країнах відносно самостійного значення. Разом з тим він є одним із сегментів фінансових ринків, зокрема, кредитного і грошового, він охоплює також сегменти страхового та пенсійного ринку, ринків нерухомості та землі. Муніципальні запозичення виступають механізмом акумуляції ресурсів інвесторів з фінансових ринків та спрямування їх у місцеві бюджети розвитку. По суті - це позики і кредити, залучені від юридичних та фізичних осіб, та за якими виникають боргові зобов'язання органів місцевого самоврядування чи гаранта погашення цих зобов'язань. Наприклад, комунальний кредит - це система економічних відносин між позичальниками в особі органів місцевого самоврядування та інших місцевих влад та фізичними і юридичними особами як інвесторами зазначених органів на основі строковості, платності та поворотності ресурсів[2, с.28].

Муніципальні запозичення здійснюються шляхом емісії цінних паперів, залучення кредитів комерційних банків, отримання взаємних кредитів, а також кредитів з бюджетів вищого рівня, кредитів спеціалізованих державних і напівдержавних фінансових установ та кредитів, що отримують комунальні підприємства. Зазначені види запозичень є формами комунального кредиту. Муніципальні запозичення здійснюються в межах, визначених законодавством. Обсяг муніципального боргу встановлюється у відсотках до видатків місцевих бюджетів, їх доходів, а також до загального обсягу боргу в структурі внутрішнього державного боргу. Відповідно до Бюджетного кодексу України видатки на обслуговування боргу місцевих бюджетів не мають щорічно перевищувати 10 % від загального фонду відповідного місцевого бюджету.[1 Бюджетний кодекс стаття 73.].

Проекти, на які здійснюються муніципальні запозичення, як правило поділяються на три групи. Перша включає об'єкти, які приносять прибуток, за рахунок якого не тільки повністю покриваються всі експлуатаційні витрати і платежі за запозиченням, але і отримується чистий прибуток. Друга група проектів - це ті, що не приносять прибутків, але окуповують витрати на їх спорудження. Наприклад, школи, лікарні, будівлі пожежної охорони, тощо. Третя група проектів передбачає будівництво об'єктів, які не приносять прибутку, але слугують суспільним цілям та забезпечують виключно громадські послуги. Окрема група проектів реалізується спільно органами місцевого самоврядування та бізнесом, переважно за кошти підприємств. Такі проекти отримали назву проектів промислового розвитку. Вони забезпечують розвиток територій та сприяють залученню в місцевий розвиток приватних інвестицій. Особливо це стосується розвитку бізнесу та створення нових робочих місць.

Практика реалізації різноманітних проектів розвитку сприяла появі різноманітних інструментів залучення ресурсів. Це кредити, різноманітні облігаційні позики, зокрема дохідні на фінансування проектів, генеральні під загальне забезпечення, облігації промислового розвитку, двоствольні, єврооблігації, житлові, участі у кредиті. За формою випуску широкого застосування набули облігації з нульовим купоном, з постійною ставкою, із змінною ставкою.

Окремого розгляду, на наш погляд, вимагають питання теорії муніципальних запозичень. В основу функціонування ринків муніципальних запозичень в зарубіжних країнах покладено солідне теоретичне підґрунтя. У розвинених зарубіжних країнах на базі ґрунтовної фінансової та соціальної теорії прийняте національне законодавство, діють органи що регулюють ринки муніципальних запозичень, функціонують їх інститути, узгоджуються суспільні інтереси.

Які конкретні теоретичні аспекти вимагають розв'язання даної проблеми? По перше, проблема запозичень концентрує в собі інтереси кількох поколінь громадян. Запозичення в першу чергу важливі для покоління, яке буде користуватися додатковими благами та послугами отриманими за їх рахунок. Але розраховуватися за позиками доведеться і наступному поколінню. Тому в теоретичному плані сьогодні в розвинених країнах проводяться серйозні пошуки, метою яких є створення механізму взаєморозуміння та взаємної відповідальності того покоління, яке бере позику і тих поколінь, які будуть розраховуватися за це. Ці пошуки зводяться до узгодження термінів окупності проекту, який будується за кошти позики, термінів позики, обсягів у часі виплат, а також потреб у послугах цього об'єкта майбутніх поколінь. Принципово важливо щоб об'єкт, який збудований за кошти позики функціонував не просто не менше від терміну запозичення, а, як мінімум, протягом двох-трьох поколінь.

Існує також теоретична проблема визначення доцільності та ефективності використання запозичень як одного з джерел фінансових ресурсів в інвестиційних цілях. Сутність цієї проблеми полягає в тому, що майбутнє покоління не має можливості висловитися з приводу інвестицій нинішнього покоління за рахунок позик. Проте за цими позиками доведеться розраховуватися майбутньому поколінню. Тому нинішнє покоління певною мірою покликане субсидувати послуги, які буде отримувати майбутнє покоління. А це означає, що на інвестиційні цілі можуть бути використані не тільки кошти запозичень, але і частина податків та інших доходів місцевого самоврядування. Звичайно, це призведе до збільшення податкового навантаження на нинішнє покоління. Але такий додатковий податковий тягар є платою нинішнього покоління за право прийняття рішень з тих питань, які стосуються життя майбутніх поколінь. На кожному етапі розвитку важливо знати оптимальне співвідношення між податковими й іншими доходами місцевого самоврядування і запозиченнями, як джерелами фінансування інвестицій.

Фахівці визначають ще один аспект цієї проблеми. Інвестори, які фінансують капітальні проекти органів місцевого самоврядування, з метою мінімізації ризиків зацікавлені у залучені додаткових джерел для фінансування таких проектів. У першу чергу мова йде про бюджетні кошти органу місцевого самоврядування. Тому важливим з теоретичного погляду є обґрунтування принципів та засад співпраці кредиторів та органів місцевого самоврядування у сфері фінансування капітальних проектів.

Складною і багатоаспектною з теоретичної точки зору є проблема обслуговування боргу органів місцевого самоврядування. Найбільш принциповими аспектами цієї проблеми є створення механізмів запобігання дефолту органу місцевого самоврядування, мінімізації ризиків запозичення, а також оптимізація платежів у рахунок погашення запозичення. Ця проблема має особливе значення для органів місцевого самоврядування України, які не мають стабільних джерел доходів і дуже часто зобов'язані нести непередбачувані видатки.

Важливою теоретичною проблемою є розробка проектної політики органу місцевого самоврядування, зокрема стосовно проектів які фінансуються за рахунок муніципальних запозичень. Так, перед кожним органом місцевого самоврядування стоїть проблема оптимізації витрат за рахунок запозичень на створення дохідних проектів, проектів, які дозволять окупити витрати і проектів які не принесуть доходів. Важливий аспект цієї проблеми - знаходження можливостей реалізації таких проектів, які дозволяють залучити додатково кошти приватного капіталу.

Серйозною теоретичною проблемою є виявлення впливу політики запозичень органів місцевого самоврядування на макроекономічну стабільність та стан державних фінансів, рівень сукупного державного боргу.

Незважаючи на те, що в більшості країн держава не бере на себе відповідальності за зобов'язаннями органів місцевого самоврядування, за загальну фінансову стабільність відповідальність несуть центральні уряди. Враховуючи це, зарубіжний досвід свідчить, що держава в особі її центральних

органів влади, регулює ринок муніципальних запозичень.

Розробка теорії, методології, принципів, правової бази такого регулювання і сьогодні залишається важливим завданням навіть у розвинутих країнах, а нам безумовно потрібні вітчизняні теоретичні доробки у цій сфері.

У розвинутих країнах існують різні підходи до державного регулювання ринків муніципальних запозичень. Є країни, де органи місцевого самоврядування мають право вільного виходу на ринки запозичень. Це Данія, Фінляндія, Швеція, Італія, Нідерланди, Португалія, Швейцарія. Майже вільний доступ до таких ринків у Франції. В той же час у багатьох країнах органи місцевого самоврядування повинні отримати дозвіл на запозичення. Зокрема у Австрії, Бельгії, Греції, Ірландії, Норвегії, Іспанії, Великобританії [див. 2, с. 30-33].

Різноманітна практика регулювання місцевих позик у іноземній валюті. Якщо у Греції, Італії, Португалії та інших країнах на цей рахунок немає ніяких обмежень, то у Нідерландах і Норвегії це заборонено. В Австрії, Німеччині, Іспанії це робиться з дозволу центральної влади.

Склалося різноманітне правове регулювання строків муніципальних запозичень. Немає обмежень за строками запозичень органів місцевого самоврядування у Фінляндії, Франції, Греції, Італії тощо. У Данії встановлено максимальний строк запозичень терміном у 30 років. В окремих країнах строки позик органів місцевого самоврядування обмежені строками експлуатації об'єкту, який будується за ці кошти. Це, зокрема, має місце у Німеччині, Ірландії, Норвегії, Португалії [2, с. 30-33].

В кожній країні сформувалася своя система державного регулювання ринків муніципальних позик, яке включає законодавство, органи, які регулюють публічні фінанси, обіг цінних паперів, діяльність банків, інфраструктуру ринків. Наприклад у США у 1975 році створене окреме федеральне управління з регулювання ринків муніципальних позик.

Ще одним з аспектів проблеми є питання ризиків та безпеки запозичень. Важливою особливістю функціонування ринків муніципальних запозичень в розвинутих країнах є наявність правової бази, системи інститутів та інструментів мінімізації ризиків, що виникають при здійсненні таких запозичень. Це важливо і для нас. Адже дефолти по муніципальним позикам у місті Одесі та Автомній Республіці Крим викликали міжнародний резонанс.

У США, наприклад, коли у 30-х роках XX століття збанкрутувало близько 5 тисяч муніципалітетів, був ухвалений закон який передбачив можливість та процедуру їх банкрутства. Цей закон мало не був застосований до найбільшого фінансового центру світу Нью-Йорку у 1975 році. На той час місто здійснювало надзвичайно ризикову політику запозичень і бюджетну політику в цілому. Нью-Йорк, маючи у 1975 році бюджет обсягом 12 млрд. доларів, повинен був за 9 місяців сплатити 6 млрд. доларів в рахунок погашення муніципального боргу. Рейтингове агентство Standard & Poor's, перше ж повідомило власників муніципальних облігацій, що ці облігації є небажаними. Власники облігацій почали їх масово здавати. У місті розпочалася паніка. Було закрито до 40% шкіл, припинили виплату зарплати поліції. Зупинили роботу більшість комунальних підприємств. Місто було завалене горами сміття [3, с.508].

Зарубіжна практика свідчить про те, що система мінімізації ризиків муніципальних запозичень включає в себе рейтинги емітентів муніципальних цінних паперів та самих паперів як фінансових інструментів, систему кредитних історій, гарантії кредиторам, законодавчо визначені обмеження щодо обсягів муніципального боргу у відношенні до видатків місцевих бюджетів та їх доходів, спеціальні органи, що відслідковують ризики тощо. Принципово важливим у цьому плані є співвідношення боргу і обсягу доходів відповідного місцевого бюджету.

Є різні підходи до обсягу муніципального боргу, який безпечний. Як правило, його співвідносять з річними доходами місцевого бюджету. Називають обсяг безпечного боргу у 30-40% річних доходів місцевого бюджету. В Угорщині прийняли закон, яким допускається, що борг може досягти 70% річного обсягу доходів місцевого бюджету. За цією відміткою усі запозичення забороняються. Проблема визначення критеріїв малоризикових обсягів заборгованості органів місцевого самоврядування залишається нерозв'язаною в Україні. І ця проблема має бути врегульована на законодавчому рівні[3, с.509].

Великий вплив на ризики муніципальних запозичень мають інвестори, зокрема їх склад. У США 73% муніципальних облігацій куплено фізичними особами. А це найбільш надійний покупець, найбільш надійний інвестор. Якщо покупцями є фінансові інститути, то ризики зростають. У США лише близько 8% муніципальних облігацій знаходяться у портфелях банків, 11% -страхових компаній. Над цією проблемою в Україні також необхідно попрацювати, передбачити законодавчу норму, яка б стимулювала муніципалітети залучати у якості інвесторів фізичних осіб.

Нові об'єктивні передумови встановлення ринку муніципальних запозичень в Україні почали

складатися після набуття нею суверенітету в 1991 році. Це, зокрема, визнання інституту місцевого самоврядування, приєднання України до Європейської Хартії місцевого самоврядування, ринкова трансформація економіки, становлення фінансових ринків, визнання самостійності місцевих бюджетів, надання права місцевому самоврядуванню виходити на ринки запозичень, об'єктивна потреба місцевого самоврядування у зміцненні власної фінансової бази за рахунок запозичень та реалізації інвестиційних проектів за відсутності централізованого фінансування. За цих умов склались організаційні та інституційні передумови ринку муніципальних запозичень в Україні, зокрема його правові основи, інститути, такі як: емітенти, лідменеджери, інституційні інвестори - пенсійні фонди, страхові компанії, фінансові посередники, біржі, андеррайтери, депозитарії, торгові системи, юридичні компанії, реєстратори, рейтингові агентства, кредитні бюро, саморегулівні організації. Формуються і відповідні інструменти муніципальних запозичень, зокрема, муніципальні цінні папери, комунальні кредити, рейтинги емітентів та муніципальних цінних паперів. Сформувалася система органів державного регулювання цих запозичень: Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Міністерство фінансів України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

Становлення ринку муніципальних запозичень Україні має свої особливості. Це в першу чергу недосконаліть його правової бази, нерозвинений характер інститутів та інструментів, слабкі інвестиційні можливості фінансових ринків та інституційних інвесторів, неможливість доступу більшості органів місцевого самоврядування до зовнішніх ринків позичкового капіталу, висока вартість і ризики запозичень, низький рівень менеджменту у сфері запозичень.

Одним із напрямків розвитку ринку місцевих запозичень в Україні є вдосконалення системи державного регулювання ринку місцевих запозичень. Це, зокрема, передбачає створення правових основ функціонування цього ринку, ухвалення комплексу законів та нормативно-правових актів, які створять правове поле для розвитку цього ринку та врегулюють відносини між його учасниками.. Має бути ухвалена концепція розвитку такого ринку, а також нормативно-правова база з питань управління боргом.

Потрібно мінімізувати ризики запозичень та їх вартість, зокрема за рахунок державного нагляду та рейтингування позичальників та їх фінансових інструментів.

В Україні також необхідно вдосконалити діяльність Міністерства фінансів України, Національного банку України та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку в плані державного регулювання ринку муніципальних запозичень. Мінфін має сприяти українським містам-позичальникам на ринку зовнішніх запозичень, надавати їм необхідну інформацію та підтримувати ліквідність. НБУ потрібно у ширших масштабах рефінансувати внутрішні муніципальні емісії цінних паперів, використовуючи їх у якості застави. Що стосується ДКЦПФР, то цей орган покликаний перейти на ринкові методи реєстрації інформації з урахуванням вартості та обсягів запозичень. Основними ризиками муніципальних запозичень в Україні є політичні, макроекономічні, правові ризики, а також ризик дефолту.

Ключовими у мінімізації ризиків місцевих запозичень є роль кредитних рейтингів і стабільні фінанси органів місцевого самоврядування і держави. Для мінімізації ризиків функціонування ринку місцевих запозичень важливим є створення спеціалізованої установи - Агентства по управлінню муніципальним боргом, на зразок міст країн Західної та Центральної Європи, а також Росії.

Важлива для розвитку ринку місцевих запозичень його інституціалізація, становлення таких інститутів як рейтингові агентства, інституційні інвестори (пенсійні фонди, страхові компанії та банки), зберігачі та реєстратори, а також урізноманітнення муніципальних цінних паперів. Важливий і розвиток індивідуальних інвесторів, зростання їх платоспроможності, які найменш чутливі до коливань на ринку капіталу.

Список літератури

1.Бюджетний кодекс

2.Фінанси України: Інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред. І.Я. Чугунова. - К.: ДННУ АФУ, 2009. - 848 с.

3.Кравченко В.Запозичення: боргова яма чи рятівне коло місцевого самоврядування в країнах зарубіжжя? Проблеми трансформації територіальної організації влади. Збірник матеріалів та документів [Текст] / Науковий редактор М. М.Пухтинський. - К.: Атіка, 2005. - С. 503-510.

4.Бондарчук В. Позика для мегаполіса// http://www.epravda.com.ua/markets/2011/06/10/288801/

Аннотация

П.О. Никифоров, И.Б. Бабух

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА МУНИЦИПАЛЬНЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ: ПОПЫТКА КРИТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА И ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНЫ

Анализируется рынок муниципальных заимствований, различные проекты, на которые эти заимствования осуществляются. Рассматриваются отдельные теоретические аспекты проблемы муниципальных заимствований.

***Ключевые слова**: муниципальные заимствования, кредиты, облигационные займы, теория муниципальных заимствований, финансовые ресурсы органов местного самоуправления, государственное регулирование рынков муниципальных заимствований, риски муниципальных заимствований.*

Summary

Petro Nikiforov, Ilona Babuh

THEORY AND PRACTICE OF MUNICIPAL BORROWING: ATTEMPT TO CRITICAL ANALYSIS AND PROSPECTS OF UKRAINE

Analyzes of municipal borrowing market, a variety of projects for which these loans are made. We consider some theoretical aspects of municipal debt.

***Keywords:** municipal borrowing, loans, bond loans, the theory of municipal borrowing and financial resources of local governments, state regulation of municipal debt, the risks of municipal borrowing.*

УДК 336.226.1(477)

© Жебчук Л.Л., Жебчук Р.Л., 2012
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРВИННИХ І ВТОРИННИХ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

Досліджено погляди представників різних економічних шкіл щодо необхідності втручання держави в розподіл первинних і вторинних доходів населення. Проведено аналіз структури доходів населення та інструментів їх державного регулювання. Запропоновано напрямки удосконалення державного регулювання доходів населення в умовах реформування системи державних фінансів в Україні.

Ключові слова: *заробітна плата, доходи від власності, державне регулювання, первинні і вторинні доходи, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, заробітна плата, соціальні виплати, бюджетні трансферти, бюджет.*

На кожному етапі розвитку економічної системи країни, регулювання економіки з боку уряду є невід'ємною її складовою, адже одні тільки ринкові регулятори не здатні забезпечити ефективний перерозподіл сукупного доходу. Тим паче, що в умовах перебудови економіки України спостерігаємо зниження життєвого рівня населення, спад виробництва, вимушену неповну зайнятість та зростання рівня безробіття.

У ринковій економіці держава виконує низку функцій, однією з яких є забезпечення справедливості як економічної, так і в перерозподілі доходів. Державне регулювання доходів населення - дуже важливий напрям як соціально-економічної політики в цілому, так і бюджетної політики, зокрема, що має охоплювати всі верстви населення і сприяти зростанню його реальних доходів.

У сучасних умовах неможливо повністю вилучити втручання держави у соціально-економічні процеси, оскільки ринковий розподіл доходів за своєю природою не зовсім справедливий. Наприклад, у Новій Зеландії 20% найбіднішого населення отримує лише 2,7% усіх доходів, тоді як у США - 5,2%, Німеччині - 8,2%, Швеції - 9,6%, Японії - 10,6%. У Бразилії найбагатших 20% населення отримує 63,8% усіх доходів, тоді як у США - 46,4%, Німеччині - 38,5%, Швеції - 34,5%, Японії - 35,7% 1, с. 282-283 . В Україні найбагатших 20% населення отримує 36% усіх доходів, а 20% найбіднішого населення - тільки 9,8% 2 , тобто бачимо значну диференціацію доходів населення, що потребує регулювання з боку держави.

Стратегічною метою державного регулювання в умовах реформування системи держаних фінансів є досягнення відчутного підвищення рівня життя населення через:

- створення умов для сприяння розвитку вітчизняного виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції (реальна підтримка вітчизняного товаровиробника, створення сприятливого інвестиційного клімату, запровадження нових технологій, сприяння підвищенню культури виробництва та якості продукції);
- ефективне регулювання процесу формування первинних доходів населення (винагорода за працю, система оподаткування);
- удосконалення механізму розподілу і перерозподілу доходів із застосуванням фінансово-економічних важелів, що впливають на рівень доходів в усіх секторах економіки;
- сприяння зростанню кінцевих доходів населення, його споживчого попиту на товари та послуги (в т.ч. регулювання рівня цін);
- створення умов населенню для нагромадження коштів (система страхування та банківський сектор економіки);
- підвищення платоспроможного попиту населення як основи для економічного зростання 3, с.2 .

Представники різних економічних шкіл мали свій погляд щодо ступеня державного втручання в розподіл доходів індивіда. Так, прихильники лібералізму вважали, що держава не може втручатись в питання підвищення заробітної плати найманих працівників, бо це зменшує прибутки підприємців, веде до порушення рівноваги попиту та пропозиції робочої сили, сприяє зростанню безробіття через високу вартість робочої сили 4, с.55-56 .

Д. Рікардо вважав, що заробітна плата і прибуток перебувають в обернено пропорційній залежності, тобто збільшення заробітної плати можливе лише, якщо зменшити прибуток.

Ф. Ласаль сформулював "залізний закон заробітної плати": усі зусилля робітників,

спрямовані на поліпшення свого матеріального становища марні, бо закони конкуренції неминуче знижують заробітну плату до величини мінімально потрібних засобів існування 5, с.562 .

За теорією фонду заробітної плати (Мальтус, Дж. Ст. Міль) маємо, що підвищити заробітну плату можна лише двома шляхами: збільшити капітал або зменшити кількість робітників. Разом з тим, Т. Мальтус вважав, що в умовах відсутності контролю за кількістю населення, воно зростає в геометричній прогресій, а засоби існування - лише в арифметичній. Дж. Ст. Міль же наголошував на відповідальності уряду за підвищення загального добробуту, саме тому обґрунтовує потребу створити систему соціального захисту. Він вважав, що тільки рішучі заходи держави можуть розірвати закляте коло злиднів і високої народжуваності 6, с.372 .

С. Сісмонді можна вважати одним з першим, хто запропонував впровадити соціальне законодавство в сфері охорони праці та соціального захисту. Він також указував на потребу застосовувати у цій сфері фінансову політику: піклуючись про інтереси населення з доходами, нижчими за певний рівень, держава повинна не обкладати їх податками, а вищі доходи оподатковувати за вищими ставками. Окрім того, непрямі податки, які важким тягарем лягають саме на плечі бідним, повинні бути обмеженими.

А. Маршал зробив висновок про те, що держава повинна бути активною у забезпеченні потреб робітників, сприяти зниженню бідності й нерівності в розподілі доходів суспільства 7 . Дж. Кейнс також стверджував, що найбільшими вадами ринкової економіки є неспроможність забезпечити повну зайнятість і довільний та справедливий розподіл доходів та багатства.

З іншого боку, досліджуючи англійську соціальну політику після Другої світової війни, М. Фрідман зазначає, що через підвищення ставок прибуткового податку, податків на нерухомість і спадок, уряд намагався вилучити у багатих "надлишки" і дати їх бідним. У той же час значно розширилась система надання державою житла, медичного обслуговування та інших послуг із соціального забезпечення, а також виплати з безробіття і пенсій у старості. Як наслідок, відбувся колосальний перерозподіл багатства, з'явились нові привілейовані класи і люди, які навчилися зневажати і обходити закон. Отже, суспільство, яке ставить рівність результатів вище за свободу, втратить і рівність, і свободу 8, с.99 .

В сучасній економічній науці розглядають два взаємно пов'язаних підходи до визначення розподілу доходу: функціональний та родинний. Функціональний розподіл доходу показує, якою є структура грошового доходу, тобто яку частку доходів суспільства становлять заробітна плата, рентні доходи, процент і прибутки. Родинний розподіл доходів показує, як грошовий дохід суспільства розподіляється між окремими домогосподарствами. Залежно від підходу до визначення розподілу доходів держава здійснює різне їх регулювання 9, с.7 .

У країнах з розвиненою ринковою економікою держава мало втручається у процес функціонального розподілу доходів. Установлення заробітної плати як головного джерела доходів відбувається через встановлення ціни на ринку праці. Отже, за вищого попиту на певні професії, відповідно встановлюється вища заробітна плата. У таких країнах наголос державного регулювання доходів ставлять на розподілі доходів між багатими і бідними родинами, щоб забезпечити додатковий дохід бідним домогосподарствам через оподаткування багатих. Однак, зазначимо, що високий рівень оподаткування в цих країнах пов'язаний з широким спектром пільгових податкових механізмів. Для України введення таких високих ставок є недоцільним і економічно не виправданим, адже навіть за існуючого рівня оподаткування існує значний податковий тиск на доходи населення, особливо на низькі, адже забирає частину від без того малого заробітку, і, по-друге, позбавляє стимулів до праці і отримання більш високих доходів.

За таких умов, вході реформування системи державних фінансів Україні необхідно шукати інші важелі регулювання доходів населення.

Відомо, що доходи населення - це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період. У сукупному доході сім'ї головну роль відіграють грошові доходи, що складаються із заробітної плати, доходів від трансфертних платежів (пенсій, стипендій, соціальної допомоги та інших соціальних виплат тощо), грошових надходжень від продажу сільськогосподарської продукції, від підприємницької діяльності, власності.

Як показали дослідження, найважливішим джерелом доходів для більшості населення в різних країнах є заробітна плата. У сукупних доходах населення заробітна плата становить: у Великій Британії - 65%, у Німеччині - 65%, в Італії - 52%, у США - 53%, у Франції - 58%, в Японії - 69%, в Росії - 42,9% 10, 12-13 . В Україні частка заробітної плати в доходах населення складає всього близько 40% 2 , що є дуже низькою величиною, порівняно з іншими розвиненими країнами світу.

Зазначимо, що це пов язано і з тим, що частка соціальних трансфертів в структурі доходів населення приблизно дорівнює частці заробітної плати в загальній структурі доходів. Так, частка

соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів збільшилась з 36,7% в 2007 році до 38,5% в 2010 році, що, слід відзначити, як негативну тенденцію 2 , яка тягне за собою значні бюджетні витрати.

Звідси стає зрозуміло те, що бюджет держави, або ж, якщо говорити більш конкретніше процес бюджетного планування як інструмент розподілу виступає дуже важливим засобом регулювання доходів населення. А від якості й ефективності цього процесу залежить добробут як окремої людини, так і держави в цілому.

Інша стаття доходів громадян - доходи від власності - це доходи, які одержують власники фінансових активів і матеріальних невироблених активів (землі, запасів корисних копалин тощо) від надання їх у користування іншим інституційним одиницям. Вони включають:

- проценти, дивіденди та аналогічні доходи, які одержують власники фінансових активів;

- ренту, яку одержують власники землі, надр та інших матеріальних невироблених активів від здачі їх в оренду іншим інституційним одиницям.

Частка одержаних доходів від власності в структурі доходів населення зросла в 2007 році з 3,22% до 5,2% в 2010 році, що, однак, свідчить про вкрай низьку розвиненість ринку нерухомості. Частка ж прибутку і змішаного доходу навпаки має тенденцію до зменшення (з 15,32% в 2007 році до 14,6% в 2010 році) 2 .

Отже, у структурі доходів населення найбільшою є частка доходів від заробітної плати та інших трансфертних платежів, частка яких складає майже однакову величину. Ці тенденції не тільки знижують економічну (стимулюючу) роль доходів населення, зокрема, оплати найманої праці, а й ослаблюють самостійність населення у формуванні своїх сімейних бюджетів, обмежують можливість індивіда впливати на рівень життя, провокуючи апатію, спекулятивні та утриманські настрої серед населення. Водночас знижується адаптивність населення до ринкових умов існування та діяльності, погіршується сприйнятність ринкових реформ і зменшується довіра до банківської системи.

Водночас варто зазначити, що структура грошових доходів населення за джерелами формування та цільовим спрямуванням хоч і має адекватний до трансформаційних процесів у вітчизняній економіці характер, проте не забезпечує умов, сприятливих для нарощування заощаджень населення як головного джерела поповнення ресурсів на фінансовому ринку.

У ситуації, що склалась, вбачаємо за необхідне відвести основну роль державі в регулюванні процесів розподілу і перерозподілу доходів населення. Разом з тим, розглядаючи проблему державного регулювання доходів населення, потрібно чітко усвідомити мету такого регулювання: зменшення масштабів бідності та недопущення надмірної диференціації доходів.

У регулюванні доходів населення держава може використовувати різні методи: правові, економічні та адміністративні. Виправданими, динамічними та найефективнішими є економічні методи регулювання: регулювання оплати праці, визначення мінімальної оплати, податкова політика, регулювання цін, оплата праці працівників бюджетної сфери, державних підприємств і державних службовців, зайнятості 9, с.11 .

Державне регулювання, в першу чергу, має стосуватись оплати праці й оподаткування доходів. Основним інструментом регулювання оплати праці є встановлення мінімальної заробітної плати, яка, визначає мінімальну тарифну ставку.

Податки, як важливий інструмент державного регулювання доходів населення має свої переваги: узгоджується з принципом платоспроможності, податкові надходження гнучкі, податок не викривлює цін, він є добрим макроекономічним стабілізатором, податок "прозорий", тобто податковий тягар є для його платників очевидним і зрозумілим, джерело цього податку легко вказати і чітко визначити. Що ж до оптимальної ставки оподаткування, то її, очевидно важко визначити, проте абсолютно точно відомо, що потрібно використовувати виважену політику оподаткування доходів, яка б сприяла збільшенню частки середнього класу в загальній структурі населення та зменшенню соціальної напруженості в суспільстві.

Одним із найважливіших елементів системи оподаткування доходів населення, вважаємо перегляд розміру неоподатковуваного мінімуму. За економічною суттю і стандартами світової практики, величина неоподатковуваного мінімуму є таким надто низьким рівнем сукупного доходу особи, на який за будь-яких умов не може поширюватись фіскальний інтерес держави. Інакше кажучи, це такий рівень доходів, щонайменше оподаткування яких вкрай негативно впливає на рівень життя і неприпустиме за будь-яких економічних умов. Неоподатковуваний мінімум застосовується, щоб гарантовано вивільнити від прибуткового оподаткування частини сукупних доходів від трудової, підприємницької та прирівняних до них інших видів діяльності в розмірах, достатніх для забезпечення індивідуального споживання товарів і послуг платника податку та членів сім'ї, що перебувають на його утриманні й не мають самостійних джерел доходу 11, с. 26 .

В економічній літературі запропоновано два

підходи до визначення величини неоподатковуваного мінімуму. Одні вчені пропонують установити неоподатковуваний мінімум, використовуючи рівень середньорічної заробітної плати. На думку фахівців, діапазон співвідношень неоподатковуваного мінімуму до середньорічної заробітної плати повинен становити 30-40% 12 або 50% 13, с.121 . Інший підхід полягає у визначенні абсолютної величини неоподатковуваного мінімуму, виходячи з вартості величини малозабезпеченості, мінімальної заробітної плати. Однак усі науковці погоджуються з тим, що останніми роками неоподатковуваний мінімум в Україні остаточно втратив ознаки соціального нормативу, а, отже, потрібно визначити критерії встановлення та періодичності перегляду розміру неоподатковуваного мінімуму.

На нашу думку, неоподатковуваний мінімум потрібно встановлювати на рівні мінімальної заробітної плати і переглядати у затвердженні показників формування бюджету на черговий рік, як це практикують у більшості країн світу, де використання принципу сеньйоражу неприпустиме у податковій політиці держави (цей принцип полягає у тому, що забезпечується нейтралізація фіскальної зацікавленості та залежності формування доходів бюджету за рахунок інфляційних джерел надходжень) 9, с.19 .

Вважаємо, що регулювання первинних і вторинних доходів населення через бюджетно-податкові методи обов`язкове і необхідне в умовах трансформації та розвитку економіки країни. Тому державна політика у сфері доходів має здійснюватись в таких напрямках:

1) створення громадянам з боку держави можливості заробляти для того, щоб забезпечити стабільне джерело доходів до бюджету в тому числі:

- підвищити вартість робочої сили (ціну) робочої сили, збільшивши у виробничих витратах питому вагу видатків на оплату праці;
- збільшити кількість робочих місць (в т.ч. за рахунок розширення виробництва);
- удосконалити оплату праці працівників бюджетної сфери (в т.ч. розробити ефективний механізм регулювання міжгалузевих, міжпрофесійних (міжпосадових) співвідношень заробітної плати працівників бюджетної сфери на єдиній основі);

2) удосконалення системи оподаткування індивідуальних доходів громадян (через диференціацію системи податкових ставок);

3) зменшення величини податкових пільг і підвищення якості рівня їх надання;

4) акцентування увагу на заощадженнях населення як джерела капітальних ресурсів (за рахунок відновлення довіри населення до банківської системи через ліквідне обслуговування вкладів та гарантування їх забезпечення у золотому чи валютному еквіваленті; запровадження привабливих механізмів банківського кредитування малого та середнього бізнесу).

5) підвищення ефективності бюджетного планування як важливого інструменту розподілу фінансових ресурсів країни.

Список літератури

1. World development report 2000/2001. Washington D.C.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики - www.ukrstat.gov.ua.

3. Про основні напрямки політики щодо грошових доходів населення: Указ Президента України // Праця і зарплата. - 1999. - № 16 (179). - с.2-3.

4. Мальтус Томас Р. Дослідження закону народонаселення / Пер. с англ. В. Шовкун. - К.: Основи, 1998.

5. Заработная плата. Энциклопедический словарь Т-ва "Бр. А. и И. Гранат и К" 7 изд., совершенно перераб. - Т.20.

6. Милль Дж. С. Основы политической экономии, некоторые аспекты их приложения к социальной философии: В 3 т. - М.: Прогресс, 1980.

7. Маршалл А. Принципы экономической науки. / Пер. с англ. - М., 1993. - Т.3.

8. Фридман и Хайек о свободе. - Репринтное издание. - Минск, 1990.

9. Доходи та заощадження в перехідній економіці України [Текст] : Монографія / Ред. С. Панчишин, М. Савлук. - Л. : Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2003. - 406 с.

10. Гакал Н., Ярошенко А., Гребенченко Н. Сучасні доходи і рівень життя населення // Праця і зарплата. - 1999. - №10 (170). - с. 12-13.

11. Колот А. Мінімальна заробітна плата в Україні: функції та проблеми її визначення // Україна: аспекти праці. - 1997. - №1. - с. 25-30.

12. Яровий Ю. Заробітна плата й оподаткування доходів // Україна: аспекти праці. - 1998. - №7.

13. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. - К.: Парламентське вид-во, 1998.

Аннотация

Л.Л. Жебчук, Р.Л. Жебчук

НЕОБХОДИМОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРВИЧНЫХ И ВТОРИЧНЫХ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Исследованы взгляды представителей различных экономических школ о необходимости вмешательства государства в распределение первичных и вторичных доходов. Проведен анализ структуры доходов и инструментов их регулирования. Предложены направления совершенствования государственного регулирования доходов населения.

Ключевые слова: *заработная плата, доходы от собственности, государственное регулирование, первичные и вторичные доходы, необлагаемый минимум доходов граждан, заработная плата, социальные выплаты, трансферты, бюджет.*

Summary

Liudmyla Zhebchuck, Roman Zhebchuck

NECESSITY OF STATE REGULATION OF PRIMARY AND SECONDARY INCOMES OF INDIVIDUALS

Investigated the views of representatives of different economic schools on the state intervention on primary and secondary distribution of income. Analyse the structure of incomes and the instruments of state regulation. Proposed the ways of improvement of state regulation of incomes.

Keywords*: wages, income from property, government regulation, primary and secondary income, tax-free minimum incomes, wages, benefits, transfers, budget.*

УДК 336.14:005.334

© Собкова Н.Д., 2012
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ РИЗИКАМИ

В умовах ринкової економіки, при здійсненні бюджетного контролю часто виникає ризик недоотримання коштів у бюджети різного рівня і ризик недофінансування - тобто бюджетний ризик. У статті досліджується система оцінки ризику, управління ризиком і бюджетними відносинами, що виникають у процесі управління бюджетним ризиком. Автор охоплює стратегію і тактику управлінських дій в цьому напрямку і пропонує процедури управління бюджетними ризиками, які необхідно впроваджувати з метою мінімізації ризиків у бюджетній сфері.

Ключові слова: *ризикові операції, видатки з ознаками ризиків, бюджетні ризики, управління ризиками, оцінка ризиків.*

Актуальність дослідження. Вільне трактування економічних термінів і суджень, розмите регламентування зміни явищ і процесів - усе це значно підвищило трудомісткість контрольних дій та ризик виявлення порушень. Уже досить тривалий час у нашому професійному вжитку використовуються поняття "ризикові операції", "видатки з ознаками ризиків" тощо. Проте єдиного визначення даного поняття немає, у зв'язку з чим можливі різні розуміння та підходи при визначенні операцій та видатків, які належать до категорії ризикових. Саме тому виникає потреба одночасного аналізу, оцінки й управління ризиком у загальному ланцюгу державного управління і регулювання. Більше того, в контексті зростаючих складностей взаємозв'язків і взаємозалежностей усіх сфер життєдіяльності держави також збільшується необхідність інформування суспільства про природу ризику, а також обґрунтованості прийняття управлінських рішень.

Дослідженням ризиків при здійсненні фінансового контролю займались такі науковці, як: Є. Бурцев, В. Гранатуров, Ю. Данилевський, Н. Дорош, Є. Калюга, Е.А. Кочерін, В.І. Кравченко, В. Максимова, В. Мельник, В. Палій, І. Стефанюк, В. Шевчук, О. Шпіг та ін.

Виклад основного матеріалу. Створення дієвої системи управління бюджетними ресурсами обумовлено тим, що в умовах ринкової економіки ризик недоотримання коштів у бюджети різного рівня і ризик недофінансування значно збільшився, тому на практиці часто виникає ситуація так званого "бюджетного ризику". Управління бюджетним ризиком являє собою систему оцінки ризику, управління ризиком і бюджетними відносинами, що виникають у процесі цього управління, та охоплює стратегію і тактику управлінських дій. Зазвичай стандарти управління ризиком визначають його, як ймовірність події та її наслідків (ISO/IEC Guide 73). Будь-які дії призводять до подій і наслідків, які можуть являти собою як потенційні "позитивні" можливості, так і "загрози" для організації діяльності органу державного управління.

Концепція управління ризиком в державному секторі економіки охоплює не тільки управління ризиком, аналіз ризику в конкретному випадку, а й розглядає питання прийняття рішень, що пов'язані із ризиком, коли вони стосуються декількох або багатьох галузей, зацікавлених сторін. Політика у сфері ризику потребує координації дій за різними політичними цілями, перспективами, сферами діяльності. Це стає найбільш очевидно в умовах кризи, коли проявляється неспроможність державного адміністративного потенціалу розв`язувати зростаючі проблеми, з якими стикається суспільство, і актуалізує питання щодо розробки стратегії управління бюджетними ризиками.

Під управлінням ризиками розуміють "систему принципів і методів розробки і реалізації ризикових фінансових рішень, що забезпечують всебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків" [1, с. 30]; "інструмент прийняття рішень, а саме процедури і дії, які дають можливість виявити, оцінити, прослідкувати та усунути ризики до або під час їх перетворення у проблеми" [2].

На думку О. Максимової, "для ефективного управління фінансовими ризиками і ризиками взагалі необхідно спиратися на наукові розробки, вміло комбінувати вдалі методи і застосовувати їх у повсякденній роботі. Головне, щоб система управління фінансовими ризиками була простою, прозорою, практичною і відповідала стратегічним цілям…" [3].

Управління ризиками являє собою безперервний цикл, що передбачає такі кроки: визначення ризиків; аналіз ризиків; оцінка ризиків

та визначення їх пріоритетності; робота з ризиками та оцінка роботи з ризиками. Таким чином, управління ризиком передбачає здійснення низки процесів і дій, що реалізують цілеспрямований вплив на ризик.

Етапи процесу управління ризиком, вважає В. Гранатуров, складаються із аналізу ризику і заходів по усуненню і мінімізації ризику. Аналіз ризику передбачає збір і обробку даних за аспектами ризику, якісний і кількісний аналіз ризику. Заходи з усунення і мінімізації ризику охоплюють вибір і обґрунтування можливо допустимих рівнів ризику, вибір методів зменшення ризику, формування варіантів ризикового вкладення капіталу, оцінку їх оптимальності на основі зіставлення очікуваної віддачі та величини ризику. Одним із важливих етапів процесу управління ризиком є збір і обробка даних за аспектами ризику, оскільки процес управління в першу чергу передбачає отримання, переробку, передачу і практичне використання різного роду інформації [4].

Основними етапами процесу управління ризиком, на думку О. Шанкіна, є аналіз ризику (його виявлення й оцінка); вибір методів впливу на ризик при зіставленні їх ефективності; прийняття рішення, вплив на ризик (зменшення, збереження, передача) та контроль результатів [5].

Американський Інститут управління проектами (PMI), що розробляє і публікує стандарти у сфері управління проектами, регламентував шість процедур управління ризиками:

- планування управління ризиками - вибір підходів і планування діяльності з управління ризиками;
- ідентифікація ризиків - визначення ризиків, що можуть вплинути на проект, і документування їх характеристик;
- якісна оцінка ризиків - якісний аналіз ризиків і умов їх виникнення з метою визначення їх впливу на успіх проекту;
- кількісна оцінка - кількісний аналіз ймовірності виникнення і впливу наслідків ризиків на проект;
- планування реагування на ризики - визначення процедур і методів послаблення негативних наслідків ризикових подій і використання можливих переваг;
- моніторинг і контроль ризиків - моніторинг, визначення ризиків, що залишаються, виконання плану управління ризиками й оцінка ефективних дій з мінімізації ризиків. Усі ці процедури взаємодіють між собою [6].

У Загальному стандарті управління проектами 38-Ризики "Процедури управління ризиками проекту" [7] описано процеси, пов'язані зі здійсненням планування управління ризиками, виявленням, аналізом, реагуванням, а також моніторингом і контролем ризиків.

Огляд існуючих наукових розробок з питань управління ризиками дозволяє зробити висновок, що процедури управління ризиками охоплюють ідентифікацію ризиків, їх кількісну та якісну оцінку, прийняття заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, і постійний моніторинг ризиків.

Для здійснення процедур управління бюджетними ризиками установи можуть використовувати аналітичні і практичні методи. Аналітичні методи слугують інструментом попереджувального впливу на ризики, вони охоплюють:

- впровадження системи прогнозування ризиків;
- впровадження превентивних механізмів попередження ризиків;
- визначення пріоритетності ризиків;
- проведення постійного моніторингу ризиків.Практичні методи призначені для зменшення негативних наслідків, що виникають у процесі здійснення операцій, пов'язаних із ризиками. Ці методи передбачають: розробку механізмів оперативного усунення можливих негативних наслідків і створення системи страхування ризиків. Безпосередньо до методів управління ризиками відносять: метод уникнення ризиків або відмови від них; метод прийняття ризику на себе; метод передбачення збитків; метод зменшення розміру збитків; метод передачі ризиків.

У бюджетній сфері застосування методу попередження ризику залежить від економічної ситуації, стану державних фінансів та ефективності їх використання. Сьогодні в умовах несприятливої економічної ситуації, зростання темпів інфляції, зменшення обсягів фінансування, активне використання методу попередження або відмови від ризиків, у тому числі ризику неефективного використання бюджетних коштів, реалізується в бюджетному процесі через процедуру призупинення подальшого фінансування неефективних бюджетних програм, встановлення жорсткого порядку зменшення видатків бюджету, заборону на оплату бюджетних зобов'язань розпорядників коштів бюджету без обліку їх в органах казначейства тощо.

Метод прийняття ризику на себе передбачає покриття збитків при наявності бюджетного недофінансування за рахунок власних фінансових можливостей розпорядників бюджетних коштів.

Метод передбачення збитків має застосовуватися на всіх етапах здійснення бюджетного процесу: організації, планування та формування бюджетних коштів, виконання бюджету. Передбаченню збитків передує

впровадження антиризикової програми, яка має враховувати специфіку діяльності головного розпорядника коштів бюджету. У бюджетному процесі метод передбачення збитків реалізується через встановлення бюджетних призначень головним розпорядником коштів бюджету; чітку регламентацію процедури розміщення замовлень для державних потреб; розподіл бюджетних асигнувань на конкретні бюджетні зобов'язання; контроль виконання грошових зобов'язань, видатків бюджету тощо.

Метод зменшення розміру збитків являє собою систему контролю за ефективним і цільовим витрачанням бюджетних коштів, здійсненням фінансово-господарської діяльності, розробкою заходів з економії ресурсів тощо.

Метод передачі ризиків полягає в передачі відповідальності за деякими ризиками, він, зазвичай, зводиться до страхування ризиків.

При впровадженні процедури управління ризиками слід звернути особливу увагу на такі фактори:

- можливість настання ризику;
- частота настання ризику;
- наслідки настання ризику;
- значимість кожного виду ризику;
- ризик потенційних втрат.

Отже, аналіз цих факторів і практику застосування процедур управління ризиками необхідно впроваджувати не лише в діяльність усіх органів виконавчої влади, а й підвідомчих їм установ, з метою мінімізації ризиків.

Висновок. Запобігти ризикам можливо шляхом створення ефективної системи управління державними коштами, зокрема бюджетування з елементами ризик-менеджменту. При цьому інтегрування елементів ризик-менеджменту треба проводити на всіх етапах бюджетного процесу. Аналізуючи виконання бюджету за минулий рік, слід проводити агрегацію всіх виявлених бюджетних ризиків за минулий період, аналіз причин і факторів, що призвели до виникнення ризиків, аналіз слабких ланок у бюджетному процесі, розробку методів захисту і мінімізації негативного впливу, розробку методів управління ризиками. На основі кількісної оцінки неконтрольованих зовнішніх факторів розраховуються основні міжфакторні зв'язки для їх ураховування при складанні наступного бюджету.

Список літератури

1. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. - К.: Ника-Центр. 2005. - С. 30.

2. Інформаційний бюлетень // Вісті, 2009. - Лют. (№ 74). - Режим доступу: http:// www.dpa.dn.ua

3. Максимова О. Управление финансовыми рисками / О. Максимова // Финансовый директор. - 2008. - № 3.

4. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения : учеб. пособие / В. М. Гранатуров. - М. : Дело и сервис, 2002. - 160 с.

5. Шанкин А. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А. Шанкин. - М.: Изд-во "Дашков и К", 2008. - 544 с.

6. Управление рисками проекта. - Режим доступа: http://www.intalev.ua

7. Общий стандарт управления проектами ОСУП-38-Риски "Процедура управления рисками проекта". - Режим доступа: http://www.pmdoc.ru

Аннотация

Н.Д. Собкова

КОНЦЕПЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ БЮДЖЕТНЫМИ РИСКАМИ

В условиях рыночной экономики, при осуществлении бюджетного контроля часто возникает риск недополучения средств в бюджеты разного уровня и риск недофинансирования - то есть бюджетный риск. В статье исследуется система оценки риска, управления риском и бюджетными отношениями, которые возникают в процессе управления бюджетным риском. Автор охватывает стратегию и тактику управленческих действий в этом направлении и предлагает процедуры управления бюджетными рисками, которые необходимо внедрять с целью минимизации рисков в бюджетной сфере.

Ключевые слова: *рисковые операции, расходы с признаками рисков, бюджетные риски, управление рисками, оценка рисков.*

Summary

Nataliya Sobkova

CONCEPT OF REVENUE RISK

In the conditions of market economy, during realization of budgetary control often there is a risk of receiving less of money in the budgets of different level and risk of not complete receipt of budgetary facilities - that budgetary risk. In the article the system is probed of estimation risk, management a risk and budgetary relations which arise up in the process of management a budgetary risk. An author engulfs strategy and tactic of administrative actions in this direction and offers procedures management budgetary risks which must be inculcated with a purpose minimization risks in a budgetary sphere.

Keywords: *risk operations, charges with the signs of risks, budgetary risks, management, estimation of risks, risks.*

ЗМІСТ

ДЖЕРЕЛА ТА РОЛЬ ВОЛАТИЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

Щурик М.В. Соціально-економічні імперативи макрорегіону: проблеми та перспективи розвитку.....3
Ковальчук Н.П. Макроекономічні нововведення та системні ризики: шляхи їх оптимізації.....11
Сизоненко В.О. Трансформація інноваційного розвитку України у посткризових умовах.....15
Буднікевич І.М. Формування стратегій муніципального розвитку: маркетинговий підхід.....21
Кушнерик В.В. Інформаційна економіка як сучасний шлях інноваційного розвитку країни.....30
Марченко Т.В. Підходи до визначення поняття інновацій на основі ідей Й.А. Шумпетера 34
Сторощук Б.Д., Руцька Т.І. Механізми формування регіональної структури суспільного добробуту.....38

РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТІВ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Лопатинська А.Ю. Концептуальні підходи до стратегічного планування.....46
Рилєєв С.В., Юрій С. М. Оборотні активи харчової промисловості Тернопільської області: склад, структура й оцінка якості фінансування.....52
Чабанюк О.А. Характеристика нормативно-правової бази, що регулює облік виробничих запасів у сучасних умовах.....58
Вдовічена О.Г. Соціально-економічні суперечності на напрямки розвитку виставково-ярмаркового бізнесу в регіонах України.....63
Луган О.І. Аналіз теоретичних аспектів антикризового управління.....69
Антохов А.А., Клевчік Л.Л. Оцінка перспектив антикризового банківського мененджменту в умовах ринку та кризи.....74
Міщук І.С. Особливості економічної оцінки природокористування в трансформаційній економіці.....79
Іванова І.І. Конкурентні стратегії нової економіки на прикладі ринку мобільних телефонів.....85

ГРОШОВО-КРЕДИТНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Циганов С.А., Циганова Н.В. Закономірності інноваційного розвитку банківського сектору економіки....91
Савич В.І. Іпотечне кредитування в інвестиційному розвитку України....100
Саінчук Н.В. Монетарні напрямки подальшого вдосконалення кредитного ринку України....106
Якушик І.Д., Бузинар Б.А., Драган О.О., Сорока І.Й. Модернізація грошово-кредитної політики як інструмент фінансово-економічної безпеки та економічного суверенітету України....111
Кіндзерський В.В. Сучасний стан, проблеми та перспективи функціонування саморегулівних організацій на фондовому ринку України....115
Канцір І.А. Моделі регулювання фінансового ринку України....119

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

Бак Н.А. Прибуткові податки як інструмент держави....122
Нікіфоров П.О., Бубух І.Б. Теорія і практика муніципальних запозичень: спроба критичного аналізу та перспективи України....129
Жебчук Л.Л., Жебчук Р.Л. Необхідінсть державного регулювання первинних і вторинних доходів населення в умовах реформування системи державних фінансів в Україні....134
Собкова Н.Д. Концепція управління бюджетними ризиками....139